This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav 8395.11.20

HARVARD COLLEGE LIBRARY

Bought with the income of
THE KELLER FUND

Bequeathed in Memory of
JASPER NEWTON KELLER
BETTY SCOTT HENSHAW KELLER
MARIAN MANDELL KELLER
RALPH HENSHAW KELLER
CARL TILDEN KELLER

VE RI TAS

165

Radoslav Lopašić

Lopašić: Oko Kupe i Korane. **Matica Hrvatska. 1895.**

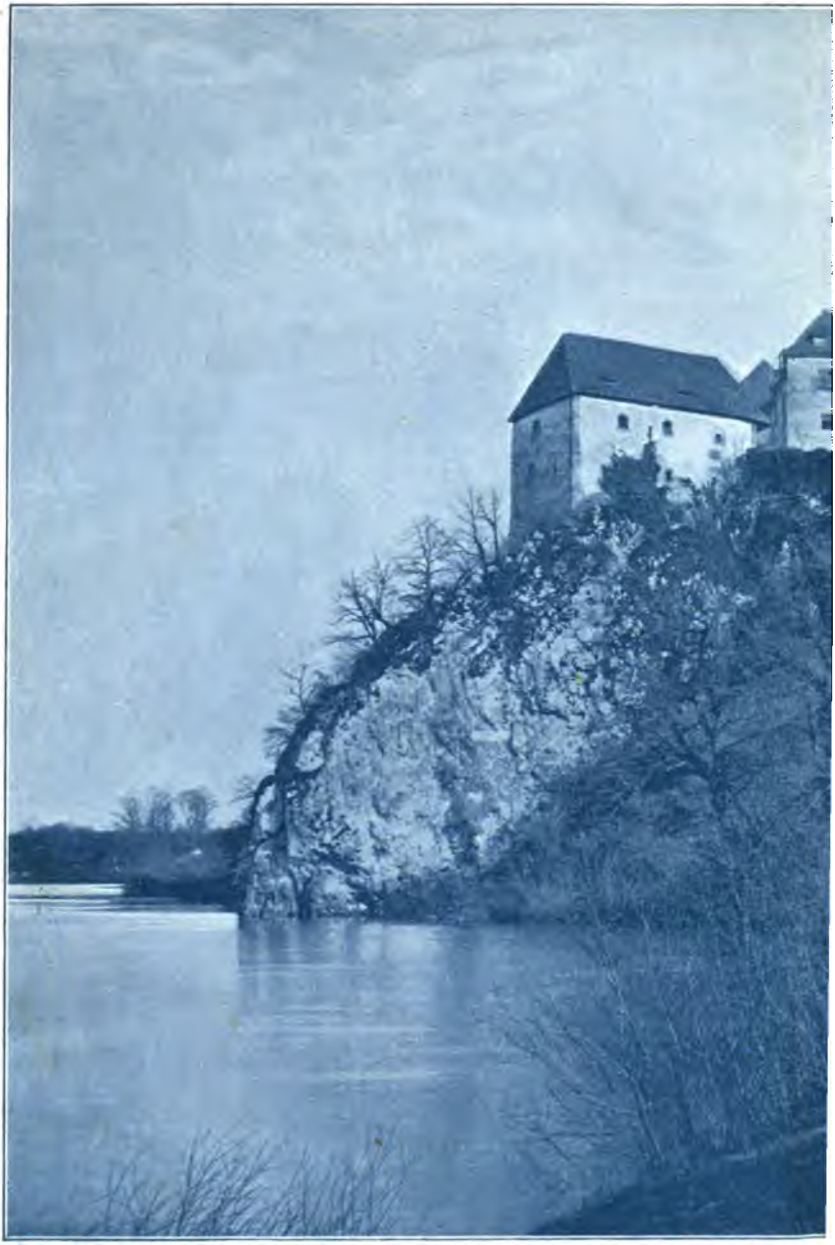

OZ.

Lopašić: Oko Kupe i Korane. (Str. 193.)

(Sa sjevero-za

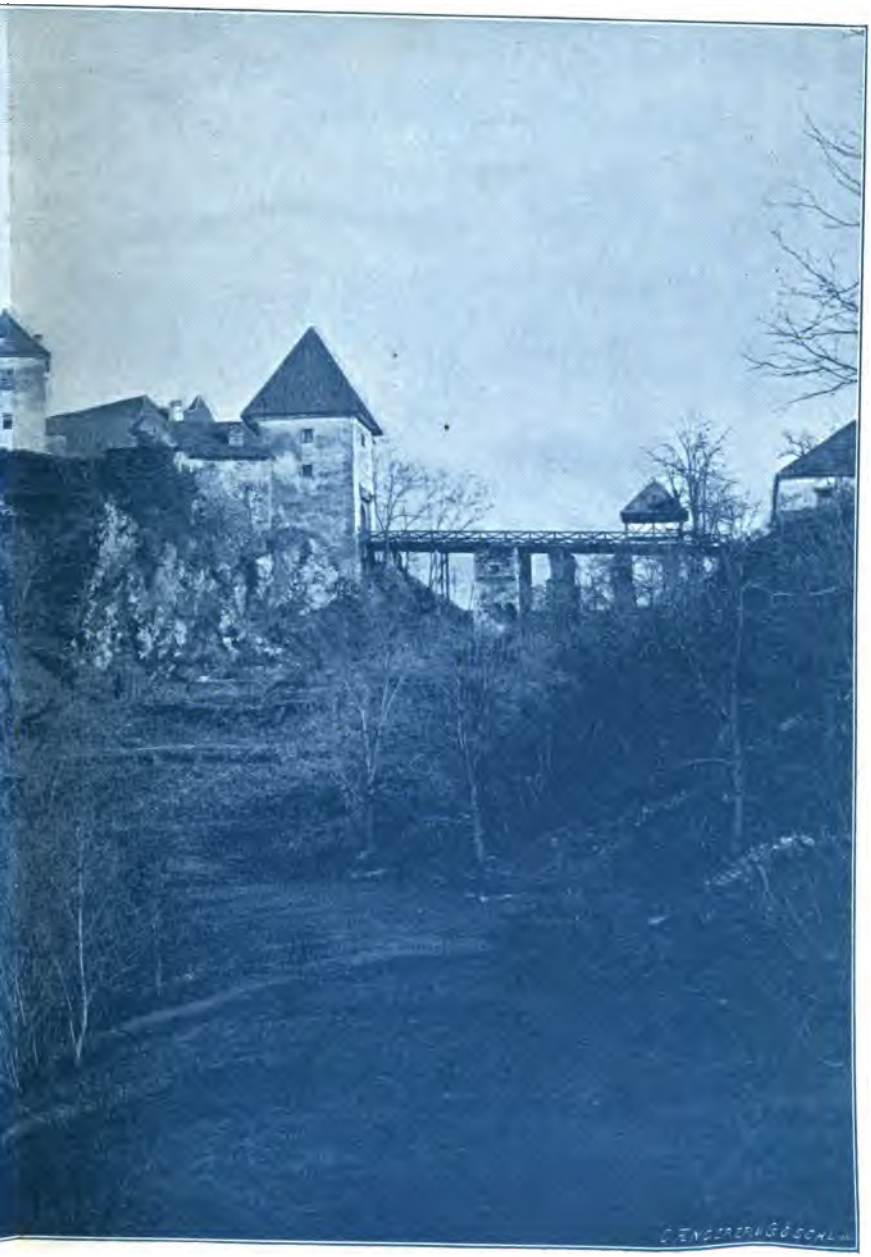
C. ANGERER & GÖSCHL

ZALJ.

zapadne strane.)

Matica Hrvatska. 1895.

0

SA

RADOSLAV LOPAŠIĆ.

OKO KUPE I KORANE.

MJESTOPISNE I POVJESTNE CRTICE.

DOPUNIO

EMILIJ LASZOWSKI.

SA DVADESET I TRI SLIKE I JEDNOM ZEMLJOPISNOM KARTOM.

ZAGREB 1895.
NAKLADA «MATICE HRVATSKE».
TISAK KARLA ALBRECHTA.

Slav 8395.11.20

✓

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
FEB 9 1966

Uspomeni

Radoslava Lopašića!

(Sa slikom.*)

I.

Radoslav Lopašić rodio se u Karlovcu 20. maja god. 1835. od otca Mirka Lopašića, tada načelnika i namjestnoga sudca grada Karlovca, i od matere Magdalene, rodjene Dobrilović. Otca izgubi već god. 1838., tako da mu je ostala kao sjena tek uspomena o njegovom sprovodu, pri kojem je — kako to Radoslav u svojih bilježkah spominje — bila i gradska muzika. Dobra mu majka obasuta djecom dade ga dojilji izvan kuće, gdje je valjda od vlažna stana zadobio bolest, koje se ni kao diete ni kao mladić riešiti nije mogao. Za malo (g. 1843.) izgubi i majku i ostane kao sirotče bez otca i majke pod skrbničtvom starijega brata Liberata od prve žene otca svoga.

---

* Gosp. prof. Tade Smičiklas posvetio je: »Uspomeni Radoslava Lopašića« u »Ljetopisu Jugosl. Akademije« (svez. IX. g. 1894.) nekrolog, iz kojega se ovdje priobćuje obširan i odlomcima iz nekih pokojnikovih listova nadopunjen izvadak.

Probavljajući Radoslav djetinjstvo i prvu mladost u Karlovcu, prikazaše se pred njegovom mladom dušom mnoge pojave života, koje su ga dragom uspomenom pratile kroz cieli život. Karlovac sam bio je u ono doba od hrvatskih gradova trgovački najznamenitiji. Na stalne dane pune su ulice svieta, a Kupa sva pokrita ladjama i tumbasima, skladišta duga pružila se od Šrange do Dubovca, a na lujzinskoj i senjskoj cesti kod mnogih kuća dižu se tornjevi od dužica; kola po Karlovcu znalo se nabrati kadgod na tisuće, oko kojih se vije poslujući narod iz gornje Krajine i Kranjske. Koliki li su ljudi od sirotinje postajali bogatuni! Bolnim srcem znao se kasnije Rade sjećati, što je sada postalo od njegovoga rodnoga grada!

Kao diete od dobre kuće mogao je rano opaziti i narodni pokret. Rodjaci vodili maloga djaka Radoslava u karlovačku „Čitaonicu“, gdje se ne može da nagleda mnogih novina. Osobito se čudio novinama i knjigama ćirilicom pisanim, kojih je tamo mnogo bilo. Poznavao je u glavu sve odličnije ljude, koji su narodno kolo vodili. Naravno je, da je pjevao i ilirske davorije: „Nek se hrusti šaka mala“, „Nosim zdravu mišicu“, „Prosto zrakom ptica leti“ itd., koje sâm spominje, da je najvolio pjevati.

Godina 1848. zateče Radoslava u drugom gimnazijalnom razredu. „Mnogi dogadjaji onoga vremena ostali su mi u pameti“, veli sam. On vidje dolazak vojske krajiške, što je polazila kroz Karlovac u Italiju, kamo mu je i brat bio otišao i na bojnom polju poginuo. Vidje deputacije narodne, koje su odlazile i u Beč i u Zagreb. Svaki čas viju se zastave po gradu Karlovcu, kada su se javljali dogadjaji, koji su narod usrećivali. Slušao je proglase Jelačića bana, koje su čitali na javnim mjestima odlični ljudi, slušao je mnoge zanosne govore od odličnih govornika, kojima je tada procvao Karlovac. Dakako da je Rade letio sa narodom i na vježbe garde narodne, koja je bila dika i ponos grada Karlovca, a kako si ne bi bio zapamtio i dolazak bana Jelačića u Karlovac? „Karlovac je bio — piše on — pun ljudstva, koje je nestrpljivo banov dolazak čekalo, a sav je bio nakićen cviećem i urešen zastavama. Osobito mi je ostao u pameti dolazak banov senjskom cestom oko četvrte ili pete ure po podne. Dan je bio vruć, a po cestama mnogo prašine. Kad su mužari naviestili dolazak banov, zagrmiše na šancevima topovi, zvonovi zazvoniše, a narod hrli na senjsku cestu. Tu sam se i ja smjestio, a imao i što vidjeti. Od Švarče podigli se oblaci od prašine, a kroz prašinu sieva vatra od pušaka i kubura, čulo se iz daleka klikovanje naroda i pratilaca banovih u gromkom „živio“, koji je još nadglasivala karlovačka svjetina. Više stotina graničara pratilo je bana što na konjima, što na kolima. Mnogi pratioci na kolima nosili su u ruci hrvatski barjak, a konjanici palili neprestano iz kubure. Malo kada bila je na okupu takova kavalerija. Uz staroga umirovljenoga oficira sa pikačem na hero, uzkim hlačama sa gajtanima i dugim frakom, jahao je pravoslavni pop ili kaludjer gomirski u dugoj mantiji, uz šerežana u crvenoj kabanici zeleni financijalni iberajter i tako dalje silna smjesa naroda od Ogulina do Karlovca. Ban, dočekan urnebesnim „živio“ u Karlovcu, unidje na trg sv. Trojice, gdje su ga djevojčice cviećem posule. Bio sam svjedok, gdje je ban jednu malu djevojčicu, koja mu se približila, u zrak podigao i poljubio.“

Vidio je Rade i pripreme za rat i zanosio se, kako se već djače gimnazijalče zanositi može. Svomu zanosu nadje ipak dosta zapreka od svojih profesora u gimnaziji. Karlovačka gimnazija bila je u rukama Franjevaca reda sv. Križa, koji su ju uredili po austrijskom sustavu. Na njoj nije bilo traga hrvatskom jeziku. Sve se poučavalo latinski, a što nije bilo latinski, to se uzimalo njemački. Častni otci, većinom poniemčeni Slovenci, bili su upravo protivnici hrvatske ili tadanje ilirske narodne misli. Na sreću našu bili su ti ljudi bez znanja i ugleda. Rade pripovieda, da se bilježilo, tko bi u školi ma samo jednu hrvatsku riječ rekao. Cedulja bi se bacila u zatvorenu škatulju, koju je razrednik otvarao i dao šibati te male grješnike, izmed kojih je i Rade izvukao dosta puta šiba ili zatvora. God. 1848. još je nekako svršio svoju školu, ali sliedeću je cielu morao radi bolesti proplandovati na rodnom imanjcu Hrčiću.

Povrativši se Rade opet na nauke, započne mu prvo čitanje neškolskih knjiga. Prva knjiga, koja ga je sasvim osvojila, bila je Kačić. „Čitao sam ga — veli on — a ujedno i pojedine pjesme pjevao više od godinu dana, a i poslije po nekoliko sati na dan i to uviek na glas, da su me i drugi čuli. Od milinja radi ugodnoga štiva nisam se mogao razstati od knjige, u kojoj su povjesti slovinskih kraljeva i banova. Mnoge pjesme, kao što n. pr. o padu Budima, o Zrinoviću banu, o hrvatskoj gospodi naučio sam na pamet. Još mnogo godina kasnije znao sam po koju pjesmu pred drugovima recitovati. Kasnije sam čitao mnoge knjige, a sa najvećom ljubopitljivošću Valvasorovo djelo: „Ehre des Herzogthums Krain““. Od srbskih knjiga čitao je Rade najprije Obradovićeva: „Priključenija“, i ona su mu se tako dopala, da je bio odlučio „posjetiti sva ona mjesta, u kojima je bivao Obradović i gdje mu se je štogod dogodilo“. Mučio se i sa starim slaveno-srbskim knjigama, ali ih nije mogao razumjeti. Vriedno je spomenuti, kad sam pripovieđa, da je u Radinoj familiji bila ciela škrinja starih staroslavenskih knjiga, a on ih trgao i u dućan za poslastice prodavao, dok ga nije opomenuo njegov stariji prijatelj Ilija Guteša, da su to važne i znamenite knjige. Od onda počeo je na njih paziti. Dobije u ruke i Kukuljevićev: „Arkiv“, pa sam veli, da ga je čitanje povjestničkih stvari bilo tako osvojilo, da je već ovim čitanjem odlučen kasniji pravac njegovu životu.

Rade predje s gimnazije karlovačke na zagrebačku god. 1852. Sa karlovačke gimnazije nije ponesao dobrih uspomena, jer da je puno vremena izgubio, a malo naučio. Nije mu ni u Zagrebu procvalo. Slabo pripravljen, a k tomu godinu za godinom boležljiv više je kunjao cielim životom, nego li napredovao. Činilo se, da će ga bolest već u mladim godinama slomiti. God 1856. upisa se i na pravoslovnu akademiju, al dalje od upisa nije dospio. Ode na posjed svoj otčinski u Hrčiću, da na svježem zraku i pri gospodarstvu i ostane, „gdje mu — kako piše jednom Iv. Kukuljeviću — tako brzo prolaze časovi, da ne zna ni sam kako, a srce mu je tako radostno, što je udaljen od nadutoga svieta i što u tihoj samoći, u krugu domorodaca i prijatelja, može koju prosboriti tako slobodno, da nijedna ptica slobodnije zapjevati ne može. Samo se kadšto zatvara u skrovnu sobu, da se nasladi umnim proizvodima vriednih naših i inih spisatelja. O kako su sladki takovi časovi iza učinjena posla na poljanah i rudinah!“

II.

U ovo doba Radina života padaju oni prvi putovi njegovi, o kojima je tako rado pripoviedao medju prijateljima, kako se je stao zanimati za naš rad na književnom polju, pribirati u svom kraju historičku gradju i pretraživati uspomene svoga rodnoga grada Karlovca. Jedni su ga u ovom njegovom nastojanju revno podpomagali, — a drugi više puta posve odbijali. Nu njega to ni malo ne smeta. Ljubav njegova za svako naše književno nastojanje biva sve to veća, njega sve zanima i on nastoji, da svagdje pomogne i činom i zagovorom, o čem nam upravo liepo svjedočanstvo podaje jedno njegovo onodobno pismo (iz Stelnika 19. studenoga god. 1858.), koje je pisao Ivanu Kukuljeviću o nevolji sa jedinim našim tadanjim beletrističnim listom „Nevenom“. „Naš „Neven“ (tada je izlazio na Rieci) — piše on — je na umoru; još mjesec dana, pa će ga valjda za uviek nestati, ako mu se kako od koje nenadane strane ne smiluje. Poznato Vam je, da je on u našega obćinstva sve do sada vrlo malo pomoći stekao. Do sada morao je Josip Vranyczany već 500 for. platiti, da se štamparina namiri. On to dulje podnositi ne može, van ako je voljan sam se upropastiti, te zato je gotov koncem o. g. odreći se uredničtva i „Neven“ prepustiti sudbini, neka ona i s njim odluči, kako joj volja. Jel zbilja, da je svakomu našemu poduzeću samo tako efemeričan život opredieljen, jel zbilja, da i naš „Neven“, to naše sadanje jedino njegovanje, takodjer nemilice propasti mora? To bi bila za nas golema sramota, ljuta žalost! Ta on je za sada jedini list, koji ponešto još nas krepi u književnom životu i put krči k narodnoj slavi, s koje će nas siromahe u današnjoj groznoj tami jednoć bolje sunce obasjati ..... Uvjeren sam, da i Vi prema „Nevenu“ ljubav gojite, i da ste za nj zabrinuti ... Da ga preporučite „Matici“, neka ga ona opet pod svoje okrilje uzme. Dobro bi bilo, da mu se tečaj ne prekine, te da ga ona novom godinom preuzme.“

Povratkom ustava g. 1860. bio je i Rade medju onim domorodcima, koji su nastojali, da narod obodre i osokole na nove prilike. Kao osobita prijatelja naroda zavoli ga čitav njegov kraj, i u znak osobita povjerenja izaberu ga njegovi suobćinari — ako i mlada — obćinskim glavarom. Al ovo njegovo glavarstvo ne potraja dugo, jer bude naskoro radi nekog članka u „Narodnim Novinama“ po nalogu bana svrgnut sa službe obćinskog glavara. O tom piše on (iz Hrčića 2. lipnja g. 1860.) Ivanu Kukuljeviću: „Skorašnje vrieme i nas po ladanju nešto je smutilo, a napose mene kano mladjeg i vatrenijeg. Radi nekakova članka u „Nar. Nov.“ o gladu u ovih stranah našao se ban prisiljen svrći mene sa službe obćinskog glavara, jer se tobože ne pristoji za glavara o gladu, o faktičnoj istini, pisati. Neka im bude i to na čast! Meni nije ništa draže, van da se istina ota ipak u vrieme pravo pisala i štampala. Terorizmom radi su udaljiti i pogibelj ...“ Ova nedaća Radina u službi obćinskog glavara ipak nije priečila tadanjeg velikog župana zagrebačkog Ivana Kukuljevića, — s kojim je Rade u književnim našim poslovima već od godina dopisivao i kojemu — kao historičaru — dobro je bio poznat kao vrstan sabirač historičkih spomenika, — da dade Radoslava Lopašića uz obće odobravanje domorodaca naročito karlovačkog kraja u županijskoj zagrebačkoj skupštini od 14. veljače g. 1861. izabrati pristavom severinskoga kotara, gdje je bio sudac Radin od mladosti prijatelj dr. Josip Vranyczany.

Sada se počinje Radin javni činovnički rad, za koji se je on tek privatnim izučanjem pravoslovnih nauka prilično bio pripravio. U jednoj oblastnoj svjedočbi priznaje se, „da je poslove toli politične uprave, koli sudbene, na koliko su oni pod nadležnost kotarskoga suda spadali, sa znanjem pozitivnog zakona i vještinom poslujućega sudbenoga činovnika obavljao“.

Za četiri godine umre Radin prijatelj i glavar dr. Josip Vranyczany, i god. 1866. bude Rade imenovan na njegovo mjesto severinskim kotarskim sudcem. Kao glava kotara pun žarkoga patriotizma, preblage naravi i premehka srca, oživljavao je Rade svojim dobrim djelima cieli svoj i susjedne kotare. Sretan medju prijateljima i odan starim hrvatskim običajima kretao se po običaju one veselo-burne obnovljene ustavne dobe gotovo u samim triumfima po cielom svom kotaru. Pomagao je sirotinju na sve moguće načine, a najviše brige posvetio pučkim školama. Ne ima gotovo primjera, da bi jedan politički činovnik u tako kratko vrieme za pučku školu toliko učinio, koliko naš Rade. I sama tadanja vlada — g. 1868. — njemu malo odana, priznade njegove velike zasluge. Koliko sirota iz severinskoga kraja, koje moraju u sviet polaziti iz svoje očinske, ali većinom nerodne zemlje, danas blagoslivljaju onoga, koji je svojom brigom dizao škole, da oni kao pismeni ljudi u dalekom svietu i preko Oceana laglje nadju koricu kruha za sebe i svoju djecu!

Nije Rade i uza sve službene brige i družtvene obveze zapustio svoje najmilije brige, da sakuplja stare spomenike naroda. Sada se tek otvoriše sudcu svi dvorovi, koji su prije sa devet brava za njega zatvoreni bili. Koliko li nije dragocjenih spomenika odnesao i spasao iz kakva zakutka, gdje bi sigurno propali bili: on je gotovo sve u jednu veliku zbirku sabrao, što su posjedovali njegov kotar i obližnji kotari, u koje je dosegao. Kakovu bismo mi imali danas zbirku spomenikâ, da je u ovo sto godina deset takovih sudaca imao hrvatski narod!

Rade je kušao i samostalno obradjivati već tada svoje srećom i trudom stečeno historijsko gradivo. Godine 1861. piše u „Karlovačkom Viestniku“*, god. 1863. i 1864. u „Glasonoši“,** a god. 1865. u „Leptiru“.*** Prvu svoju sasvim samostalnu radnju objelodani g. 1866. u „Književniku“ pod naslovom: „Cetin“. Ovdje se već sastajemo sa književnim radnikom, koji se i sa dotičnom literaturom dobro upoznao, a sastajemo se i sa spomenicima, koje je on sabrao i koje on označuje: „u svojoj zbirci“, a kasnije uviek: „u našoj zbirci“. Karakteristično je u ovoj razpravi o Cetinu, kako Rade nabraja sve gradove područne Cetin-gradu, o kojima poslije pomno iztražuje i piše. Bavi se i rodom Frankopana i drugim odličnim rodovima hrvatskimi onih krajeva, koje je na srcu nosio sve do svoje smrti i nastojao da im povjest razjasni. Ova prva, na izvorima samostalno radjena razprava, naviešta nam ujedno program budućega književnog rada Radina.

Taj program nije propao, jer je Rade napokon godine 1871. dospio u Zagreb, gdje bi imenovan podbilježnikom županije zagrebačke. Ovdje u krugu našega književnoga svieta i kraj procvata naših književnih družtava raslo je i njegovo pouzdanje u vlastitu snagu, procvao je Rade i podigao se do visine pouzdana izdavača povjestnih spomenika i savjestna radnika u domaćoj povjesti. Što je pomalo u službi napredovao i tek poslije mnogo godina ipak napokon postao i tajnikom zemaljske vlade, to je bila sreća za hrvatsku knjigu. Rade je samo ne napredujući u službi i časti mogao ostati stalno u Zagrebu. Svaki slobodni časak posveti tomu, da pribere i uredjuje stare spomenike svoje sbirke i da ih dopuni iz zagrebačkih arkiva.

---

* »O karlovačkih generalih« i »O postanku Krajine«.

** »O Tomi Erdödu-banu«, »O porazu Udbinskom«, »Smrt Herberta Auersperga«, »Tomo Mikloušić — pisac hrvatski«, »Bitka kod Siska god. 1492«, »General Lenković u Klisu«.

*** »Zrinski i Frankopan na stratištu«.

Nije Rade ni u Zagrebu naglo poletio na književno polje. Trebalo je čitave tri godine, dok je napisao u „Viencu“ — g. 1874. — prigodan člančić: „Severin“, a tek godine 1875. napisa za „Vienac“ valjanu radnju, osnovanu na izvorima, a to je kratki pregled povjesti njegova rodnoga grada („Grad Karlovac“), o kojoj je, da ju sprema za tisak, još g. 1860. pisao Ivanu Kukuljeviću. Iza ove radnje napisa Rade tečajem kojih osam godina (od godine 1876. do god. 1883.) čitavi niz članaka u „Viencu“ o gradovima, mjestima i rodovima* oko Kupe i Une, kojih prošlost bijaše neumorni sudac severinski poglavito iz starih u svom kotaru sakupljenih pisama proučio.

Godine 1877., kad se je naša „Matica“ preustrojila, bijaše i Rade Lopašić izabran u odbor „Matice“, gdje je kao gospodarski podpredsjednik sve do svoje smrti djelovao. Slušajuć predloge i osnove u odboru „Matice“, odvaži se god. 1880. i Rade na veće književno djelo, te najavi, da bi on napisao obširnu povjest grada Karlovca u slavu tristagodišnjice osnutka ovoga rodoljubivoga grada. Odbor „Matice“ prihvati ovu ponudu, a Rade se primi posla. „Na ovakav rad — veli on — bio sam već prije toga pripravljen, kupeći više godina topografske podatke za predjele oko Kupe i Une.“ Ipak je osjećao, da mu gradiva još više treba, zato obredi najprije sve zagrebačke arkive, a zatim se uputi u Gradac i u Beč, da potraži gradiva za svoju radnju. Proučivši i ove arkive, veli: „Ova je knjiga osobito glede starije dobe izradjena poglavito po vrelih iz pomenutih arkiva i zbiraka, dočim je za noviju dobu upotrebljena ponajviše piščeva zbirka rukopisa, zatim arkiv gradski u Karlovcu.“

---

* Bosiljevo. — Dubovac. — Ogulin. — Barilović. — Lipa. — Kamensko. — Bihać. — Žumberak. — Jastrebarsko. — Križanić-Turanj. — Novigrad na Dobri itd.

Karlovac je kao jedan od najmladjih gradova za političku povjest u toliko važan, što je postao glava hrvatskoj vojničkoj krajini, a u vrieme francuzkoga vladanja glava Hrvatske u Napoleonovoj Iliriji. Ovo je obadvoje shvatio Rade, pa je za vrieme obrane turske pripovjedio sve, što se kretalo iz Karlovca, a pri tom priobćio je i nove gradje. On veli: „da će biti mnogim ugodio, što je stranom u opazkah pod tekstom pojedinih članaka, stranom u dodatku priobćio nekoliko gradje za našu vojnu, kulturnu i crkvenu povjest, što ju je pokupio dosta velikim trudom bivši javnim zvaničnikom u prekokupskih stranah.“ Ovako postaje Radina knjiga novi izvor za hrvatsko-tursko doba, a za francuzku dobu jest slika francuzkoga vladanja u Hrvatskoj do danas najdetaljnija i najbolja.

Kako je ova knjiga („Karlovac. Povjest i mjestopis grada i okolice.“) primljena, neka nam svjedoči prevriedni biskup Dobrila, koji pisa prijatelju ovako, kada je Radinu knjigu pročitao: „Dočitav povjest i mjestopis grada Karlovca i okolice od R. L., položih knjigu u onu stranu moje male knjižnice, koja je odredjena, da čuva stvari namienjene ponovljenom čitanju ili barem pogledu, kad se koji dogadjaj počima otimati sjećanju. Odlažem tu knjigu s nekim neoznačenim čuvstvom, kakovo osjećamo, kad smo se okriepili dobrom kapljicom, pa ju spremamo u pričuvu uz onu praktičnu: servata valebunt! Ja nisam strukovnjak u povjestnici, još manje kritičar od zanata, pa si ni iz daleka ne prisvajam ni znanja ni zvanja za kritiku, nego izražujem samo osjećaj, kako me se je dojela knjiga o Karlovcu. G. Lopašić je ovom knjigom izpunio prazninu o posebnoj dogodovštini naroda, digao svjetiljku od svjetila. Pisac je pčelinjom marljivosti valjda od svoje mladosti sabirao materijal i slagao u jedinstvo povjestničke nadovezlosti i sklada. Za takov rad hoće se mara i uztrajnosti, a bora mi i domoljublja, kakovim se medju mnogima iztiče Radoslav, a to valja tim više priznati, što se u svem vidi osobita skromnost i čednost. Ja sam dio mladosti u Karlovcu proživio i poznavao nekoje od onih lica, koja Lopašić osobito u periodi francuzke okupacije spominje, pa uvidjam, da o njima iskreno, obzirno, i nepristrano piše. Iz načina, kako o Mirku Lopašiću, mnogoljetnom gradskom sudcu, piše, ne bi, tko toga ne zna, poznati mogao, da o svom otcu piše.“ Grad Karlovac odlikova svoga rodjenoga sina za ovo djelo začastnim gradjanstvom, čemu se Rade sinovski radovao.

„Matica Hrvatska“ naumi književnom radnjom godine 1889 proslaviti dvjestagodišnjicu oslobodjenja Like i Slavonije. Rade se ponudi, da će napisati djelo, — i brzo napisa knjigu: „Dva hrvatska junaka — Marko Mesić i Luka Ibrišimović“. Luka nije Slavonije oslobodio, a Marko nije sam Like predobio. Ipak Rade uzme ova dva junaka kao glavne predstavnike samoga naroda pri ovom oslobodjenju. Ne ima dvojbe, da su ova dva čovjeka glavni predstavnici iz srca onoga naroda u Lici i Slavoniji, koji je na njihov glas svom snagom skakao na oružje. U životopisu ovih dvaju junaka može se čitati i srce i duša onoga naroda, koji su oni bili jaki kao narodni junaci poslije dvie stotine godina robstva podići sa sigurnom nadom, da će se sada spasti. Lopašić je upravo predobro pogodio znamenovanje ovih dvaju junaka, kojih djela pokazuju, da narod hrvatski i pod turskim jarmom još nije bio izgubio svoje narodne hrabrosti.

I za ovo djelo je Rade crpao materijal iz svojih bilježaka, koje je od mnogo godina po raznim arkivima kupio. „Tek neznatan dio gradje za ovaj spis nadjoh u štampanih knjigah“ — veli on u predgovoru knjige, — a što ne citira naročito svojih arkivalnih izvora, to čini zato, „da mu se djelo ne poveća i čitanje ne otegoti.“

Godine 1890. napiše Rade Lopašić i opet za „Maticu“ knjigu o gradovima na Uni-rieci pod naslovom: „Bihać i bihaćka Krajina“. Povjest ovoga kraja je Rade od svoje mladosti proučavao, te mu je tako bila poznata, kao nijednomu od naših historika. Malo ima krajeva ne samo u Hrvatskoj, nego i u svietu, gdje bi se na tako malom prostoru prikazivalo toliko gradova. Većina ih je dogradjena u drugoj poli petnaestoga vieka, a svi su pali u šestnaestom vieku. Ako je njihova gradnja ubijala jadni puk hrvatski onih krajeva, ali oko njih natapao je zemlju cio narod hrvatski kroz cieli šestnaesti viek, dok nije linija obranbena pala na Uni. Tako je u ovoj knjizi veliki dio onodobne krvave povjesti hrvatske. Lopašić je u ovoj knjizi prikupio premnogo novog dosele posve nepoznatog povjestnog materijala. „Pročitao sam dva puta čitavu knjigu — piše Vjekoslav Klaić — upamtio silu detalja, razsvietlio duševnim svjetlom prošlost onih krajeva, tako da sam duševnim okom jasno gledao staru bihaćku krajinu s bielimi gradovi, hrvatskimi plemeni i knezovi: njihov život, njihove borbe, njihovu tužnu propast i eksodus u posavske i podravske krajeve, sve sam to gledao i s Lopašićevimi junaci osjećao i plakao . . . Lopašićeva knjiga nije roman, ni pripoviest, a ni zbirka pjesama, već historijsko djelo bez ikakve tendencije, nego jedino da nam iztumači prošlost bihaćke krajine. Ona je prava mozaik-radnja sastavljena od stotine i stotine viesti i podataka. Ovakova djela čitaju se jedan put, možda i dva puta, kako sam i ja učinio, a onda se ne bacaju u zapećak, nego se pomno sahrane u knjižnicu, da se u njih gleda, kada što uztreba. Ona su kao i rječnici, pa kao što u rječnik treba da svaki čas zaviriš, tako ti je u te vrsti knjige mnogo puta tražiti, ako se u obće zanimaš za ono, o čem pišu. A opet toliko ima čisto nova arkivalnoga gradiva, da ovoga djela niti može niti smije kritizovati čovjek, koji samo poznaje tiskane izvore.“

Dok je Rade u „Matici“ priobćivao samostalne svoje radnje, namieni Akademiji svoje bogate povjestne zbirke, da ih malo po malo za štampu priredi i u akademičkih publikacijah objelodani. Akademija učini ga god. 1883. svojim članom dopisnikom, te je već onda bila prihvatila, da se štampa njegov veliki zbornik za povjest hrvatske vojne Krajine. Ovaj zbornik, za koji je Rade osim materijala nabrana u starije vrieme u Pokupju, kasnije u Zagrebu i po ostaloj Hrvatskoj, i do tri puta naročito polazio u arkive u Gradac, Ljubljanu i Beč, izadje u tri debele knjige od god. 1884. do 1889.,* i ovo je danas najznamenitija zbirka za povjest hrvatske Krajine. Nitko ne može pisati povjesti obrane Hrvatske i susjednih zemalja, a da se ne služi ovim zbornikom. U ovim spomenicima vidjamo tužnu sliku ove naše zemlje: Niemac hoće na silu da savija svoje gniezdo u srcu hrvatskoga naroda, srce naše zemlje hoće da izreže za svoju domenu! To je tužno za hrvatsko srce, — al Rade nije u svom radu malaksao! On traži o tom spomenike, putuje tečajem mnogo godina širom zemlje i u susjedne zemlje i prekapa arkive, troši svoje malene činovničke dohodke, prepisuje iz svakojakih zamrljanih papira i u kasno doba noći poslije dnevnih muka u uredu, i nikad se ne umori pored svih boli, koje mu kao Hrvatu mnogo puta ovi njemački papiri, pisani na hrvatskoj zemlji proti Hrvatskoj, upravo u srce udaraju, — jer ga oduševljava i bodri iskrena, žarka i nehinjena domovinska ljubav!

---

* Spomenici hrvatske Krajine. Sakupio i uredio Radoslav Lopašić. U Zagrebu 1884—1889. 8-a. 3 knjige (I. knjiga od god. 1473. do 1610.; II. knjiga od god. 1610. do 1693.; III. knjiga od god. 1693. do 1780. sa dodatkom).

Rade je na svojim naučnim putovanjima svaki put sabirao gradivo ne samo za onaj predmet, koji mu je bio onaj čas na rukama, već je pazio na sve i sabirao sve, što je bilo kadro razsvietliti hrvatsku prošlost i uzbuditi u narodu domorodnu sviest. On sabira n. pr. u spomenicima Krajine doista tužne uspomene o svom narodu, — al sabira i radosti, jer pored sile tudje traži svuda i nalazi i snagu svoga naroda. U svim njegovim radnjama provlači se kao zlatna nit, da traži uz tužne slike i hrvatsko junačtvo u obrani domovine i njezinih prava. Rade priobći ovakih radnja i priloga u akademičkim „Starinama“: „za povjest urote Petra Zrinskoga i Franje Frankopana“, „za povjest Hrvatske u XVI. i XVII. vieku“, „o Tržačkim Frankopanima“, „o protestantima u Hrvatskoj“, „o povjesti Slavonije u XVII. vieku“, „o hrvatskim gardama na dvorovima u Draždjanima i Potsdamu“ itd.

III.

Što dosele spomenusmo, to su Radine glavnije književne radnje, koje je on za svoga života izdao. Ali najznatnije Radine zbirke, koje je za posljednje četiri godine života u težkoj svojoj bolesti uredjivao i za štampu priredjivao, — a koje su zapremale ne manje od stotinu i deset svežanja rukopisa — ostadoše tek iza njegove smrti, a pružaju nam presjajno svjedočanstvo neprekidnog i neumornog Radinog rada od punih trideset godina.

Rade Lopašić umre 25. travnja god. 1893. Četiri je godine pobolievao, bivao na dopustu, dok ne bude koncem veljače god. 1891. umirovljen. Ovo tužno njegovo vrieme doneslo je pravi blagoslov za knjigu našu. U ovo doba tek je pregledao Rade, što je u svem svojem životu sabrao i stekao. Zakopavajući se medju svoje papire stao ih slagati po skupinama, prepisivao pomno za štampu i razvijao djelatnost najsnažnijeg čovjeka. U ovo doba dovrši i dade on u Akademiji u štampu svoje: „Hrvatske urbare“; to je zbirka hrvatskim jezikom pisanih ustanova o odnošaju izmedju podanika i gospoštija od godine 1436. pa sve do pod kraj sedamnaestoga vieka. Ovo je prvo djelo ove vrsti u knjizi hrvatskoj, koje nam razklapa cielu sliku o domaćim prilikama našega naroda kroz više viekova. Rade je tečajem više godina sav kraj, o kojem rade ovi hrvatski spomenici — od Karlovca do Jadranskoga mora — upravo od sela do sela prošao, te nam podao tako izcrpive uvode, obširan i temeljit tumač k ovim tako dragocjenim spomenicima, da je s pravom očekivao, da će izdanje njegovih: „Hrvatskih urbara“ i u hrvatskom i u slavenskom svietu učiniti veliki dojam. I nije se prevario, — al mu ne bi sudjeno, da ovo djelo prije svoje smrti doštampa; posljednji arci knjige doštampani su tek iza njegove smrti.

Uz „hrvatske urbare“ spremao je Rade za Akademiju još cieli niz publikacija. Neka budu samo najglavnije spomenute. Tu su na prvom mjestu: „Hrvatski spomenici“, koji bi imali biti nastavak poznatoj Kukuljevićevoj sbirci, a sadržavaju do šest stotina hrvatskih listina, poslanica i inih spisa pisanih glagolicom, ćirilicom i latinicom, koji teku od god. 1280. do 1600. Na ove spomenike nadovezao je Rade kao posebnu publikaciju: „Poslanice hrvatske XV. i XVI. vieka“; to su vlastoručna pisma hrvatske gospode: Nikole Zrinjskoga, Ivana i Jurja Lenkovića, Franje Frankopana-Slunjskoga itd. Ovim poslanicama je mislio Rade osobito osvojiti hrvatsku publiku, predočujuć joj, kako tadanji prvi velmože i glave hrvatske pišu izključivo — glagolicom i ćirilicom — hrvatski. U niz ovovremenih spomenika spadaju i Radini: „Habsburžki spomenici od g. 1527. do 1600.“ Imade ovdje do pet stotina poslanica za našu povjest XVI. vieka.

Na ove hrvatske spomenike do XVI. vieka priključuju se od Rade sabrani: „Hrvatski spomenici

XVII. vieka“, koji takodjer sastoje iz hrvatskih listina i poslanica iz ovoga vieka, a liepo ih popunjuju i: „Pisma zagrebačkim biskupom upravljena u XVII. vieku“, koje je pokojnik crpao iz bogate zbirke „Listova“, što ih čuva zagrebački biskupski arkiv. Pisma ova su osobito važna, jer biskupi zagrebački i u političnoj hrvatskoj povjesti stoje na prvom mjestu iza bana. Na njih se obraćaju i iz zemlje i izvan zemlje ljudi i obavješćuju ih o raznim sgodama, zato mora da bude mnogo povjestnog gradiva u pismima, koja ovi primaju sa raznih strana.

Do ovih Radinih velikih zbirka do konca XVII. vieka po svom znamenovanju stoje: „Spomenici grčko-iztočne crkve u Hrvatskoj i Slavoniji“. Ovi spomenici spremni su za štampu i zapremat će dvie knjige, a sižu od god. 1595. do polovine XVIII. vieka. Tu su bulle papa, privilegija carska, odluke raznih vlada i biskupa, što se odnose na ovaj predmet, a ujedno i dugi niz razprava, koje razpravljaju razna pitanja grčko-iztočne crkve, te pored svega, što je dosele o našoj grčko-iztočnoj crkvi gdje štampano, biti će ovo najpodpunija i najuglednija zbirka.

Uz ove veće zbirke povjestnog materijala ostavio je Rade i mnogo manjih zbiraka, koje se odnose — izim prepisa listina iz arkiva knezova Babonić-Blagaja iz starijeg doba — većinom na povjest hrvatsku od XVI. do XVIII. stoljeća. Ovdje nalazimo takodjer i dopunjak Radinih: „Krajiških spomenika“, mnogo spisa o ratovanju i odnošaju našem sa Turcima, a i bilježaka o mnogim arkivima, koje je Rade pretražio, i o raznim Radinim osnovama u njegovom budućem radu.

Sve ove zbirke povjestnog materijala spremao je Rade za Akademiju, a pošto su one iza Radine smrti došle u posjed naše Akademije, to nema dvojbe, da će iste malo po malo — do dvie stotine štampanih araka — ugledati svjetlo medju akademijskim publikacijama, — i tad će se tek moći pregledati, koliko je samouk Rade hrvatskoj povjesti dragocjena gradiva privriedio.

U isto vrieme, kad je Rade nastojao, da izdanjem „hrvatskih urbara“ razsvietli unutarnje prilike priedjelâ od Karlovca do Jadranskoga mora, u isto vrieme se je on trudio, da prikaže u povjesti gradova i obćina jasnu sliku vanjskih prilika na istom zemljištu. Taj svoj rad bio je on razdielio u dvie knjige, u povjest gradova „oko Kupe i Korane“ i u povjest gradova „oko Modruša i po Vinodolu“, a obje ove knjige bio je namienio, da ih izda „Matica Hrvatska“. O tom piše Rade 8. veljače g. 1893. — dakle dva mjeseca prije svoje smrti — odboru „Matice Hrvatske“ ovako: Pošto je prvoj knjizi, koja bi nosila naslov: „Oko Kupe i Korane. Stari gradovi, manastiri, obćine“, potanko naznačio sadržaj (imade uvod: „Krajevi od Kupe i Korane do pod Petrovu goru sada i nekada“ i opis od dvadeset i pet gradova i obćina*), naveo slike i karte, koje bi imale resiti knjigu, veli on doslovno: „Tisak knjige može, ako se uvodni članak „Krajevi oko Kupe itd.“ napose paginira, odmah započeti, inače istom za mjesec dana. Knjigu sam jur uredio do članka „Perna“. Pisana je načinom, kao što i „Bihać i Bihaćka Krajina“, a čitat će se isto tako rado, kako se nadam. Zanimljivo je, što u cieloj Hrvatskoj nema na okupu toliko uzdržanih gradova, koliko upravo oko Karlovca, pa će zato ilustracije goditi. Iste, kao što i gradju za iste, proskrbit ću i naznačit g. tajniku. Trošak ne će biti razmjerno velik, a biti će liepa knjiga s kipci. Opis mjesta bit će vjeran, jer sam ja sva mjesta u knjizi naznačena barem nekoliko puta, a nekoja i sto puta osobno pohodio. Knjiga će obsizat 16, a najviše 18. tabaka. U pripoviedanju poslužile su mi mjestimice stare glagolske listine, te će se tekst pripoviedanja sa njihovim sadržajem moći preplitati. Veliki dio teritorija, koji se u ovoj mojoj knjizi opisuje, naseljen je XVII. vieka narodom iz Bosne, uslied čega je prošlost prediela, osobito oko Korane i pod Petrovom gorom, ponajviše nejasna, a treba ju razsvietliti.“ Dalje nastavlja: „Ako Bog da, do ljeta moći ću predati još jedan — drugi — svezak „Modruš i Vinodol“, i tako dobit ćemo barem za jednu stranu tako zvani: „Schlösser-Buch“, koji ima svaka kulturna zemlja i narod, i svuda se rado čita. To je već nastojao pokojni Ivan Kukuljević, a njegove bilježke ima pravnik Laszowski. Ja ih ne trebam, jer sam ja istu gradju proučio, koju i Kukuljević, a bivši zemaljski arkiv polazio sam skoro svaki dan kroz tri godine. Dakako, da je taj arkiv ovdje, pripoviedanje moje bi bilo mjestimice više zaokruženo i jasnije. Napravio sam si za mnoge stvari bilježke u nadi, da ću izvornik, kad bude trebalo, ugledati . . .“

---

* I to: Barilović (preradjeno iz »Vienca«), Belaj, Blagaj na Korani, Bosiljevo (preradjeno iz »Vienca«), Budački, Cetin (preradjeno iz »Književnika«), Draganići (preradjeno iz »Nar. Novina«), Kamensko-manastir (preradjeno iz »Vienca«), Klokoč (preradjeno iz »Vienca«), Kremen i pleme Ladihović, Križanić-Turanj (preradjeno iz »Vienca«), Krstinja, Lipa (preradjeno iz »Vienca«), Novigrad na Dobri (preradjeno iz »Vienca«), Ozalj, Perna i knezovi Peranski, Petrovac-Zlat, Ribnik, Severin, Skrad na Korani, Steničnjak, Svetice-manastir, Sv. Petar na Mriežnici, Švarča, Zvečaj.

Nije jadan Rade dospio ni da prvu knjigu, — opis gradova „oko Kupe i Korane“ — posvema dovrši, — jer ga preteče smrt. Za ovu knjigu, da uzmogne ući u štampu, trebalo je još napisati uvod i opisati gradove Ozalj, Ribnik i Švarču, a i još koješta dopuniti u rukopisu. „Matica Hrvatska“ želeći, da predsmrtni književni rad njenog podpredsjednika Rade ne propadne i da mu se i nekom posmrtnom uspomenom oduži, povjerila je ovaj Radin rukopis i od pokojnika spomenutomu g. Emiliju Laszowskomu (sada već činovniku hrv. zemaljskoga arkiva), te je on, poštujuć u svemu Radin trud, za ovu knjigu — upotrebiv i Radinu još preostalu gradju, a imajuć i sam mnogo i svog i Kukuljevićevog materijala — napisao uvod: „Krajevi oko Kupe i

Korane“ i opisao gradove Ozalj, Ribnik i Švarču, a osim toga — izpustiv opis Draganića — dodao opis grada Brloga i popunio znatno i Radine opise gradova: Barilovića, Klokoča i Lipe sa novim podatcima. Gosp. Laszowski pribrao je i potrebite slike za ovu knjigu, i sa prijateljem dr. Mil. Šenoom sastavio ovoj knjizi priloženu zemljopisnu kartu: „Krajevi oko Kupe i Korane koncem XV. vieka.“

* * *

Ako sad pregledamo ovdje u kratko izloženi književni rad Rade Lopašića, te promjerimo njegov ne dugi život, jer je umro u pedeset i sedmoj godini, i spomenemo, da on za sav ovaj rad nije imao nikakve priprave, da je on kao javni službenik i danju i noću morao sebi upravo krasti vrieme, da nastavlja svoje težke književne radnje, da na službenim putovima, kada drugi iza obavljena posla traže sladku zabavu, on se zalieće po kućama, podovima i zakutcima, da izmed prašnih ostanaka spisa i knjiga ubere koji stari ali mirisavi cvietak za povjest hrvatsku, tad moramo zaključiti, da je naš Rade spadao med preriedke naše idealne i požrtvovne patriote i književnike! On je svomu čednomu književnomu radu bio postavio već pred trideset godina točne granice, i pri tom je i do kraja svoga života — ne postavljajuć si viših ciljeva, koje ne bi dospio dostignuti — ostao. Htio je razsvietliti staru našu topografiju, prikazati nam povjest hrvatskih gradova i obitelji, — i tu zadaću je on sdušno i pošteno, što je bolje znao i umio, do svoje smrti vršio! Nije tražio ni velikih priznanja ni odlikovanja, a veselila su ga najviše prijateljska odobravanja. Tko je ma što želio iz njegovih zbiraka, tomu je on dao bez zavisti, uprav s bratinskom srdačnosti, želeć, da se time hrvatska knjiga okoristi! Živo je vjerovao u svoj narod, svojim prijateljima i drugovima bio vjeran i odan, a u odboru „Matice Hrvatske“ uviek na svom mjestu, sokoleć i nukajuć svakog na rad i veseleć se svakom družtvenom napredku. Njegova u odboru „Matice“ prečesto izrečena rečenica: „Samo što više knjiga dajte narodu, a narod će vam sve dati; — ništa se ne bojte!“ — izraz je i živi svjedok Radine čiste, žarke i iz puna srca proiztičuće ljubavi narodnje. I zato, posvećujuć mu ove redke, neka mu bude u narodu hrvatskom harna i blagoslovljena uspomena!

OKO KUPE I KORANE.

MJESTOPISNE I POVJESTNE CRTICE.

Krajevi oko Kupe i Korane do pod Petrovu goru.

Geografsko-statistički osvrt na krajeve oko Kupe i Korane. — Rimsko doba: Brajci. Županija gorička. Feudalne prilike: vlastela, plemena, občine, trgovi i kmetstvo. — Arcidjakonat gorički. — Turske provale. — Seoba Vlaha.

Veoma krasan i romantičan dio naše hrvatske domovine prostire se od Kupe prema jugu uz Koranu i Mriežnicu, a ne manje je zanimiva i prošlost ovih priedjela, koji bijahu kroz viekove krvavim pozorištem dogadjaja u povjesti hrvatskoga naroda. Po gotovo nema u našoj domovini na skupu toliko uzdržanih gradova, koliko upravo u ovim krajevima, a to je, što i onako krasnu narav još većma čini zanimivom i romantičnom. S jedne strane (zapadne i sjeverne) zaokružuje Kupa ove priedjele, koja se u slici zakuke vijuga od Severina do Karlovca. Od svoga vrela pa sve do izpod Ozlja šumi Kupa kroz vrletne stiene, a tek gdjegdje probije se kroz pećine, pa teče malo pitomijim krajem, ali se opet gubi medju pećinama, dok se napokon izpod Ozlja ne spusti u liepu pitomu ravninu, obraslu šumama i zasijanu svakovrstnim žitom. Već uz nju poredali su se gradovi: Severin, malo podalje Ribnik, Brlog i ponosni Ozalj.

Sličan kršovit put provaljuje i Korana, pa i Dobra, dok se ne izliju u Kupu. Od ovih dvaju pritoka Kupe najromantičniji je tok Korane, koja nastaje od Plitvice i Plitvičkih jezera, pa teče kršovitim krajem oko Drežnika, pokraj Slunja, dok se izpod Velemeričke i Viničke kose, primivši pritok Mriežnicu ne primakne Kupi kod Karlovca. Na glasu je ova rieka svojom ljekovitom i bistrom vodom, i mnogim gradovima, sačuvanim i razvaljenim, koji se nad njom s obje strane poredaše, kao primjerice: Turanj, Belaj, Barilović, Skrad, i t. d. Baš oko ovih gradova mnogo je junačke hrvatske krvi proliveno u ljutim bojevima sa Turčinom, u kojima se često brat proti bratu do očajnosti borio.

I visoka Petrova gora, koja se stere od Plitvica medju Koranom i Glinom sve do Kupe, obrasla bujnim šumama, izpresiecana dubokim uvalama, u kojima se zelene livade i pašnjaci, krije u sebi mnogu povjestnu uspomenu, što svjedoče mnogi razvaljeni gradovi i kule poredane na njezinim vršcima. Sve nam to kazuje, da je onuda nekoč bilo otmenoga i junačkoga života, što ga je tamo sproveo hrvatski narod, braneći do zadnje kapi krvi svoju milu postojbinu.

U mnogim mjestima naliče priedjeli oko Korane i Mriežnice kraškomu kraju, tako oko Barilovića i tamo dalje prema Klokoču i Skradu, dok je oko Vojnića liepa crnica zemlja. Ovamo prema Karlovcu sličan je kraj našemu Zagorju, onomu krasnomu valovlju od manjih i viših brežuljaka, a uz Koranu od Velemerića počevši, pa uz Mriežnicu kod sv. Petra zemlja je dobra i rodna. Oko Perjasice pak i Budačkoga, Primišlja i prema Cetinu niesu brda tako velika, ali je zemlja prilično slaba. Nu veći dio oko Korane je kršovit, a takav je i oko Bosiljeva protežući se kroz Generalski stol — negdašnji Lipovac, prema iztoku sve do Petrove gore. Ništa bolje nije ni oko Severina, gdje je krš obrasao crnogoricom, bukvom i hrastom, koja potonja dva drva zapremaju veći dio Petrove gore.

Od Karlovca uz Kupu do Ozlja pruža se liepa ravnica, u kojoj uspievaju sve vrsti žita, a zarasla ponešto hrastovom šumom, koja prelazi Kupu te zaprema dobar dio zemlje prema Draganiću. Dalje od Ozlja priedjel je prilično gorovit i kamenit, a tu je najviše vinograda i šuma, a manje livada, koje se nalaze ponajviše uz Kupu i potoke.

Od žita uspieva po svuda kukuruza, zob i pšenica, koja osobito rodi oko Ozlja, Brloga i Karlovca. Vinogradarstvo bijaše do prije nekoliko godina najnaprednija grana gospodarske proizvodnje oko Ozlja, Brloga i Vivodine, odakle se izvrstno vino izvozilo, osobito u susjednu Kranjsku. Danas su vinogradi u ovim priedjelima po gotovo propali od poznate trsne bolesti, peronospore i filoksere, a tek se nešto novih američkih nasada osniva.

Narod ovih priedjela, kojima se naumismo baviti u ovoj knjizi, bavi se izključivo poljodjelstvom, te mu je kukuruz uz korun i sočivo najglavnija hrana. Domaća industrija veoma je slaba. Proizvodi se tek nešto platna od konoplje i lana, dok je tvornica pamučnina u Dugojresi veoma napredna, te hrani mnogo naroda ondješnje okolice. Proizvodnja lončarske robe, cigle i koža, ne podmiruje ni domaće potrebe. Iz šuma izvozi se mnogo drva, hrastova i crnogorice, osobito oko Severina, gdje imade veoma mnogo šuma od crnogorice, što se prodaje u inozemstvo.

Ceste, koje prosiecaju ove priedjele oko Kupe, Korane i Mrežnice, veoma pospješuju domaću i prolaznu trgovinu. Glavne ceste, koje polaze iz Karlovca k moru, Josipova (u Senj), Lujzinska (na Rieku) i stara Karolinka (takodjer na Rieku),[1] služile su, osobito prije izgradjenja željezničke pruge do Rieke, živahnoj trgovini, te su dnevice na stotine kirijaša prevozili robu na Rieku i od onuda u Karlovac, odakle je opet prolazila u Zagreb cestom, a Kupom u Sisak. Dok danas nije trgovački promet na ovim cestama onakav, kakav bijaše prije, to su ove ipak veoma važne za mjestni promet. Mnoge kotarske ceste, koje vode prema bosanskoj granici, pa preko Ozlja u Metliku u Kranjsku, takodjer su po promet veoma važne, a osobito na sajamske dane. Najvažniji sajmovi obdržavaju se u Karlovcu, kamo dolazi narod iz priedjela oko Korane, pa iz najskrajnih mjesta do bosanske granice. Tako su i sajmovi u Metlici i Černomlju u Kranjskoj veoma važni po trgovinu pokupskih priedjela. Na ovim sajmovima prodaje se osobito marva i žito, koje u Karlovac dovoze bivši graničari kordunaši, odjeveni u kožunac i opanke, s crvenkapom na glavi, a opasani širokim remenom, iza kojega obično stoji omašna kostura. Iz ovih priedjela bivše Krajine prodavalo se mnogo koza na sajmovima u Karlovcu, nu danas ovo trgovanje nešto je popustilo, od kako je zabranjeno držanje koza poradi šteta, koje one čine u novozasadjenim šumama.

---

[1] Josipova cesta prozvana je po caru Josipu II. — Lujzinsku cestu gradilo je privatno dioničko družtvo g. 1802.—1812., a gradnju vodio je general Filip Vukasović. — Karolinka sagradjena je za Karla VI. u prošlom vieku.

Narod živući u priedjelima oko Kupe i Korane krepak je i zdrav, u prkos mnogim oskudicama, koje ga često snalaze. U bivšoj Krajini, gdje imade mnogo pravoslavnih žitelja, razlikuju se ovi nošnjom od katolika, osobito žene krasnim vezenim odielom, a svi, napose oni bliže kordunu, govore liepom štokavštinom sa osebinama ikavštine. Oko Novoga grada, Ribnika, Ozlja i Karlovca govore kajkavštinom (ikavci), te počeše nositi crne haljine, od kako se vraćaju ljudi iz Amerike, gdje po više godina borave, da steku novaca, kojima podižu kod kuće svoje gospodarstvo. Nu kod Prilišćana i prema Bosiljevu nalazimo u govoru mnogo čakavštine, jer su ovi prije bili čisti čakavci (napose Prilišćani).

U svim ovim priedjelima stanovaše nekoč čisti hrvatski živalj, nu počevši od XV. vieka u napried izginulo je u krajevima bližim bosanskoj medji u borbama sa Turčinom mnogo staroga hrvatskoga pučanstva, a doseljeni vlaški uskoci ponajviše pravoslavne vjere zapremiše velik dio ovih prekokupskih priedjela, te pridržavši vjeru i običaje poznati su nam iz pisama pod imenom krajiških vlaha, a i danas jošte voli se narod onih priedjela nazivati krajišnicima, bili ovi vjere pravoslavne ili katoličke.

Po statističkom popisu od god. 1890. imadu kotari oko Kupe i Korane, u kojima stoje gradovi i mjesta pojedince u ovoj knjizi opisana, sliedeću površinu i broj žiteljstva:

Kotar	karlovački	114.127	rali	1090□	hv. i	45.255	stanovnika.
„	ogulinski	187.235	„	873□	„	41.629	„
„	slunjski	147.176	„	1569□	„	43.904	„
„	vojnički	124.001	„	400□	„	33.666	„
„	vrbovski	71 881	„	88□	„	19.292	„

Od navedenih kotara prvi je u županiji zagrebačkoj a ostali u županiji riečko-modruškoj.[1]

* * *

Veoma rano spominje nam povjest priedjele oko Kupe napučenima. U rimsko doba, daleko prije seobe Hrvata, stanovaše u priedjelima oko Kupe pa sve u Kranjsku do rieke Krke narod Japida, imajući utvrdjene gradove Metulum (Metlika) i Terponos (Černomalj). Dalje na iztoku Japida preko Kupe nalazimo jaki panonski narod Brajce. Po svoj prilici ovaj je narod zapremao dobar dio naše domovine od Kupe do Petrove gore. S Brajcima imadjahu i Rimljani veoma mnogo posla, dok ih podjarmiše, a njihovo se ime do skora iza toga izgubi u historiji. Značajno je upravo to, što se dio našega naroda oko Ribnika i Ozlja još dandanas nazivlje Brajcima, što nas podsjeća na ovo izginulo panonsko pleme. Osvojivši Rimljani Panoniju podigoše tamo mnoge naseobine, te upravo u ovim krajevima oko Kupe i Korane bijaše mnogo rimskoga življa, što nam svjedoče rimski predmeti izkopani u ovim priedjelima. Nu mnogo izkopano kameno orudje svjedoči nam, da je ovdje bilo i u predhistoričko doba ljudskih naseobina. Takovi predmeti nadjeni su primjerice kod Ozlja.

---

[1] Statističko izvješće, što ga izdaje zemalj. statist. ured u Zagrebu 1891.

Stariji naši historici tvrde, da je oko Kupe bilo više rimskih naseobina, te nastoje naći kod Karlovca rimsku Quadratu, kod Zastenja Dautonu, kod Steničnjaka Andesium, a kod Ozlja Aseliju.[1] Premda je ovo nagadjanje veoma zanimivo, ono je uza sve to nepouzdano, jer drugi opet nalaze ove rimske naseobine na skroz drugom mjestu. Nu nema dvojbe, da je baš kod sv. Petra na Mriežnici stajalo nekoč poveće rimsko mjesto, što potvrdjuju rimski predmeti i napisi izkopani ondje i u Kamenskom [2].

Naselivši Hrvati svoju današnju postojbinu, jamačno su odmah zapremili priedjele oko Kupe i Korane, koji svojim krasnim položajem, natapani mnogim riekama, Kupom, Dobrom, Koranom i Mriežnicom, pa množinom potoka, osobito prijahu gospodarstvu, a poimence poljodjelstvu i stočarstvu, što osobito njegovahu naši pradjedovi.

Samostalna država Hrvatska bijaše već u vrieme banova, pa kasnije za kraljeva domaće krvi podieljena na župe, što bijaše upravo temeljem svemkolikom državnom uredjenju. S toga još pod vladom kraljeva ugarskih iz kuće Arpadove u dvanaestom vieku nalazimo oko Kupe više župa ili županija; tako županiju podgorsku, koja se steraše medju Kupom i Savom, goričku na jugu od Kupe i gorsku na jugu Kupe a na iztoku goričke županije. Na ovom mjestu valja nam osobito iztaknuti županiju goričku, jer nam se je baviti izključivo mjestima, koja su nekoč stajala u području njezinom.

---

[1] Krčelić primjerice na str. 6. u svojem djelu: Not. praeliminares.

[2] Momsen: Corpus inscriptionum latin. III. br. 3935 i 3624.

Županija **gorička** spominje se u sačuvanim pismenim spomenicima već u dvanaestom vieku, te se prostiraše od Kupe na jug, gdje je medjila sa župom psetskom (Krupa), drežničkom i gorskom. Zapremaše dakle cielu bivšu slunjsku i dobar dio prve banske pukovnije. Na Kupi uz županiju podgorsku medjila je gorička županija takodjer i sa župom metličkom, koja je još tada sačinjavala dio naše hrvatske domovine.

Koncem dvanaestoga vieka spominje se goričkim županom Stjepan, praotac slavnih Babonića-Blagaja, koji je veoma hrabro branio medje svoje županije od navala Niemaca, a poimence od Alberta od Mihova, ljutoga neprijatelja ugarskoga kralja Bele III.[1] God. 1219. spominje se goričkim županom Burilo,[2] a god. 1210. Damaldo, koji je templarom darovao neke zemlje u području goričke županije za dobro svoje duše.[3] Bit će po svoj prilici ova darovana zemlja u Zlatu u Petrovoj gori, gdje je kasnije stajao pavlinski samostan. God. 1224. spominje se Bonceslav župan gorički i to u privilegiju, što ga je kralj izdao Klokočanom,[4] a sliedeće godine 1225. u privilegiju Perne župan gorički Mirislav, za kojega se veli, da je urodjenik (terrigena), a bijaše kraljevskim pristavom.[5] Moguće je, da su svi navedeni župani gorički iza Stjepana, praotca potonjih Babonića, pripadnici njegova roda, jer se i kasnije tečajem trinaestoga vieka pisahu Babonići knezovima ili županima od Gorice. Početkom četrnaestog vieka pisao se je Stjepan Babonić knezom od Steničnjaka, a županiju goričku susrećemo pod imenom „županije steničnjačke“, koja se ovim imenom još god. 1405. nazivlje.[6]

---

[1] Kukuljević: Codex dipl. II. str. 185.

[2] Tkalčić: Monum. episcop. zagrab. I. str. 21.

[3] Wenzel: Codex arpad. XI. str. 107.

[4] Kukuljević: Jura regni I. str. 49.

[5] Wenzel: Codex arpad. XI. str. 183.

[6] Spisi samostana Kamenskoga fasc. I. br. 7. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

Kao svaka županija, tako je i gorička imala svoj utvrdjeni županijski grad „castrum Goricense“. Gdje je pak ovaj grad stajao, veoma je mučno ustanoviti, nu sudeći prema sačuvanim nam viestima stajaše grad gorički ondje, gdje je danas Knezgorica; nu može da bude to i Steničnjak, pod kojim imenom živjela je tečajem četrnaestoga i još početkom petnaestoga vieka stara gorička županija.

Sve do god. 1325. bijahu knezovi Babonići najmogućiji feudalni gospodari u županiji goričkoj, dok nije ban Stjepan i njegova braća, pobunivši se proti kralju, izgubio sva svoja imanja oko Kupe pa i veliku županiju goričku, koja je sada spala pod upravu banovu, te kao samostalna prestala obstojati. Kad je iza toga kralj Ljudevit god. 1380. darovao i založio Steničnjak knezu Stjepanu Frankopanu Krčkomu, postade ovaj gospodarom gotovo ciele stare goričke županije.[1] Kasnije su opet Celjski knezovi, a napokon Martin Frankopan (g. 1460.) zavladali bivšom goričkom županijom.

U obsegu stare goričke županije živjelo je već u najstarije vrieme više slobodnih plemenskih obćina, ili kako se same nazivlju: „bratstva plemenitih ljudi“. Takova se spominju: Strelče, Otok, Smrčković, Ladihović, Husići, Stojmerić, Hutinja, Zlat, Goričani, Tušilovići, Bovićani, koja su više ili manje ovisna bila o feudalnim gospodarima, koji su sjedjeli u gradu Steničnjaku. Osobito bijaše u županiji goričkoj zastupano pleme hrvatsko Katetića ili Ratetića (Kathetich), kojemu pripadahu još god. 1492. ondje živuće obitelji: Dianiševića, Frkovića, Siravića, Bekovića i Dmianića.[2] Uz ovo nalazimo, ali manje zastupano, pleme Mogorića s obiteljima Babonožića i Tomašića,[3] koji potonji već god. 1380. imadjahu posjede oko Kupe i Korane a kasnije držahu i grad Belaj. Tomašiće od istoga plemena Mogorića ili Mogorovića nalazimo god. 1503. i u Logodušićima izpod Velebita, odakle su se rano doselili u priedjele na Kupi i Korani.

---

[1] Vidi članak o Steničnjaku u ovoj knjizi.

[2] Izvornik listine u arkivu jugosl. akademije.

[3] Neo Reg. A. fasc. 1511. br. 1. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

Spomenusmo plemenske obćine, koje su živjele u bivšoj županiji goričkoj sve do provala turskih. Ne ima dvojbe, da su ovakove plemenske obćine u staro doba sasviem slobodne bile. Nu pod dojmom obćih feudalnih pritisaka postala je njihova sloboda ograničena. Njihova samouprava bijaše tečajem vremena u toliko stegnuta, što su stajale pod vrhovničtvom i zaštitom feudalnih gospodara, koji su rado svoje gospodstvo i jaram podaničtva i na slobodne ljude stavljali, te često njihove zaključke i presude odobravali i potvrdjivali.

Na čelu takovih „bratstva plemenitih ljudi“ (generationes) stajaše „sudac braće“ ili kako se u latinskim izpravama nazivlje „judex generationis de . . . .“, kojega je dotično pleme po volji izabiralo. Svoje sastanke i zborove držalo je pleme redovito kod svoje crkve u klupama („svoie spravišće navadno i od vika naričeno k cirkvi našoi . . . u klupi naše . . .“). U takov zbor dolazilo je cielo pleme, te ondje obavljalo viećanje, i sklapalo pravne poslove.[1] Takav običaj bijaše kod svih plemenskih obćina, a za primjer navesti ćemo obćinu plemena strelačkoga.

Obćina plemena strelačkoga, nazivana „plemićima od Korane“ (nobiles de Korana) stajaše u tiesnom odnošaju s obćinom plemića otočkih (danas Mekušje), te je često zajedno s njima držala „spravišća“. U klupe sastajaše se ovo pleme kod crkve svoje sv. Tomaša u Strelču ili kod sv. Ivana u Trebinji, gdje držahu svoje sudove (in sede judiciaria). Djelovanje njihovo ne bijaše sasviem slobodno, jer stajahu pod pokroviteljstvom feudalnih gospodara. Tako god. 1462. nalazimo pleme strelačko, otočko i ostale koranske plemiće pod vrhovničtvom kneza Martina Frankopana „ljubitelja mira i zaštitnika crkava i pravice“, koji njihove zaključke odobrava i potvrdjuje. Kao njihov „naravni zemaljski gospodar“ (dominus terre naturalis) često je knez Martin i sam odredjivao stanovite plemiće, koji su kao sudci zajedno s plemenskim njihovim sudcem rješavali priepore i provadjali sklapanje ili izvedenje jur sklopljenih pravnih posala. Pleme moglo si je na svom zboru stvarati pravila, po kojima je živjelo, te ustanoviti dosta velike globe do 100 maraka za povreditelja njihova zaključka.[1]

---

[1] Kukuljević: Acta croatica str. 239. 249.

---

[1] Priobćujemo ovdje jednu listinu, iz koje se jasno razabira ovaj odnošaj:

Kod crkve sv. Ivana u Trebinji 12. ožujka god. 1462. Plemići koranski zapisuju neke zemlje samostanu u Kamenskom na svom spravišću kod crkve sv. Ivana.

Nos Petrus filius Thome iudex de generatione Strelche. Memorie commendamus tenore presencium. Quod Mathko filius Balther cum fratribus suis Thoma, Iwan, et Kyrino, nec non cum filiis suis Mathia, Georgio, et Broz, Thoma Scontrych de Zakwpya, et altero Thoma Kralych, Mykws et Wale de Scenowych nobiles de Corana dicte generationis Strelche, nostram venientes in presenciam in sedem iudiciariam apud ecclesiam beati Johannis Baptiste cum fuissemus vniuersaliter congregati, confessi sunt oraculo viue vocis in hunc modum, quomodo Broz Wescarych ac Balther nec non Petrus filius eius nobiles de Corana quasdam porciones terre eoram ipsos hereditario iure concernentes in Skorchye polye et Cwcher et Seryawyne blatho nuncupatorum habitas et existentes, cum omnibus ipsius terre vtilitatibus et pertinenciis ad eandem spectantibus vniuersis, claustro beate Marie virginis de Kamenzka, more testamentali ob remedium salutis animarum suarum et omnium parentum suorum in mortis ipsorum articulo legassent coram pluribus nobilibus viris, pro tunc ibi existentibus. Item idem Mathko filius Balther cum predictis fratribus suis Thoma, Iwan, et Kyrino, nec non cum filiis suis Georgio, Mathia et Broz, Thomas Scontrych similiter cum fratribus suis, Georgio, et Fabiano, at alter Thomas Kralych, Mykws et Wale de Scenowych dicti nobiles de Corana in eadem coram nobis sede iudiciaria constituti, cupientes terrena in celestes thesauros commutare, oraculo viue vocis per hunc modum confessi sunt: quomodo ipsi quasdam porciones terre ipsorum ipsos hereditario iure concernentes, similiter in predicto Scorchye polye et Cwcher ac Seryawyne blatho habitas et existentes et in contiguitate possessionum claustri, memorato claustro beate Marie virginis de Kamenzka et perconsequens fratribus heremitis ordinis sancti Pauli

Izprave, koje je pod svojim imenom izdao sudac i providio plemenskim pečatom visećim obično na končanoj vrpci (ima i svilenih zeleno-crvene boje), pisane su re-

---

primi heremite in eodem degentibus, ob remedium animarum suarum et fratrum et filiorum suorum dedissent et donassent, consensissent, ymo dederunt, donauerunt et consenserunt coram nobis iure perpetuo et irreuocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, quas quidem porciones terre supradicti nobiles de Corana a fratribus condiuisionalibus, et suis residuis porcionibus diuiserunt et alienauerunt, secundum huius provincie consuetudinem, prius tamen debita reambulacione prehabita ipsius terre coram multis nobilibus viris ad hoc specialiter ac personaliter conuocatis. Item primo: coram nobili viro Petro filio Thome pro tunc iudice tocius generacionis Strelchye, Anthonio de Klokoch, Petro Barylowych, altero Petro Jechkowych nobilibus de Gorycza, Gregorio Imprych de Jamnycza, et isti nobiles viri per dominum comitem Martinum de Frangepanibus dominum terre naturalem ad hoc componendum et pacem faciendam inter partes specialiter fuerunt deputati, quam composicionem idem dominus comes vtpote pacis amator et ecclesiarum, ac omnium iurium tutor, gratam et acceptam habuit et approbauit. Item coram commetaneis omnibus et aliis nobilibus viris multis; primo Anthonio Ladechych, Luca Knezynych, Iwan Wokonowych, et isti tres fuerunt in persona omnium nobilium de Othok. Item Mykws et Wale de Scenowych ac Hyane dicti Kwrkowych, Item Dwim et Iwre ac Thoma Scontrych, altero Thoma Kralych, Jacobo Dombowych nobilibus de Corana, Iwan Kobilych de Zakwpya, ipsi quoque omnes commetanei et alii nobiles supradicti, ymo tota generacio Strelchye, que quidem generacio se ad predictum claustrum beate Marie virginis in perpetuam confraternitatem conscripsit et obligauit se perpetue. Confines metas et libertates ipsius claustri contra omnem iniusticiam tutare et defendere. Et tale vinculum pacis inter se constituerunt omnes supradicti commetanei, quod vnus per alterius terram possit pascuare absque dampno segetum et fenilium, excepto tempore glandinum. Quicunque autem lignum quercinum in silua ipsius claustri succiderit absque licencia et voluntate prioris pro tempore constituti vnam markam soluere tenebitur ipsi claustro. Item quicunque cuiusuis status et condicionis homo existat, aliquam violenciam intra metas sepedicti claustri cuipiam inferre presumpserit, absque iuris reuisione ac prioris licencia et voluntate, vt solet euenire tempore glandinum porcos mactare vel pecora abigere pro aliquo dampno segetum vel alias, centum markas claustro soluere tenebitur, vel si aliquis confugeret ad terram ipsius claustri eciam mortis reus, de alterius vicini vel commetanei terra immunis erit, vsque iuris dovito na pergameni i to jezikom latinskim ili hrvatskim. Hrvatske izprave pisane su sve do polovice šestnaestoga vieka (g. 1549.) glagolicom, i to veoma liepom, kojom se

---

reuisionem; et si aliqua pars in predicta constitucione seu disposicione quocunque temporis in processu stare nollet aut non curaret, extunc eo facto centum markas graues domino naturali et parti aduerse totidem soluere tenebitur. Quarum quidem possessionum supranominatarum donacionalium, empticionalium, et insuper annexarum mete hic et in aliis litteris priuilegialibus expresse sic continentur: Prima enim meta incipit a parte orientali a quadam meta terrea contigua terre Valenthowych in Schorchye polye, ab ista meta tendit versus meridiem directe ad vnam arborem vulgo hraazt vocatam, deinde ad aliam metam prope magnam viam ad partem meridionalem quasi ad iactum lapidis, tandem procedit per magnam viam ad meridiem circa vnam metam terream, in qua est vna parua arbor terra circumfusa vulgo hraztych, deinde transit per quandam antiquam viam quasi versus partem orientalem ad vnam metam terream vbi due vie simul coniuncte sunt, inde eciam vadit directe per magnam viam ad vnam metam terream versus partem meridionalem, per istam cadit in quendam fluuium Serywyne blatho vocatum, scilicet in antiquum portum, et per eundem medium fluuium versus orientem per magnum et longum spacium, hoc est ad vnam vallem penes terram Ledynycza vocatam, per quam ascendit versus orientem et peruenit ad viam publicam ad vnam paruam arborem quercinam in radice dupplicatam et ad aliam cruce signatam et inde descendendo versus orientem peruenit ad fontem, qui est in pede montis et ab eodem vadit vsque ad riuulum Lwkachecz vocatum et per meatam eiusdem vadit et peruenit ad vnam vallem Vochya dragha vocatam, et per eandem ascendendo peruenit ad viam publicam, et per eandem viam in magno spacio vadit et declinando directe versus meridiem peruenit ad vnam metam terream penes viam publicam Cwcherzka vocatam et arborem vulgo czerych, deinde declinando versus occidentem sub vertice montis super tres magnas valles, vbi est caput Zayawecz peruenit ad vnam arborem quercinam meta terrea circumfusam sub vertice montis et inde ascendendo versus partem aquilonarem peruenit ad viam, penes quam est iterum aliud lignum quercinum meta terrea circumfusum, et per eandem viam declinando versus occidentem, directe per verticem montis per siluam Czerowgay vocatam in magno et longo spacio vadit et peruenit ad magnam viam, ad biuicum vulgo Prekrysie, vbi imago consueuit stare, et ibi coniungitur cum alia metali antiqua possessionis Kamenzka, que metalis venit de Cuppa in Oztrogh, deinde ad Yzryn per siluam, que olim Legneth vocabatur, vsque ad locum vbi pedites per lignum possunt pertransire, wlgo Zeryna berw et inde per paludosam siluam vulgo Chrethes vbi sunt mete terree erecte, et per vnum meatum aque

služiše ne samo Strelčani već i plemići Otočani. Tako isto upotrebljava glagolicu obćina Zlatska imajući svoje sastanke kod crkve svih svetih u Zlatu,[1] i obćina orlanska, koja se još godine 1560. sastajala u klupe kod crkve sv. Jakova na Gazi.[2] Pečat plemena strelačkoga sačuvan nam je na više izprava (vidi sl. 1.), a u njem se vidi strelica sa zviezdom i polumjesecom.

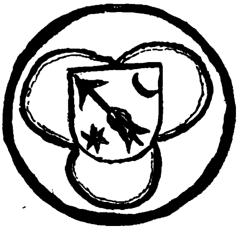

Sl. 1. Pečat plemenske obćine Strelča iz XV. vieka.

Slično bijaše uredjen život i ostalih plemenskih zajednica dolje niže oko Korane: Ladihovića, Klokovčana,

---

vsque prope viam publicam vbi in opposito ex parte meridionali recurrit fluuius Zayawecz, ibique vsque ad exitum silue peruenit ad viam publicam, que vadit de ecclesia sancti Jacobi et Othok versus locum castri Goricensis, vbi mox ascendendo per ipsam viam ad vnum monticulum paruum vadit directe versus orientem includendo siluam vulgo Mokrycze vocatam, et peruenit ad supradictum biuicum vulgo Prekryšie ad tres metas videlicet Kamenzka, Strelchye et Othok, et ibi coniunguntur iste metales, ita quod vna occludit a parte orientali et meridionali, altera a parte occidentali et similiter meridionali. Hoc nihilominus adiecto, quod vniuersa et singula litteralia instrumenta, sub quacunque forma verborum superinde confecta, aut conficienda essent, sint viribus caritura, inania et irrita, ac exhibitori nocitura, quocunque temporis processu, coram quouis iudice ecclesiastico, videlicet aut seculari si exhiberentur aut exhiberi sperarentur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam coram specialibus supradictis hominibus domini naturalis, et coram tota generacione Strelchye et nobilibus de Othok in sede nostra iudiciaria apud ecclesiam sancti Johannis Baptiste de Therbyna presentes litteras duximus sigilli nostri munimine esse roboratas. Datum in loco pretacto, in festo diui Gregorii pape, anno domini millesimo, quadringentesimo sexagesimo secundo.

Izvornik na pergameni sa o končanoj vrpci visećim pečatom u kr. ugar. držav. arkivu pod signaturom M. O. D. S. 35637.; nekoč u hrv. zem. arkivu: acta monast. Kamensko fasc. I. nr. 19.

[1] Vidi članak o Petrovcu u ovoj knjizi.

[2] Lopašić: Karlovac, prilog II. V.

Hutinjana, Husića,[1] Smrčkovića i inih plemenitih generacija.

Iztaknuti nam je još sliedeće. Razmirice, koje se niesu

---

[1] Priobćujemo ovdje po jednu nepoznatu hrvatsku listinu obćine Hutinjske i Husića:

U Hutini god. 1471. Juraj Klinčić kupuje zemljište „Gornje polje“ od Lakše Latovničkoga.

Ja sudac Martin Hrvoj, ki bihe vato vreme sudac moje bratje Hutinan, dajem na znanje vsim i vsakomu, a zajedno z mojom bratjom Hutinani, kamo pride ta naš list odtvoren, kako pride pred naz v naše klupi svetomu Jurju na Hutinu po imene naš brat Lakše Latovnički, i onde pred nami stojeći, poče ponujati vse pleme jednim svoim imenjem, ko se imenuje i zove Gorne polje Latovničko, i ponuja se jednuč i drugoč i tretič po zakonu običalnu našim, govoreći: bratja moja, ovo mi se je znevolilo i zpotrdlilo, da moram odati moje imenje, gore imenovano, posezite k nemu, ki ste volniji i nevrzite mi ga budući na potle ja se hoću prodati, a onde jednim glasom se vsi pokloniše i rekoše: prodaj komu moreš, mi ga nećemo, i kada mu se vsi pokloniše bližni i dalni, i tada pristupi z druge strane plemeniti Juraj Klinčić, grajsćak grada Steničkoga i pred nami poče govorit: Hutinanje bratja, ako je vaša volja i vaše dopušćenje, ja hoću kupiti gore imenovano imenje, i mi mu vsi dopustismo kupiti i pred nami be cena tomu polju 32 zlata i pred nami stojeći plati to polje Juraj Klinčić vse do beča, ča je njega cena gore imenovana. I kupi to polje Gjuraj Klinčić sebi i svomu ostanku i svoga ostanka ostanku voljan držati, radovati i ostati i za dušu ostaviti, i kamo nemu drago dati kano lastovito imenje. I pri tomu biše dobri poštovani muži ki odumaš piše i boga mološe: Ivan Vokmanić, Paval Vokmanić Andrej Vrkovi(či)ć . . . ković, Pavel Humač(ić) sudac (Jur)ko Odsekić sudac varoša Steničkoga, Jurko Hladinščić . . . ić Maihen, pop Mikula, plebanuš Hutinski, i ja sudac gore imenovani — vidivši obedve strane stanovite i kontente za veću trdnost toga lista zapečatih ta list našim pečatom plemenskim. Pisal na Hutine let božih tisuću četiri sto sedamdeset jedno.

Prepis latinicom iz XVI. vieka sa naznakom, da je iz glagolskoga, u zbirci jugoslavenske akademije.

*

U Husićima (kod Kladuše) god. 1514. Benko Crković prodaje neku zemlju i malenišće.

Ja sudac Paval’ Vukićević, budući vato vrime sudac moe bratê Huvsićan dam na znane vsim i vsakomu, kom se pristoi, ali pred kih lice ali stol pride ta naš list otvoren ali kadi li ga tribi naprvo ukazati, kako mogle riešiti kod kuće na plemenskom „spravišću i sudu“, podnašane su banu. Nije li pred banom priepor riešen, odredjivaše sam, ili na molbu stranaka, posebne sudce, redovito izmedju samoga plemena, gdje se je imao priepor riešiti, ili izmedju susjednih plemića. Tako je god. 1484. ban Matija Gereb u razmirici medju goričkim plemićima Pavlom

---

pride preda me i preda vsu bratju našu Huvsićane v klupi naše navadne i od vika nareene i vsagda potrene k crikvi našoi k svetom Jurju v Huvsiće po imeni počtovani muž a brat naš Benko Crković sinmi svoimi s Frankom i s Jakovom i ondi pred nami stoeći počeše ponujati ednim svoim iminem govoreći: bratja ovo nam se e potribilo, da moramo prodati edno svoe imine plemenito ležeće v Husićih v lugu i v kralevi gorici malinište i vse ča nas pristoi na pol kolenšcene i ponuja v klupeh trikrat po zakonu toga plemena išće vze od sudca dane ponudne ljudi ki ih ponujaše pri hižah bližne i dalne po zakonu toga plemene, po imeni Grgura Tuškanića, ki biše va to vrime pristav toga plemena, ki mu se vsi pokloniše i rekoše, prodai, komu moreš, zdruge strane pristupi po imeni počtovani muž a brat naš Antol Iškić sinmi svoimi s Iliju — i s Matešu i sinovcem svoim Mikulom i Pavlom i poče se stim gore imenovanim Crkovićem ciniti za to imine i iscini se šnim za zlatih Ⰴ (5) čista zlata pune mere i platiše mu vse do beča i kupi to imine po imeni plemeniti Antol Iškić i svoimi sini i svoimi sinovci gori imenovanimi sebi i svomu ostanku i svoega ostanka ostanku vikovičnim zakonom i neodazvanim volni radovati, uživati, dati i prodati darovati ali mu za dušu ostaviti kako sami svoju pravu plemenitu plemenšćinu, s kotari niže doli pisanimi, prvi kotar na kralevi gorici od meje kladuške i s toga kamika tr v drugi kamik i stoga kamika tr v treti kamik Glini, tr v Glini v brig i tomu su iminu kotari, i na to biše aldomašniki dobri i počtovani muži prvi aldomašnik Vid Vračević, kie na to boga molil Ⰱ jako brat mu, Ⰲ Matko Kiršić, Ⰳ Matij sinovac mu, Ⰴ Ivan Markušić, Ⰵ Stipan brat mu, Ⰶ Marko Markušić Ⰷ Paval Lukačić is Krišćić, Ⰸ Lovrenac Djakovšić z Like i Lukač Picalić i ostala bratja Husići i mejaši na to zvanih i prošenih i ja sudac gore imenovani vidući obi dvi strani dobro volni i kuntenti i zagovor meju nimi postavismo: ka bi strana to pogovorila ali u tom nestala, da ostae gospodinu grada Steničkoga grivan žmekih 8. tr Ⰴ a . . . ini tolikoe a to dali e tvrdo, zapečatih ta naš list pečatju našu bratinsku općinsku visuću za veću pravdu i tvrdino i na vikovične potrene na let gospodnih tekuća Ⱍ. Ⱇ. Ⰳ. Ⰹ. (1514.).

Ovu je glagolsku listinu vrlo lošo litografiranu izdao magjarski profesor Szabó u Šopronju u „Tudományos gyüjtemény-u“ kao staro-magjarsku, napisavši o njoj čitavu razpravu. Otisnuta je s mnogo pogrešaka u „Danici ilirskoj“ godine 1840. br. 26.

Oršićem i Jurjem Tušilovićem, Vukom Tvrdinićem, Nikolom Zlamčem itd. odredio bio sudce za ovaj priepor Ivana Bevenjuda od Skrada, Vojka Maretića, sudca plemića goričkih, Stjepana Benkovića, Jurja Jeckovića i Mavra Zimića, koji su onda na ročištu u Gorici riešili navedeno prieporno pitanje.[1]

---

[1] Oršići, koji kasnije dobiše grad Slavetić kod Jastrebarskoga, potječu iz goričke županije, te se pisahu »nobiles de Gorica«.

U Gorici 6. prosinca god. 1484. Banovi povjerenici rješavaju priepor medju Pavlom Oršićem i nekoliko goričkih plemića.

Nos Johannes Beweynud de Zkrad, Woyko Marethych iudex nobilium, Stephanus Benkowych. Georgius Jeckowych, Maurus Zymich, ceterique nobiles de Goricha. Significamus tenore presencium quibus expedit vniversis. Quomodo erant alique lites inter nobilem Paulum Orssych, et inter nobiles Gregorium Twssillowych, Wok Twerdynych, Nicolaum Lipskak, Michaelem Turkowych, Jacobum jobagionem Twssillowych, Nicolaum Zlamach, et Thomam similiter Zlamach, ceterosque nobiles de Goricha, pro quadam vinea nobilis Pauli Orssych, quam vineam supradicti isti nobiles de Gorycha pro se occupaverant minus juste, et indebite, qua de causa iam dictus Paulus Orssych ipsos in sedem magnifici domini Mathie Gereb de Wingart, regnorum Dalmacie, Croacie, et Slauonie bani iuridice procedendo citari fecit, comparentibus vero ipsis nobilibus in sede ipsius magnifici domini bani etc. nullatenus cum eodem nobili Paulo Orssych litagare volluerunt postulantesque, et suplicantes ipsi nobiles dictum magnificum dominum banum, vt ipsis homines ad faciendam concordiam et pacem daret deputari, quos per suplicacionem ipsorum, magnificus dominus banus deputavit, videlicet nos egregium Johannem Beweynud, Woykonem Marethych, Stephanum Benkowych, Georgium Jeckowych, et Maurum Zymich, vt inter ipsos concordiam, et pacem faceremus. Nos autem huiusmodi concordiam, et pacem inter ipsos nobiles per mandatum magnifici domini bani fecimus tali modo: quod supradicti nobiles Gregorius Twssillowych Wok Twerdynych, ceterique nobiles, de Gorycha etc. iamfatum Paulum Orssych in dominio ipsius vinee liberum, et pacificum mittant, ipsamque vineam libere, et pacifice tenere, possidere, pariter et habere permittentes, vt ipsi coram ipso Paulo Orssych omni tempore amiciciam exhibere valeant, ita tamen: quod dum, et quando ipsi supradicti nobiles contra ipsum Paulum Orssych ex parte ipsius viue aut alterius cause aliquas lites contraxerint incedunt ipsi nobiles birsagium magnifico domino bano quinquaginta graues grywnas, et totidem ipsi Paulo Orssych. In cuius rei firmitatem, et testimonium presentes literas nostras eidem Paulo Orssych sub sigillo Woy-

Pojedina plemena imala su takodjer i svoje utvrdjene gradove za svoju zaštitu, te tako već rano nalazimo u plemenu Ladihovića grad Kremen, Klokočana Klokoč, Goričana Goricu. I mnoge plemićke porodice ovih plemena imadjahu svoje gradove. Tako primjerice Otmići svoj Otmić grad, Vojkovići grad Vojković na Glini, Tušilovići Tušilović, Tomašići Belaj, Barilovići Barilović, Hojšići Hojšić grad, Vojnovići grad Vojnović kod Vojnića itd.

Uredba plemenskih obćina u priedjelima oko Korane silno nastrada za provale turske u našu domovinu, te je tečajem burnih viekova šestnaestoga i sedamnaestoga gotovo propala, što pod zulumom turskim što opet pod pritiskom krajiških zapovjednika, koji su mnoge prekokupske gradove posvojili i jednostavno pridržali te utjelovili krajiškom zemljištu. Od starih plemića postadoše krajišnici, a u njihovim gradovima, u koliko niesu razvaljeni, stajaše krajiška straža, ponajprije pod zapovjedničtvom samog vlastnika grada, a poslije pod zapovjedničtvom krajiških častnika ili vojevoda.

Valja nam jošte reći koju o plemenskim obćinama, koje se nalažahu uz Kupu, i to tokom njezinim gore od Karlovca, u bivšem području grada Ozlja. Veoma se rano iztiče jur prije spomenuta plemenska obćina orlanska kraj Karlovca, koja se prostirala od današnje Banije i Selca sve do Otoka (Mekušja).[1] Na dalje nalazimo još koncem šestnaestoga vieka više plemenskih obćina i to: obćinu (sudčije) hrnjetićku (prije Brodarci), mahičansku,

---

konis Marethych tunc erat iudex nobilium duximus concedendas. Datum in Goryzca feria secunda in festo beati Nicolai confessoris anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto.

Izvornik na papiru sa tragom dvaju pritisnutih pečata u hrvat. zemalj. arkivu medju „acta medii aevi“.

[1] Sudac obćine orlanske izdavaše pisma pod plemenskim pečatom, u kojem se vidi razkriljeni orao. Takova jedna izprava od g. 1535. nalazi se u zem. arkivu.

šipačku, novačku[1] (kod Mahična),[2] zorkovačku, podbrežku, vivodinsku, korušku (kod Lovića), vrhovačku, prekrižku, hrašćansku, slapansku, bratovanačku, brložku, pokupsku, ozaljsku i tržku, koja je potonja osobit izniman položaj imala, kako ćemo to na zgodnom mjestu protumačiti. Oko Dobre nalazimo obćinu zadobarsku, oštrovršku, stativsku, završku i tomašničku, pa već u šestnaestom vieku spadahu ove obćine pod grad Ozalj. Nu svakako najvažnije plemenske obćine, koje su sve do najnovijega vremena prilično uzčuvale svoju staru slobodu, bijahu obćine Draganić, Kupčina i Krašić, stojeći u staroj podgorskoj županiji.

Na čelu obćinama stajaše sudac, kod nekih nazivan „rihtarom“, dok je u Zadoborju kao u Draganiću nazivan starim hrvatskim imenom „županom“. Na sličan način, kao u obćinama oko Korane, što gore više spomenusmo, rješavao je sudac priepore nastale u obćini sa svojim pristavima „pred bratju“, „a kad bi tko prizvao, sudilo se drugoč v stoli gospodinovim pod Ozljem“. Nema dvojbe, ove su obćine imale i svoje zakone, po kojima se sudilo. S obćinskim imetkom razpolagaše ciela obćina u „svojim klupama i na spravišću“, redovito kod crkve, gdje se je cielo pleme sastajalo, a tako je u najstarije doba i svaki obćinar sa svojom privatnom „didinom“ (nasljedna obiteljska imovina) mogao razpolagati u sporazumku sa „bratjom“ bez ikakovoga utjecaja feudalnih gospodara. Obćinari dobro su se razlikovali od novih doseljenika, jer su držali svoju „didinu“ i nazivahu se redovito nazivom „plemenita bratja“.

Svaki pravni posao sklapan je pred sudcem vršenjem stanovitih formalnosti. Tako su sklapani ugovori u prisuću sudca i braće u obćinskim klupama „po zakonu plemenskom i klupskom“. Za odstup ili prekršaj pogodbe mogla se je ustanoviti i globa. O takovom poslu izdao je sudac, kao i u obćinama oko Korane, pismo većim dielom pisano jezikom hrvatskim (glagolicom i latinicom), te je na ovo stavljao „bratinsku pečat, ka je od obćine, na višju pravdu i verovanje“.[1]

---

[1] Obćina mahićanska sterala se je uz Kupu prema Novacima i Koštelu sve do Hrnjetića.

[2] God. 1288. uredjene su medje obćine novačke, šipačke i brodarske (Hrnjetić). (Lopašić: Urbari hrv. str. 204.)

Svakako su ove plemenske obćine prije mnogo slobodnije i samostalnije bile, nego li nam se pokazuju, kad ih u sačuvanim listinama prvi put susrećemo. Njihove dužnosti bijahu kud i kamo lakše i snosljivije prije šestnaestoga vieka. Radnje, koje su imale obavljati, bijahu namienjene obćemu dobru, a poglavito obrani od neprijatelja. Ove su dužnosti nastale mnogo veće i mučnije već u šestnaestom vieku, za Frankopana i Nikole Zrinjskoga Sigetskoga, koji je rado slobodne ljude tjerao u jaram očitoga kmestva. Sve ove plemenske obćine u području grada Ozlja izgubiše tiekom šestnaestoga vieka svoju slobodu i nezavisnost. Gradski službenici počeše djelovati na izbor sudca, na odluke njegove i na slobodnu razpoložbu s imetkom obćinara. Ne ima dvojbe, da je na ovo razsulo slobode plemenskih obćina u području ozaljskom i to veoma zlo djelovalo, što se je počelo ogromno ozaljsko imanje cjepkati u manja imanja, koja su dobili pojedini miljenici i zaslužni junaci porodica Frankopana i Zrinjskih. Već rano nalazimo mnogo vazala u ozaljskom području. Tako u Šenkovcu god. 1390. Andrija Šenkovački, poslije plemići Ivkovići, god. 1463. vitez Mavro Nolinger. U Pribiću oko god. 1400. Pavao Bakšić, u Tomašnici Stjepan Tatar Mlački (Mlaka na Mriežnici), a kasnije Fabijan Šafar od Doljana u Gackoj, u Pišćetkama god. 1450. Mihajlo Ugrin, u doljnim Stativama god. 1495. Juraj Fabiančić, u Jaškovu god. 1480. Ambroz Arbanas od Bosiljeva, u Vukšinom Šipku oko god. 1460. plemić Vukša, poslije 1498. Valentin Hotković i god. 1500. u Vrhovcima plemić Blaž Dianković. U kasnijim viekovima još je više narastao broj ozaljskih vazala,[1] u Hrastju, Trgu, Ozlju, Loviću, Dugom vrhu, Brlogu, Zaluci, Novacima, Mahićnu, Hrnjetiću, Orlici itd. koji su uz posjede dobili i kmetove.

---

[1] Izvornik na pergameni (glagolski) od god. 1535. izdan po Šimunu Mačašiću sudcu orlanskomu u zem. arkivu.

Na taj način gubiše nekoč slobodni plemenski občinari sve više svoju slobodu postavši kmetovima pojedinih vazala, kojim bijahu dodieljena njihova selišta. Potrebe grada i vrhovnoga zemaljskoga gospodara postajahu sve veće, a tako su jadnim kmetovima — nekoč slobodnim ljudima, navaljene sve veće dužnosti i nesnosljiviji tereti, koji nastadoše s vremenom takovi, kakove nam urbar od god. 1642. ustanovljuje.[2] U tom se urbaru ove nekoč slobodne plemenske občine spominju pod nazivom „sudčija“, što je jedina uspomena na bivšu slobodnu plemensku občinu, ali o kakovoj slobodi ili nezavisvosti nema više ni govora.

Zanimivo je takodjer sredovječno ustrojstvo i život občina neplemića Trga kod Ozlja, Steničnjaka,[3] Dubovca,

---

[1] Od ovih spomenuti mi je plemićke porodice: Babonožiće, Desiće, Oršiće, Tadiolovića, Mogoriće, Dovoliće, Vojnoviće, Jankoviće, Križaniće, Gušiće, Dešpotoviće, Kružiće, Peranske, Affeltare, i t. d

[2] Lopašić: Urbari, str. 211.

[3] Kao primjer postupka pred stolom steničnjačkim dodajemo sliedeću listinu:

U Steničnjaku 29 srpnja god. 1572. Sudbeni stol steničnjački rješava parbu Jurja Krpačića i Martina Zaića za kuće i dva vrta u Steničkom varošu.

My knez Farkas Gyczy wa tho wryme bwdwchy chaznyk y guwernator grada Zthenychkoga y ozthaly dobry y plemenyty lywdy, kako yezte knez Bernarda Nyary. knez Lwkach Fekethe, porkulab grada Ztenychkogha, knez Gaspar y Maxymylyon Barylowychy, knez Myhal y Gergwr Herendychy, Symon dyak Zlathynchych z Gazy, Bartol dyak Jwrychych, zwdacz chetherty zthola Zagrebachkoga, Bartol Zwedrowych, zwdacz Bowychky, Mathias Kwzanych, Iwan Sewerssych y ozthaly zwdczy derssanya grada Ztenychkogba, kako yezth: Iwan Gollwbych zwdacz warasky, Jwrek Sabarych w kyppw zwdcza Zlaczkogha, Zthepon Zthanssetych zwdacz Jaworowachky, Matthias

Perne itd., koje su svoj manje ili više slobodan položaj stekle na temelju povlastica danih im od kraljeva i banova, a i njihove feudalne gospode. Takove obćine, koje se redovito nazivlju imenom „commmunitas“, „cives“ ili

---

Bogowych w kyppw zwdcza Threbynzkoga, Iwan Banych, zwdacz Kwppysynzky, Martyn Fistrowych Rechychky, Zthane Paldych zwdacz Lyppzky, Kyre Fabyanchych, zwdacz Hwthynzky. Mathey Kwndenzky zwdacz Kozthanychky, Marthyn Perzthechych, zwdacz Rosenychky y ozthaly dobry y plemenythy lywdy — damo na znanye wzym y wzakomw, kym ze pryzthoy y pred kyh lycze yly zthol pryde tha nas lyzta odthworeny, kako 29 dan jwlya w letyh tekwchya 1572 kako thwsy plemenythy Jwray Kerpachych yz Bowycha na wkwpp zynom zwoym Mathiassem na postowanu gozpw Kathw, senw pokoynogha Petra Krayacha y na nye zetha Martyna Zaycha za nyke hysse y za dwa wertha, ky k nym pryzthoye, lesechy w nwtharnym warossw Zthenychkom z yedne zthrane med hyssamy Iwana y Gergwra Papycha, a z drwghe ztrany kneza Mykwle Bathyne yz Oppathye. Zatho my gory ymenowany w ztholu zydechy nayperwo wazamssy gozpodyna Bogha y nyegha prawyczw na pamethy y pred zobom ymaywchy nykomwre prawycze nezathayechy, negho zakonw praw prawdw y prawyczu pryzlwsswywchy, ondy pred namy zthoyechy jezyky y rychy med nymy pothekosse, nayperwo: da zaće Matias Kerpachych w kypw zwogha otcza y w zwoyem kypw goworythy y prawych od nyh potrybowathy, goworechy: pokassythe my, po chem derssythe nasw wlazthowythw wekowyschynw y dedynw, a zdrwghe zthrane odgowory Martyn Zaych w zwoyem kypw y zwoye mathere yly pwnycze y ozthalyh zyrotha nyh goworechy: pache moy knez Mathias, pokasy my, chym naz ysches y gonys yz moye y nassegha prawogha kwpa, na koy my jmamo prawycze chym owdy sywe nassa opchyna y ozthaly pwrgary okolwsny y zwzydy. Mathias Kerpachych reche, da on nyma nyedne prawycze na zwoyw dedynw, negh reche, da hoche pozwydochyty sywymy lywdmy po zakonw, kako ye thomw zakon, j da nyky lyzth, pyzan od zthrycza zwogha gozpodyna Gaspara popa za tho dwghowanye, sto pyzasse brathu zwomw goworechy: knez Jwray, ja ze w. m. chwdym, da the zyrothe banthwyethe w thom zelu, ar znathe, kada zam ye oddal, ondy zthe byly. Y ako wam ze ye hotylo onogha zela, sto my nyzthe za nye goworyly. Ja byh ye w. m. dal. Y ja zam owe hysse zam yz zwoye mosnye zdygnwl y zopet oddal, a zelo my ye dal chaznyk wano wryme, ky bysse w Zthenychkom gradu knez Boltyssar dyak Zabrdynws. Y na tho y moe moch y oblazth od zwogha myloztywnogha gozpodyna. Po tom lyzthw y recheh prawda med nymy potheche y ztholw ze wydy, da nemore drugogha zakona ny d Matias Kerpachych z oczem zwoym brathy, negho namezthi, da jma pozwydochyty zywymy dobrymy lywdmy yly pyzanw prawyczw, da ye nyegowa dedyna, ar

„hospites“, a u hrvatskim izpravama „purgarija“ „purgari“, imadjahu na čelu svoga sudca (judex, villicus), koji je imao na temelju privilegija pravo rješavati priepore nastale u obćini, dok je zajedno s cielom obćinom mogao suditi o umorstvu, paležu, nasilju i kradji. Sudac biran je svake godine u početku sasviem slobodno, a kasnije bi potvrdjivan od zemaljskoga gospodara.[1] Nekim obćinama nije bio dozvoljen slobodni izbor sudca kao primjerice Perni, gdje je kralj namještao „defensora“ (branitelja), koji bi im sudio,[2] nu izbor svećenika bijaše na slobodnu volju, gotovo svim takovim obćinama, do-

---

ye thomw wnogho rokow bylo, kako zw jedna y drugha ztrana roke braly y jemaly y zlobodyly ze jedan y drwghy gozpodom zwoyom, koyw zw zlwsyly, da nam roke na prawde nyzw mogly dohayathy, kako zw ym w prawdy odzwchewaly, a jedan pwth y drwghy pwth, ako neche po zakony odgowarathy, o threthyem pythanyu mora y dwsan ye odgoworythy. Zatho kako on nemore wysse recheny Mathias Kerpachych w kypw zwogha ocza y w zwoyem pozwydochyty syw prawyczw ny pyzanw, my gory jmenowany prypythazmo gory rechenym gozpy Kathy seny pokoynogha Petra Krayacha nawkwp s nye zethom Martynom Zaychem y ozthalymy nye zyrothamy hysse rechene y werthla oba dwa, ka k nym pryzthoye, na koy prawyczw pokaza pod pechat obchynzkw, kako ye ona z pokoynym Petrom Krayachem kwpowala ono zelo z werthy onymy od popa Gaspara Kerpaycha zeby y zwoyemw ozthrankw wekowychnym zakonom y ako by ze sto napothlye gory rechenomw Mathyassw Kerpachychw z oczem zwoym hotylo ymathy w thom zelw y w werthyh, da ony jmayw yzkathy popa Gaspara Kerpachycha; y my gory jmenowany knez Farkas Gyczy z ozthalymy plemenythymy lywdmy y zwdczy dersanya grada Ztenychkogha, wydywssy obyw dwyw ztranw prawycze y zwydochazsthwa na dobyth dwgh dopythazmo gory jmenowana; y tha lyzth od zthola dazmo pod pechat nassw thoy gozpy Kathy zethom nye Martynom Zaychem z ozthalymy nyh zyrothamy nym y neh ozthankw wekowychnym zakonom y neodazwanym za weksse zwydochazthwo y pothwerenye thogha lyztha. Pyzan w ztholw Zthenychkom dan y letho gory jmenowano.

Izvornik na pergameni pisan latinicom sa visećim pečatom na crvenoj svili u arkivu jugosl. akademije. Zaići bijahu kasnije vlastela u Samoboru u dvoru pod starim gradom i u Zagorju. Martinu Zaiću priznano je plemstvo od kralja Rudolfa.

[1] Vidi članak o Ozlju u ovoj knjizi.

[2] Wenzel: Codex arpad. XI. str. 182

zvoljen.[1] Ovakve obćine (purgarije) obvezane bijahu takodjer na stanovita godišnja podavanja, koja su plaćale kao kunovinu kralju, naznačenu množinu od gospodarskoga prihoda, vina i žita, teladi, ovaca, jaja itd. svojoj zemaljskoj gospodi, pače kad je vlast zemaljskih gospodara sve širom i većom bivala, morali su često purgari obavljati i neke radnje te bijahu u starije doba jedino prosti od najnižih kmetskih radnja. Vlastela kao zemaljska gospoda rado su nametala i slobodnim ljudima dužnosti, a često su i silom ciele slobodne obćine učinili kmetovima. Tako je radio i pobožni Martin Frankopan, uza sve to što je gradio crkve i oltare. Na ovakav način su slobodne takove obćine, uzprkos kraljevskim i banovim potvrdnicama gubile svoje slobode, skučivane u jaram kmetova, dok niesu napokon i takovima postale pridržavši si jedino puki naziv „plemenite purgarije“. Ako su i ustali na obranu svojih prava, nije se marilo, pače su i za to, radi „pohotjenja za slobodom“ još god. 1780. mnogi mužkarci i žene iz purgarije tržke čamili u tamnicama.

U priedjelima oko Kupe i dolje niže prema turskoj Hrvatskoj nalazimo već rano mnogo trgova (oppida). Tako uz Kupu Ribnik i Dubovac, a niže dolje Lipu, Skrad, Budački, Belaj, Cetinj, Steničnjak i Blagaj na Korani. I ovi bijahu ovisni o gradu, koji se u njima podignuo, te je gospodarima grada takav trg pružao veoma liepi dohodak. Ima slučajeva, gdje je dohodak trga pripadao jednomu, dok je grad bio vlastničtvom drugoga gospodara, ali redovito je vlastnik grada bio ujedno i vlastnikom trga. Položaj stanovnika trgova (cives-oppidani) bijaše jamačno u najstarije doba prilično slobodan i samostalan, ali se je tečajem vremena tamo do šestnaestoga vieka znatno promienio, kadno su feudalna gospoda počela i trgovima gospodariti. Od onda se porodiše česte parnice medju vlastelom i gradjanima trga.

---

[1] I ova sloboda izbora svećenika s vremenom je mnogo nastradala, jer su ovo pravo okupirala vlastela, kao primjerice u Trgu, gdje su Tržani već koncem petnaestog vieka izgubili to pravo.

Neki su trgovi bili takodjer i zidom opasani, i tako zaštićeni proti neprijatelju, a osobito proti turskim nasrtajima. Mnogi trgovi veoma su liepo napredovali, osobito oni, kuda je prolazila glavna trgovina. Još u petnaestom vieku prolazila je živahna trgovina iz Kranjske kroz Ribnik, Trg, Lipu na Skrad i dalje prema Bišću. S toga nije ni čudo, da su se baš ovi trgovi početkom šestnaestoga vieka liepo podigli i izdašne dohodke podavali. Jedan od najvećih trgova bijaše Skrad, onda Blagaj i Lipa. Upravo u cvietu uništi ove trgove tečajem šestnaestoga vieka turska sila, a na mjestu, gdje je nekoč bio živahan promet, odjekivaše tada jauk i lelek. Ne samo mnogi trgovi, već i gradovi opustješe za uvieke.

Slabe imademo viesti za starije, sredovječno doba o stanju nižih kmetova, i o odnošaju njihovu naprama vlasteli. Svakako bijaše u najstarije doba veoma malo kmetova, barem u priedjelima oko Kupe i na jugu njezinom, jer baš ovuda bijaše osobito razvijena uredba slobodnih plemenskih obćina. Što je bilo kmetova (coloni), ovi su živjeli na zemljama svojih gospodara, te obradjivali njihove zemlje. Nu tečajem šestnaestoga vieka mnogo je nastalo kmetova, koji su učinjeni od prije slobodnih ljudi. Pod pritiskom premoćne vlastele osobito Zrinjskih i Frankopana pretvorene su gotovo sve prije slobodne plemenske obćine u području grada Ozlja u skroz neslobodne i skučene u jaram kmetstva, kako nam to urbar od god. 1642. jasno pokazuje, opredjeljujući njihove dužnosti, a gotovo nikakovih prava ili sloboština. Kuda se prostiraše bivša krajina, dobro je bilo po kmetove, jer su uredjenjem krajine postali nešto slobodniji ljudi graničari, a često se je dogadjalo, da su kmetovi vlastele odvrgli se i dali utjeloviti krajini, samo da se rieše kmetskih spona. U obće bijaše položaj kmetova u sedamnaestom vieku vrlo nesnosan, a s njima se je često postupalo kao sa životinjom, te su mnogi dokončali pod batinama i u gradskim tamnicama. Pače i onim kmetovima, koji su postali dobrotom svojih gospodara slobodnjacima, nije baš najbolje bilo, jer im je često krnjena njihova sloboda. Tekar god. 1848. ogranu sunce slobode seljacima kmetovima, postavši slobodni ljudi, a i ostali feudalni odnošaji prestali su za uvieke.

* * *

Velik dio bivše slunjske pukovnije i skrajni dio prve banske zapremaše već u trinaestom vieku arcidjakonat gorički kao čest prostrane zagrebačke biskupije. Tomu arcidjakonatu bijaše sjedište i središte kod sv. Martina u Gorici, koja se crkva već god. 1334. spominje, a i danas jošte obstoji na Martinjšćaku kod Velemerića. Ovaj se arcidjakonat prostiraše od gorja plješivičkoga kod Jastrebarskoga, pa sve preko Kupe daleko na jug, a skrajnje mu tačke bijahu Bosiljevo, Cetin i Perna, medjašeći sa biskupijom krbavskom. Zapremaše dio Kranjske, oko Metlike, Semića, Doblića, Černomlja i Vinice, gdje obstojahu župe u obsegu arcidjakonata goričkoga. Već u dvanaestom vieku spominju se gorički arcidjakoni (de Guerche) god. 1269. Benko, god. 1270. Stjepan, a god. 1278. Manfred. Nu od svih, koji su god bili arcidjakonima goričkim, najvažniji je Ivan. Ovaj je živio izmedju godine 1319.—1353., te je god. 1334. sastavio veleważni zbornik, sadržavajući sve povlastice i popis svih župa zagrebačke biskupije. U njegovo doba bijahu u goričkom arcidjakonatu 62 župe, te se je dielio u tri kotara: podgorski, metlički i gorički. Sam kotar gorički imadjaše 33 župe, zapremajući najviše mjesta, kojima nam se je baviti u ovoj knjizi. Arcidjakonat gorički bijaše već god. 1334. veoma uvažavan, te njegov arcidjakon imadjaše osmo mjesto u kaptolskom senioratu, a u zboru arcidjakona pripadaše mu četvrto mjesto.[1] Takodjer i poseban obred nazivan goričkim (ritus goricensis vulgariter nuncupatus) imadjaše ovaj arcidjakonat, koji je po svoj prilici crkva zagrebačka usvojila od propale biskupije sisačke.[1]

---

[1] Tkalčić: Monum: episc. zagrab. II.

Zagrebačka je crkva u goričkom arcidjakonatu ubirala desetinu, koja je pružala liepi dohodak. Nu za vrieme razmirica medju hrvatskim plemstvom i kraljem Karlom Robertom (u vrieme Babonićeve bune), poče krbavski biskup Franjo ubirati desetinu u nekim mjestima goričkoga kotara, a poimence u Hebetcima, (Ebethca), Mostiću (Mostiche), Cesti (Chozcha), Primišlju i Mostu spadajući pod župu sv. Jurja, te od župljana crkve B. D. M. u Gradcu (kod Lipe) i sv. Križa u Gaju. Radi toga vodio je Ivan arcidjakon gorički parnicu proti krbavskomu biskupu, da obrani pravo zagrebačke biskupije.[2] Akoprem je papinski delegat Ivan opat topuski dosudio desetinu goričkoga kotara kaptolu zagrebačkomu, to je ipak našljednik Franje biskupa krbavskoga Radoslav svojatao pravo na ovu desetinu, te jedino mogaše arcidjakon Ivan gorički pobirati desetinu u Kladuši, dok je u ostalim spomenutim mjestima ubirao krbavski biskup, imajući na svojoj strani mogućega kneza Bartola (Frankopana) Modruškoga.[3] Tako je ovaj priepor i na dalje nastavljen, te je još petnaestoga vieka potrajao.

Sličnih neprilika radi desetine imadjaše kaptol zagrebački u isto doba sa vitezovima njemačkoga reda oko Metlike, Černomlja i Semića, te sa nekojim svećenicima, koji počeše za sebe rečenu desetinu ubirati. Oko god. 1410. uzkrate opet podložnici Frankopanski oko Ribnika i Ozlja kaptolsku desetinu, te istom, kad im izobćenjem zaprietiše, pokore se i podavahu dužnu desetinu.

Obseg goričkoga arcidjakonata još je i danas prilično istovjetan s onim starim, jedino što su mnoge prije katoličke župe doseljenjem pravoslavnih žitelja postale pravoslavnima, i tako izlučene iz arcidjakonata ovoga, a župe u Cvitoviću, Blagaju, Lipi, Vališšelu (Vrčković), Lukovdolu i Lešću pripojene biskupiji krbavskoj, dok su te sve župe nekoč pripadale biskupiji zagrebačkoj.

---

[1] Tkalčić: Ivan arcidjakon gorički str. 21. u LXXIX. knjizi Rada jugoslavenske akademije.

[2] Arkiv kaptola zagreb. acta antiqua fasc. 13 br. 103.

[3] Tkalčić: o c. str. 56

* * *

Život hrvatskoga naroda oko Kupe i preko nje oko Korane, koji se bavio poljodjelstvom i stočarstvom, bijaše sve do provala turskih miran i pitom, izim što se je kadšto pojavilo koje obiteljsko trvenje, ili razmirica sa feudalnim gospodarima. Već početkom petnaestoga vieka imade u ovim krajevima mnogo mjesta, sela, gradova, trgova i obćina, a njihove gospodarske prilike bijahu veoma povoljne. Nu inače bijaše, kad su se Turci počeli u ove priedjele zalietati. Odmah iza poraza kod Nikopolja, gdje je kršćanska vojska užasan poraz pretrpjela (g. 1396.), počeše Turci napastovati našu domovinu. Već god. 1406. zaprieti pogibao od Turaka tako, da je ban Matko Talovac s hrvatskim plemstvom ozbiljno razmišljavao o obrani Hrvatske.[1] Od ovoga vremena često su Turci harali u našim prekokupskim priedjelima. Osobito stradahu južni dielovi naše domovine, i to krajevi oko Une pa sve gore do Kupe. Odmah početkom petnaestoga vieka znatne štete pretrpi od Turaka pleme Ladihovića (danas Cvitović), koje je tom zgodom izgubilo svekolike kraljevske povlastice, kojima im bijaše zajamčena sloboda „plemića kraljevine Slavonije“.[2] God. 1408. haraju turski čopori čak do Metlike, a tako i god. 1431.

Istom nakon pada bosanskoga kraljevstva god. 1463. bijahu vrata širom otvorena u našu domovinu, te već sliedeće god. 1464., a još većma god. 1491. i 1492. osjeti

---

[1] Prije u zem. arkivu medju spisima samostana Streze, sada u Budimpešti.

[2] U mojoj zbirci ponovna potvrda plemstva Ladihovića po kralju Sigismundu god. 1425.

Hrvatska strašan turski posjet. Ne pazeći i ne štedeći ništa, počiniše Turci tečajem petnaestoga vieka mnogo jada u prekokupskim stranama Ljuto nastradaše pavlinski samostani Kamensko i Zlat, koje poharaše i popališe. Ne samo da su Turci harali naše Prekokuplje, već su prodirali i na ovu stranu Kupe, kad šu već god. 1524. grozno opustošili okolicu ozaljsku te sve do Jastrebarskoga.[1] Ali to ne bijaše baš prvi put, što su Turci harali oko Jastrebarskoga, jer su već i prije god. 1482. često uznemirivali tamošnju okolicu, a poimence kaptolsko mjesto Petrovinu.[2]

Iza krbavske bitke (g. 1493.), a još većma iza mohačkoga poraza, svom silom dadoše se Turci, da unište našu domovinu. U mjesecu svibnju 1527. poharaše Turci okolicu ozaljsku i novogradsku, pa priedjele oko Vinice i Belaja,[3] a god. 1541. oplieniše i opustošiše Rečicu, Švarču, Otok (Mekušje), Trebinju i Dubovac.[4] Bez dvojbe su ovim zgodama stradala i južnija mjesta oko Korane i Mriežnice. U Kranjsku rado su Turci zalazili, a odabraše si put preko Novoga grada i Ribnika, gdje su mnogo zla počinili (g. 1543.). Mnogo stradaše Metlika, Černomalj, Krupa, Semić i Kočevje. Do skora god. 1548. na samo Miholje postrada samostan Zlat i opatija Topuska, a god. 1558. popale Turci Pernu, Krstinju, Vranograč i Bojnu,[5] a i mnoga mjesta u Pounju padoše u turske ruke.

God. 1573. nasrnuše Turci čak do Bovića i Krstinje, a kod Budačkoga na potoku Radonji zaglavi god. 1575. hrabri Herbart Auersperg sa mnogo junaka. Iza toga oplieni Ferat Paša iste godine svu zemlju medju Kupom i Dobrom i provali u Kranjsku. Isti ovaj Ferat Paša plienio je oko Steničnjaka, Trebinje i Utinje, dok je

---

[1] Vitezović: Kronika.

[2] Liber rubeus: u Starinama XI. str. 57.

[3] Sanudo. Arkiv za jugosl. poviest, XII. str. 274.

[4] Tomašić: Kronika.

[5] Ibidem.

Kapidži paša god. 1576. razorio liepi trg izpod grada Belaja, poharao župu i grad Smrčkovića i sve priedjele oko Korane. I priedjeli oko Bosiljeva mnogo su trpjeli od turske sile, osobito god. 1582. kad ih je Aihelberg razbio, ali do skora bude od Turaka izpod Bosiljeva poražen i ubijen.[1]

Uzaludno se opirahu naši pradjedovi navalama turskim, a ni odkuda ne dobiše odlučne pomoći. Njihove medjusobne razmirice pružahu Turcima samo sretniji i bolji uspjeh. Istom kad se je opažalo, da padom Hrvatske mogu i nasljedne austrijske pokrajine doći u očitu pogibao, počelo se ozbiljno misliti na obranu hrvatske krajine. God. 1579. osnovana je karlovačka tvrdjava zaštićena Kupom i Koranom, koja je imala u buduće biti najvažnijom obranbenom tačkom hrvatske krajine. Ali uza sve to, što je ova nova utvrda podignuta, stradahu prekokupski priedjeli mnogo od Turaka. Vlastela imajući svoje gradove na jugu od Kupe držali su u svojim gradovima stražu, kojoj su izprva sami zapoviedali. Takove straže nalazimo u Klokoču, Belaju, Bariloviću itd. ponajprije pod zapovjedničtvom vlastnika grada, a napokon preuzeše ovo sami krajiški častnici. Na taj način iztisnuti su iz grada pravi vlastnici, a krajiška uprava nije više vratila gradove zakonitim gospodarima.

Od karlovačkih njemačkih generala i inih krajiških zapovjednika počinjena su mnoga nasilja u svem protivna zakonima kraljevine Hrvatske. Uzalud se vapilo za pomoć kralju i nadvojvodama, kojim bijaše u rukama glavna uprava krajine, te svako prosvjedovanje sabora ostade bez ikakovoga važnijega uspjeha. U okolici karlovačkoj mnogi su dvorovi plemića i gradovi tako rekavši silom posvojeni i pripojeni krajini. Barilovići, Herendići i Švarački izgubiše po nasilju karlovačkih zapovjednika svoja imanja. Nije onda ni čudo, da su vlastela iz prekokupskih strana, pritisnuti s jedne strane od Turaka, s druge opet od njemačkih zapovjednika, morali napustiti svoju postojbinu i seliti se gore više u Hrvatsku. Mnogi su prekokupski plemići u hrvatskim velmožama našli prijatelje, koji su ih primili u svoje službe, te im dali posjede i kmetove. I ino stanovničtvo prelazilo je Kupu i naselilo se na prostranim zemljama grofova Erdöda, Zrinskih i Frankopana, a mnogi su i u liepom našem Zagorju našli novu postojbinu. Već rano doseliše se plemići Vojkovići i Otmići iz Klokoča u Zagorje, gdje imadjahu posjede. Vojkovići imadjahu takodjer posjede oko Ozlja. Barilovići dobiše od Zrinjskih imanja oko Ozlja i Ribnika, tako i Budački predjoše u Šišljavić a Špišići u Blatnicu, gdje su dugo vremena držali što kupljena, što opet darovana imanja.

---

[1] Vidi članak o Bosiljevu u ovoj knjizi.

Od klokočkih plemića važni su Galići-Horvati od Klokoča, koji se već u šestnaestom vieku naseliše u Turovom polju i priženivši imanje Črnkovac počeše se nazivati Črnkovačkima. Od ovih bijaše veoma važan čovjek Franjo Črnkovački († god. 1705.), koji je poznat kao dobar rodoljub, vršeći osobito savjestno svoju službu kao hrvatski ablegat na bečkom dvoru, te je u pitanjima glede zaplienjenih Zrinjskih i Frankopanskih dobara zastupao interese svoje domovine.

U takovim žalostnim prilikama, koje su tečajem šestnaestoga i sedamnaestoga vieka snalazile naše krajeve oko Kupe i Korane, mnogo je nestalo naroda, a cieli priedjeli ostadoše gotovo pusti i nenapučeni. Kako je rečeno, mnoga su mjesta sasviem propala, te im danas jedva možemo naznačiti mjesto, gdje nekoč stajahu. Gradovi su mnogi razvaljeni, trgovi poharani, a sirotinja i nevolja bijaše do skrajnosti. Gotovo sve plemenske obćine, koje su sve do šestnaestoga vieka očuvale se od jarma feudalnih gospodara, izginuše u priedjelima preko Kupe, a tomu bijaše uz tursko haranje najviše kriva krajiška uprava, koja je uredjivala krajinu na skroz neopravdanim načelima.

* * *

Opustjele priedjele nastojaše krajiška uprava i sama vlastela napučiti, a za to im dobro dodjoše vlaški uskoci (ponajviše vjere pravoslavne a manje katoličke), koji su pred turskom silom pobjegli iz Bosne i Pounja. Već u prvoj polovici XVI. vieka počeše Vlasi bježati s medje ovamo bliže, te god. 1544. nasele takovi katolički Vlasi Prilišće i Rozopanjik iza Ribnika.[1] U okolici karlovačkoj nalazimo prve Vlahe u Utinji, dok ih je još prije bilo u Perni. Vlahe oko Steničnjaka naselio je koncem sedamnaestoga vieka Ivan Drašković, a general Josip Herberstein naseli ih oko Skrada i Budačkoga, te im takodjer odredi zemlje „navlastito med hervackim i vlaškim sinovi“, davši im zemljišta medju Koranom i Koranicom, pa medju ovom i Radonjom.[2] God. 1690. dovede podgeneral Josip Rabata s velikom pogibli života mnogo Vlaha iz Turske, te ih naseli u Tržcu, Perjasici, Budačkom i Skradu.[3] I po ostalim pustim priedjelima bivše slunjske krajine, oko Korane i Mriežnice naseliše se Vlasi, da bude po mnienju njemačkih krajiških zapovjednika „sigurnija i jača krajina“.

Oko Vrbovskoga i Ogulina naseliše Vlahe knezovi Frankopani Tržački, te već koncem šestnaestoga vieka nalazimo mnogo naseljenih Vlaha oko Gomirja, Moravica i Plaškoga, te u području grada Severina. God. 1686. naseljeni su Vlasi oko Barilovića, koji su dovedeni iz Brekovice, a istodobno naseljuju priedjele oko Veljuna i Blagaja. Do skora je i barilovićki kapetan Ivan Jakov barun Hallerstein god. 1711. naselio 158 vlaških obitelji oko Krstinje. Oko Klokoča naseliše se Vlasi god. 1713. i 1717.

Niesu baš uvieke naseljeni Vlasi na pusta zemljišta, već su krajiški zapovjednici veoma često otimali prasjediocima Hrvatima njihove zemlje i na ove onda naseljivali vlaške uskoke. Poradi takovih nasilja potužiše se godine 1718. hrvatske obćine oko Korane, Koranice i Radonje na kapetana u Križanić-Turnju, baruna Ernesta Ferdinanda Kulmera, koji je ovim u Tušiloviću oduzeo zemlje i na njima naselio Vlahe. Pače i sami Vlasi niesu se onako ponieli, kako treba, naprama staromu hrvatskom žiteljstvu, s kojim su živjeli. Liepo nam ove odnošaje razjasnjuje list Ivana Budačkoga od god. 1701., gdje veli: „dass die Wallachen dieser armen croatischen nation, wo sie einen ertappen, benden wie die Türken“, a tako, da se je dogodilo i zastavniku Tuškanu u Velemeriću. Nije onda ni čudo, kad su i Hrvati proti Vlasima žešće postupali, te ih počeli progoniti.[1] U Tušiloviću bijaše već god. 1718. 70 vlaških kuća, kamo htjede kapetan Kulmer naseliti još i 30 hrvatskih. Ovi Vlasi u Tušiloviću naseljeni su bili god. 1717. usuprot žestokomu odporu tamošnjih hrvatskih obćina.[2]

---

[1] Vidi članak o Ribniku u ovoj knjizi.

[2] Lopašić: Spomenici krajine II. str. 391.

[3] Ibidem str. 400.

Naselivši vlaški uskoci zemlje oko Korane i Mrežnice, nije bilo iz početka nikakovih ozbiljnijih nesporazumaka medju ovima pravoslavne vjere i katoličkim življem, već su, u koliko niesu sami imali svoga svećenika, polazili službu božju u katoličkim crkvama, tiem više, jer se katolički svećenici glagolaši veoma malo razlikovahu od pravoslavnih, pače i nošnja bijaše im slična. Nu s vremenom steku pravoslavni Vlasi svoje vlastite svećenike, sagrade si svoje crkve, te iznimno dozvoljeno im bijaše i katoličke crkve pretvoriti u pravoslavne. Na nekim mjestima, kao primjerice u Budačkom i Skradu, sagradiše si crkve na ruševinama katoličkih crkava, što je dakako dozvolila vojna oblast.[3] Tako si osnovaše u ovim priedjelima pravoslavni Vlasi svoje parokije, koje danas podpadaju eparkiji karlovačkoj. Već god. 1777. bilo je u karlovačkoj krajini na broj 74 pravoslavne župe, a ciela pravoslavna dieceza karlovačka brojila je god. 1871. 137 parokija.

---

[1] Croatica god. 1718. mjesec oktobar u arkivu rat. ministarstva u Beču. — Lopašić: Spomenici III. str. 203.

[2] Ibidem Croatica.

[3] Registar kod glav. vojnoga zapovjedničtva u Zagrebu.

◆

Gradovi oko Kupe i Korane.

I.

Barilović.

Opis okolice i grada. — Plemići Barilovići. — Dogadjaji grada. — Barilovićka kapetanija.

Nekoć kumpanijsko mjesto, a do god. 1876. sjedište kotarske oblasti, Barilović leži na jugozapadnoj strani Karlovca u bivšoj slunjskoj pukovniji. Od Karlovca udaljeno je nešto više od jedne ure vožnje. Liepa cesta vodi iz Karlovca pokraj Turnja i Belaja sve do grada Barilovića priedjelom, kojim protječu Mriežnica i Korana, a zaokruženim visokim bregovima Vinicom i Martinšćakom. Mnogo dražestnijim i romantičnijim prikazuje se Barilović, kad se dolazi cestom od Krnjaka preko Kosirskog brda i rieke Korane, preko koje vodi solidni most.

Grad Barilović (sl. 2.) osovio se na oplazu većega brda nad samom Koranom. Priedjel oko Barilovića veoma je kršovit te nalik kraškim, a izpod ovih silnih pećina nalaze se mnoge špilje, kojima teku podzemni potoci. Jedna je takova špilja blizu grada pokraj Korane s liepim okameninama i vrelom veoma tečne vode. O ovoj pećini pripovieda tamošnji narod, da je u njoj bio Kraljević Marko, zahvativši rukom stienu, na kojoj se u kamenu poznaje svih pet Markovih prsta. Nešto dalje prema Dugom Selu još su dvie slične pećine, ali se u jednu ne može ući radi ponora, koji zieva odmah kod ulaza.

Barilovićki grad bijaše prvobitno sazidan u slici četverokuta, ali sada sačuvana je samo iztočna i južna strana, sačinjavajući kut s dvjema oblim kulama na uglovima. Izpod grada nad Koranom poznaju se zidovi gradskoga platna, a tu stajaše posebna zgrada za kasarnu, dok je Barilović imao vojničku posadu. Kakav je danas grad, takav bijaše i prije dvje sto godina, kako nam sačuvani nacrti svjedoče.[1] Drveni čardak, koji je bio namješten nad najvišom kulom prema Korani a služio stražarnicom, srušio se je godine 1817. Uz grad nalazi se istoimeno selo brojeći 414 katoličkih duša. Od kuća solidne su jedino one, koje su prije razpusta krajine služile za stanove vojničkim častnicima.

Barilović dobio je svoje ime po porodici Barilovića, koja je grad i obližnji priedjel od davnih vremena držala, a bijaše u staroj goričkoj županiji uz plemiće: Oršiće, Babonožiće, Tušiloviće, Mareticé, Zimiće i Dragačiće na dobru glasu. Barilovići redovito se pisahu pridjevkom „od Gorice“ kao i ostali gorički plemići. Prigodom javnih funkcija u raznim sudbenim i političkim poslovima često se spominju pojedini članovi ove porodice, što je znak, da je ova bila veoma uvažavana. God. 1453. uvedoše po nalogu bana Fridrika Celjskoga, Petar, Andrija i Gjurko Barilovići od Gorice, kao povjerenici banovi, sinove Fabijana Doljanskoga kaštelana ozaljskoga, a plemića gackoga u dobro Tomašnicu na Dobri.[2] Mihajlo Barilović prisustvovaše kao kraljevski povjerenik god. 1494. kod predaje Okića potonjemu kardinalu Tomi Bakaču Erdödu, a god. 1492. sa Ivanom Barilovićem kod uvedenja bana Egervara u posjed grada Steničnjaka. Napokon se go-

---

[1] Valvasor: Ehre des Herzogth. Krain XII. te u zem. arkivu spisâ svezak II. Karlstädter Granitz betreff. U prvom nalazi se nacrt (g. 1689). a u drugom osnova grada Barilovića od god. 1692., te je istovjetna za Valvasorovom slikom.

[2] N. R. A. fasc. 134. br. 13. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

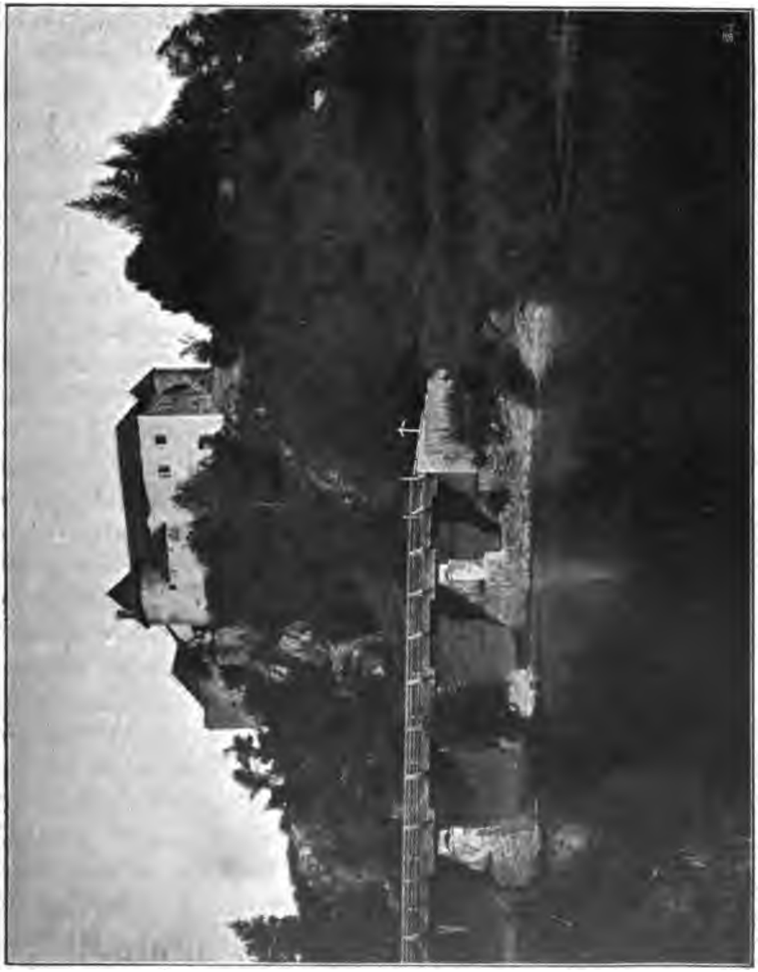

Sl. 2. Barilović.

dine 1558. spominju Gašpar, Krsto i Makso Barilovići prigodom uvedenja Gašpara Gušića Turanjskoga u posjed kaštela Mriežnice (sv. Petar).

Porodica Barilovića uživaše mirno svoju djedovinu sve dotle, dok niesu Turci počeli pustošiti ove priedjele. Naročito nastrada grad Barilović godine 1524., kad su Turci poharali sav priedjel oko Skrada i Dubovca. I kasnije često napadoše Turci zemlje barilovićke, te su tamošnji narod dotjerali u skrajnu nevolju. Mjesto, da se svi zajedno — i plemstvo i narod — složno opru divljemu neprijatelju, hrvaše se i trgaše medju sobom. Razdor i neprijateljstvo pojedinih velmoža i plemića bijaše prečesto razlogom, da se nije moglo uspješno opirati navalama turskim. Uz to vrebali su i njemački generali, te tlačili narod svojom vojskom, gdje god su mogli.

Osobito sliku obiteljske nesnosnosti i pokvarenosti predočuje nam život porodice Barilovića. Već god. 1549. potužiše se Makso i Krsto Barilovići na bratučede svoje, Gašpara i Nikolu, da su im silovitim načinom oteli cieli grad Barilović, u koji su prvo spomenuti ponovno kraljevskim nalogom uvedeni. God. 1565. porodi se radi diobe grada i imanja velika pravda u porodici Barilovića, a Jelena udova Grgura Barilovića i Antun Gerec (stari plemić od Gradca kod Virovitice) prosvjedovaše pred kaptolom zagrebačkim poradi zauzeća grada Barilovića po Gašparu i Ivanu Bariloviću [1] Ovim potonjim potvrdi kralj Maksimilijan II. god. 1567. posjed Barilovića, kojemu tada spadahu mjesta: Zapačnik, Vinica, Leskovac, Gregorići, Skrljevo, Petnik, Brdarica, Skaljevo selo, Podosoje, Prikoranje, Mejpotoci i vinogradi u Ponikvama. U toj novoj darovnici navodi kralj, da Barilovići ove posjede od vajkada drže, na koje imadjahu i mnoga pisma i povelje, ali ih zlom sudbinom izgubiše. Ujedno im darova neka selišta, koja su smrću Mihajla Barilovića pripala kruni.[2]

Već rano osjećahu Barilovići, da im je boravak na njihovoj djedovini Barilović gradu veoma nesiguran radi turskih nasrtaja, te nastojahu u sigurnijem kraju steći postojbinu. Andrija Barilović stupi rano u službu knezova Frankopana, od kojih dobi god. 1481. imanje Erjavec kod Ozlja.[1] I Gašpar Barilović služio je knezovima Zrinjskima, te bijaše god. 1575. porkulabom grada Ozlja i upraviteljem Zrinjskih dobara. Sve to nije smetalo smušenoga Stjepana Frankopana Ozaljskoga, da počini na Gašparu Bariloviću i njegovoj rodbini okrutno nasilje. Na sam blagdan majke božje 2. veljače god. 1564. navali Frankopan sa svojim slugama Ivanom Lipšinovićem, Petrom Radišićem i Pavlom Kovačićem oružanom četom na grad Barilović te zauzme grad i velik dio toga imanja. Sve stvari u gradu poplieni, majku Barilovićevu Uršulu i sestru mu Anu zatvori, a gradskog kaštelana Blaža Gjuričića dade ubiti. Razori dvie kuće pred gradom, a Pavla Kovačića postavi u grad za kaštelana, koji je po volji Frankopanovoj vladao. Kad se je Barilović sbog ovoga nasilja potužio, bude Stjepan Frankopan odsudjen na smrt i gubitak imetka. Akoprem su dva zagrebačka kanonika osudu proglasili javno u gradu Skradu i ova postala pravomoćnom, to ipak ne bi bio Gašpar Barilović tako brzo došao do zadovoljštine, da nije god. 1575. uhvatio Frankopana u Brezovici kod Zagreba u dvoru Krsta Mrnjavčića. Barilović zahtievaše, da se osuda izvrši, ali nagovaranjem Stjepana Taha, Krsta Oršića i drugih nekih odličnika umiri se Barilović, a Frankopan se izkupi platiwši Bariloviću 12.000 for., koje je posudio od nećaka svojih Nikole, Jurja i Krsta Zrinjskih. Za to zapisa Stjepan Frankopan Zrinjskima sva svoja imanja, i pravo na Slunj i Ledenice, koje je gradove držala kneginja Ana Frankopanka Slunjska, udova Czaszarova.[2]

---

[1] N. R. A. fasc. 2. br. 130. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti. Antun Gerec imao je ženu Barbaru Barilovićevu, prije udatu za Jurja Budačkoga.

[2] Ibidem fasc. 2. br. 131. te stari ovjerovljen prepis u našoj zbirci.

---

[1] Arkiv kaptola zagreb. locus cred. fasc. 8. br. 143.

[2] N. R. A. fasc. 313. br. 43., fasc. 316. br. 25., fasc. 483. br. 20 i fasc. 1645. br. 34.

Medjutiem ovo nasilje Stjepana Frankopana nije Gašpara Barilovića odvratilo od mnogih nedjela, koja je iza toga sam počinio na jadnim kmetovima. Dobivši za svoju vjernu službu od knezova Zrinjskih god. 1576. u Pravutini i Zaluci kod Ribnika zemljišta i kmetove,[1] vršio je službu upravitelja Ozlja i Ribnika s velikom okrutnošću pače krvoločtvom. Osobito je mučio počam od god. 1578. do 1584. kmetove fratara Pavlina svetičkih u Šenkovcu (danas Fratrovci kod Ozlja) prisilivši ih na razna podavanja: „straševinu“ i „žuljevinu“ u grad Ozalj, uzprkos prosvjeda državnika pavlinskoga reda u Hrvatskoj. Ni krive ni dužne zatvarao ih u ozaljske tamnice i ondje mučio gladom i žedjom, batinao ih vlastitom rukom i psovao, što je znao, najružnijim psovkama. Obćinskog sudca iz Šenkovca imenom Mihajla Kavranića batinaše tako, da je pod udarcima izdahnuo. Uzalud bijaše opominjan od suda i podbana, jer ne popusti od svoje okrutnosti do smrti. Gašpar Barilović bijaše do skrajnosti pokvaren čovjek te je pače putno obćio svojom sestrom Dorom, koja je diete zadavila. Radi tog zločinstva i sablazni oduzeo je god. 1582. kralj Rudolfo II. spomenutoj Dori njezin dio imanja Barilovića, te darovao Jurju Budačkomu od Buče, vlastelinu sada razorenoga grada Budačkoga, koji bijaše po tankoj krvi potekao od porodice Barilovića.[2]

Kao da se je dogodilo za osvetu, Barilovići niesu imali dugo više mira i pokoja u svom zavičajnom gradu Bariloviću na Korani. Osobito karlovački zapovjednici vrebahu na grad Barilović, te već god. 1584. zahtievaše vojno vieće u Gradcu, da se ovaj grad ili posjedne vojskom ili poruši.[3] I zbilja Barilovići izgube početkom sedamnaestoga vieka svoj grad, jer ga je karlovačka posada silom posvojila. U to doba bijaše grad veoma zapušten, te u njem stajaše jedan seljak, koji ga je čuvao. Barilovići nešto popraviše grad malo prije nego li ga Karlovčani posvojiše.[1] Na molbu Grgura Barilovića i njegove braće zahtievaše hrvatski sabor od karlovačkoga generala, da se okani posvajanja grada Barilovića, već da dade u grad nekoliko vojnika za stražu. Kao što ova molba tako ostadoše i molbe sabora god. 1603. na nadvojvodu Matiju i kralja Rudolfa II. bez ikakovog uspjeha; vojnička oblast nije nikada više vratila grad Barilović, već posvoji i kašteo plemića Herendića na Mriežnici.[2]

---

[1] Kukuljević: Acta croatica str. 277.

[2] Transumpta donat. I. u zem. arkivu.

[3] Croatica sv. III. u arkivu ratnog ministarstva.

U Bariloviću smješteno je zapovjedničtvo krajiške satnije, dok se Barilovići preseliše na svoja imanja oko Ribnika i Ozlja, koja im bijaše knez Juraj Zrinjski novim darovnicama potvrdio god. 1591. i 1594.[3] U Zaluci kod Ribnika razstavi se s ovim svietom god. 1672. Gašpar posljednji plemić Barilović, ostavivši jedinu kćer Kristinu udatu za Krsta Zniku, sina protonotara Petra Znike, na koju porodicu predje imetak Barilovića. Sada imade u obćini Draganićkoj seljaka Barilovića, koji su po svoj prilici potomci čuvenih plemića Barilovića, kao što imade medju našim seljačtvom i okukavljenih potomaka glasovitih Gušića, Orlovića, Gereca, Tomašića i mnogih inih znamenitih hrvatskih porodica.

Oko god. 1710. moljaše banovac (podban) Stjepan Jelačić, sin Katarine Barilovićeve, kralja, da mu dopita kao potomku starih Barilovića grad i imanje Barilović,[4] što je dakako ostalo bez svakog uspjeha.

Kapetan[5] barilovićki bijaše čašću pukovnikom, a osim njega zapoviedahu barilovićkom krajinom jedan poručnik, dva vojvode i zastavnici. U posadi stajahu tako zvani Niemci i haramije. God. 1690. brojila je posada 80 momaka, a god. 1653. spominje se knez Mihajlo Heiman kao poštar i vojni pisar u Bariloviću.[1] Posada barilovićka dobivaše svoju plaću od pokrajine Koruške. Kapetaniji ovoj bijahu podčinjena vojvodstva: Budački, Perjasica, Klokoč i Skrad.

---

[1] Lopašić: Spomenici krajine I. str. 331.

[2] Saborski spisi od god. 1603. i 1604. u zem. arkivu.

[3] N. R. A. fasc. 318. br. 11. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[4] Izvornik u našoj zbirci.

[5] U koliko mogosmo iz listina i pisama ustanoviti bijahu u Bariloviću sliedeći kapetani: god. 1615. Jakov Zemlić, god. 1620. Juraj Zemlić, god. 1625 grof Petar Erdödi, god. 1630. Vuk Čolnić, od god. 1652.—1664. knez

Hrvati stanujući oko Barilovića postadoše od kmetova vojnici graničari te služahu pod imenom venturina i marolą u narodnoj vojsci. Puk u okolici pomnoža se znatno god. 1686. naseobom pravoslavnih Vlaha, od kojih dodje iza provale ogulinskoga podkapetana u Brekovicu 200 kuća u krajeve Skrada i Barilovića.[2] God. 1711. naseli barun Hallerstein opet 158 pravoslavnih porodica u sela tik do Barilovića preko Korane, Koranjski brieg, Mali i Veliki Kosinac i Kosirsko selo, a za ove naseljenike kažu izprave, da su imali dobrih konja i da su bili oružani.[3] Iza preustrojstva krajine god. 1749. smještena je u Barilović 8. kumpanija slunjske pukovnije, a samo kratko vrieme god. 1775. bijaše u gradu zapovjedničtvo pukovnije. Nakon dokinuća krajine postao je Barilović sielom kotarske oblasti, ali i ova premještena je god. 1876. u Rakovac kraj Karlovca. Sada ima u gradu Bariloviću občinski ured i pučka škola.

Pavao Čolnić, god. 1664. Ivan Franjo Oršić, god. 1679. grof Adam Purgstall, god. 1689. barun Vilim Kušljan, god. 1689. grof Ferdo Herberstein, god. 1698. grof Oto Herberstein, god. 1701. Janko Fridrik Budački, god. 1711.—1717. barun Ivan Jakov Hallerstein, od god. 1719.—1732. grof Franjo Josip Turn.

[1] N. R. A. fasc. 74. br. 47. sada u Budimpešti.

[2] Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den letzten 4 Türkenkriegen. Wien 1854. str. 165.

[3] U registru starih akata kod glavnog vojnog zapovjedničtva u Zagrebu za god. 1711.

II.

Belaj.

Plemići Tomašići. — Bitka pod Belajem god. 1528. — Dogadjaji grada Belaja. — Razorenje grada.

Od Udbinje povrh karlovačkoga predgradja Rakovca otvara se pogled na dosta plodnu ravnicu, natopljenu riekama Mriežnicom i Koranom, a okruženu slunjskim brdima, Martinšćakom, Šišakom i viničkom kosom. Ova brda ne samo, da oku ugadjaju svojim liepim šiljastim oblikom, već su takodjer zanimljiva u povjestnom pogledu. Navrh Martinšćaka vidi se i sada prastara crkva sv. Martina, a ista postojala je već za doba Ivana arcidjakona (god. 1334.) na brdu Gorici, po kojem je prozvana i stara županija gorička i crkveni kotar (arcidjakonat) gorički. Izpod viničkog brda, u kojem se crni mramor osobite vrsti kopa, bio je dvor glasovita plemića Grgura Štefkovića, koji je za ženu imao Veroniku, kćer kneza Brnardina Frankopana, najmožnijega hrvatskoga vlastele petnaestoga i šestnaestoga vieka. A na šišačkoj glavici, koja stoji po sriedi, stojao je još prije 60 godina grad Belaj, s kojim su stajala u feudalnoj svezi obližnja sela.

Danas se ne poznaju razvaline grada Belaja, pošto ga je vojnička vlast oko godine 1834. sve do temelja dala porušiti, da se iz njega vadi gradja za mlin na Korani u Kamenjaku i za kuće karlovačke, premda ima svuda u okolici dobra kamena, koji se može bez muke i razmjerno s malim troškom dovažati. Ne bi se znalo, ni kolik je to grad i kakove je spodobe bio, da niesu sačuvana dva starija nacrta, jedan od god. 1639. od talijanskoga inžinira Ivana Pierona (sl. 3.), koji je radi popravka krajiških gradova Hrvatskom putovao, a drugi od god. 1658. od bečkog inžinira i arhitekta Martina Stiera, kojega bješe kralj Leopold u Hrvatsku poslao.[1] Istina u oba nacrta naslikan je Belaj kao pust grad i bez krova, ali su mu zidine bile ciele i dobro se razabira po sriedi visoka okrugla kula, na koju se naslanjao ostali grad. Kakav je 17. vieka bio Belaj, takav je i nakon popravka sve do časa porušenja. Grad je imao osim prizemlja samo jedan kat, ali je bio dosta visok. U velikoj kuli i u gradu bilo je u prvom katu pet soba, a razi zemlje osim kuhinje još četiri sobe. Osim velike kule bio je nad ulazom manji toranj, u kojem bijaše smještena gradska crkvica sv. Vida. U gornjem spratu stajala je željezna altana, odkuda su razgledavali sa visine po obližnjoj i dalekoj okolici gospodari grada i njihovi gosti. Pod gradom bio solidno gradjeni majur, koji je kasnije služio za stan častniku slunjske pukovnije, pa dielom još i danas stoji. Nedaleko od grada pram sjeveru ima pećina, koja je bila u tursko doba pregradjena i utvrdjena radi obrane. Grad je tako porušen, da mu se ne znadu ni temeljni zidovi, vidi se samo gromada kamenja, pieska i vapna.[2]

Niesmo našli u nama poznatim starim pismima spomena Belaju sve do polovice petnaestoga vieka. Toliko je pak izviestno, da je on bio vazda feudum ogromne gospoštine stenjičnjačke sve do god. 1768., kad bude odkupljen i vojničkoj krajini pripojen. Najstariji feudatarci belajski bili su plemići Tomašići, koji su se pisali plemići Gorički i Belajski. Najstariji Tomašić, koji je Belaj držao, bio je god. 1464. Petar Tomašić. Prije njega spominju se Tomašići u kotaru plemića goričkih već god. 1360., te je

---

[1] Pieronov talijanski opis hrvatskih gradova sa nacrtima nalazi se u Ljubljanskom Rudolfinu pod naslovom »Relazioni di a. 1639, collectio bar. Erberg«, a prekrasne likove, nacrte i mape izradjene Martinom Stierom čuva u dva svezka carska dvorska biblioteka u Beču.

[2] Potanki hrvatski sastavljeni opis grada gospoštine Belajske od godine 1739. u zbirci Laszowskoga. — Imali smo takodjer koloriranu sličicu Belaja iz posljednjega doba, dok je postojao, ali ju izručismo prije mnogo godina pokojnomu Ivanu Kukuljeviću.

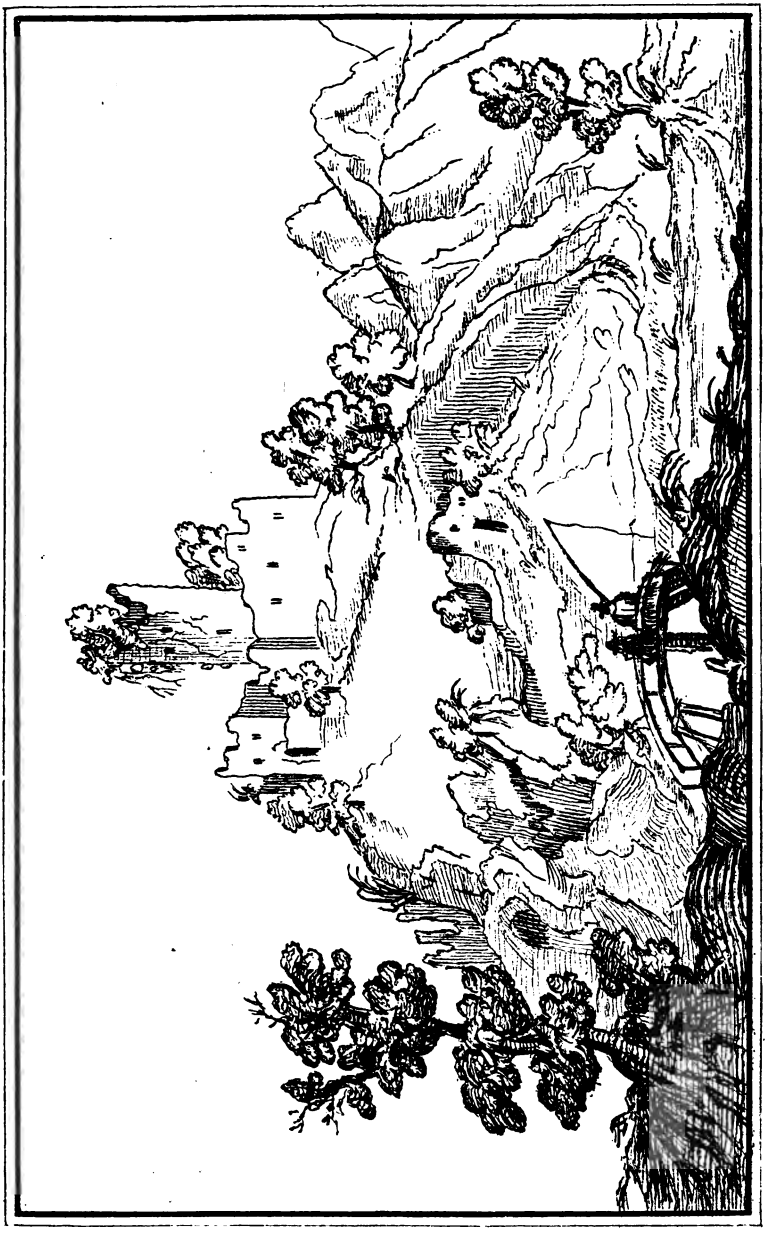

Sl. 3. Belaj god. 1639. (Po Pieronovom nacrtu.)

Nikola sin Stjepana Tomašića od Mogorovića, držao neke zemlje u Rečici, koje je prodao Nikoli, Paški, Mihalju, Stjepanu i Ivanu, sinovima Tomaša, a unucima Beke.[1] Tomašići su došli kao mnogi ini plemići i stanovnici u Posavlju i u Pokuplju iz planinskih i primorskih predjela hrvatskih, naročito iz Like, gdje su u srednjem vieku živjeli Tomašići od staroga plemena Mogorića ili Mogorovića. Na molbu Stjepana literata Tomašića, po svoj prilici sina Petrova, potvrdio je g. 1481. kralj Matija Tomašićima imanja na Korani i oko Kupe.[2] Ta imanja i kmetovi pod

---

[1] N. R. A. fasc. 1511. br. 1. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[2] Priobćujemo povelju kralja Matije, koja glasi:

U Budimu 24. kolovoza god. 1481. Kralj Matija potvrdjuje darovnicom Stjepanu Tomašiću njegove posjede oko Korane.

Nos Mathias dei gracia rex Hungarie, Bohemie etc. Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniversis. Quod nos ad humilem supplicacionem fidelis nostri venerabilis Stephani prepositi ecclesie Demesiensis secretarii nostri dilecti per eum nostre maiestati pro parte fidelis nostri nobilis Stephani Thomasych literati de Koranna famuli sui porrectam totas porciones possessionarias dicti Stephani Thomasych in possessionibus Koranna predicta nec non Bechnyk, Zthrelche Bwkowycza, Rechycza, Gradna, et predio Dwbrawa vocatis omnino in comitatu Zagrabiensi in districtu Goriczensi existentes habitas, in quarum pacifico dominio idem Stephanus progenitores suos ab antiquo perstitisse, seque persistere asserit eciam de presenti. Item totum, et omne ius nostrum regium, si quod in eisdem porcionibus possessionariis qualitercunque haberemus aut nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et racionibus concernerent maiestatem simulcum cunctis suis vtilitatibus et pertinenciis quibuslibet, teris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, fenetis, campis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, fluuiis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus molendinis, molendinorumve locis, generaliter vero quarumlibet vtilitatum, et pertinenciarum suarum integritatibus quouis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis, et antiquis limitibus premissis sic vt prefertur stantibus, et se habentibus memorato Stephano Thomasych de predicta Korrana suisque heredibus, et posteritatibus vniversis, noue nostre donacionis titulo dedimus, donauimus et contulimus. Immo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irreuocabiliter tenendas, possidendas pariter et habendas salvo iure perpetuo et salvo iure alieno, harum nostrarum vigore, et testimonio literarum mediante, quas in

Belajem, u Pećniku, Strelču, Bukovici, Rečici i Gradni izručena su još iste godine po kaptolu zagrebačkomu rečenomu Stjepanu Tomašiću. O Stjepanovu sinu Tomašu spominje se g. 1492., da je imao osim sudca Broza pod Belajem 11, u Pećniku 8 i u Strelču 10 kmetova. Spominje se takodjer darovnica kralja Vladislava, koji bješe Tomi Tomašiću zapisao predija: Koranu, Vrbanovo selo Pavlekovo selo, Kraljevce, Kraljevu i Golu goricu, a ta imanja držali su još g. 1592. Tomo i Stjepan Tomašići.[1] Osim kmetova bilo je na imanju belajskom i plemića. Tako je kod uvedenja Uršule Kanižajke u Steničnjak g. 1532. bio svjedokom plemić Ivan Vidašić od Belaja, a g. 1560. služio je u Belaju plemić Nikola Derenčin od Dmitrove vasi, koja je stajala u kotaru grada Belaja prama Korani. Na ovoj rieci izpod Velemerića bio je u predtursko doba namješten glavni prielaz i skela, zvana Derenčinov brod. Možda je iz rečene porodice potekao i čuveni ban Mirko Derenčin, koji je u nesretnoj udbinskoj bitci zapao u sužanjstvo i u tamnicama carigradskim poginuo. Spominju se tiekom 16. vieka razni belajski Tomašići i njihove žene iz roda Gusića, Herendića, Blaževića, na koje rodove došli su i neki dielovi imanja belajskoga. Držimo, da je i poznati hrvatski kronista Ivan Tomašić bio takodjer potomak belajskih Tomašića. U svojoj kronici znade on ponajviše pripoviedati ratne dogadjaje, koji su se zbili na prostoru izmedju srednje Kupe i srednje Une od današnjega Karlovca prama Bišću. Bez sumnje živio je on dulje vremena u obližnjem

---

formam nostri priuilegii redigi facimus, dum nobis in specie fuerint reportate Datum Bude in festo beati Bartholomei apostoli anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vigesimo quarto, Bohemie vero vnedecimo.

Ad relacionem Stephani prepositi Demesiensis.

Izvornik na pergameni kod sveučilištnoga profesora dr. N. pl. Tomašića u Zagrebu. Pečat manjka.

[1] Arhiv kapt. zagreb., orig. spisi br. 175.

do Belaja samostanu franjevaca u Steničnjaku ili pak u Slunju.

Dosta ugledna i imućna obitelj belajskih Tomašića strašno je tiekom 16. i 17. vieka onevoljila, ali njenoj nesreći i osiromašenju kriva je uz obćenitu biedu, koja je naš čitav narod snašla, poglavito pokvarenost pojedinih članova te porodice. God. 1535. pobjegao je u Tursku Gašpar Tomašić i poturčio se, a grad Belaj darova kralj Ferdinand glasovitomu junaku i kapetanu u Klisu kraj Splita Petru Kružiću.[1] Ivan Tomašić ubio je g. 1568. rodjenoga bratučeda Matiju, sina Nikole Tomašića, te izgubi očinska dobra, koja kralj Maksimilijan darova knezu Franji Slunjskomu. Dakako, da ovakove kraljevske odluke niesu u starije doba mnogo puta izvedene; tako nije postao vlastelom Belaja ni Kružić, ni ban Franjo Slunjski, koji se tri godine iza toga s ovim svietom razstao.

Provala turska i nevolje, nastale na Krajini došašćem raznih tudjih vojnih zapovjednika, uništiše posve vlastelu belajsku. Pod gradom Belajem valjda na današnjem logorištu izpod crkve sv. Doroteje dogodila se je na 5. oktobra god. 1528. grozna bitka izmedju Turaka i četa kranjsko-hrvatskih. Turke, kojih je bilo do 5000, vodio je paša bosanski, a Hrvatima zapoviedali su ban Ivan Karlović te braća Vuk i Krsto, knezovi Frankopani od loze Brinjske ili Tržačke. Nakon kreševa od dva sata stanu Turci bježati. 700 ostalo ih je na belajskom polju mrtvih, a paša bosanski i kapetan udbinski budu težko ranjeni. U bitci dopanuo je vitežki ban Karlović osamnaest rana i to po nesreći od kranjskih vojnika, koji su ga ne poznajući narodnu nošnju hrvatsku, držali za Turčina.[2] Zabilježena su tri napadaja na sam grad i mjesto Belaj. O napadaju god. 1574. izviestio je cesara Maksimilijana ban i biskup Juraj Drašković. Na 1. decembra 1576. navali Kapidži paša Bosne sa 1500 konjanika na Belaj, odkuda odvede 100 duša, a na povratku uhvati na Korani još drugih 70 osoba. Takodjer godine 1581. na 27. frebruara, kad su Turci bili naletjeli Slunj, prodre turska četa i do trga Belajskoga, zarobivši trideset ljudi. Ali ovaj put bila je Turcima loša sreća; naši ih zateku, otmu roblje, 85 ih usmrte i 40 zarobe.[1] Bilo je bez sumnje još više ovakovih provala, koje uništiše grad, mali trg pod gradom i ladanje belajsko, pa je Belaj puno prije, nego li ga je god. 1639. inžinir Pieroni pohodio, stajao pust i bez krova. Jedan ovlaštenik Pavao Tomašić, sin Krsta Tomašića, hotjevši kakvu takvu korist imati od svoje djedine, proda g. 1638. pred banom Žigom Erdödom u ime svoje i brata Tome, ali bez privole ostale braće, grad Belaj, tadanjemu žumberačkomu kapetanu grofu Rudolfu Paradeizeru za 800 fl. i za jednoga gizdavoga konja. Kao razlog prodaji spominje se u ugovoru nevolja od Turaka i jal i zlobno smetanje krštenih krajišnika. Nevoljni prodavač rodbinske baštine bio je sretan, što je u prodajnomu ugovoru zabilježeno, da će Tomašići imati vazda pravo, da služe kao stražari u Belaju, ali su se njegovi potomci tom ustanovom ugovora mogli slabo okoristiti, jer za Belaj ne bijaše dozvoljena straža o krajiškom trošku, a grofovi Paradeizeri bili su poznati sebičnjaci, vrebajući samo izbiti vlastitu korist iz krajiške službe, a nipošto da si nametnu kakav teret i izdatak. Belaj nasliedio je nakon Rudolfa Paradeizera njegov sin Ivan Ernest, takodjer žumberački kapetan, a kad po smrti potonjega g. 1694. primi imanje udova mu Margareta, rodjena grofinja Lamberg, ustade u banskom stolu Krsto Tomašić, sin Jurjev, a unuk starijega Krsta, zahtievajuć, da mu se povrate dielovi njegova otca Jurja i strica Tome, koje bješe Rudolf Paradeizer nepovlastno kupio. Belaj bude doista dosudjen Tomašićima, ali odsuda nije nikada izvršena. Udova Ivana

---

[1] Transsumpt. don. u zem. arhivu.

[2] Dimitz. Geschichte Krains. II. Theil, str. 120.

---

[1] Fürnembe Schaden. Kriegsarchiv u Beču, f. 3. br. 9.

Ernesta Paradeizera, poslije udata za baruna Jurića, ustupi Belaj sa čitavim arkivom spisa g. 1699. svojoj kćeri Evi Doroteji, ženi grofa Friderika Sauraua. Umrvši g. 1706. Krsto Tomašić podigne kraljevski fisk pravdu radi Belaja, pa ga dade kao ošastno dobro konfiskovati, namjestivši sekvestrom Franju Zdenčaja, tridesetnika pod Novim gradom, ali tomu se opre karlovački veliki general knez Hanibal Porzia pod izlikom, da Belaj ne spada jurisdikciji banskoj, već generalovoj, pa namjesti u Belaj karlovačkoga stražmeštra Ivana Miku Prešerna kao zastupnika prava Sauraua. Od to doba više od šestdeset godina držali su imanje i kmete belajske od prije kranjski, a poslije i hrvatski plemići Prešerni, kojih potomci žive još i danas u Hrvatskoj. Imanje belajsko imalo je manje oranica, ali tim više vinograda i šuma. Osobito je bio koristan vinograd u Vinici na sto kopača. Za karakteristiku spominjemo, da je polag urbara župe sv. Petra na Mriežnici od g. 1699. župnik mriežnički primao u gradu Belaju svake godine jedne suknene hlače, kad je križe popisivao.

Kad se g. 1768. opet imao jedan dio provincijala pripojiti krajini pod izlikom, da njoj fali jošte vojne momčadi, izvelo je to povjerenstvo u Karlovcu pod predsjedanjem barona Kollera uz prosvjed hrvatskih odaslanika barona Patačića i protonotara Petra Spišića. Tom prigodom militarizirana je uz obližnja imanja na Kupi i Mriežnici i gospoština belajska. Za odkup Belaja i novoga mlina na Korani odredjen bude majoru Vidu Prešernu kao feudataru 22.137 fl. 53 kr., a vlastelinu steničnjačkom grofu Ivanu Draškoviću 13.128 fl. Početkom ovoga vieka služio je Belaj spremnicom topničke municije, ali je već g. 1850. bio gotovo sasviem porušen.

U gradu stanovao je izprva vojnički častnik, a kasnije sve do razorenja služio je grad za magazin, pošto bude častnički stan uredjen na obronku brda u staroj zgradi, koja je prije služila kao majur vlastelinski.

Vlastele Tomašiće primiše na službu grofovi Frankopani Tržački i naseliše ih u Lešću kod Bosiljeva, gdje živu i danas dosta kukavno na tiesnom i škrpeljitom zemljištu u više kuća. Već u urbaru bosiljevačkom od g. 1650. ima Tomašića i slobodnjaka i ilišnjaka (koji su uz robotu i petinu od svih prihoda davali) i kmetova. Kralj Ferdinand II. podieli g. 1622. Nikoli Tomašiću plemićki list, a kralj Leopold obnovi ga za Ivana i Pavla Tomašića g. 1661. Knez Juraj Frankopan Tržački oslobodi svoga podložnika Pavla Tomašića, „od vsih malih i velikih dohodkov, koje je u grad Bosiljevo prvo davati bil dužan“. Ova pisma uz mnoga ostala čuvaju Tomašići još i danas za uspomenu prošlih vremena.[1]

◆

III.

Blagaj na Korani.

Blagaj i okolica. — Knezovi Blagaji gospodari grada Blagaja. — Smrt Stjepana Blagaja. — Blagaj kao krajiška straža.

Stari knezovi Blagaji držali su u Hrvatskoj dva grada Blagaja, naime stari Blagaj na Sani, što ga je oko god. 1240. sagradio knez Babo Babonić, i dobom mladji Blagaj na Korani, poznat u starije doba najviše pod imenom Blagajski Turanj.[2]

---

[1] Vidi naše spomenike Tržačkih Frankopana u Starinama, knjiga XXV., str. 291. — Jedna grana porodice Tomašića preseli se već u sedamnaestom vieku u Primorje, od koje potječe i guverner dalmatinski Franjo Ks. barun Tomašić († god. 1831. u Zadru) i prof. dr. Nik. pl. Tomašić u Zagrebu, koji posljednji posjeduje takodjer o svojoj porodici množinu pisama i povelja.

[2] O knezovima Blagajima prozborismo obširnije u našoj knjizi. Bihać, osobito u člancima o gradu Krupi, Otoku i Ostrožcu.

Podor mladjega Blagaja nalazi se na klisuri povrh Korane u bivšoj slunjskoj krajini kod mjesta Hrvatskoga Blagaja (ima blizu i drugo mjesto Vlaški Blagaj) ne daleko od nove zemaljske ceste. Još god. 1865. bio je grad ponešto sačuvan, a u njem je stanovao krajiški vojnički častnik, a prije toga, dok niesu bile podignute u obližnjem Veljunu nove kumpanijske zgrade, bila je u gradu smještena i blagajska kumpanija. Kako se vidi iz narisa gradskih zidina, što ga je načinio početkom osamnaeštoga vieka inžinirski štopski častnik Holstein, poslan sa ostalom komisijom u Hrvatsku poradi uredjenja medja na osnovi karlovačkoga mira god. 1699., bio je blagajski grad velik, a sagradjen je nekoč u slici podugačka četverokuta u zavoju Korane. Za glavno branište služila je gradu četverouglasta kula u sredini grada, ali je ta već god. 1700. bila do polovine razorena, a sada joj nema po gotovu ni traga. Što je ostalo zida od staroga grada, kao da je u četverokut gradjeno, zidine su veoma debele a na svemu se vidi starina. Na strani podignute su dvie okrugle kule, koje su stajale sa ostalom zgradom pod jednim krovom. Oko grada znade se starinsko platno, ali grad i platno sve se većma ruši, pa će zub vremema do koje doba sve uništiti.

Osim zidina gradskih nema u Blagaja nikakovog biljega ni traga, koji bi današnji naraštaj sjećao na njekadašnju vlastelu i na staro doba. Stara župna crkva sv. Duha (koje ipak Ivan arcidjakon g. 1334. još ne spominje) bila je valjda nedaleko od grada na mjestu, gdje su i danas dvie crkve jedna pored druge. Jedan sat dalje prema Veljunu na Korani ima i treća crkva sv. Ivana, koju zove narod svetinjom. Tu se nalazi i sveti zdenac, kamo je išao u prijašnja vremena sviet na zborove. U tom zdencu kupaju se i danas bolestnici, a narod drži mnogo do ljekovitosti te vode. Valvasor pripovieda,[1] da je pod Blagajem topla kupelj i izvrstna kiselica. O kiselici pripovieda i narod, da su knezovi Blagaji običavali kraj vrela u nišan pucati, pijući uza to vino s kiselicom. Kažu, da još i danas dolaze k toj kiselici golubovi, koji ju jako vole, a da se je vrelo nekamo u Koranu izgubilo.

---

[1] Ehre d. Herz. Krain, knj. XII. str. 37.—39.

Od starina u okolici Blagaja spominjemo razvaline nekadašnjega grada (još god. 1500.) i župne crkve (godine 1334. i 1501.) Stojmerića, koje se nalaze u šikarju i gromači na prostoru izmedju Cvianović-brda i Gojkovca uz Glinu. Na lievoj obali Korane nasuprot Blagaju ima još i danas nekoliko metara visoka zidina zvana Kuzma, a to je ostatak crkvenog zvonika, koji inače nije bio šupalj, stare župne crkve sv. Kuzme i Damjana u Hrapavcima (g. 1334. i 1501.). Još ima nekoliko gromača kamenja od starinskih crkava, a sve drugo uništiše Turci i krajiška vojna uprava, koja je upravo poganski zatirala starine.

Priedjele na obje strane rieke Korane oko današnjega Blagaja držali su od zemana poput tolikih drugih gospoština i čitavih županija glasoviti knezovi Babonići, poslije prozvani Blagaji. Zemlje na desnoj obali Korane oko Stojmerića dobiše knezovi Petar, Matija i Kristan Babonići od bana Rolanda, zamienivši g. 1266. jedan dio svoje županije vodičke uz Unu kod Kostajnice za banove zemlje u Žirovcu, Bojni i Stojmeriću. Još je starije imanje blagajsko oko Kuzme (Hrapavaca) na lievoj strani Korane, gdje je medjašilo sa zemljama plemena hrapavačkoga. God. 1273. imali su knezovi Stjepan i Radoslav Babonići, svaki napose svoje zemlje u Hrapavcima a knez Stjepan poveća svoje imanje, koje bijaše gore rečene godine kupio za sedamdeset mjera (pensae) banskih novaca od hrapavačkih plemića Dobroteha sina Dobroslava, Godedraga sina Radoslava, Bratelka sina Golubova i

---

[1] Izvorna listina kapt. zagreb. u arkivu grofa Ludovika Blagaja u Bošteinu u Kranjskoj.

Borislava sina Dragoslava. Prodajna izprava naznačuje medje, ali je iz njih samo toliko izvjestno, da je kupljeno zemljište ležalo uz Koranu.

O samom imanju blagajskom na Korani imademo malo viesti, a te počimlju istom s petnaestim viekom. Plemena u Hrapavcima i u Stojmeriću uzdržala su svoje slobode, te su ovisila o gradu samo toliko, koliko i druga hrvatska plemena, osobito što se tiče obrane. Na čelu tih plemena stajali su obćinski sudci i pristavi.[1] Uz ova plemena spominju se počevši od petnaestoga vieka gradjani novoga trga (Novom forum) kod Turnja (Blagaja), zatim obćine Kurjavac na lievoj obali Korani, i mjesta Suhor, Suhodol, Rujkovo, Pestonog i Glina. U blagajskom trgu živjelo je g. 1461. 70 gradjana, a mjesto imalo je osim obćinskoga sudca dva svećenika, dom Štefana i dom Kirina, posebnoga djaka (školnika), Matka brodara za prevažanje na Korani, više obrtnika: Fabijana mlinara, Martina tkalca, Petra krznara, Ivana i Brokuna kovače i Ivana klobučara. I Kurjavac bilo je poveće, ako i raztreseno mjesto. Brojilo se g. 1461. 57 kuća, a osim toga 15 stranaca, a imalo je vlastitoga sudca i djaka. Uz starinske župe sv. Kuzme u Hrapavcima i sv. Jakova u Stojmeriću,* koje se jur. g. 1334. spominju, podignuta je u Turnju Blagajskom novija župa sv. Duha, koja je potrajala dugo vremena do provale turske.[2]

---

[1] U Hrapavcima g. 1461. sudac Mavar, pristav Martin Mladenić, 54 kuće.
„ Hrapavcima „ 1464. sudac Mavar, pristav Kirin Banošić, 52 kuće.
„ Stojmeriću „ 1461. sudac Kirin, pristav Mikša, 63 kuće.
„ „ „ 1464. sudac Valent, pristav Ivan, 47 kuća.
„ „ „ 1492. sudac Blaž, pristav Jakov.
„ „ „ 1493. sudac Tomo.
„ „ „ 1501. sudac Benko Baltorić.
„ „ „ 1507. sudac Fabijan Pauličić.

[2] U Hrapavcima se spominje g. 1464. pop Ivan, g. 1501. pop Ivan, župnik, Martin kapelan, g. 1507. Martin Dragšić, župnik. — U Stojmeriću g. 1461. pop Jure, g. 1464. pop Nikola, g. 1501. Juraj župnik; jošte g. 1574. bila je župa. — U Novom trgu g. 1461. popovi dom Štefan i dom Kirin, g. 1464. pop Filip.

Knezovi Blagaji stanovali su u starije doba ponajviše na svojim poglavitim imanjima Ozlju, Steničnjaku, Zrinju, i u Ostrožcu, a petnaestoga vieka osobito zavolješe grad Brubanj kod Bojne. Pošto su pak sva ta imanja do početka 16. vieka Turci zaokupili, pa i sam stari zavičajni grad Blagaj na Sani ugrabiše oko g. 1540. Turci (g. 1530. držali su Blagaji još Blagaj na Sani), zakloniše se knezovi Blagaji na jedina još imanja oko Korane, koja bijahu do to doba Turci poštedjeli. Ako i bijahu knezovi Stjepan Blagaj i njegovi sinovi Gregorij i Antun zbog toga, što se u pravdama sa opatijom Topuskom poslužiše tobože krivim izpravama, g. 1504. odsudjeni,[1] da gube uz ostala imanja i Blagajski Turanj, a već je dobio bio kraljevski blagajnik Ivan Bornemisza od kralja Vladislava i darovnicu na blagajska imanja, s toga ipak nije Blagaje glava zaboljela, jer ne izgubiše imanja, pače im rečeni kralj g. 1507. dade novu potvrdnicu na imanje Stojmerić,[2] a kralj Ferdinand založi za 1000 for. knezu Stjepanu Blagaju i grad Smrčković, koji je stajao negdje blizu izvora Gline izmedju Klokoča i Stojmerića. Knezovi Blagaji pravdali su se i prije dosta puta s kaptolom zagrebačkim poradi desetine, kad im se činilo, da im je nepravedno odmjerena. Poradi desetine Blagajskoga Tornja bilo je po gotovo u doba, kad se ista vrlo težko podmirivila, tužba i natezanja. God. 1533. i 1542. trebalo je toga radi i kraljeva posredovanja, a vriednost te desetine bila je polovinom 16. vieka jako nizka pala; jer dok je desetina g. 1501. iznosila još 302 for., prodao je kaptol g. 1552. desetinu turanjsku udovi Dori Blagajskoj za 25 for. na tri godine. Pače g. 1573. platio je Franjo Blagajski samo 10 for. u ime desetine.

Proti turskoj napasti branili su se knezovi Blagaji što su igda bolje mogli. God. 1563. spominje general Lenković, da Franjo Blagaj sam svoj grad Turanj na Korani čuva; krajiškim proračunom za g. 1572. dozvoljeno je za Blagaj 6 stražara uz mjesečnu plaću od 19 for. U hrvatskom saboru g. 1574. zamoliše knez Franjo Blagaj i Nikola Frankopan Tržački staleže, da budu u njihovim gradovima i nadalje staže, a da njihova imanja ne robe vojnici krajiškoga generala Herbarta Auersperga, kako je to prije običajno bilo. God. 1574. utvrdjen je po zaključku hrvatskoga sabora Blagaj, a gospoština bosiljevačka imala je za taj posao dati 100 težaka i 12 kola. Godina 1576. bila je užasna za priedjele oko Korane. Na 5. februara narene Kapidži paša bosanski sa 2000 konjanika na Koranu i zasužnji dosta ljudstva; na 1. decembra navali na Blagajski Turanj i na Skrad, i odvede 170 ljudi u sužanjstvo.[1] Uslied toga bude straža pojačana na 40 momaka. God. 1582. zahtievao je hrvatski general Turn, da se Blagaj popravi. Posljednji hrvatski zapovjednik u Blagaju bio je g. 1584. Petar Rádojčić ili Delišimunović, predj potonjih baruna Delišimunovića, a pošto su zatim na skoro čete Hasan paše bosanskoga zaokupile gotovo svu Hrvatsku do Kupe, uzmakli su naši iz Blagaja, koji je nakon toga mnogo godina pust stajao.

---

[1] Izvorna listina u kapt. zagr. B. 94.

[2] Arkiv kapt. zagreb. fasc. 8. br. 160.

Braneći knezovi Blagaji otmenim junačtvom svoja imanja na Glini i Korani, ostaviše staru svoju hrvatsku djedovinu istom onda, pošto im je bio silni Turčin nakon grozne i očajne mnogogodišnje borbe oteo i posljednji pedalj otčinske zemlje, pa se ukloniše u obližnju slovensku Kranjsku, gdje je bio knez Stjepan Blagajski već g. 1547. u zalog uzeo prostrano imanje i grad Kočevje. Posljednji hrvatski Blagaji, Franjo i Stjepan mladji, stekoše kao neustrašeni vitezovi častno ime i veliku slavu, vojujući sav svoj viek s velikom hrabrošću na hrvatskoj krajini za krst i slobodu. Franju Blagajskoga poželješe Hrvati g. 1572. nakon smrti vitežkoga Franje Slunjskoga svojim banom.

---

[1] Lopašić: Spomenici hrv. krajine, knj. I. str. 23. i 24.

Ban i kardinal Gjuro Drašković preporuči ga za svoga druga kralju Maksimilijanu, a staleži hrvatski povjeriše mu g. 1574. obranu prekokupskih priedjela. Stjepan pak Blagajski služio je kao kapetan u vojsci karlovačkoj, ali je u kreševu s Turcima kod Zvečaja g. 1598. dično kao junak poginuo.

Opraštajuć se knezovi Blagaji s nesretnom svojom otačbinom, položiše velik dio svojih obiteljskih pisama kod kaptola zagrebačkoga, a u kralja izhodiše povelju, kojom im bude zajamčen povratak obiteljskih imanja, kad se jednom Hrvatska oslobodi i Turčin otjera. Nevoljni podložnici blagajski razbježali su se već prije, na koliko ih nije Turčin utamanio i zarobio. Razni bjegunci iz Stojmerića spominju se g. 1580.—1590. u južnoj Štajerskoj oko Brežaca i Rakovca naprotiv hrvatskom mjestu Virju, a medju ostalima plemić Ivan Prusević od Stojmerića, službenik vlastelina Vida Bingara.[1]

Kad je nakon karlovačkoga mira (g. 1699.) definitivno uredjena medja sa Turskom, bude Blagaj opet popravljen i stražom obskrbljen. Već prije naseljeno je oko grada naroda pravoslavnoga i katoličkoga. U Blagaju ima žitelja sa njemačkim prezimenima, a narod priča, da su te porodice naselili Blagajski iz Kočevja, da u sadašnjoj svojoj postojbini rade kao obrtnici. Doista brinuo se u doba kralja Leopolda kranjski zemaljski kapetan grof Eberhard Blagaj i za hrvatska imanja, dolazeći po više puta u Hrvatsku, ali Blagaji niesu doveli današnje stanovnike u Blagaj, već je sva prilika, da su katolici blagajski, kojih je bilo g. 1700. 30 obitelji, a sada ih ima 80 duša, naseljeni iz sadašnje riečke županije, odkuda je početkom 18. vieka mnogo naroda odbjeglo zbog zuluma komorskih činovnika i smjestilo se po raznim priedjelima

---

[1] Zapisnik o saslušanju svjedoka, tičući se samoborskih gradjana, u arkivu trgovišta samoborskoga.

krajine. Nešto naroda odselilo se je kasnije poradi glada, velike rabote i jer nije bilo u Blagaju čardaka za sigurnost, kako je to povjerenstvo g. 1715. konštatovalo.[1]

IV.

Bosiljevo.

Bosiljevo i okolica njegova. — Župa sv. Mavra g. 1034. — Plemenska občina bosiljevačka. — Knezovi Frankopani Tržački gospodari Bosiljeva. — Bitka pod Bosiljevom god. 1582. — Naseljenje Vlaha. — Franjo Krsto Frankopan. — Iza urote Zrinjsko-Frankopanske ini gospodari Bosiljeva do danas.

Mjesta Bosiljeva nema, ali se tako zove stari grad i sva župa bosiljevačka, koja broji do 5000 duša. Priedjel bosiljevački većom je česti kršovit i neplodan sa mnogo gudura i kotlina s bujadi, a što ima polja za oranje, to se nalazi po prodolima izmedju krša. Zemljište ovo prosiecaju od Kupe do Dobre dvie kose Družac i Preves, obrasle na vršcima nizkom šumom. One diele priedjel na dvie strane, jednu veću i pitomiju prama sjeveroiztoku, a drugu manju prama jugu i zapadu jako zapuštenu, obraslu šumom i šikarom. Upravo iza staroga grada razstavlja se kosa družačka od Prevesa, a na prostoru izmedju kosa uzdižu se dva samostojna niža brda: Gradiško, okrunjeno liepom crkvom Bogorodice, i brdo Rezina, na koje se dolje na podnožju naslanjaju zidine staroga grada Bosiljeva. Ova brda sa gradom i crkvom davaju bosiljevačkoj okolini posebnu plastiku, po kojoj se Bosiljevo već s daleka razpoznaje.

---

[1] Lopašić: Spomenici hrv. krajine, knj. III. str. 310.

Grad bosiljevački (sl. 4.) sazidan je zgodno na stieni, izpod koje probija studenac polag kotarske ceste, koja prolazi od Kranjske do toplica u Lešću i na željezničku postaju u Generalskom stolu. Nedaleko od grada vijuga se po strmoj hridi stara cesta, probijena za cara Karla VI. radi prometa i trgovine od Karlovca do morske obale. Ona je sada tako zapuštena, da se njom jedva prolazi do Karlovca, a od Bosiljeva prema Vrbovskom ne može se nikako putovati.

Stari grad ne stoji upravo visoko, ali je iz njega dosta liep i prostran vidik na obližnju dolinu, na gusta sela, bujne livade i obra-

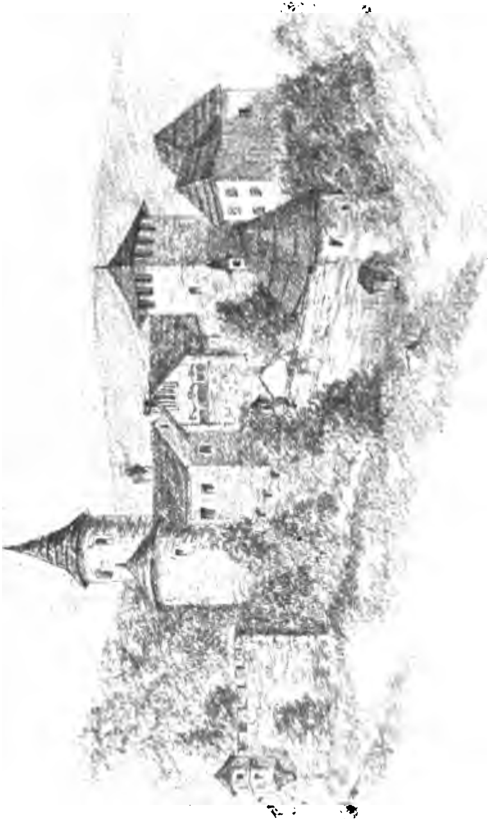

Sl. 4. Bosiljevo. (Sa iztočne strane.)

djena polja. Naprotiv gradu preko velike vlasteoske livade, koju natapa potok iz gradskoga vrela, podiže se župna crkva u gotičkom slogu započeta, ali još uviek nedočeta, a straga na jednom vršku iz grmlja i šume pomaljaju se zidine grada Steljnika, koji bješe pokojni grof Laval Nugent prije kojih sedamdeset godina u talijanskom slogu podigao, ali je prije nekoliko godina izgorio. Grad je ovelik i sastoji od dva veća razdjela, starijeg i novijeg, sa četiri tornja. Kula u dvorištu, na četverokut sagradjena, jeste najveća i najstarija. U prijašnja vremena služila je za tamnicu i stražarnicu. Krilo gradsko, sazidano nad vrelom, starije je od onoga, što se uz brdo popinje, a najstarija bit će ona strana grada, tik koje nalazi se u posebnom tornju crkvica sv. Ane. Vrata gradska bila su vazda, a i sada jesu na iztočnoj strani. Nekoč bio je pred vratima čardak, iz kojega se ulazilo po mostu lančeniku kroz troja vrata u grad. Odmah kod vrata bila je „trabantnica“, u kojoj su stanovali gradski stražari, a nad njom bio je stan porkulaba, koji je pazio na stražare i mnogobrojne sužnje. Kako se vidi iz naputka, što ga je g. 1663. izdao knez Franjo Frankopan za porkulaba Ivana Mamića, još se je tada grad bosiljevački brižljivo čuvao, da ne padne neprijateljima, a možda i Turčinu u šake.[1] Na desno od crkvice, gdje sada stoji samo zid, bila je zgrada na dva kata zvana „Kloštar“, u kojoj su bez sumnje nekada nekakovi monasi stanovali. Sada je tu sve porušeno i zasuto. Na tom mjestu našlo se je prije trideset godina tesanoga kamena sa rezbarijama u romanskom i iztočnom slogu, nekoliko mužara i drugih manjih stvari. Kakovih inih spomenika nema u gradu; jedino se čita na jednom tramu velike dvorane gradskoga krila nad vrelom, usječeno godište 1646. Pod gradom malo na desno gradiše posljednji Frankopani nove dvore, a tu je bio smješten i majur za gospodarstvo, ali to je sve već odavna porušeno i nema zgradama nikakova traga. Sadašnje gospodarstvene sgrade stoje podaleko od grada na „Oštaru“ kod negdašnje oštarije (krčme) pokraj Karolinske ceste.

---

[1] Spomenici Tržačkih Frankopana, u »Starinama« knj. XXV. str. 301.

Na oko sudeć rekao bi, da je Bosiljevo velik i omašan grad, ali u njem ima razmjerno malo soba, zapremajući kojekakovi nesgrapni zidovi a i nespretni kutovi gotovo sav unutarnji prostor. Vanjski zidovi i platno gradsko postaše tiekom vremena od zraka i elementarnih nepogoda posve sivi i tamni te obrastoše bršljanom i drugim zelenilom, po čemu grad dobiva sliku prave sredovječne starine. Pokojni maršal grof Nugent, poznati štovatelj starina, učinio je kao vlastelin bosiljevački koješta za uredjenje i uzdržavanje Bosiljeva. U samom gradu nema ništa znamenita; knjižnica, koja je ostala iza pokojnoga maršala, tiče se ponajviše vojničkih struka i povjesti njegove obitelji, koja se je doselila iz Englezke u Austriju. Zbirke Frankopanske odnesene su iz grada odmah iza kako je buknula urota Zrinjsko-Frankopanska god. 1670. Jedan dio bosiljevačkog arkiva zabilježen je u popisu, što ga priobćismo u Starinama knj. XXV.; gdje se ta pisma nalaze, ne znamo.

Povjestni podatci za Bosiljevo jesu riedki i nedostatni. Da su bosiljevački krajevi od vajkada naseljeni, dokazuju predhistoričke starine: jedan veliki čovječjim rukama naneseni humak kod sela Hrsine, tri takova humka na sjenokoši kod Korenić sela, pa onda pogansko groblje kod župne crkve u Otoku (Troš Marije), gdje se našlo osim zemljanih posuda i svakojako orudje, poimence sjekire, čekići od kamena i koješta. Tragova rimskim starinama ima u Čatrnji kod Lešća. Mjesto se zove Gradišće. Po predaji stajao je tu grad, zvan Levund, koji da je bio uz modruški grad, zvan Širan, najveći u kraju medju Kupom i Kapelom. U Gradišću našlo se starinskih pjeneza, komada izradjena željeza, ruča od kotlova i drugih posuda, cigle, tuta i raznih cievi. Novaca rimskih našlo se je na više mjesta kod Lešća i sela Radočaja. U potonjem selu nadjen je oveliki zlatni prsten sa emajlom.

Za srednje doba nema dugo Bosiljevu spomena u domaćim izvorima. Starije listine o Bosiljevu ili su izgubljene, ili se niesu do sada našle. U zbirci Frankopanskih listina u Porpettu,[1] koji očevidno potječu od Tržačkih Frankopana, gospodara Bosiljeva, nema do 16. vieka spisa o Bosiljevu. Najprije spominje g. 1334. Ivan arcidjakon u svojem statutu biskupije zagrebačke župu sv. Mavra „in Bozilo“, jedinu toga svetca u Hrvatskoj. Uzgred navodi se u Ivanovu zborniku župna crkva sv. Bogorodice na Gradcu, koja je stajala ili na brdu Gradišću tik Bosiljeva, ili na Gradišću (Čatrnji) kod Lešća, a možda i na Gradišću kod Lipe, gdje je takodjer nekoć stajala crkva. Ne ćemo pogriešiti, ako uztvrdimo, da je na Gradišću uz grad bio i najstariji kršćanski hram na Bosiljevu sa manastirom, u koji su na novo smješteni g. 1531. dominikani. Sadašnja crkva na Gradišću obnovljena je u slogu renesanse početkom prošloga vieka liepo i ukusno. Na dva zvona te crkve jesu stari gotički napisi najkasnije iz XIV. vieka, kojih do sada nitko proštiti nije mogao poglavito s toga, što su zvona u obliku cilindra surovo lievana, a pismena niesu dosta izražena i izgladjena.

Dok nije bio sasviem oteo mah feudalizam u Hrvatskoj, spojeni su bili Bosiljevčani u posebnoj plemenskoj obćini kao pleme ili bratstvo. God. 1461. spominje se u listini glagolskoj, kojom tadanji župnik gomirski Matija Grebčić dariva jedno selo u blizini kod Bosiljeva monastiru sv. Nikole u Gvozdu (na Kapeli), pleme bosiljevačko i starješina plemena Nikola Višnić.[2] Kad je g. 1465. knez Martin Frankopan uveden u trg Lipu na Dobri, bili su tamo svjedoci bosiljevački plemići Stjepan, Ilija Fabinci i Grde Zandalić.[1] G. 1479. darova knez Anž Frankopan plemiću bosiljevačkomu Ambrozu, sinu Balše, za vjernu službu i prolitu krv imanja Jaškovo pod Ozljem i Sjemenišće pod Novim gradom na Dobri,[2] a to je potvrdio g. 1486. i knez Brnardin Frankopan. Medju svjedocima, koji su g. 1496. radi prava pavlinskoga monastira u Zlatu (Petrovcu) na crkvenu desetinu saslušani, navodi se izmedju ostalih Stjepan Švarački, plemić od Bosiljeva, i plemeniti Juraj Bosiljevački.[3] Spominju se u to doba i plemići Gomilci u Bosiljevu, a trag njihova dvora nalazi se pod Gradišćem prama selu Hrsini. Plemenu bosiljevačkomu nema već odavna ni traga ni glasa.

---

[1] Vidi popis tih listina medju našim spomenicima Tržačkih Frankopana u knjizi XXV. »Starina«.

[2] Kukuljević: Acta croatica, str. 91.

Uz pleme imalo je Bosiljevo i svojega vlastelina. Prvi izvjestni vlastelini bosiljevački bijahu glasoviti u našoj povjesti knezovi Krčki, kasnije prozvani Frankopani. God. 1340. pozivlje kralj Karlo kneza Krčkoga i Modruškoga Dujma sina Miroslavljeva, kojega bješe takodjer imenovao županom požežkim, da dade crkvi zagrebačkoj desetinu polag uredbe, što ju bješe ustanovio prijašnji biskup zagrebački Ladislav.[4] Pošto tada Krčki knezovi niesu imali drugih imanja u biskupiji zagrebačkoj osim Bosiljeva, ovaj se poziv ne može ni ticati drugoga kraja.

Po svoj prilici Bosiljevo je dopalo krčke knezove zajedno sa gradom i županijom drežničkom, koju bješe kralj Karlo Dujmiću sinu Miroslava, sina starijega Dujma, posebnom poveljom potvrdio.[5] Vlastelinom bosiljevačkim bio je god. 1360.—1380. knez Stjepan Krčki i Modruški.

---

[1] Neo reg. acta f. 1642. br. 13., prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[2] Izvornik na pergameni u zbirci jugosl. akademije.

[3] Acta monast. Kamensko, prije u hrv. zemalj. arkivu, sada u Budimpešti.

[4] Codex eccl. Zagrabiensis u kaptol. arkivu.

[5] Neo reg. acta. f. 1589. br. 2. prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

Po njegovoj smrti darova god. 1405. njegova udova Katarina, rodjena kneginja Metlička i Optujska, selo Radovac (sada zvano Fratrovci) pavlinskom manastiru na Gvozdu pri Modrušama.[1] U diobnoj izpravi za braću Frankopane, sinove Nikole bana, od god. 1449. nije Bosiljevo napose navedeno, kao što niesu ni mnoga druga Frankopanska imanja spomenuta, ali je sasvim izvjestno, da je sačinjavalo sa poglavitim tada gradom Tržcem na Korani jedno vladanje i da je pripadalo Bartolu Frankopanu, osnovaču tržačke loze. Već u listini župnika Grebčića od g. 1461. spominje se jedino knez Bartol kao vlastnik grada bosiljevačkoga.

O knezovima Tržačkim starijeg doba, naročito o Nikoli starijem, o Krstu i Vuku, pa o Nikoli mladjem govorismo u povjestnici grada Tržca (Bihać i bihaćka krajina). Čini se, da je Vuk bio podielio rodbinska imanja sa bratom Krstom, koji je živio i godine 1530. umro u Tržcu, dok je Vuk ponajviše boravio u Bosiljevu, osobito nakon ustupa Brinja krajiškoj upravi god. 1538. Vuk Frankopan bijaše čovjek svoga vremena velik junak, ali i goropadan silnik, koji je dosta puta pokazao divlju svoju ćud i pokvarenost, te se u tom nije razlikovao od mnogih nasilnih članova tadanjega plemstva i boljarstva. Karakteriše ga osobito ružno nasilje, što ga je počinio u Bosiljevu na ljudima, koji mu niesu ništa kriva ni zla učinili. Vuk bješe po smrti Mihalja Emrefija oženio njegovu udovicu Katarinu Bočkajevu Rasinsku i po njoj došao do vlasti i uprave u gradu i imanju krapinskom. Bio je lakom, pa htio prisvojiti si i imetak svojih pastorkinja, kćeri Emrefijevih, naročito najstarije Katice, koja se bješe god. 1536. zaručila sa Lukom Sekeljem, barunom od Ormuža, ali je Vuk ženitbu prepriečio, zatvoriv djevojku u gradu. Katica se ipak poslije uda za Sekelja, koji proti Vuku podigne god. 1537. parnicu pred kraljevskim dvorskim sudom poradi nasilja, učinjena njegovoj ženi. Ne mogav Vuk nauditi samomu Sekelju, osveti se nedostojno i mrzko na izaslaniku kaptola zagrebačkoga, prebendaru Andriji Koroškomu, koji bješe na Valentinovo došao kao odaslanik suda u Bosiljevo. Vuk dočeka rečenoga prebendara na velikim vratima grada, pa kad mu preda prebendar pozivnicu, htio ga je Vuk u ljutosti i mahnitosti s mjesta posjeći. Dva nazočna umjerenija plemića izbaviše doduše prebendara očite smrti, ali se Vuk ne umiri, već dade uboga popa po svojem krvniku svući do gola, na stid mu tiela lokot postaviti, pa zatiem javno pred gradom u nazočnosti svjetine šibati i mlatiti. Isto tako mrcvario je Frankopan i oba pratioca Andrijina, plemića Pavla Odrjanića, službenika Sekeljeva, i Mihalja gradjanina dubovačkoga, koji je služio kao vodja na putu. Odrjanića izbiše batinama i korbačima, a zatiem je bačen u tamnicu, gdje ga povaljena sasviem gola na veliki kamen čitav dan i noć polievahu mrzlom vodom. Ovaj grozni i okrutni postupak bio je ogorčio čitavu Hrvatsku, a i samoga kralja Ferdinanda, kojemu se Sekelj bješe pritužio. Vuka odsudi god. 1539. kraljevski sud na gubitak glave i imetka, ali poradi te odsude nije ga zaboljela glava. Odsuda je ostala neizvedena, kao što se to ponajviše u ono vrieme dogadjalo, kad se ticalo velmoža i silnika, a bezakonju i nasilju od strane jačega ne bijaše ni kraja ni konca.[1]

---

[1] U regestima manastira sv. Nikole na Gvozdu zabilježeno je, da je Radovac darovala pavlinima kneginja Katarina udova Stjepana Frankopana god. 1461. To je pako očita pogrješka. Darovnica sačuvana je medju spisima manastira kamenskoga, a nju je izdala god. 1405. Katarina udova kneza Stjepana Krčkoga i Modruškoga. Stjepan Frankopan, sin bana Nikole, živio je do god. 1481., a nije imao žene imenom Katarine, već Ižotu, kćer markgrofa od Este († g. 1456.), i poslije u drugom braku Luciju. On nije vlastel u Bosiljevu, već je dobio kod diobe Modrušu i druga imanja, pa zato nije mogla niti njegova tobožnja udova Katarina Radovcem razpolagati.

Valja nam spomenuti dvie uredbe, što ih je Vuk

---

[1] Neo. reg. acta, fasc. 1645, br. 21. prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

Frankopan kao vlastelin Bosiljeva učinio. Na 4. junija godine 1531. utemelji on kod crkve Bogorodice na Gradišću, koja je bila pod Frankopanskim patronatom, manastir za dominikane i izruči ga fratru Šimunu, opredieliv mu ujedno i nekoliko dohodaka za uzdržavanje monaha. Dodaje se u zakladnici, da su k osnivanju dominikanskoga manastira, kojih je tada bilo i po drugim stranama Hrvatske, privoljeli župnik i puk bosiljevački. Darovnicu za novi manastir potvrdili su kasnije Juraj i Gašpar Frankopani Tržački, ali sva je prilika, da se manastir zbog turske napasti nije na Gradišću na samotnom mjestu održati mogao, no da se monasi preseliše u grad bosiljevački, gdje je jedan dio grada uredjen kao manastir, te pod imenom „Kloštar“ i kasnije, pošto monasi odoše, poznat bio.[1] Osnovavši Vuk novi manastir, razpoložio je iste god. 1531. sa imanjem turskom provalom uništenoga pavlinskoga manastira sv. Nikole u Gvozdu (pri Modrušama) u Radovcu na Kupi, darovavši manastirske zemlje i kmetove plemiću Martinu Lovinčiću, koji bješe pred turskom silom iz Lovinca u Lici uskočio u bosiljevačke strane. Po nekadašnjim svojim vlastnicima zove se to selo danas Fratrovci, a ostatci stana fratarskoga i crkve sv. Vida znadu se i sada. Kip sv. Vida prenesen je kasnije u župnu crkvu u Bosiljevo, kod koje se drži i danas glavni crkveni zbor na Vidovo.

Knez Vuk, kao i njegov sinovac Nikola Tržački, koji ga je nakon njegove smrti za saksonskog rata godine 1546. nasliedio u upravi dobara, imali su pune ruke posla, da obrane tržačka imanja od Turaka. Četovanja turskih bilo je tada bez kraja. God. 1543. pohara velika turska vojska Bosiljevo, Ribnik, Novi grad i preko Kupe u Kranjskoj, pa je bila sreća, što su te zulumčare u Gackoj uhvatili hrvatski vitezovi Petar Kegljević, knez Juraj Slunjski, knez Stjepan Blagajski i sam Vuk, te ih hametom porazili. I knez Nikola pokazao se ne samo hrabrim junakom, vojujući neprekidno s Turcima, već i dobrim gospodarom i rodoljubom, koji se dosta brinuo za javne poslove svoje otačbine. Kad ne bismo imali drugih dokaza za to, potvrdila bi to sačuvana njegova dva hrvatska glagolska pisma od god. 1558. i 1559., pa njegova briga za glagolsko pismo i hrvatsku školu u Černomlju. Pošto mu je opustošenjem tržačkih imanja na Korani nestajalo dohodaka, a trošak za vojne svrhe postojao sve to veći, skrbio je za nova vrela prihoda, kupivši u tu svrhu god. 1560. imanje černomaljsko u Kranjskoj. To je imanje već god. 1530. u zakupu držao Vuk Frankopan. U prilog je bio Nikoli i znatan miraz njegove žene Dore, rodjene kneginje Blagajske, udove Leonarda Grubera, po kojoj dobije polovicu grada Samobora i tamošnjih ruda. Jamačno ga je novčano pomagao i brat mu Krsto, kardinal i biskup tridentinski i upravitelj unosne biskupije briksenske. Umro je Nikola god. 1577. u Bosiljevu, gdje ga o Križevo pohodiše zagrebački kanonici Blaž Gjurak i Ivan zvan Dionisius, našavši kneza u postelji stara i bolestna.[1]

---

[1] Vidi naše spomenike Tržačkih Frankopana u Starinama, knj. XXV. str. 128.

Njegov sin Gašpar morao je oko god. 1580. sasvim napustiti koranjska imanja Tržac, Drežnik i Furjan, pa se povući u Bosiljevo i Černomalj. Težko pak da bi se bio održao na krajini, da nije imao plaće i nešto vojske kao kapetan u Križanić-Turnju i Ogulinu. Uz nesreću, što je zadesila u to doba čitavu Hrvatsku, počela je nemila kob još napose progoniti Frankopansku obitelj. Ozaljska grana te porodice izumre god. 1577. s posljednjim Stjepanom Ozaljskim. Još prije toga (god. 1572.) prestavi se s ovoga svieta u najljepšoj muževnoj dobi slavni vitez Franjo Frankopan Slunjski, posljednji potomak te glasovite loze. Ostavinu Frankopana Ozaljskoga baštiniše Krsto, Juraj i Nikola Zrinjski po svojoj materi Katarini, supruzi sigetskoga junaka Nikole Zrinjskoga, ali proti Zrinjskima knezovima podigne pravdu Gašpar Tržački radi nasljedstva, ter se nagodi sa knezovima Zrinjskima, koji mu odstupiše imanja: Novigrad na Dobri, Zvečaj, Severin i Novi u Vinodolu. Nije Gašpar uspio glede ostavine Slunjskoga kneza. Njegova dobra Slunj, Cetin, Kladušu, Krstinju, Goru, Letovanić i Ledenice zapremi dielom cesarska vojska, dielom ih pak doskora osvoje Turci.

---

[1] Arkiv kapt. zagreb. Loc. cred. Prot. III. str. 335.

Sa primljenim imanjima ozaljske loze ipak se imovno stanje Tržačkih Frankopana znatno poboljša, pa bi bio Gašpar mogao prilično, kao velmoža živjeti sa svojim sinovima Jurjem, Nikolom i Vukom, koje mu je rodila žena Katarina, kći glasovitoga generala Ivana Lenkovića, da ga niesu vječno napastovali Turci. Nikad niesu pak Turci Bosiljevu toliko dodijali, koliko god. 1582. Na 17. novembra rečene godine izpanuše Turci do Vinice iza Bosiljeva, gdje potukoše dio karlovačke vojske, te je jedva živ utekao vodja Kegljević. Mjeseca decembra dogodi se još veća nesreća pod samim Bosiljevom. Preko Slunja stiže viest u Karlovac, da prema Bosiljevu ide velika navalna vojska. Iz Karlovca pohiti još u noći namjestni zapovjednik Adam Eihelburg sa tri krila austrijskih arkebuzira i četom hrvatskih husara te stiže 13. decembra u prvo svitanje u Bosiljevo. Tu se već desila četa od 800 turskih Vlaha, paleći i robeći sela. Na ove udare Karlovčani te ih pomoću kneza Gašpara Frankopana hametom potukoše i dvie stotine zarobljenika zatvoriše u grad Bosiljevo. Zarobljenici javiše, da ima straga još jaka turska vojska, ali je bilo i glasova, da je turska vojska straga posve slaba i u rdjavu stanju. Nije dugo vrieme potrajalo, kad al bane na Karlovčane do šest stotina turskih konjanika. Držeći naši, da je to sva turska vojska, nahrupiše na Turke i potisnuše ih natrag medju krš i gudure, gdje je bilo težkim karlovačkim konjanicima gotovo nemoguće prolaziti, pa mnogi konji malaksaše. Ali ovi turski konjanici bijahu samo zamamljivci. Kad bijahu dospjeli Karlovčani u neprolazne klance i gudure, pomoli se iz zasjede 3000 momaka jaka odabrana turska vojska pod Alibegom, bratom Ferad paše, te obkoli karlovačke konjanike i tu nemilice postradaše kršćanske čete. Pogiboše oba kapetana i zapovjednika četa Adam Aihelburg i Kristof Obričan, a spasao se samo poručnik Sigersdorf biegom u Karlovac. Savremena izviešća spominju poimence sve poginule austrijske vitezove i nekoliko hrvatskih. Medju njima bilo je članova glasovitih rodova iz austrijskih pokrajina. Od Hrvata pogiboše medju drugima Petar Vojković, Nikola Cvetković, Matija Gusić, Gašpar Perović, Nikola Vrkanović, Petar Karić, Petar Hojsić, Luka Klasnić, Luka Despotović. Dobitnici Turci bijahu pravi krvoloci, koji ni mrtvim ne oprostiše. Poginule kršćanske junake svukoše do gola i na komade ih razsjekoše.

Radi sužanja, koje bjehu uhitili ljudi Frankopanovi, tužili su arkebuziri karlovački kneza Gašpara staležkom sudu u Ljubljani, zahtievajući polovicu pliena, našto se očitova knez, da je on nekoliko zarobljenika jur izručio gospodji Lenkovićevoj, a ostalo roblje da će dieliti sa karlovačkim vojnicima istom onda, pošto i oni njemu dadu dio od ugrabljenoga ljudstva i konja.[1] Jošte tri puta, koliko nadjosmo zabilježeno, dotrčaše Turci k Bosiljevu: god. 1583. porobiše Pribance na Kupi, god. 1602. dotrčaše sve po sniegu preko Tovunja do Lešća u Bosiljevu, popalivši sela i zarobivši do sto osoba; napokon g. 1645. požegoše Turci Smoljake pri Karlovcu i sela bosiljevačka.[2]

*
* *

Kad se god. 1589. dogodila smrt Gašparu Frankopanu, bio je od njegovih sinova samo najstariji Juraj nešto porastao, a mladja dva, Nikola i Vuk, bijahu još djeca. Juraj boravio je na naucima u Ljubljani, stanujući kod svoga rodjaka Krištofa Auersperga, te iz Ljubljane stigne u Bosiljevo, da primi upravu obiteljskih imanja za sebe i za svoju braću. Već Gašparu dalo se je bilo na žao, da je ugovorom sa Zrinjskim knezovima od god. 1580. tako malo dobio od starih Frankopanskih imanja, te stane tražiti i ostala imanja. Mladjahno srce Jurjevo ne mogaše pregorjeti, da Zrinjski knezovi kao nasljednici Stjepana Ozaljskoga uživaju tolika Frankopanska dobra, o kojih držaše, da njegovu rodu pripadaju, pa zato je on još žešće počeo Zrinjske napastovati, a ovi vraćahu šilo za ognjilo. Razmirice i pravde zbog imanja trajahu medju Frankopanima i Zrinjskima više od trideset godina na veliku javnu sablazan i zator podanika. Prkos i zazor medju dvie proslavljene obitelji svršio se istom zarukom Katarine Frankopanove, kćeri generala Vuka, sa banom Petrom Zrinjskim, ili da još bolje označimo, istom tragičnom smrti posljednjega hrvatskoga Frankopana i bana Petra Zrinjskoga u bečkom Novom Mjestu.

---

[1] Izvorna dva izviešća, jedno generala grofa Josipa Turna u ljubljanskom Rudolfinu.

[2] Vitezovića Kronika i Croatia plorans.

Kad su braća Frankopani ponarasli, imali su pune ruke posla, da svoja turskim provalama opustjela dobra nešto urede. Naročito bijahu bosiljevački priedjeli do zla boga postradali. Narod bijaše odveden u robstvo, ili ga turski mačevi posjekoše, a mnogi se razbjegoše na sve strane. Izmedju župa u bosiljevačkom kraju postojala je neprekidno samo župa sv. Mavra u Bosiljevu,[1] dok tolička

---

[1] Više podataka o ovim razmiricama priobćismo po arkivalnim spisima u »Viencu« god. 1875., br. 21. — U Bosiljevu bili su župnici: god 1501. Lovre, g. 1574. pop Radić, god. 1577 pop Stjepan Lukačić, god 1594. pop Mikula Kargačin, pribanuš; od god. 1648.—1674. Mihael Prosenko, god 1680 Gašpar Živčić, prije u Krašićima, g. 1712. Nikola Perko, god 1712. Matija Markulini, administrator, god. 1721. Nikola Srebrić (svršio bogoslovje u Beču, a poslije dvie godine profesor u sjemeništu zagreb.), god. 1725. Mate Skradski, god. 1736. Ivan Malešić (bio 7 godina župnikom u Dubovcu), god. 1738. Mihael Turjak, god. 1740. Paval Hermezdec. — Mihajl Prosenko bio je prvi latinski pop, dok su prijašnji župnici bili glagolaši, a glagolaši bili su i kapelani g 1680. pop Ivan Herendić i god. 1692. pop Ivan Muretić i pop Jure Krizmanić. — Matice krstne, smrtne i vjenčanja uvedene su u Bosiljevu god. 1682.

(sv. Ivana na Globornici), sv. Lenarta u Liplju, navedene u popisu od god. 1501., pak lipska sv. Nikole, postojavša još god. 1574., u to vrieme prestaše. Kako ima danas malo staroga žiteljstva u Bosiljevu, vidi se iz desetinske „kladirne ladanja bosiljevačkoga“ od god. 1518.,[1] u kojoj su redom navedeni obvezanici na desetinu, a od ovih ima još sada samo nekoliko porodica u Bosiljevu, poimence: Šibeniki, Požege, Blažići, Drkosi, Sudetići, Hrbolići, Petki i Brnardići. Gospodarstvo bijaše jako propalo, jer je narodu valjalo za obranu vlastitoga života zamienit plug i motiku sa sabljom i puškom i vječnu stražu stražiti. Tragovi ovoga nesretnoga stanja vide se žalibože i danas na mnogo mjesta. Medju Lujzinskom cestom od Prilišća i Vukovegorice prema staroj Karolinskoj cesti znadu se slogovi od više stotina nekoć orane zemlje, koja sada leži na ugaru.

Požek

Knezovi Frankopani uložiše veliku brigu, da na svojim imanjima nadoknade turskim ratovima uništeno pučanstvo novim naseljenicima. U opustjela sela bosiljevačka naleglo je svršetkom šestnaestoga vieka iz priedjela, koje Turci zauzeše ili poharaše, dosta svjetine, a po sadašnjim imenima: Bosanci, Klokočki, Bišćani, Blagajci, Vitunjski, Skradsko i po drugim imenima znade se pouzdano, odkle im djedovi u Bosiljevo dodjoše. Najviše bosiljevačkih žitelja porietlom je iz modruških strana, kako što njihova prezimena, zabilježena u modruškom urbaru od god. 1486., dokazuju. Da je pak svakojake primjese došlo medju žiteljstvo bosiljevačko tiekom vremena, može se razabrati i po tom, što su Bosiljevčani ženili kadšto i Turkinje. Tako se plemić Ivan Mamić ženio god. 1670. pokrštenom Katanom (valjda Katom), koja se kao Turkinja zvala Žiža, a još god. 1691. rodilo se diete činovnika vlastelinskoga Ivana Karniona iz braka sa Turkinjom Anom Fajel.[2] A i nekoje znatnije hrvatske plemićke obitelji, bježeći pred turskom silom iz svojih zavičaja, potražiše utočista u bosiljevačkim krajevima. Osim jur spomenute porodice Lovinčića dodjoše u Protulipu i Vodenu dragu Mogorčići iz Like; u Dolnja sela nad Kupom obitelj Klasnića (sada prosti seljaci) od Klasnić grada kod Gline, u Hrčić kod Kupe plemići Milovci, službenici Frankopana i Zrinjskih, u Lešće nekada moguća i razgranjena obitelj Tomašića od Belaja,[1] na Skoblić brdo Skoblići, starinom Ličani, a potomci čuvenoga branitelja Zemunā grada Mihalja Skoblića.

---

[1] Izvornik glagolski u arkivu kaptola zagrebačkoga.

[2] Krstne matice župe bosiljevačke.

Gospodarstveno stanje u Bosiljevu, a tako i na drugim imanjima, poboljšalo se je osobito, pošto se knezovi Juraj, Nikola i Vuk Frankopani god. 1609. razdieliše u obiteljskim imanjima. Najstariji Juraj dobi Černomalj i ode u Kranjsku, gdje mu poslije god. 1615. nestaje traga; najmladji Vuk primi u nasljedstvo Novigrad na Dobri, Zvečaj i Severin, a gospodarom Bosiljeva i Novoga u Vinodolu postane dobom srednji brat, knez Nikola. Nikola i Vuk bijahu svakako najznatniji članovi Tržačkih Frankopana; Nikola postane banom hrvatskim, a Vuk prozvan i Krsto bio je, odbivši dva Lenkovića Ivana i Jurja, otca i sina, koji su se preselili u Kranjsku, jedini Hrvat, koji bude povišen na tada veoma odličnu i velevažnu čast velikoga generala i zapovjednika sve hrvatske i primorske krajine. Ban Nikola bio je čovjek žestoke krvi, svadljiv, kadšto nasilan, nije se žacao zamjerit se saboru i staležima, koji ga prisiliše god. 1622., da se odrekne banstva, ali je bio Nikola ujedno i muž umno veoma nadaren, patriotičan, darežljiv prama crkvama i sirotinji, a uz to slavni vitez i vojvoda, te se izkazao u mnogo ratnih prigoda. Odstupivši od banstva najviše je svoje dane sprovodio u Bosiljevu, a o njegovu boravku svjedoče mnoga sačuvana pisma. Vazda je ipak u zgodnim prilikama i kad je trebalo, poslužio kralju i domovini. God. 1625 bio je kraljevskim povjerenikom kod ustanovljenja medja izmedju turske i kršćanske Hrvatske.

---

[1] Vidi članak o gradu Belaju u ovoj knjizi.

Mnogo se je brinuo, da mu se predadu gomirski Vlasi, koje bješe general Juraj Lenković naselio na nekoć neprepornom Frankopanskom zemljištu, pripadajući gradu Vitunju pod Klekom, ali nije u tom mogao uspjeti. Kad dodjoše u priedjele Bosiljevačke od god. 1606.—1620. novi Vlasi, nastani ih Nikola oko Troš Marije, u Dubravama i u Ponikvama, učinivši od njih vlastelinske slobodnjake uz podavak malene daće i dužnost vojevanja. K Bosiljevu pritegne i vlaške naseljenike u Vitunju, koje bijaše njegov sinovac Gašpar, budući kapetan u Ogulinu, god. 1639. pod Klekom smjestio. Dohodak gospoštini osigura urbarskim popisom, iz kojega se razabira, da je u to doba čitavo vlastelinstvo dovoljno naseljeno bilo kmetovima i slobodnjacima. Daće i službe bile su po bosiljevačkim selima ako ne veće, a to barem tolike, kolike kod gospoština više udaljenih od turske krajine po Hrvatskoj i po obližnjim austrijskim pokrajinama. Svakako su pak podložnički tereti u Bosiljevu veći i za vlastelinstvo izdašniji bili, nego u Vinodolu. Od pojedinoga selišta davali su kmetovi ponajviše tada običajnu najveću službu od šest težaka na tjedan, a osim toga desetinu i časti. Prave nevolje bili su tako zvani „ilišnjaki“ oko Lešća, podavajući po šest težaka i od svega priroda petinu.[1] Staro bosiljevačko vlastelinstvo nije se prije turske provale prostiralo preko Dobre i potoka Bistraca, već su krajevi preko tih voda pripadali starim Frankopanskim gradovima Skradu i Vitunju, ali je Nikola nastojao svakako barem nešto spasti za svoju obitelj od tih gradova, kad ih vojnička vlast posjela.[2] Izmučen u javnom životu, osobito u ratovanju, a nemajući sreće ni u obiteljskom životu, moravši se razlučiti sa svojom vjerenicom groficom Marijanom Erdődi, kćerju grofa Petra, brata bana Tome Erdőda, nije čudo, što je ban Nikola počeo rano pobolievati, te je već god. 1634. tako opasno bio obolio, da se držao ponukanim, ne imajući od srdca poroda, razpoložiti svojim imetkom, naročito svojim gradovima i imanjima. Oporuke njegove (posljednja od god. 1647.) sjajnim su dokazom, koliko je oporučitelj bio prosvietljena i za dobrobit hrvatskoga roda i doma uznesena duša. Predavši porodična imanja bratu Vuku i sinovcima Gašparu i Jurju, utemelji u Bosiljevu hrvatsku školu za naobrazbu tamošnjih siromašnih ljudi, a imanje Novi Tičin u Moravskoj i još nekoliko novčanih glavnica ostavi za zavod siromašnih učenika svoga naroda hrvatskoga ili ilirskoga „nationis praesertim nostrae Croaticae vel Illyricae“, koji je postao temeljem današnjega plemićkoga konvikta u Zagrebu. Ban Nikola obdari oporučno i i obje crkve bosiljevačke, župnu sv. Mavra i sv. Marije na Gradišću. Umrvši mjeseca aprila god. 1647. u Beču, bude s velikim slavljem prenesen u Trsat i tamo u grobnici svojih pradjedova pokopan.

---

[1] Urbar grada Bosiljeva, popisan po starijim urbarima god. 1650.

[2] Medje vlastelinstva bosiljevačkoga bile su do provale turske ujedno medje zagrebačke županije i biskupije prama županiji i biskupiji modruškoj. Medja nije prama Kupi i Severinu ni danas promienjena, a u potlašnje doba gospoštini bosiljevačkoj pripojena mjesta Ponikve, Otok (Zgulice) Grabrk i kraj preko Dobre oko Dubrava sve do Generalskoga stola (Janjča i Lipovca) pripadala su Modruši tako u političnom, kao što feudalnom i

Brat banov general Vuk nije nikad preuzeo ostavine Nikoline, već ju odmah ustupi svojim sinovima, već spomenutom ogulinskomu kapetanu Gašparu († god. 1652.) i Jurju, kapetanu Turnja i Vražića te namjestniku generala karlovačkoga († god. 1661.). Braća si odmah podieliše Bosiljevo tako u alodijalu kao i u kmetovima. Posljednji Tržački Frankopani bili su osobito darežljivi i nakloni pojedinim svojim podanicima, oslobodivši ih od kmetstva, da u potrebi oružjem služe. Juraj oslobodi godine 1654. obitelj Domitrovića u Osojniku i Tomašića u Lešću od svih dužnosti kmetskih a da budu obvezani drugom

---

crkvenom pogledu. Sam pak Generalski stol (Lipovac) bio je u kotaru grada Skrada, te je pripadao sa župnim mjestima Lešica i Lipa zagrebačkoj županiji i biskupiji.

službom. Izmedju darovnica zanimljiva je osobito jedna od 27. julija god. 1658., kojom dadoše knez Juraj i markez Franjo Krsto Frankopani svojemu vojvodi Vuku Mandiću zato, što je doveo Vlahe Uzorčane iz Turske (Valachi Uzorchovenses ex Turcia) u kršćanstvo, četiri kmeta u Otoku pri Troš Mariji.[1] Pošto oba starija brata do god. 1661. smrt pokosi, osta cieli držatak prekokupski i primorski, a tako i Bosiljevo najmladjemu bratu, nesretnomu Franji Krsti Frankopanu. Taj izvanredno daroviti mladić gorio je plemićkim zanosom i ambicijom; uz to je bio valjano naobražen i pjesničkoga poleta. Njegove u novije doba pronadjene i tiskom objelodanjene pjesme u bosiljevačko-brajskom narječju pune su uzleta poetičkoga i jamačno jedan od najboljih proizvoda kajkavsko-čakavske starije knjige. Franjo Krsto Frankopan primi po rimskom Frangipanu, koji bijaše već god. 1638. postavio nasljednikom svoga imetka i noslova Nikolu Frankopana, naslov markeza, kojim se je još služila i njegova sestra Katarina, udata za bana Petra Zrinjskoga. Najmladji Tržački Frankopan rado se je bavio u inostranstvu i putovao opetovno godine 1662. u Rim, gdje si nadje vjerenicu u plemkinji mletačkoj Juliji de Naro, rodbini čuvenoga kardinala Barbarinija. Služio je od dječačtva na krajini, postao kapetanom ogulinskim, zatim glavarom Senja i primorja. Nešto političke okolnosti, nešto nanesene Frankopanu i njegovu rodu uvrede, a nešto nagovor i sestre Katarine i šure Petra Zrinjskoga bijahu razlogom, da je i mladi Frankopan pristao uz urotu proti kralju Leopoldu. On bijaše jedan od najžešćih urotnika. Dogovori glede ustanka držani su ponajviše u Bosiljevu, budući udaljenom od svakoga nadzora, a Orfeo Frangepan, rodjak Franjin, valjada potekavši iz loze Videmskih Frangepana, nosio je glasove izmedju Čakovca i Bosiljeva, kad su čelovodje urote bili razstavljeni. U Bosiljevu nadjena su mnoga pisma o uroti i hrvatski izvornik spomenice za kraljevski dvor poljski; upravo ta pisma pobudiše tiekom iztrage veliki zazor proti urotnicima. Po dogovoru s Turcima izpusti Frankopan mnoge turske zarobljenike, kojih je dosta bilo u Bosiljevu. Dalnji tečaj urote i pogubljaj bana Zrinjskoga i markeza Frankopana krvničkim mačem godine 1671. u bečkom Novom Mjestu poznat je iz povjesti hrvatske.[1]

---

[1] Neo reg. acta. fasc. 679. br. 14. — Obitelj Mandića vele je zaslužna za krajišku i kršćansku stvar. Otac Vukov Manojlo bio je vojvoda u Kamenskom pri Karlovcu i izveo je pod vicegeneralom Jurjem Frankopanom 90 vlaških kuća iz Turske, koje se naseliše oko Otočca. Sam Manojlo posjekao je svojom rukom 24 Turčina, a medju njima i harambašu god 1673. Kad je kralj Leopold njegovu sinu Vuku za zasluge darovao pusti dvor Gomiljak, nekoč zavičaj plemića Gomilaca, vinograd Tihovlje i selo Podrebarje pri Bosiljevu, bio je Manojlo 90 godina star. Mandići držali su koncem 17. vieka i imanje Hrčići kod Kupe, koje bijaše sve do nedavna od mnogo godina vlastničtvo obitelji pisca ovih redaka.

Što se sve počinilo na imanjima Zrinjsko-Frankopanskim, pošto je pobuna odkrita, upravo je grozota. Osim velikoga generala, grofa Josipa Herbersteina, najviše su grabili njegovi doglavnici, žumberački kapetan, grof Ernest Paradeiser i vicegeneral barun Saurer, koji se na Bosiljevo namjeri. Iz Bosiljeva odveze Saurer 4000 mjerova razna žita, marve, vina, silno oružje i druge stvari od velike vriednosti.[2]

---

[1] Narod spominje u Bosiljevu Zrinjske i Tržačke, koji bijahu gospoda, da im nigdje nije bilo ravnih, ali da su se uzoholili i »zaludjeli«. Pokopani da su pod gradom Bosiljevom na luci izpod vrta vlastelinskoga, gdje su tri groba i na svakom grobu da je posadjen jedan hrast; dva još danas stoje. — Možda su tu pokopani kakovi tada usmrćeni pristalice urotnika.

[2] Oružja bilo je u Bosiljevu mnogo fabrikata senjskog, zatim oklopa, topova, bojnih sprava, 500 dragocjenih knjiga, mnogo koža velike vriednosti, risovih koža zlatom obšivenih i dragim kamenjem obrubljenih, krasnih šatora, čitav voz staroga oružja zlatom okovana iz komore oružja, gizdavih konja, osobito jahača, više kočija, jedna vriedna 500 škuda. Jedan hintov sa konjskom spravom prodao je Herberstein za 1000 državnih talira. U novom dvoru (nova curia) pod gradom porobi Saurer kapelu i odnese osobito fine stvari i prekrasno pokućtvo, srebrna sjedala, biele kosti, predmete srebrne brazilijanskoga, talijanskoga, hrvatskoga i turskoga kova, krasne sate, srebrnu škrinju sa svetim moćima. (Bilježke iz hrv. zem. arkiva i iz arkiva zajedničkoga financ. ministarstva u Beču.)

Osim toga opustoše čitavo imanje bosiljevačko, na kojem je bilo izvrstno gospodarstvo, Vlasi, što su bili podčinjeni kapetaniji tovunjskoj. Sužnji turski, što su u Bosiljevu nadjeni, bili su vriedni 15.300 talira.

Kraljevski fisk imao je muke, dok je sasviem oglobljena imanja mogao primiti. Kasnije ih je ravnala kralj. požunska komora, kojoj je bio predsjednikom nadbiskup grof Leopold Kolonić, a glavnim punomoćnikom Grgur Pavišić. Upraviteljem Bosiljeva i Severina postavi komora Jurja Kukuljevića, koji je već i prije Frankopane služio.

Na Bosiljevo i na ostala Frankopanska imanja prijavi se iza god. 1671. množtvo zvanih i nepozvanih ovlaštenika. Muž Marije Julijane Frankopanke, kćeri Jurjeve, grof Ferdinand Traun zahtievao je nasljedstvo svih imanja Frankopanskih, ali ga odbiše, navedavši zastupnici fiska, da je kralj Bela IV. darovao imanja samo mužkomu koljenu, pa da je molitelj stranac, koji po zakonu ne može držati imanja u Ugarskoj i u Hrvatskoj. I pukovnik Franjo Oršić mnogo je izticao svoje zasluge kod ugušenja ustanka i želio dobiti barem jedan dio Bosiljeva. Najbezobrazniji od sviju molitelja bijahu pak braća Ferdinand, Vilhelm, Juraj, Ivan, Adam i Karlo Veikhard grofovi Purgstali, tražeći imanja Bosiljevo, Severin i Švarču pod izlikom, da će s tim imanjima moći zaokružiti svoje u Kranjskoj s onaj kraj Kupe ležeće maleno i neznatno imanje Vinicu.

Karlovački general grof Josip Ivan Herberstein, poznat kao zakleti neprijatelj Zrinjskih i Frankopana, nastojao je pak iz petnih žila, da se Bosiljevo priklopi vojnoj krajini, ali napokon bude Bosiljevo namienjeno god. 1683. za odštetu raznih tražbina banu Nikoli Erdödu, doduše takodjer protivniku bana Zrinjskoga, ali inače rodoljubivu Hrvatu i čestitoj duši, koji se mnogo brinuo, da Herberstein Hrvatsku sasviem ne raztoči. Bosiljevo, koje je još god. 1674., kad nije bilo više cielo na okupu, brojilo 560 podložničkih kuća, bilo je procienjeno kao i konfiskovana Božjakovina na 24.000 fl. Herberstein bojao se je dobiti u banu Erdödu u blizini svoga generalata novoga napastnika i takmaca, pa je, što je igda više mogao, radio, da ban ne dobije Bosiljeva. A kad u tom nije mogao uspjeti, nastojao je, da se sela preko Dobre: Erdelj (Prikanci) i Dubrava, kao što i Ponikve i Vitunj odciepe od Bosiljeva i spoje s krajinom ogulinskom. Pri tadanjim prilikama uspije podpunoma Herberstein, te ban rečena mjesta nije nikada primio. Bez sumnje samo huškanjem Herbersteina i ljudi njegove bagre zamoliše Ponikavci i Dubravci već god. 1672., da budu krajišnici, što doista i postaše, te takovi ostaše sve do napusta Krajine u najnovije doba.[1]

Nekoliko kmetova bosiljevačkih u Protulipi prodaše komorski povjerenici god. 1679. vlastelinu Lipskom Vuku Mihačeviću, velikom zastavniku karlovačke vojske, za 1550 fl., a godine 1682. prodana su Jurju Kukuljeviću i njegovoj ženi Dori Mogorički 24 kmetska selišta i dvor na Potoku (Steljniku), što je nekoć držao Franjo Plasman, upravitelj imanja markeza Frankopana i kasnije častnik u hrvatskoj gardi izbornoga kneza saksonskoga.

Iza toga nije se ništa dogodilo u stranama bosiljevačkim, što bi bilo vriedno spomena, osim pobune Bosiljevaca, Severinaca i ostalih Prekokupčana proti kraljevinskim izaslanicima prigodom, kad god. 1696. hrvatski staleži odlučiše uvesti državni porez i u ovim priedjelima. Bosiljevčani ustaše na oružje i odtjeraše povjerenike, ali banska konferencija zaključi na 3. maja rečene godine silom pritjerati Prekokupce na plaćanje.

Ban Nikola Erdödi preminu god. 1693., ostavivši jedinca sina, imenom takodjer Nikolu, kojega pokosi smrt god. 1706. u cvietu mladosti u njemačkom Gradcu, gdje je bio na naucima. Banova imanja dospiju ponajviše na ostalu porodicu grofova Erdöda, samo Bosiljevo nasliedi jedinica mu Ana Barbara, udavši se god. 1710. za grofa

---

[1] Lopašić: Spomenici hrv. krajine, knj. II. od str. 351—353.

Dizma Andriju Auersperga. Ovaj je živio još god. 1740., a poslije njegove smrti pripalo je Bosiljevo Nikoli i Karlu Auerspergima. Karlo založi Bosiljevo god. 1757. najprije Ignjatu Vojkoviću, i proda ga zatim god. 1759. njegovoj ženi Ani Mariji de Poczi uz prosvjed tadanjega vlastelina severinskoga, generala grofa Krištofa Oršića, koji bješe Bosiljevo silom zauzeo, ali ga je morao skoro izpremiti. Iza toga došlo je Bosiljevo još i po drugi put na Auersperge, od kojih ga god. 1820. kupi pokojni maršal grof Nugent. Nezaboravljeni ovaj prijatelj našega naroda bavio se rado u Bosiljevu sve do svoje smrti, koja ga zateče u starom gradu na 2. augusta god. 1862.

⁂

V.

Brlog.

Brložki grad i okolica njegova. — Župa kamanjska. — Brlog u vlasti Zrinjskih. — Dovolići drže Brlog. — Ivan Peranski i kći mu Sidonija Barbara Delišimunović vlastnici Brloga. — General Rabata posvoji Brlog god. 1713. — Ini gospodari grada do danas.

U našoj domovini imamo dva Brloga. Jedan je u bivšoj otočkoj pukovniji, a drugi, o kojem ovdje govorimo, stoji na desnoj obali rieke Kupe, 25 klm. udaljen od Karlovca. Liepa kotarska cesta vodi iz Karlovca pokraj ponosna Ozlja preko vrletnih bregova sve do grada Brloga, i dalje u susjedni kranjski gradić Metliku, koja je jedva sat hoda od onud udaljena. Romantičnu prostranu dolinu opasuju daleko na sjeveru uskočke gore, sa najvišim vrhuncem Sv. Gerom (1175 m. visoka), a bliže manji šumom i vinogradi obrasli brežuljci. Danas dakako niesu ovi vinogradi takovi, kakovi bijahu prije kojih desetak godina, jer je i njih poznata trsna bolest sasviem poharala.

Tik uz cestu nedaleko brložkog grada stoji župno mjesto i selo Kamanje s liepom novom crkvom B. D. M. pa školom i župnim dvorom. Župa kamanjska utemeljena je god. 1789. te stoji pod patronatom vjerozakonske zaklade. Do rečene godine podpadahu sela današnje kamanjske župe pod staru župu svih Svetih u Trgu kod Ozlja. Sve do god. 1889., dok nije sagradjena nova župna crkva, služila je kapela sv. Filipa iznad sela Reštova (1285 m. visoko) župnom crkvom. Od ove je prekrasan pogled u Kranjsku i na Žumberak. Uz ovu kapelicu obstoji u župi kamanjskoj kapelica sv. Blaža u Bratovanjcima, koja je veoma stara.[1] Danas broji župa kamanjska 2211 duša. Okolo po brežuljcima nanizana su sela: Veliki Vrh, Mali Vrh, Presjeka, Bratovanci, Police, Reštovo i Brlog, a u dolini Kamanje i Orljakovo. Selo je Brlog preko pol sata udaljeno od brložkog grada, koji po njem nosi svoje ime. Narod priča, da selo Brlog stoji nad golemim ponorom i jezerom, radi česa se svaka pošast boji u nj doći. Istina je, da se pod istim selom nalazi špilja, koje je ulaz tik uz obalu Kupe. Narod nazivlje ovu špilju „Vrlovka“, te priča o njoj, da su se za turskih navala u nju sakrili ljudi, i tako se branili od neprijatelja. Nu izdade ih žena, a Turci ih sve u toj špilji poubijaše.

Nema sumnje, da je ipak nešto istine na ovoj priči.

---

[1] U kapelici sv. Blaža zanimiv je glagolski napis na stubištu (četverouglata ploča) oltara, koje je jamačno nekoč služilo grobnom pločom. Na ploči razabira se grb, ali sasviem izlizan, nad njim zviezda, a na rubu napis: ⰏⰉⰍⰎⰖⰞ ⰒⰑⰏⰉⰎⰖⰉ Ⰵ ⰀⰏⰅⰐ. (Mikluš pomiluj je amen.) Zvono kapelice nosi gotski napis. — God. 1668. stajaše još i kapelica sv. Fabijana i Sebastijana u »gorici« (in promonthorio), koja je danas razvaljena, a oltar je prenesen koncem prošlog vieka najprije u stari župni dvor na Reštovu, a sada u župnu crkvu. Još se danas vidi podor ove male crkvice u nekoč gospoštijskom vinogradu »maloj brložkoj«.

Špilja je veoma prostrana, i preko 600 m. dugačka, a ulaz joj do polovice zazidan debelim kamenim zidom, te providjen mnogim puškarnicama. Odmah na ulazu špilje, ako se malo izkopa, nadju se kosti od ljudi, criepovi posuda, komadi željeza i t. d., što nam sve daje povod, da ovo narodno pričanje istinitim držimo.

Sam grad brložki razkrilio se u tiesnoj dolini izpod ceste, a niže njega, kojih pet sto koraka, šumi Kupa tjerajući nekoč gradski mlin i pilanu. Oko grada poredane su prostrane gospodarske zgrade — danas puste i srušene — a krasno drveće, koje je oko grada zasadjeno, svjedoči, da tu bijaše prije gospodski perivoj. Oko grada poznaju se negdašnji nasipi i zidovi, kojima bijaše grad opasan, ali su već odavna srušeni i zapušteni. Grad brložki (sl. 5.) sagradjen je na jedan kat, u slici nepravilna deveterokuta, zatvarajući u sredini prostrano dvorište. Ima dvoja vrata, jedna na južnoj, a druga na iztočnoj strani. Još god. 1893. bijaše brložki grad sasviem cio, nu sada, jedva iza godine dana, na polak je razvaljen. Polovica sjevernog, pa zapadno i pol južnog krila je bez krova, a zidovi su tako porušeni, da se već ne može prepoznati.

Grad brložki ne može se nipošto starinom takmiti sa susjednim Ozljem ili Ribnikom, jer prošlost njegova ne seže tako daleko u prošle viekove. Priedjeli brložki dieliše u davnini sudbinu sa gradom Ozljem, pod koji i spadahu. Sve do god. 1682. bijaše Brlog pristojalište (appertinentiae) grada Ozlja. Nije nam s toga od potrebe sliediti gospodare ovih priedjela, dokle god ne nalazimo ime grada brložkog spomenuto, jer će biti o tom govora na drugom mjestu, kad budemo pripoviedali o Ozlju.

Prvi put susrećemo Brlog u sačuvanim listinama u drugoj polovici šestnaestog vieka. Od kako je godine 1544. knez Nikola Zrinjski sa šurjakom si Stjepanom Frankopanom, posljednjim od loze Ozaljskih Frankopana, sklopio zajednicu dobara, gospodovaše hrabri sigetski junak i priedjelima brložkim. Oko god. 1560. zapiše knez Nikola Zrinjski sa ženom si kneginjom Katarinom Frankopankom imanje brložko Ivanu Dovoliću za velike zasluge, koje si je kao vjeran njegov službenik stekao.[1] Kad je na to god. 1562. umrla Katarina, žena Nikole Zrinjskog, sklopi iste godine Stjepan Frankopan nagodu sa nećacima Nikolom, Jurjem i Krstom Zrinjskim, kojom im prizna vlastnost onih gradova, koje je već prije majci njihovoj ustupio, na ime Ozlja i Dubovca, dočim dozvoljuje, da mogu i sa ostalim njegovim gradovima po volji s njim zajedno upravljati, a po smrti njegovoj imadu i ovi pripasti njima. U ovoj izpravi spominje se i imanje brložko kao pristojalište grada Ozlja.[2]

Poslije smrti Zrinjskoga pod Sigetom vladahu sinovi njegovi širokim imanjima otca svoga, baštinivši i ostala imanja Stjepana Frankopana, koji umrie bez potomstva. Juraj Zrinjski potvrdi Ivanu Dovoliću zajedno sa svojom ženom Sofijom Stumbergovom darovanje i zalog brložkih imanja učinjen ovomu po svom otcu knezu Nikoli Zrinjskom.[3]

Poslije smrti Jurja Zrinjskoga (g. 1603.) i brata mu Nikole (g. 1605.) držahu sinovi Jurjevi Nikola i Juraj ogromna Zrinjska imanja. Medju tiem umro je Ivan Dovolić ostavivši imanje brložko sinu si Jurju, koji bijaše oženjen Jelenom Križanićevom. Spadaše tada na brložko imanje četrnaest selišta, od kojih šest sačinjavaše dvorno mjesto (ex quibus sex in curiam conversae), na kojem bijaše sagradjen dvorac brložki. Stajaše tada samo polovica zapadnog krila današnjeg grada, i to od ugla južnog diela počevši, sa tri odaje u gornjem spratu, i s velikom podzemnom pivnicom i isto tolikom prizemnom prostorijom, kojih je svod od samog kamena sagradjen.

---

[1] Prije u zem. arkivu medju »acta bonorum Brlog« br. 6., nu sada medju inima u Budimpešti.

[2] N. R. A. fasc. 1645. br. 25 prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[3] Prije u zem. arkivu medju spisima dobra Brlog br. 6., sada u Budimpešti.

Jurju Dovoliću i ženi mu Jeleni Križanićevoj, pa sinovima njegovim Jurju i Ivanu založi za 2400 for. knez Nikola Zrinjski god. 1610. šest i sedam dvanaestina selišta u malom Brlogu i Durlincima i Podgradju u sudčiji šipačkoj, te pravo gornice i desetine u sedam vinogradâ u goricama Brlogu, Vivodini i Hudinskoj gori, sve u kotaru grada Ozlja.[1] Tako se poveća imanje brložko,

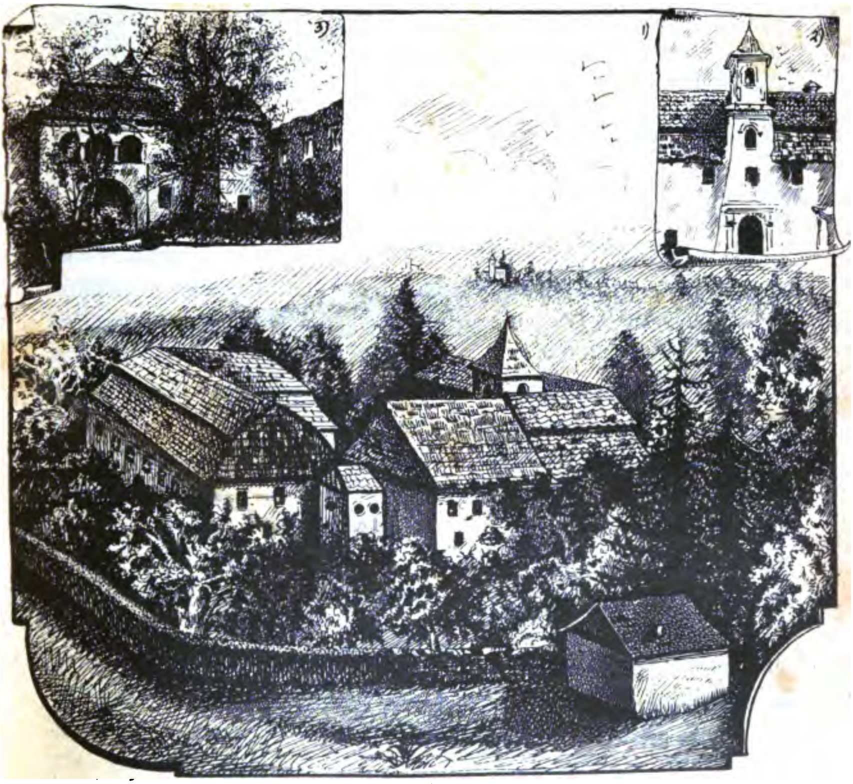

Sl. 5. **Brlog** (na Kupi). 2. Toranj u dvorištu. 3. Pogled na grad sa sada razvaljenim ostalim dielom sa sjeverne strane.

---

[1] Ibidem br. 4.

koje je držao rečeni Juraj Dovolić sa svojim sinovima. Istodobno držao je i Franjo Krušić dva selišta u Brlogu, sudčiji bratovanjačkoj. Kad je ovaj umro, držala je njegova udovica ova selišta do god. 1615. dok ih nije iste god. knez Nikola Zrinjski za 200 for. istomu Jurju Dovoliću založio.[1]

Tri godine zatiem, na ime god. 1618. založi ponovno knez Nikola Zrinjski dvor brložki sa četrdeset k njemu spadajućih selišta u Bratovanjcima, Podgradju, Šipku i i Banšćini, spomenutomu Jurju Dovoliću, ženi i sinovima njegovim pod svotu od 7076 for., potvrdivši takodjer sve zapise i zaloge svojih otaca, učinjene vrhu Brloga porodici Dovolića.[2] Osim gore spomenuta dva sina imadjaše Juraj Dovolić i kćer Jelenu udatu za Krsta Jankovića. U susjednoj Kranjskoj držao je Juraj Dovolić takodjer imanje Wördl kod Novog Mjesta, gdje je takodjer mnogo boravio.[3]

Poslije smrti Jurja Zrinjskoga god. 1626. nasliediše njegova imanja sinovi mu Petar i Nikola. Čim su Petar i Nikola ponarasli, preuzeše sami upravu svoje djedovine, ali Brlog bijaše založen Dovolićem. Nu do skora izkupiše braća Zrinjski brložko imanje, i opet ga pripojiše Ozlju. Kad se na to god. 1649. Petar i Nikola podieliše, dobije Petar uz Ozalj, Ribnik, Božjakovinu i primorska imanja takodjer i Brlog. Ali ga do skora god. 1653. založi Andriji Gušiću, koji takodjer bude po kaptolu zagrebačkom u posjed uveden. Tomu se silno uzprotive Frankopani, te podnesu kod kaptola zagrebačkog svečani prosvjed.[1] Imanje brložko nije medju tiem ostalo dugo u rukama Gušića, jer već god. 1664. gospodari njime sam Petar Zrinjski. U Brlogu stajaše tada od Zrinjskog postavljeni upravitelj „dvorski“, koji je vodio gospodarstvo i ubirao daće od kmetova. God. 1664. spominje se Tomaš Zupanić kao brložki „dvorski“.[2] Tako ostade Brlog u vlasti kneza Petra Zrinjskoga sve do god. 1670.

---

[1] Izvornik, izdan 11. listopada 1615. u Ozlju, nalazi se u zem. arkivu medju spisima dobra Brloga br. 5. Na ovim dvjema selištima živjeli su kmetovi: Matija Simanić, udovica Mihajla Lončarića, Ivan Ravanšćak, Juraj Simanić i Mihalj Hreztak. Danas nema više ljudi ovog imena u selu Brlogu.

[2] Prije u zem. arkivu medju spisima dobra Brlog br. 6., sada u Budimpešti.

[3] Nekoliko pisama Jurja Dovolića pisanih u Wördlu nalazi se u mojoj zbirci.

Iza urote kneza Petra Zrinjskoga i šurjaka mu kneza Franje Krste Frankopana zauzeo je po nalogu kralja Leopolda I. od 4. travnja 1670. karlovački general Ivan Herbert Herberstein sva Zrinjsko-Frankopanska imanja u okolici karlovačkoj. Izviešće pljenitbene komisije spominje nam, što se je sve odvuklo iz dvora brložkoga.[3] Bilo je tuj obilje svakovrstna žita i vina, stoke i peradi, pa posudja, što se je sve razneslo bez ikakova računa. Nešto od živeža spremljeno je u karlovačke magazine, a veći dio izvolješe karlovačka gospoda pridržati za sebe.

U Brlogu bijaše od tada namješten provizor, podčinjen „officijalima“ ozaljskim. God. 1675. nalazimo u Brlogu upravitelja Jurja Stankovića, dočim je prije god. 1673. upravljao Brlogom Petar Tompa od Palične.[4] Oko god. 1678. zamoli grof Ivan Peranski, pukovnik hrvatske garde na saksonskom dvoru, kraljevsku komoru, da bi mu uz odplatu darovala i prodala imanje Brlog te Trešćeno i Slapno u kotaru ozaljskom. To je komori upravo dobro došlo, jer je trebalo namiriti vjerovnike Zrinjskoga, te dati obećani miraz kćerima Petra Zrinjskoga, Zori Veroniki, koja bijaše u samostanu ursulinka cjelovačkih, i Petroneli, opatici u samostanu sv. Klare u Zagrebu. Komora povjeri ovu prodaju Grguru Pavešiću, koji bijaše u ovakovom poslu veoma vješt. On prodade 2. svibnja g. 1679. imanje brložko s dielom bukove šume od 15 jutara (Veliko Bukovje), koji je odieljen od imanja ozaljskoga, te Trešćeno i Slapno, grofu Ivanu Peranskomu i ženi mu Jeleni Berdarin za 19.000 for.[1] Prodaju ovu odobri komora i kralj Leopold I. izdavši god. 1682. 28. travnja u Laksenburgu pisanu darovnicu vrhu Brloga, Slapna i Trešćena za Ivana Peranskoga i ženu mu Jelenu Berdarin, te za mužko i žensko potomstvo njihovo.[2] Ovako dodje grad i imanje Brlog u ruke stare hrvatske porodice Peranskih.[3] Peranski povećao je znatno grad brložki, jer dogradi zapadni i sjeverni dio grada.

---

[1] U arkivu kaptola zagrebačkog: locus cred. Protocoll. 27. str. 193.

[2] U mojoj zbirci medju spisima grada Brloga.

[3] Rački: Acta conjur. str. 584.

[4] U mojoj zbirci.

God. 1689. umrie Janko Peranski, a svoja imanja ostavi oporučno svojoj djeci Jurju, Franji i Barbari Sidoniji, udatoj prvi put za podkapetana ogulinskog Ivana Zvirčića, a drugi put za grofa Franju Krsta Delišimunovića (Jelačića), dočim je trećega sina Mihajla Dominika, koji bijaše redovnikom u Češkoj, jur prije izplatio. Medju ostalim imanjima zapade Brlog kćer mu Barbaru Sidoniju. Držala je dakle imanja Paraduš, Drežnik, Trešćeno i Brlog, dočim je njezin muž Franjo Krsto Delišimunović stekao još prije od svoga poočima Krsta Delišimunovića imanje Turanj kod Jastrebarskoga. Franjo Krsto Delišimunović bijaše sin Ivana Jelačića, ali ga je djed njegov Franjo Delišimunović ne imajući djece god. 1676. posinio, te mu ostavio spomenuto turanjsko imanje, koje je, zaplienjeno Franji Bukovačkomu, god. 1677. dobio od kralja Leopolda I. Kasnije bijaše Franjo Krsto Delišimunović zapovjednikom tvrdje kostajničke.

Grofica Barbara Sidonija bijaše veoma nabožna žena, te je za svoga života svakom zgodom dielila milostinje i dobročinstva. Čini se, da je ona sagradila u Brlogu spomenutu kapelicu B. D. M. od čisla, pošto se do nje ova nigdje ne spominje. Još i danas živi u narodu oko Brloga tradicija o pobožnoj i dobroj grofinji Peranskoj. Narod pripovieda, da je ona sagradila crkvu sv. Filipa i Jakova iznad sela Reštova, jer joj je ovo mjestance veoma omiljelo, te je onamo svaki dan šetala. I bit će tako, jer do nje ne spominje se nigdje rečena crkvica sv. Filipa i Jakova. Živjela je ponajviše u Brlogu i Paradušu, a često je posjećivala pavlinski samostan Svetice iznad Ozlja, gdje je njezin otac u kapelici sv. Antuna pokopan. Ovaj je samostan takodjer mnogim obdarila. God. 1701. dobi grofinja Barbara Sidonija od kralja Leopolda I. povlasticu, kojom joj dozvoljuje, da može za slučaj smrti svim svojim imetkom, gibivim i negibivim, po volji razpolagati, jer inače imala su imanja njezina pripasti fisku, kad ne imadjaše djece.[1] Po prilici mjeseca travnja god. 1712. umrie suprug njezin Franjo Krsto Delišimunović, ona pak ostavši udovom sačini pred izaslanicima kaptola zagrebačkoga u Paradušu 6. kolovoza iste godine oporuku, kojom sva svoja imanja Brlog, Trešćeno, Paraduš i od muža baštinjeni Turanj ostavi za zadušbine. Trešćeno oporuči pavlinima svetičkim, Turanj kaptolu zagrebačkom, dočim Brlog i Paraduš razdieli kao zapise raznim crkvama.[2] Oporuka ova pisana je od nje same, i to hrvatskim jezikom,[3] što dokazuje, da je u obitelji Peranskih veoma cienjen hrvatski jezik. I predji njezini voljeli su pisati hrvatskim nego li latinskim jezikom.

---

[1] Izvornik u zem. arkivu medju spisima imanja Brloga.

[2] Izvornik u mojoj zbirci medju brložkim spisima.

[3] Vidi članak o Perni u ovoj knjizi.

Malo iza toga, mjeseca ožujka god. 1713., umrie Barbara

---

[1] Izvornik u mojoj zbirci.

[2] Medju ostalima ostavi kapelicama sv. Blaža, sv. Filipa i sv. Fabijana i Sebastijana u obsegu današnje kamanjske župe, svakoj po 400 for. Kapelici sv. Filipa ostavi takodjer sva misna odiela i kalež iz gradske kapelice.

[3] Ovjerovljen prepis po kaptolu zagreb. u mojoj zbirci. Zapisi, koji su se imali izplatiti iž Brloga, iznašahu preko 19.000 for. te bijahu namienjeni samim crkvama.

Sidonija Peranska po svoj prilici na svom imanju u Paradušu, kamo je poslije 12. istog mjeseca iz Brloga stigla. Po želji njezinoj, koju je u oporuci očitovala, pokopana je u crkvi pavlina svetičkih uz svoga otca.

Poslije njezinje smrti nastadoše velike neprilike sa gradom i imańjem Brlogom. Karlovački general grof Josip Rabata barun od Dornberga izplati 30. prosinca iste godine vjerovnike grofice Delišimunovićeve, Franju Ant. Milpohera, kvestora kaptola zagrebačkoga i ljubljanskoga poštemeštra, te kapetana ogulinskoga Sigismunda Zniku, koji je prvi pače bio uveden u založno pravo na imanje brložko. Na taj način zaokupi general Rabata Brlog i Trešćeno.[1] Kraljevski fiskus ustade parnicom proti Rabati, te mu naloži po podžupanu Sigismundu Škrlcu, da napusti Brlog. Nu ovaj nije popustio, već držaše i na dalje brložko imanje, te god. 1714. moljaše kralja i komoru, da mu za namirene dugove Barbare Sidonije Peranske-Delišimunovićeve prepusti i daruje Brlog. Komora medju tiem nije puno marila za molbe Rabatine, već odredi dražbu 10. ožujka g. 1722., na kojoj kupi Rabata Brlog za 11.363 for. 40 nč.[2] Tu kupnju potvrdi iste godine sam kralj Karlo VI., izdavši darovnicu vrhu Brloga Rabati i svemkolikom njegovom mužkom i ženskom potomstvu.[3] Odmah sliedeće god. 1723. proda Rabata Brlog grofu Lovri Paradeizeru, kapetanu Križanić-Turnja, za 14 hiljada forinti.[4] Godine 1732. bude Lovro Paradeizer umirovljen, te od tada živio je ponajviše u Brlogu i na drugom svom imanju Pogancu u Kranjskoj. God. 1736. držao je Brlog sin Lovrin Hanibal Paradeizer, koji je tamo mnogo boravio i mnoga pisma izdao. God. 1740. proda Ernesto Paradeizer sa malodobnim svojim sinom Karlom imanje brložko grofu Benevenutu Sigismundu Petacu (Petazzi), pukovniku i kapetanu slunjskomu i žumberačkomu za 14 hiljada forinti.[1]

---

[1] Parbeni spisi u mojoj zbirci.

[2] Zem. arkiv »Acta bon. Brlog«, br. 102.

[3] Ibidem br. 109.

[4] U mojoj zbirci, medju spisima grada Brloga.

Od svoga otca Adelma baštinio je Benevenut Sigismund Petaci prostrano imanje i grad Ribnik u susjedstvu grada Brloga. Nu Ribnik bijaše veoma zapušten, osobito grad, koji bijaše upravo na polak razvaljen. S toga obrati svu brigu novo kupljenomu Brlogu. Staru kuriju brložku, t. j. zapadni i sjeverni dio do kapelice, koja bijaše vrlo zapuštena, popravi, dogradivši zapadnomu dielu prostrano stubište, dočim je iztočni i južni dio od temelja sagradio. I kapelicu gradsku pregradi od temelja. Ovu gradnju dovrši do god. 1756., te izposlova, da je sam papa Benedikt XIV. g. 1751. posebnim breve-om ustanovio sv. mise, koje se imadu u ovoj kapelici obslužavati.[2] Takodjer se pobrine, da podigne i ine gospodarske zgrade.

Petaci je rado boravio u Brlogu, te je s toga onamo često došao, da se u prekrasnom kraju odmara od svojih službenih posala. Bijaše naime generalom karlovačkim (od god. 1754.—1763.). Kad je god. 1763. umirovljen, živio je gotovo do svoje smrti u Brlogu. Nema sumnje, da je za njegova života Brlog proživio najsjajnije dane, kakovih nije prije a ni poslije doživio. Ne nazivlje badava naš historik prošlog vieka Krčelić grad brložki „elegans castellum“,[3] jer takav i bijaše. Sve do nedavna resile su dvorane brložke ogromne slike, koje potječu iz doba Sigismunda Benevenuta Petaca.

Malo vremena prije svoje smrti preseli se Petaci na svoje imanje Poganec u Kranjskoj, koje je kupio od Paradeizera, i ondje umrie god. 1785. Oporukom pisanom u Pogancu god. 1777. uredi svoje obiteljske odnošaje. Sinu si Adelmu, kojega naimenova univerzalnim baštinikom, ostavi Ribnik, a kćeri Ani Mariji udatoj grofinji Kegljević imanje brložko.[1] Medju braćom dodje godine 1786. do pravde radi Brloga, koja se sretno dovrši nagodom. Ana Kegljevićka držala je Brlog sve do svoje smrti god. 1811., a po njezinoj smrti nasliede ovo imanje kćeri njezine: Ana, Eleonora, udata za grofa Ivana N. Oršića, Alojzija i Julijana, udata za komornika grofa Gavru Kollenbacha, koja bijaše upravo glavnom baštinicom. Proti ovima podigne fiskus parnicu poradi Brloga, tražeći to imanje kao ošastno nakon izumrća porodice Peransko-Delišimunovićeve. Ova parnica trajala je sve do god. 1838.

---

[1] U arkivu kaptola zagreb. locus cred. Protocoll 25. str. 314.

[2] U mojoj zbirci.

[3] Krčelić: Notit. praelim. str. 483.

Potomci Ane Marije Kegljevićeve držali su Brlog do god. 1836. Ove godine 3. rujna proda grad i imanje brložko Julijana Kollenbach sa baštinicima svojih sestara Filipu Aleksandru Šufflaju za 20 hiljada u srebru.[2] Šufflaju[3] podje sretno za rukom dobiti parnicu proti fisku, dokazavši spomenutim privilegijem kralja Leopolda I. od godine 1701., danim Barbari Sidoniji Peranskoj-Delišimunovićevoj, da fiskus ne imadjaše pravo za sebe tražiti brložko imanje.

God. 1882. 22. listopada umrie Filip Aleks. Šufflaj, a pokopan je uz svoju ženu u raci brložke kapelice. Iza njegove smrti imanje je brložko čestimično razprodano. Grad sam s nešto zemlje kupi susjedni seljak, te ga u pol godine do polak razruši.

---

[1] Ovjerovljen prepis u mojoj zbirci.

[2] Izvornik kupoprodajnog ugovora u mojoj zbirci.

[3] Filip Aleks. Šufflaj rodio se god. 1794. u Samoboru, te svršivši pravne nauke, stupi u službu kod carskog fiškala Daniela Baboka Vukšinovačkoga. Ovdje se upozna s grofom Adelmom Petacom, vlastelinom Ribnika, koji ga pozove na svoje ribničko imanje kao upravitelja. Ovaj poziv primi, te bijaše sve do god. 1836. upraviteljem Ribnika. Sa ženom si Barbarom, nećakinjom odvjetnika Baboka, rodio je Šufflaj pet sinova i četiri kćeri. U svoje vrieme bijaše Šufflaj na daleko poznat kao dobar gospodar i ugledan vlastelin.

VI.

Budački ili Gorica.

Plemići gorički i plemići Budački. — Bitka pod Budačkim godine 1575.; smrt generala Herberta Auersperga. — Rodopis Budačkih.

U županiji goričkoj živilo je od davnih vremena posebno pleme goričko. Kotar toga plemena obsezao je krajeve od Kupe i Mrežnice kod Karlovca pa sve do Korane kod Veljuna i iztočno pod Petrovu Goru kod Vojnića. Bilo je u plemenu dosta plemića jednoselaca, ali jezgru plemena sačinjavali su veća ili manja vlastela, držeći dvorove i kmetove. Nekoje porodice bijahu veleugledne, obnašahu banske, zemaljske i županijske službe, pa im je pripadao latinski naslov „egregius“, a svi se pisahu „de Gorica“. Poveća imanja sa kmetovima imahu pak osobito porodice: Banski ili Novakovići oko Banšćine i Velemerića, Barilovići na Korani, Dragačići u Trebinji, Otoku i Mrzlompolju, Ivkovići u Peći i u Dugojresi, Oršići u Dolu, Orehovcu i u Lipovcu (Generalskom stolu), Zimići u Zimiću blizu Budačkoga, Tomašići u Belaju, Radinovići u Babinoj gori, Tušilovići u Tušiloviću.[1]

Poglavita vlastela medju goričkim plemićima bijahu gospodari grada Gorice, prozvanog 16. vieka Budački, po staroj ličkoj porodici istoga pridjevka u današnjem mjestu Dolnjem Budačkom u kotaru vojnićkom. Grad

---

[1] Razvaline dvorova goričkih plemića vide se još i danas u Mrsinju u šumi Loskonji nedaleko Vojnića i u Trupinjaku kod Gornjega Budačkoga (Male Crkvine). Po nekoliko kmetova držahu početkom 16. vieka još i ove porodice goričke: Andolić, Belčići, Božinić, Bosnić, Brlević, Deželići, Diankovići, Dragovanići, Jarbolići, Jakmanići, Ječkovići, Knezići, Krikovići, Ladetići, Lipšćaki, Markušići, Radinovići, Sidakovići, Slamci, Stenšćaki, Trkovići, Turkovići, Tvrdinići, Vojvodići, Vokojevići iliti Frankovići, Vokovići, Vranići.

Budački stajao je još prije kakovih petdeset godina, i u njem bilo je smješteno zapovjedničtvo budačke kumpanije slunjske pukovnije, ali sada — pošto ga je dala krajiška uprava porušiti — jedva mu se znadu ruševine na jednoj kamenitoj glavici nedaleko pravoslavne crkve sv. Petra kod salieva potoka Rieke, prije Korenica ili Tropinčica zvane, u oveći potok Radonju. Lik, što ga ovdje donosimo (sl. 6.), snimljen je iz Valvasora,[1] pošto je grad Budački u ono doba iznova popravljen i za krajišku stražu uredjen. Vojni inžinir Holstein načinio je oko god. 1699. tloris Budačkoga. Grad bio je na četverokut gradjen, a naslanjao se je u jednom kutu na čvrsti, takodjer četvrtasti toranj. Opasivalo ga je jako i visoko platno na četiri kuta, a u svakom kutu bila je jedna kula. Ulaz u grad bio je namješten prama potoku. Kako se vidi na liku Valvasorovu od g. 1686., bio je još tada grad dosta sačuvan. Dakako, da je kasnije više put popravljen, tako, da je mogao služiti kao stan vojničkomu častniku.

Kako se zvahu starija vlastela grada Gorice, ne mogosmo izvidjeti. Budački dodjoše iz Like, ukloniv se turskoj sili, u Pokuplje već pod kraj 15. vieka. A niesu u te krajeve sami došli, već su ih mnoge obitelji iz gornje Hrvatske pretekle. Spominjemo samo: Herendiće od ličkoga Bužima, Stančiće od Obrovca na Uni, Biševiće iz Šibenika, Mišljenoviće od Kamičca, Daroviće od Knina, koji svi nadjoše utočište medju starim goričkim plemićima. Zavičajni svoj starinski Budak moraše Budački na skoro ustupiti Turcima, koji god. 1526. konačno Likom obladaše. Nije to bio kakov dvorac, nego ovelik i čvrst grad, obtočen Likom, koji se je još g. 1685. i 1689. prigodom revindikacije Like tako uspješno braniti mogao, da su ga hrvatski graničari prozvali bili „malim Budimom“.[2] Ne ima sumnje, da su i Budački imali jošte kao i druge obitelji, što su prozvane po svojim gradovima zavičajnim, napose

---

[1] Ehre d. Herzogthum Krain. XII. knj.

[2] Lopašić: Spomenici hrvatske Krajine, knj. III., str. 453.

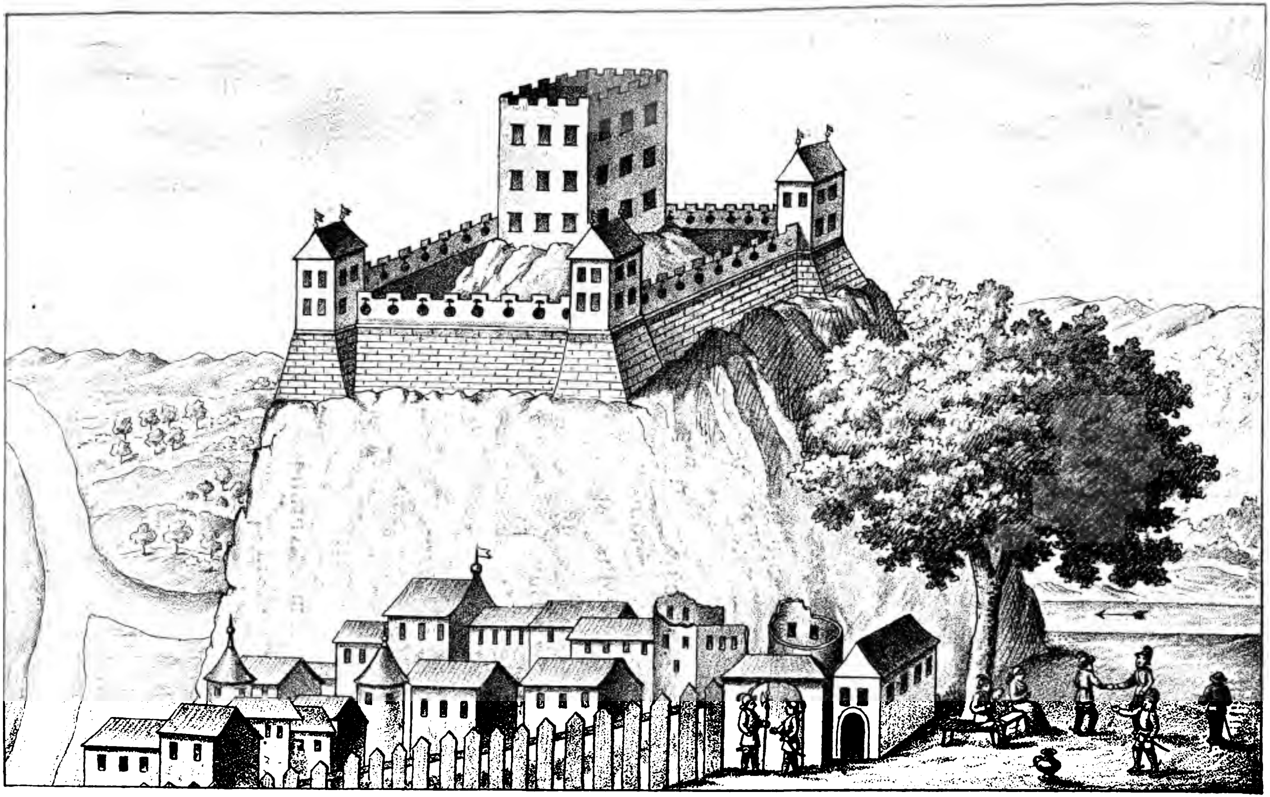

Sl. 6. Budački oko god. 1686. (Po Valvasoru.)

svoje porodično ime, ali nam to nije poznato. Najstariji Budački, koji je za doba kralja Matije iz Like u Pokuplje došao, zvao se je Juraj; on je dobio od opata topuskoga imanje Buču (Bučicu) kod Bovića, po kojem se imanju Budački pisahu „de Buča“, kao što po današnjem Budačkom „de Gorica“. Isti taj Juraj Budački kupi od grada Steničnjaka god. 1484. koristno imanje Šišljavić na Kupi, a sinovi njegovi Bartol i Nikola, kanonik zagrebački, nabave god. 1490. imanje Blatnicu od plemića Matka, sina Martina Krojača (sartor) od Steničnjaka. Bartolu Budačkomu bješe prodao plemić Petar Jurmanović svoje imanje Radonju kod Vojnića.[1] Tako postaše početkom 16. vieka Budački dosta bogatom i moćnom vlastelom u Pokuplju. I u novom zavičaju nastojahu Budački ostati u rodbinskom savezu osobito sa porodicama iz planinske Hrvatske. Tako se Bartolova kći Ana uda za Stjepana Mišljenovića od Kamičca, a Bartolov sin bješe se oženio oko god. 1540. Peregrinom, kćeri Jurja Benkovića od Plavna, a u drugom braku Barbarom Barilovićkom. Po svoj prilici bio je rodjak knezovima Mikuli i Bartolu Budačkom plemić Tome Bunić od Krbave, kojemu god. 1506. rečeni knezovi darovaše hrvatskom listinom dva kmeta u polju budačkom, a da „bude dužan dilati i zidati grad, kad bude triba“. Zaista, da je morao biti grad Budački u to doba čvrst, kad u njem sahranjivahu svoje blago sbog nevolje turske i obližnja vlastela. Tako je bio u Budačkom spravio razne zlatne i srebrne i druge stvari od vriednosti plemić Antun Bakšić od Udbinje, a isto tako je bio dao u zaklad Ivanu Budačkomu mnoge dragocienosti vlastel Zimić, premda je imao svoj vlastiti grad, koji ipak nije bio tako čvrst kao Budačka Gorica. Medju stvarima, što su g. 1559. povraćene Bakšićima, bijahu tri pernice srebrne, pet svilenih tkanica, dva veprova zuba, turska torba, više torbica, dvadeset svitki, dvie čaprage i t. d.[2]

---

[1] Arkiv kapt. zagr. Prot. 28., str. 118.

[2] Arkiv kapt. zagr. Prot. I. p. 40.

Predosta su trpjeli nevolje naši predji od Turaka, ali to ih nije nikako moglo skloniti, da medju sobom budu snosljiviji i mukotrpniji. Osobito rado su vlastela činila silu ubogim kmetovima, ne razlikujući se od onih, koji budući sigurni od vanjskih neprijatelja, mogahu bezbrižno i lagodno živjeti, pak od obiesti bezakonja počinjati. Tako je god. 1555. tužio vlastelin steničnjački Tomo Nadaždi Ivana Budačkoga, da je oružano navalio na mjesto Koranicu i odanle odveo dva kmeta, a g. 1550. da se pravdahu plemić Stjepan Zimić sa kmetom Jurjem Haldićem radi nekog mlina, i Haldić imao je položiti prisegu kod crkve sv. Ilije na imanju Ivana Budačkoga, ali ga je prije toga Budački ubio.[1] Posljednji Budački, koji je svoj grad nedaleko Korane držao, bio je Ivanov sin Juraj. Taj nije ostavio zavičajna grada, već je izmedju straže, koja mu bješe dozvoljena od krajiške uprave, branio hrabro i očajno svoj grad od turske sile, koja je bila za pašovanja poturice Hasana Predojevića nakon pada Bišća godine 1592. opustošila i predobila gotovo sav priedjel do Kupe. Juraj održao je svoj grad i za grozne bitke, koja se je nedaleko Budačkoga na 22. rujna god. 1575. dogodila na mjestu, gdje potok Radonja nagiblje prama iztoku više jednoga mlina. Ovu bitku su naši povjestnici spominjali na šire ili kraće, a savremeni kranjski plemić Kisel izdao je napose o njoj spis. Kod Budačkoga pobio je tadanji bosanski Ferhat paša četu hrvatskoga generala Herberta Auersperga, Kranjce i hrvatske graničare, smaknuo samoga Auersperga i mnoge ine hrvatske i kranjske vitezove, te i mnogo živih uhvatio, a medju inima sina Herbertova Vuka Engelberta i hrvatskoga odličnoga plemića Ivana Vojkovića, koji platiše silni odkup za gradnju Feradije, krasne džamije u Banjojluci. Auersperg bio je krenuo sa malenom četom iz grada Tušilovića, gdje je u oči bitke prenoćio, uz

---

[1] N. r. acta, f. 1569., 32.

Radonju prema Budačkomu, gdje ga iznenada napadoše Turci. Savremena izviešća drže, da je Auersperg odviše smiono radio, pošav sa malo vojske u boj. Imao je uz sebe samo četrdeset vlastitih konjanika, zatiem konjanike poginuloga kranjskoga plemića Višnjegorskoga (Weichselburga) i hrvatske graničare, što mu ih bješe u pomoć poslao žumberački kapetan Josip Turn. Kranjski plemić Krištof Gal bješe obiedio Žumberčane, da su vjeru prelomili i smjerali nakon poraza pobjeći u Tursku, ali je tu klevetu kapetan Turn svečano odbio. Kod Budačkoga poginulo je i zapalo u tursko sužanjstvo više od 100 Žumberčana.[1] Smrt čuvenoga generala, čija se glava čuva još i danas u gradu Turjaku kod Ljubljane, prouzroči veliku žalost i stravu u Kranjskoj i u Hrvatskoj. Savremeni Hrvati štovahu Auersperga u velike kao junaka i domorodca, koji je svoj viek najviše probavio u krajiškoj službi u Hrvatskoj, ne razlikujući se od savremenih hrvatskih boljara niti narodnošću, budući je podpunoma vješt bio hrvatskomu jeziku, pišući glagolskim i latinskim pismenima. Jedino si ne mogahu protumačiti njegovu neodlučnost za obsade grada Krupe godine 1565., gdje je imao dosta vojske, da izbavi Bakića i ostale junačke obkoljenike.

Na sam Budački i njegov varoš napadne 11. januara god. 1578. 800 turskih pješaka. Mjeseca julija g. 1581. pokušaše Turci uljezti u Budački, preobučeni kao žene, koje da su Turcima utekle. God. 1585. pošlo je Turcima za rukom, da su mogli popaliti budačko mjesto. Junački Juraj Budački otimao se je još i nakon pada Bišća turskoj premoći pune tri godine, ali jednom, kad je bio iz grada potajno sam izašao, da kupi hrane i streljiva, ostaviše stražari Budački grad, te u njega uljezoše Turci bez svakoga krvoprolića. Tako se dogodi godine 1596., da i Budački pade, a savremenicima bilo je čudo, kako se je Jure Budački mogao tako dugo sam na pustoj Krajini održati.[1]

---

[1] Štajerski zem. arkiv. Miscellanea. f. 69., br. 18.

Izgubivši Budački zavičajni grad živjeli su u napried u Šišljaviću i na imanjima u Jegjudovcu (Rakitju) i u Gjurgjekovcu, koja im bješe kralj Rudolfo g. 1579. podielio.[2] Juraj Budački dobio je od baruna Jurja Ratkaja g. 1598. jedno imanje sa kmetovima u Dolnjoj Stubici. Jurjev sin Janko služio je knezove Zrinjske, upravljajući više godina (od god. 1612.—1620.) njihovim primorskim imanjima kao kapetan i gubernator. Sin Jakova Nikola prodičio se osobito kao junak, služeći na hrvatskoj krajini i u carskoj vojsci za švedskoga rata kao pukovnik. O Nikoli pripovieda Valvasor, koji ga je lično poznavao, a bio je sa Aleksandrom, sinovcem Nikolinim, sinom Petra Budačkoga, pašanac, imajući oba žene iz kuće kranjskih baruna Chechkera (Tschetschker),[3] da mu je jednom kao pukovniku u švedskom ratu ubijen konj, a on da je bi pao natražke zajedno sa konjem. U taj čas da ga je jedan Šved ranio iz puške; zrno predje mu kroz trbuh i odatle kroz prsa na grkljan te izadje ozliediv mu jezik na usta. Ova smrtonosna rana ipak je zacielila, ali je govor Budačkov tako bio promukao, da ga je bilo težko razumjeti. Poslije švedskoga rata služio je Budački kod karlovačke vojske kao stražmeštar arkibusira. Čilost i krepčina njegova tiela, a smionost njegova duha zasvjedočuje i ovaj dogadjaj. Kad su jednom ratnom zgodom naši za izliku, samo da neprijatelja namame, bili uzmakli, a Budački po hrvatskom običaju na konju trbuške ležao, nabode ga straga Turčin kopljem tako silno, da je koplje na ledja prodrlo bilo. Nabod je bio tiem više ubitačnim, što se u tielu koplje od težine bilo prelomilo i u Budačkom ostao komad dugačak dva pedlja. Budački ne izgubi sviesti, već zamoli sasviem spokojno, da mu izvade „trn“, a vojnici koplje izvukoše. Još isti dan ogledao se Budački s Turcima, i odsjekavši nekoliko turskih glava, nabode jednu na komad turskoga koplja na radost svojih konjanika.[1]

---

[1] Valvasor knj. XII., str. 68. — Croatica u ratn. minist.

[2] Arkiv kapt. zagr. f. 22. br. 424.

[3] Aleksandrova žena zvala se Ana Rozina bar. Tchetschker.

Sinovci Nikole Janko, Baltazar i Aleksandar Budački doživješe, da je njihov obiteljski grad opet izbavljen od turske vlasti. Oni ga doduše ne dobiše, već ga posjede krajiška vojna uprava. Namjestnik karlovačkoga generala, grof Matija Strassoldo, utvrdi god. 1686. Budački onako, kako je na slici Valvasorovoj prikazan, a tadanji kapetan turanjski i pukovnik barun Franjo Oršić dopremi u Budački 120 vlaških kuća iz Kladuše i tamošnje okolice.[2] God. 1701. računalo se, da ima oko Budačkoga 300 Vlaha, koji puške nose, a da ih jošte ima kod kuće 1200. Grad Budački bude podčinjen barilovićkoj kapetaniji, a straža bude povjerena domaćim Vlasima. Za doba Valvasorova (god. 1688.) čuvao je Budački vojvoda Todor sa nekoliko stražara.

Medju starim Hrvatima i nadošlima Vlasima nastale su oko Budačkoga i Grede razmirice zbog medja, koje je general grof Herberstein 20. marta ovako ustanovio: „Što godir voda Korana iznad Skrada zatiče do vodostaje, kadi Koranica u Koranu utiče, na onu stranu Korane i Koranice, zatim takaj, kako Radonja i Koranica na onu stran u Krajinu odbija, da vse ono vlaškim sinovom za njihovo obdržavanje bude, a što je godir na onu stranu Korane i Koranice i Radonje, budi krčevina, odorina, ali odkosina, to vse malo i veliko da Hrvatom ostaje“.[3] Kod ove razdiobe nije ipak ostalo. Navlastito iztisnuti su iz Tušilovića g. 1717. Hrvati Mostanjci, kojima bješe general Herberstein Tušilović podielio, a na zemlje tušilovićke nastanio je turanjski kapetan barun Fridrik

---

[1] Valvasor, knj. XII. str. 134.

[2] Theatri Europaei continuatio 12 tom. str. 1031. — Lopašić: Spomenici hrv. Krajine, knj. II. str. 391., 400., 409.

[3] Lopašić: Spomenici Krajine II. str. 391.—392.

Kulmer Vlahe, dobjegle iz Turije kod Izačića, što bude povodom mnogogodišnjih svadja i pravda. Jedan dio budačkih Vlaha (25 kuća i do 50 vojnika) odseli se kasnije oko g. 1715. radi glada i nasilja poglavara u Sriem i u Ugarsku.[1]

Pomenuta braća Janko, Aleksandar i Baltazar bili su posljednji mužki potomci od koljena plemića Budačkih. Jedina im se sestra Ana uda godine 1690. za kapetana Gabru Jelačića, sina banovca Stjepana Jelačića. Sva trojica braće bijahu odlični častnici u karlovačkoj krajiškoj vojsci. Janko bio je god. 1701. kapetan i pukovnik u Bariloviću, a poslije u Križanić Turnju, zapoviedao je počev od god. 1704. hrvatskoj krajiškoj vojsci za bune Rakocijeve u Ugarskoj, gdje je 2. oktobra god. 1707. u boju s Kurucima takodjer i poginuo. Javivši brat mu Baltazar biskupu zagrebačkomu Martinu Brajkoviću smrt Jankovu, preporučio se je ujedno kao jedini potomak obitelji za bratovu kapetaniju, a zadobivši je, mnogo se je starao za naseljenje novih Krajišnika oko Vukmanića i Tušilovića. Godine 1713. sagradio je i obskrbio crkvu u Augustanovcu kraj Kupe, kako je to javio župnik pokupski Martin Kos biskupu zagrebačkomu Mirku Esterhaziju.[2] A i Aleksandar služio je već za dobe Valvasorove (god. 1688.) kod karlovačkih arkibusira, ali se spominje god. 1694. kao jur mrtav.[3] Potonji imao je kćer Anu, koja se uda za podžupana Adama Ilijašića, od kojega potječu po tankoj krvi baruni Rauchi, koji dobiše imanja imetak Budačkih. Anina je sestra bila po svoj prilici i Klara Budačka, god. 1754. udova Jurja Cinderija.[1]

---

[1] Lopašić: Spomenici hrv. Krajine, knj. III., str. 311.

[2] Epist. episc. Zagr. vol. 48. br. 24. i vol. 60. br. 7.

[3] Valvasor u svojoj knjizi: Ehre d. Herzogth. Krain piše razmjerno mnogo više o Budačkima i o Budačkom, nego li o drugim gradovima, a to s razloga, jer je Budačke i njihove prilike kao rodjak bolje poznavao. Pošto je Valvasor u siromaštvu svoj život u Krškom svršio, pobrinuše se Budački za njegova sina Alojzija, koji bude nakon svršenih teoložkih nauka u karlovačkom franjevačkom samostanu god. 1706. zaredjen po biskupu zagrebačkom Martinu Brajkoviću. U jednom pismu mladoga Valvasora rečenomu biskupu iztiče Valvasor svoje srodstvo sa Budačkima i zasluge svoga otca za biskupiju zagrebačku, kojoj je bezplatno ustupio znamenitu svoju biblioteku. Ovaj Alojzij Valvasor bio je godine 1725. gvardijanom kasnije za doba cara Josipa II. dokinutoga samostana sv. Marije na Gorici više Brdovca.

---

[1] **Rodopis knezova Budačkih** (u koliko su nam listine bile pristupne) jest ovaj:

Juraj Budački od Buče i Gorice.
(Dobio g. 1484. imanje Šišljavić)

Bartol — **Nikola**, kanonik zagr., arcidjakon Vaške
(Zadobili g. 1490. imanje Blatnicu)
Petar, † umro bez odvjetka
kći nepoznana imena, koje kći Dora uda se za Nik. Špišića (g. 1520.)

Ivan
1. žena Peregrina, kći Jurja Benkovića od Plavna (g. 1549.)
2. ž. Barbara Barilović, poslije kao udova udata za kapetana Antuna Gereca (g. 1564.)
Bartol
Ana, udova Stjepana Mišljenovića od Kamičca (g. 1559.)

Juraj ž. Katarina Herendića
Kata, žena Ivana Lipničkog (g. 1559.)
Jelena, žena Ivana Berislavića

Janko, gubernator Vinodola (od g. 1609.—1626.) ž. Žuža Mrnjavčić

Dorotea, ž. Petra Vojnovića (g. 1638. udova)
Juraj
Petar, ž. barunica Werneg
Nikola, ž. (g. 1672.) Katarina Plepelić, ud. Iv. Jurmanovića

Baltazar
Aleksandar † g. 1694. Ana Roz. bar. Tchetschker
Janko † g. 1707. Ana Mar. Karić

Ana, žena Adama Ilijašića
Klara, ž. Jurja Cinderija (ud. g. 1754.)

* * *

VII.

Cetin.

Opis grada i okolice. — Knezovi Cetinski najstariji gospodari Cetina. — Nelepići. — Sabor na Cetinu god. 1527. — Kasnije sgode Cetina. — Razorenje Cetina u najnovije doba.

Hrvatske spomenike i starine progoni ista nemila kob, koja i hrvatski narod. Nigdje pak niesu naši narodni spomenici više stradali, nego li u Krajini vojničkoj; tolika pusta crkvišta i tolike razvaljene gradine, naročito po gornjoj (karlovačkoj) Krajini jasno o tom svjedoče. Valja upravo reći, da su naši spomenici u Krajini većim dielom postradali od onoga doba, od kako ih je naša vlast od Turaka opet zadobila, a Turci ih čuvahu, kao što do nedavna čuvahu starine i gradine po Bosni i tako zvanoj turskoj Hrvatskoj (Krajini). U granici kao da su sistematično starine uništavali, kadšto za gradju novih zdanja, osobito nesretnih žitnih magazina, a kadšto samo zato, jer se tako komu prohtjelo. Koliko je tu, što samo mi znademo, propalo umjetnina iz naše prošlosti, a koliko pismenih spomenika, koji bi mogli našu povjest u koječem razjasniti, da su sačuvani!

Ne bi bio nitko pomislio, da će u današnje prosvietljeno doba i na dospjetku svoje dosta tužne uprave vojnička vlast bez pravoga povoda, a na javnu štetu, i u prkos javnomu mnienju, izraženom u zaključcima županijskih skupština i istoga hrvatskoga sabora, razoriti i cetinski grad, koji je bio sve do god. 1866. pored svih nezgoda vremena ostao sačuvan i cjelovit, a Hrvatima tiem je više srcu prirastao, jer ne samo da je dao ime jednoj grani proslavljene obitelji Frankopana (knezova Cetinskih), već su upravo u njem naši junački predji prije tri sta i šestdeset i osam godina svojevoljno i slobodno izabrali Habsburgovca Ferdinanda hrvatskim kraljem.

Kad se je radilo o propasti cetinske starine, nama se je upravo udes Cetina na dušu popeo bio, pa s toga pohitismo u slunjsku Krajinu, da još stari grad svojim očima vidimo, i prije razorenja štogod o njem zabilježimo. Opis, što ovdje sliedi, tiče se Cetina, kakov je bio prije razorenja i kakova mi zapazismo.

* * *

Grad Cetin (sl. 7.) leži u kotaru slunjskom riečko-modruške županije, pô sata daleko od medje bosanske na visokom brdu, oko kojega su ponoriti dolovi; samo sa zapadne strane podižu se još više od grada glavice Ploča i Cetinsko bilo. Osobito je divan pogled na grad, kad mu se čovjek primakne od Vališsela. Cesta vodi kroz selo Cetinsko, sagradjeno na mjestu nekadašnje varoši cetinske. Mnogo veće selo ima na glavici Ploče povrh Cetina, nazvano i danas Cetinski Varoš. Oba sela imadu sada 119 kuća i 1143 ponajviše katoličkih žitelja. Razvaline samostana franjevačkoga vide se u dvorištu i vinogradu seljaka Mandića. Po temeljnim zidovima može se suditi, da je to bio veliki samostan. Mnogo je više zida stojalo od samostana god. 1790., kad Austrijanci osvojiše Cetin, ali iza toga upotrebljeno je kamenje kod popravka gradskih bedema. Jedna grobna ploča iz crkve sa jedinim napisom nalazi se nad „kloštarskim vrelom“ u jarku izmedju grada i sela.[1] Od studenca vodi starinski taracani put do grada.

Glavni je ulaz bio u tvrdju na južnoj strani naprama glavici „Cetinsko bilo“ kroz dvoja vrata. Prva vanjska vode izpod kule, čvrsto i ukusno zidane u starije doba. U veži kule bili su sa obiju strana dućani i tu je bio pazar, dok su Turci grad držali. Druga vrata idu kroz staru kasarnu, koja je veoma čvrsto sagradjena. Na iztočnoj strani

---

[1] Na njoj ima napis: »Hac igitur in fossa requiescunt nobilis Georgii ossa, dicti Gerguich Kabinensis. Hunc tumulum fecit suis impensis MCCCCCII.«

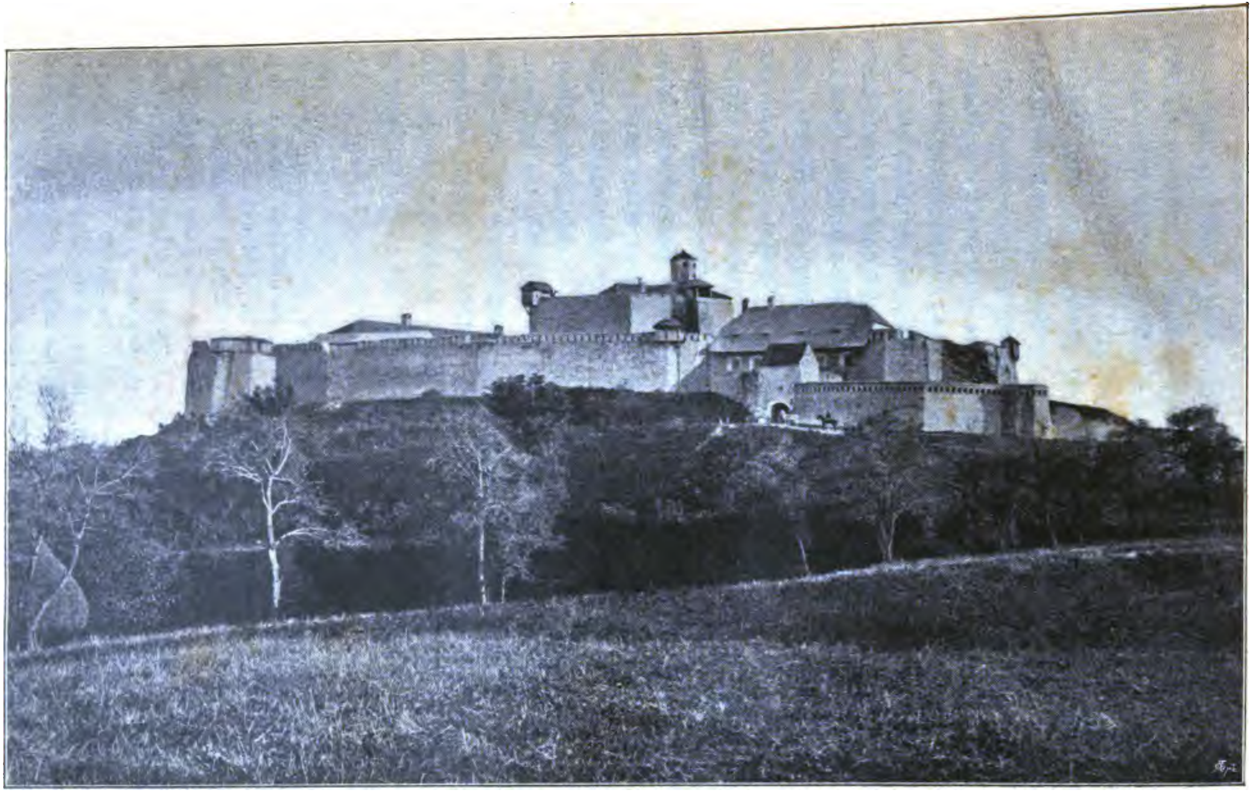

Sl. 7. Cetin,

bio je kroz gradsko platno jošte jedan ulaz na ciganska ili kloštarska vrata (tako nazvana, jer je kroza nj najpreči put bio do samostana), ali su ta vrata bila zatvorena, i dok je grad čitav bio.

Na tjemenu brda podiže se stari grad, koji bijahu Turci u svojem kitnastom jeziku nazvali „Drengjulom“, to će reći hrvatski „duboki biser“. Drengjula je bez sumnje najstariji dio Cetina. Osnova joj ne ima pravilna lika, a duga je u promjeru do trideset metara; zidovi Drengjule visoki su preko osamnaest metara, vrlo su debeli i jaki. Od juga naslanja se na Drengjulu jaka i visoka četverouglasta kula, u kojoj bijaše namještena katolička crkva. Uz kulu sazidan je god. 1846. na lik turske munare visoki uzki zvonik, na kojem je bio sat. Još u davna vremena izkopan je navrh brda usred Drengjule zdenac dobre vode. Nad vratima, što u Drengjulu vode, bila je uzidana ovelika kamena ploča sa napisom, koji pripovieda, kako je Mehmed paša Drengjulu zidao. Takov jedan napis bio je i na bedemu „Ergarskoj tabli“ izvan kloštarskih vrata na malenom kamenu, u kojem se hvali Ali paša, da je bedem podigao.[1] Ma da su tako i zabilježili na kamenu, opet je očito, da nije Mehmed Drengjule, a niti Ali paša Ergarske izzidao s temelja, već je možda jedno i drugo za njihovo doba loše popravljeno, a Drengjula je bez sumnje najstariji dio grada, koji je još za Frankopana postajao.

---

[1] Od napisa glasi u hrvatskom prevodu prvo navedeni: »Putujući nekoč bosanski Mehmed paša, plemenita roda, po utvrdama Bosne, našao je tvrdju Cetin (umornu) valjanom i jakom, te je za juriš usavrši dubokom i visokom kulom Drengjulom (dubokim biserom). Udaljiv se od tuda, ostao je vazda vezirom. Ovo je mjesto našao dostojnim, da bude vratima pobjede. Svaka želja, da mu otvori vrata nebeska. 1179. poslije Hegjire« (god. 1756. po Kristu). — Na Ergarskoj bilo je turski napisano: »Po božjoj milosti dao je poglavica Bosne Ali paša, pobjeditelj, za doba njegova vladanja g 1152. (po Hegjiri) mjeseca maja ovo ozidati. Da ga ne bi nikad ništa smetalo u svakdanjoj molitvi.« (Oba kamena sa napisima nalaze se sada u zbirci hrvatskoga zemalj. muzeja u Zagrebu.)

Grad je bio opasan sa dva platna, od kojih je nutarnje osobito debelo i visoko, a obuhvaćalo je čitav grad. Na krajevima ovoga platna bila su četiri bedema (bastaje): Lenkovićev, begov, Ergarska i Neboj se. Nu bedemi bili su već prije trideset godina dosta oštećeni, a zidine iz novijega doba mnogo su trošnije, nego li stari zidovi. Medju nutrašnjim platnom i Drengjulom prema jugozapadu podignuta je godine 1846. vojnička kasarna sa 50.000 for. troška, a u tom gradskom prostoru smještene su bile stare kazamate, stan zapovjednika tvrdje i stanovi ostalih častnika. Tu je takodjer zdenac, dubok više od 8 hvati. Vanjsko platno, koje je opasavalo taj grad, počev od glavnih gradskih vrata na iztočnoj strani, nizko je i već je mnogo godina zapušteno. Cetin je u svojoj osnovi gradjen u trokutu, a južna strana toga trokuta svinuta je poput kakova luka. Onako kako je bio grad sačuvan do svoga razora, mogao se održati proti nasrtu neuredjene kakove vojske, naročito proti bosanskim i krajiškim Turcima, izgubio je pak važnost u ozbiljnom vojevanju, odkako je topničtvo toliko napredovalo.

Liepo je bilo pogledati iz Drengjule na sjever i na iztok preko mnogobrojnih nizkih brda i jaruga, a oku osobito godi, što je tu sve pitomo i dobro obradjeno. Nizko polje pokrito je zelenom šumom, a mjestimice zasadjeno vinovom lozom. Upravo sam grad Cetin je opasan svuda naokolo vinogradima. Na obroncima steru se plodne njive, a izpod njih po dolovima bujne livade, koje natapljaju potoci. Nigdje ne vidiš krša ni kamena, nigdje pustare, već je svuda dobra crna zemlja rodica Priedjel nalići u mnogom našemu krasnomu hrvatskomu Zagorju, a po ostatcima stare kulture može se suditi, kolika je tu božja blagodat bila, dok se niesu u ovim krajevima Turci pojavili.

Niže Cetina na jednom brdu prema sjeveru opaža se humak „Crkvica“. Ta je bila možda u staro doba (već god. 1334.) župna crkva „sv. Mirka pod Cetinom“, prozvana god. 1501. u „Vrčkovićima“, ako niesu Vrčkovići bili u Vališselu, koje je mjesto dobilo sadašnje svoje ime po generalu Wallischu nakon osvojenja Cetina g. 1790.

* * *

Izvori za povjest Cetina posve su nedostatni, a za starije doba po gotovo ih ne ima. Ali ako nam i niesu poznati spomenici iz najstarijeg doba rimskoga i hrvatskoga, to ipak nekom pouzdanošću možemo zaključiti, da je u tamošnjoj okolici kakovo mjesto jur pod Rimljanima obstojalo. Barem su naši, predobivši god. 1790. Cetin od Turaka, našli tamo dosta rimskih i hrvatskih starina, za koje sada žalibože ne znamo kamo su dospjele.[1]

Koji je grad ili kolonija rimska oko Cetina i Slunja stajala, dade se po sačuvanim rimskim putokazima samo nagadjati. Neosnovana je pako viest hrvatskoga kroniste Ivana Tomašića, da je Cetin sagradjen g. 450 po Krstu. Samo ime Cetin je posve hrvatsko a znači mjesto pokrito gustom i tamnom šumom.[2]

Priedjel Cetina pripadao je od starine županiji goričkoj i crkvenom kotaru goričkom zagrebačke biskupije. Za doba Ivana arcidjakona (god. 1334.) postojala je u Cetinu katolička župa sv. Svetih. Najstariju vlastelu cetinsku ne znamo, a možda, da i nije bilo u starije doba u Cetinu posebne vlastele, već je grad pripadao plemenu klokočkom, koje je obsezalo i Cetin. U drugoj polovici četrnaestoga vieka bio je Cetin u kraljevskoj vlasti. Istom god. 1387. darova kralj Sigismund Cetin sa kotarom klokočkim posebnom poveljom knezu Krčkomu Ivanu, otcu bana Nikole, nagradiv ga tako za vjerne službe i usluge izkazane u više zgodama kralju Ludoviku, kraljicama Jelisavi i Mariji pa i samomu darovatelju. Znatna bijaše doista podpora novcem i oružjem, kojom tada možni knezovi Krčki u pomoć pritekoše nevoljnomu, od neprijatelja i urotnika obkoljenomu, a novaca vazda potrebnom kralju Sigismundu. Najvećma je pak knez Ivan kralju pomogao u vrieme, kad se proti njemu urotiše predstavnik vranski Ivan od Paležnika (Paližne) i njegove pristalice u korist Karla Dračkoga, kojega urotnici kraljem proglasiše i u Stolnom Biogradu okruniše. Ustašima bješe sreća poslužila, oni ojačaše i postavši sve to smioniji uhvatiše obje kraljice Jelisavu, udovu kralja Ludovika, i kćer joj Mariju, ženu Sigismunda, odvedoše ih u zatočenje u hrvatsko Primorje, gdje je Jelisava u Novom gradu preminula. Mariju oslobodi pak junački i odvažni knez Ivan Krčki. On obkoli bana Ivana Hrvata, sinovca glave urotnika, u gradu Počitelju u gornjoj Lici pod Velebitom, te ga izpusti u Novigrad samo pod pogodbom, da tamo izposluje u vranskoga predstavnika oslobodjenje zarobljene kraljice Marije. Kraljicu je na to prior vranski na 4. junija god. 1387. na slobodu pustio. Ona ode na mletačkoj galiji u Senj, a odatle odpremi je knez Ivan u Zagreb, kamo joj bješe u susret došao kralj Sigismund.[1]

---

[1] Izviešće iz Karlovca od 11. augusta 1790. u „Wiener Zeitung-u". — Gledaj i Berlićevu knjigu: Die Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten Türkenkriegen, str. 339.

[2] Od tuda ime i Cetinju u Crnoj Gori, Cetini kraju i rieci u današnjoj Dalmaciji, i Cetinu pri Bosiljevu, prastaroj gustoj šumi od 2000 rali veličine.

Za svoje odlične i dosta velike zasluge stekoše knezovi Krčki liepi i bogati dar u prostranim imanjima Cetina i Slunja, a i u napredak vidimo, kako se oni znadoše okoristiti slaboćom i novčanom oskudicom Sigismunda, koji Ivanovu sinu Nikoli Frankopanu (tako se on prvi pisaše medju Krčkim knezovima) založi grad Ozalj, a darovanje Cetina i okolice iznova potvrdi.[2] Kralju Sigismundu trebalo je pod svaku cienu možnih pristalaca, pa zato je mitio Frankopane svakojako, samo da ne predju k stranci suparnika mu Ladislava Napuljskoga, koji bješe još god. 1403. odobrio knezu Nikoli kup Ozlja, ali pošto se Nikola iznevjeri Sigismundu, na 15. septembra godine 1406. darovao Nikoline gradove Cetin i Slunj, prozvav Nikolu očitim rebelom, bosanskom velikomu vojvodi Sandalju; ali Sandalj nije nikad došao do vlasti u rečenim gradovima.[1] Valja da je knez Nikola Frankopan ili god. 1408. ili koju godinu kasnije pored grada Slunja založio knezu Pavlu Zrinjskomu i grad Cetin. U to doba pripadala su k Cetinu takodjer nekoč blagajska imanja spojena sa gradom Krupom, imanja u Strabandži i u Čagliću kod Vranograča i Kladuše, i ta imanja bješe prisvojio tadanji ban Nikola Čupor, komu kralj Sigismund na Margaretinje god. 1412. naloži, da vrati oteta imanja Pavlu Zrinjskomu.[2] Nije dugo vrieme postojalo, a knez Nikola Frankopan izkupi od Zrinjskoga Cetin, ali ga opet god. 1429. založi za deset tisuća zlatih braći Tomi i Vladislavu, sinovima Benvenuta Okićkoga, koji se iza toga pisahu knezovima Cetinskim, a nakon god. 1435., pošto od kapetana kneza Celjskoga Bartola Glajnara kupiše imanje Ostrožin kod Bovića, knezovima Ostrožinskim.[3] Niesu pako knezovi Okićki dugo držali Cetina; u jednoj listini bana Matka Talovca od god. 1439. spominje se, da su grad Cetin, koji je bio knezu Okićkomu založen za veliki novac, na silu oduzeli kraljevi protivnici, s toga da je ban, kao upravitelj priorata vranskoga, rečene knezove, da im naknadi gubitak, i da ih nagradi za izvrstne službe učinjene kralju i banu, oslobodio svih podavaka i služba za grad Ostrožin, koji je bio pravo priorata vranskoga. U listini niesu izrično navedeni rebeli, što oteše knezu Okićkomu Cetin, ali nema sumnje, da se tu razumievaju pravi vlastnici Cetina knezovi Frankopani, koji su po Hanžu Frankopanu, najstarijemu sinu bana

---

[1] Listina medju: Neo reg. acta, prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[2] Listina medju: Neo reg. acta, f. 1646., br. 3. prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

---

[1] Arkiv za poviest jugoslav., knj. VII., str. 60.

[2] Neo reg. acta, f. 314., br. 16.

[3] Odnosni prodajni (založni) ugovor čuva se u arkivu biskupije senjske. Vidi regesta u »Poviesti biskupije senjske i modruške« od E. Sladovića, str. 169. Listina glede prodaje Ostrožina u zbirci jugoslav. akademije.

Nikole, došli u koštac sa kraljem Sigismundom, a još više sa njegovim novim banom Matkom Talovcem, rodjenim Dubrovčanom od koljena Lukarevića. Još za života bana Nikole Frankopana sin mu se Hanž Frankopan oženio Katicom, kćerju posljednjega kneza Cetinskoga, Ivaniša Ivanovića Nelepića. Po ugovoru, što ga je bio kralj Sigismund potvrdio, imala je žena Hanža Frankopana, budući da knez Nelepić nije imao mužkoga odvjetka, nasliediti ogromna dobra Nelepićeva u županijama kninskoj i cetinskoj. Nelepić umrie negdje god. 1434., a njega nasliedi u banstvu Hrvatske i Dalmacije i u upravi imanja zet mu Hanž Frankopan. Ovaj je imao sto muka, da se uzdrži u vlasti zakonito nasliedjenih imanja. Prevrtljivi kralj Sigismund brzo zaboravi po smrti bana Nikole Frankopana (god 1432.) i posliednjega kneza Cetinskoga Ivaniše Nelepića, koliko su mu ti velmože kao vjerni i pouzdani pristalice u raznim nezgodama njegova vladanja u pomoć bili, pa posveti svu svoju kraljevsku milost Dubrovčanima Lukarevićima, kasnijim Talovcima, tiem više, što oni kralju takodjer u novčanim neprilikama pomogoše i u boju s Turcima život mu spasoše. Ni kralj ni njegov ban Matko i ostala braća Talovci niesu dopuštali, da Frankopan uživa baštinu Nelepićevu, ali Frankopan nije si dao s lake ruke pravedno stečenu baštinu oteti, pa je tako nastala borba izmedju njega i četa kraljevih i banovih pod zapoviedi braće Talovaca. Nije ni Frankopan ostao u borbi osamljen; osim podpore svoga možnoga roda pristao je uz njega pobratim mu knez Stjepan, nećak vojvode Sandalja bosanskoga. Ne ima potanjih viesti o borbi, koja je nastala izmedju Talovaca i svršila pod kraj god. 1436. smrću potonjega, ali se spominje, da su osobito kod grada Senja u Hrvatskoj bili žestoki bojevi, u kojima izgubiše braća Talovci mnoge svoje odlične službenike i vojvode. Talovci, osobito Petar, brat Markov, koji bude postavljen u mjesto Hanža Frankopana banom Hrvatskim i Dalmatinskim zaokupiše imanja Nelepićeva i stekoše veliku hvalu i milost kod kralja Sigismunda i po njegovoj smrti (9. decembra god 1437.) kod njegova nasljednika kralja Alberta. Potomci pako Hanža Frankopana moraše se zadovoljiti sa imanjima, što ih baštiniše od bana Nikole Frankopana. Udovica Katarina stanovaše sa mladjahnim sinom Jurjem u prvo doba nakon katastrofe u gradu Rmanji na gornjoj Uni, po kojem se pisaše knjeginjom Rmanjskom.[1] Dakako, da Frankopani niesu tako lako pregorjeli smrt bratovu i sramotu njihovu rodu nanesenu, te se opriečiše vjerolomnomu kralju, osobito pak njegovu pouzdaniku banu Talovcu. Po takovom njihovom držanju postaje jasno, zašto je Frankopane ban Talovac u listini god. 1439. rebelima nazvao.

Vidjevši Frankopani, kakovim je načinom kralj i ban oduzeo njihovu bratu Nelepićeva imanja, morali su nastojati, da založena imanja Cetin i Slunj (posljednji je držao u zalogu Nikola sin Pavla Zrinjskoga) što prije dobiju u svoje ruke. Cetin preuzeše valjda već god. 1438., a sliedeće godine sklopiše upravo u trgu izpod grada cetinskoga knezovi Stjepan, Bartol, Andre i Ivan Frankopani sa knezom Zrinjskim ugovor, kojim odkupiše od Zrinjskoga grad Slunj.[2] Deset godina iza toga (god. 1449) podieliše si sinovi bana Nikole Frankopana u Modruši pred tri biskupa otčinska imanja. Dioba provedena je izmedju osmero braće i sinovca im Jurja, sina Hanža Frankopana. Juraj primi od stričeva u dio grad Cetin, Rmanj sa Lapcem i Bašku sa Vrbnikom na otoku Krku. Po gradu Cetinu prozvaše se njegovi potomci Cetinskim knezovima, kao što je Jurjev stric knez Dujmo, kojemu je pripao grad Slunj sa Ostrvicom u Lici i Ledenicama u Primorju, primio naslov kneza Slunjskoga.

---

[1] Vidi razpravu našu o urbaru za hrvatske Vlahe cetinske županije god. 1436. u knjizi: Stari hrvatski urbari i Jelčić: Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae, str. 400.—401.

[2] Neo reg. acta, fasc. 1645., br. 8 prije u hrv. arkivu, sada u Budimpešti.

O knezovima Cetinskim,[1] kojim prije, nego li je minulo sto godina, domre koljeno, malo možemo pripoviedati. Knez Juraj rodio je četiri sina Ivana, Andriju, Nikolu i Grgura i kćer Doru, udatu za kneza Blagajskoga. Već Juraj držao je, da je kod diobe god. 1449. prikraćen, pa je tražio dio od imanja modruškoga; pravdu nastavi god. 1466. i po njegovoj smrti cetinski kastelan Jure Nehti za njegovu tada još nejaku djecu: Ivana, Andriju i Nikolu proti knezu Stjepanu Modruškomu i njegovu sinu Brnardinu, ali knezovi Cetinski niesu upjeli pravdom;[2] pače je kralj Matija g. 1466. iznova potvrdio knezu Stjepanu sva njegova imanja, a to isto učinio je rečeni kralj god. 1481. i za kneza Brnardina. Knezovima Andriji i Nikoli Cetinskim nestade traga; valjda su oni kao dječarci ili barem sasviem mladi umrli. Ivan pak preuze gospodarstvo na obiteljskim imanjima, dok mu se brat Grgur posveti svećeničkomu staležu, pa bude oko g. 1500. odlikovan čašću prepošta i velikoga župana u Stolnom Biogradu, a god. 1507. povišen na stolicu nadbiskupa kaločkoga. Po smrti kralja Matije pristane Ivan uz cesara Fridrika i Maksimilijana, koji ga odlikovaše darovanjem Steničnjaka, ali god. 1493. podje i on sa svojim bratučedima Nikolom Tržačkim, sinom Bartolovim, i Br-

---

[1] Rodopis knezova Frankopana Cetinskih (u koliko ga mogosmo po listinama sastaviti):

Nikola (Mikula) Frankopan, ban († g. 1432.).

Ivan (Hanž Angelus), ban Hrvatske i Dalmacije († g. 1436.)
žena Katarina, Kneginja Nelepićka († g. 1450).

Juraj, knez Cetinski i Rmanjski († g. 1466.)

Ivan Cetinski († g. 1493.) kod Udbine	Andrija	Nikola	Grgur, arcibiskup kaločki († g. 1521.)	Dora (g. 1480.) udova kneza Ivana Blagajskoga

Ivan (Franjo), arcibiskup kaločki († g. 1542.). Katarina, žena Gabra Perenya.

[2] Neo reg. acta, f. 1645., br 15.

nardinom, sinom Stjepana Modruškoga, u potjeru za Turcima do Udbine, gdje u nesretnoj po Hrvate bitci zaglavi. Brigu za obiteljska imanja preuze sada Grgur Cetinski, na koliko je mogao i prispio boraveći većinom u tudjini. Na 17. marta god. 1501. dade on u ime svoje nevjeste Dore, udove brata Ivana i sina bratova, takodjer imenom Ivana, imanje Prekovrško u kotarima grada Cetina plemiću Jurju Grguriću u zamjenu za imanje Malovci (Maljevac), koje je takodjer stajalo u cetinskom kotaru. I kao nadbiskup kaločki skrbio je Grgur za svoj rod u Hrvatskoj. On kupi god. 1504. od ladikovičkoga plemića Jurja Sankovića za sinovca Ivana i sestru Doru Blagajevu grad i imanje Krstinju. Kad se Grgur Cetinski u Kaloči god. 1521. s ovim svietom razstavio, živjelo je od cetinske grane Frankopana samo još dvoje djece Ivanove: sin Ivan i kći Katarina. Ovo dvoje, odgojeno na dvoru strica Grgura, ostaviše za uviek nesretnu domovinu Hrvatsku. Ivan se zaredi i dobije kao franjevac ime Franjo, pristane god. 1526. uz Ivana Zapoljskoga, bude god. 1527. Zapoljevim poslanikom u Poljskoj i kod pape Klimenta VII. te postane god. 1530. nadbiskupom kaločkim. Franjo Frankopan bio je jedan od najuglednijih i najznamenitijih crkvenih dostojanstvenika Ugarske i Hrvatske. On je i kasnije kao veleuman čovjek vršio razne diplomatične misije za kralja Ivana i Ferdinanda Habsburgovca, uz kojega bješe god. 1540. nakon smrti Zapoljskoga pristao.[1] Nadbiskup Franjo umrie g. 1542. u Požunu. Njegova sestra Katica uda se za Magjara Gabriela Perenya i darova magjarskomu narodu najstariji magjarski prievod poslanica sv. Pavla apoštola, štampan god. 1533. u Krakovu.

---

[1] Osobito je znamenito njegovo poslanstvo god. 1541. u Regensburg do cara njemačkoga i izbornih knezova, da ih skloni na podporu Ugarskoj. U njemačkom saboru izreče on govor, koji je tiskan u latinskom izvorniku i njemačkom prievodu. Latinski ima naslov: Oratio reverendissimi in Christo patris d. Francisci de Frangepanibus, archiepiscopi Colocensis et episcopi Agriensis, oratoris regni Hungariae ad caesarem, electores et principes Germaniae MDXLI. — Frankopan spominje rječito nevolje, što ih Ugarska i Hrvatska trpi od Turaka.

Imanja Frankopana Cetinskih: grad Cetin, obje Kladuše, velika i mala, grad Hoteš (Pazarište) u Lici i Krstinju zaokupe valjda s privolom kneza Franje i njegove sestre Kate knezovi Slunjski Juraj i Matija, sinovi Mihovilovi, a unuci Dujmovi. To se na žao dalo ostalim Frankopanima, naročito potomcima kneza Bartola Tržačkoga knezu Nikoli Tržačkomu i Krsti i Vuku, sinovima kneza Anža Brinjskoga. Na tužbu Tržačkih knezova došao je u Cetin na Petrovo god. 1521. na izvide spisa kanonik zagrebački Petar od Ripča, potonji biskup kninski.[1] Ne znamo, kako je pravda svršena, ali imanja cetinska ostaše u napredak u vlasti knezova Slunjskih. Samo jednom je javio godine 1530. ban Ivan Karlović generalu Kacianeru, da je došao fratar knez Cetinski Franjo, nadbiskup kaločki, pristalac kralja Zapolje[2] u Hrvatsku, ali tada nije rečeni knez pohodio Cetina, već je putovao u Ledenice u Vinodolu do kneza Slunjskoga.

Slunjski knezovi Juraj i njegov sin Franjo za svoga života ponajviše su boravili u Cetinu, odkuda su razna njihova ponajviše hrvatska pisma datovana. Udobnost mjesta, veličina grada, krasota priedjela, pitomost i plodnost zemalja davale su svakako prednost Cetinu pred Slunjem. Ne imamo žalibože viesti o ladanju cetinskom i o feudalnim i gospodarstvenim prilikama vlastelinstva cetinskoga. Pod gradom bio je varoš (oppidum), od kojega je preko Kupe mogao veći biti samo Modruša i Bihać. Na čelu varoške obćine bio je izabrani sudac, a varošani zvahu se purgari.[3] Kako ugledno i dobro napučeno mjesto bijaše varoš cetinski, vidi se već odtale, što je početkom šestnaestoga vieka (g. 1501.) župa sv. Nikole u Cetinu imala osim župnika još tri kapelana i dva graciana (prebendara),[1] a osim toga obstojao je u varošu i samostan franjevački sv. Marije, najugledniji u cieloj državi hrvatsko-bosanskoj, u kojem je sjedio državnik kustodije cetinske, koja je g. 1514. ima samostane u Zrinju, Otoku, Hrastovici, Bišću, Senju, u Krupi, Steničnjaku, Obrovcu na Uni, Bielojstieni i Sisku. U cetinskom samostanu držani su često zborovi fratarski, tako god. 1514., 1520., 1529., 1538., 1541. i 1544., što je takodjer znak, koliko je upravo cetinski samostan prednjačio ostalima u Hrvatskoj.[2]

---

[1] Neo reg. acta, fasc. g. 1643. br. 20.; prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[2] Izvorno pismo u hrv. zem. arkivu.

[3] G. 1549. spominju se žitelji cetinski: Andrija Sudenčic, sudac cetinski, Ivan Kunjac, sudac u obližnjoj Gnojnici, zatim Barić-Kovač, Matija Brosić, Paval Bošnjačić, Brna Bučić, Nikola Božičević, Barić-Busić,

Poraz kod Mohača na 29. augusta god. 1526. bio je grozna katastrofa za Ugarsku i Hrvatsku. Najveća je nevolja stigla oba naroda time, što je u boju poginuo kralj Ljudevit II., posljednji Jagelovac. Ugri i Hrvati, a s njima i Česi ostadoše bez zakonitoga kralja. Hrvatskoj nametao se kao zaštitnik sultan Sulejman i mletačka republika, ali ozbiljni kandidati za kraljevski priestol bijahu samo Ferdinand, nadvojvoda austrijanski, i Ivan Zapolja, vojvoda erdeljski. Planinski Hrvati pristanu gotovo svi uz Ferdinanda, kojega bolje poznavahu, i koji im je

---

Ivan Čehovinski, Ivan Čuglić, Petar Domitrari, Petar i Ivan Draginić, Ivan Dobrić, Juraj Drevenjak, Petar Fergol, Ivan Fumić, Vide Grdinić, Antun Hrelić, Grgur Jagjudović, Tomaš Imaković, Ilija Jušić, Grgur Kolešić, Jure Kovač, Petar Kirinčić, Martin Kustić, Anton Mihovilić, Barić-Milčić, Marko Nagović, Petar Pistorić, Juraj Pintović, Petar Piškorić, Petar postolar, Ivan Pribilić, Martin Sakačin, Mihovil Starešinović, Pavel Šeginir, Mihovil Šovarić, Stipan Šekrlin, Grgur Tadošić, Jure Vladišić, Paval Volarić, Martin Vrbanić.

[1] G. 1501. bio je župnik u Cetinu imenom Nikola, a Toma, Franjo i Ivan bili su njegovi kapelani, a Stjepan i Vid graciani. G. 1549. spominje se cetinski župnik takodjer Nikola imenom i pop Juraj, kapelan kneza Slunjskoga. Kod sv. Mirka izpod Cetina bio je g. 1501. župnik Andrija i kapelan njegov Petar.

[2] Glavinić: Origine della prov. Bosna Croatia.

već minulih godina u interesu svojih nutarnjo-austrijanskih pokrajina proti Turčinu pomagao. Panonski pak Hrvati u tako zvanoj slovinskoj zemlji medju Savom i Dravom razdvoje se, ali ih svakako veći dio zavoli svojega zemljaka Ivana Slavičića, koji je bio vlastelin porietlom iz Zapolja u požežkoj županiji. U Ugarskoj bila je uz Zapolju sva tako zvana narodna stranka, koja je s užasom gledala umješavanja stranaca i zazirala od kralja tudje krvi. Svakako je imao Ferdinand veoma opasna takmaca. Ako se on mogao opirati na rodbinstvo sa Jagelonima i na pisane ugovore, a to je bio Zapolja velikaš domaćega narodnoga kova, kojega je većina Ugra voljela. Oba se pretendenta za priestol dadoše pod jesen i zimu g. 1526. birati za kralja Ugarskoga: Zapolja 11. novembra u Stolnom Biogradu, a nadvojvoda Ferdinand na 16. decembra u Požunu. Ne našav Ferdinand medju Ugrima mnogo odziva, mnogo mu je bilo stalo, da za sebe predobije Hrvate, i da ga oni što jednodušnije kraljem odaberu. Za njega su radili medju Hrvatima osobito njegovi vojskovodje Kranjac Ivan Kacianer i čuveni Senjanin Nikola Jurišić. Potonji bio je već prije za života kralja Ljudevita Ferdinandov pouzdanik medju Hrvatima. Još na 16. julija g. 1526. boravio je Jurišić u Cetinu, te je iz toga grada izviestio nadvojvodu o stanju Hrvatske.

Jednodušni izbor Ferdinanda kraljem hrvatskim, obavljen 1. januara g. 1527. u Cetinu, kadar je bio zaista Ferdinanda obradovati i obodriti. Zašto su pak naši predji upravo Cetin za saborište odabrali, lako ćemo pogoditi, ako pomislimo, da je Cetin ležao gotovo u središtu stare hrvatske kraljevine, da je bio oveliko i napučeno mjesto sa znamenitim gradom i samostanom, a osim toga, da je u njem sjedio knez Juraj Frankopan, velmoža, koji je bio svojim razborom u svim javnim poslovima domovine, pak svojim imetkom, rodoljubljem i uljudnošću na velikom glasu u Hrvatskoj. S obzirom na dosta velik broj članova saborskih, velikaša i zastupnika, za koje nije tada bilo gostiona i pristaništa, mnogo je za cielo vriedilo kod izbora sabornoga mjesta gostoljublje Slunjskoga i Cetinskoga kneza, premda je u ono doba kod Hrvata sveobće vladalo gostoljublje, koje zaslužni i revni rodoljub Pavao Vitezović zgodno u pjesmi iztiče:

V celom orsagu oštarije ne najdeš,
Stan i dobru volju, kamo goder zajdeš.

Premda tadanje ratno, a uz to i zimsko doba nije bilo povoljno za saborisanje i premda znatan dio Hrvata i to ne baš najlošijih, osobito u slovinskim krajevima, pod čelovodstvom glasovitoga Krste Frankopana i žestokoga ali značajnoga zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdöda pristane uz Ivana Zapoljskoga, izabravši ga kraljem na saboru u Dubravi na dan sv. Triju Kralja g. 1527., to se je ipak i u Cetinu sakupila gledom na važnost momenta iz svih strana tadanje Hrvatske odabrana kita svećenstva, velmoža i plemstva, pa se mora samo žaliti, što nije više imena prisutnih saboraša u saborskim spisima zabilježeno.

Medju odličnim velikašima, koji su bili nazočni kod izbora u Cetinu, nalazimo Ivana Karlovića, kneza krbavskoga, vlastelina mnogih gradova i imanja na obje strane Velebita u Lici i Krbavi, u kninskoj i lučkoj županiji (u današnjoj Bakovici i u Kotarima), Nikolu Zrinjskoga, otca junaka sigetskoga, i Stjepana Blagajskoga, vlastelina obilnih imanja oko Une, Jurja Frankopana Slunjskoga, Vuka i Krstu Frankopane Brinjske, sinove Anžove, vlastelu u Tržcu, Drežniku i na Bosiljevu, i biskupa kninskoga u današnjoj Dalmaciji Andriju Tuškaniću, koji je odagnan g. 1522. od Turaka iz Knina, živio ili na biskupskom imanju u Cazinu ili pak u Topuskoj, gdje bijaše opatom. Nekolicina ovih velikaša imaše velika imanja ne samo na lievoj strani Kupe i uz Savu, već i po ostalim priedjelima nekadašnje kraljevine Slovinske. U Cetinu bila je dakle Hrvatska, na koliko nije stenjala pod igom turskim ili bila podložna mletačkoj državi, svakolika zastupana.[1]

Pošto je u saboru pročitana punomoć, što ju je 5. decembra g. 1526. izdao i vlastoručno podpisao Ferdinand za svoje poslanike Pavla od Obersteina, predstavnika bečke crkve, vojvodu Nikolu Jurišića i Ivana Kacianera, te Ivana Puhlera, zapovjednika grada Mehova u dolnjoj Kranjskoj, te isti punomoćnici u ime Ferdinandovo svečano obrekoše, da će braniti povlasti, prava i slobode kraljevine Hrvatske i njenih stanovnika, izabraše naši u Cetinu sakupljeni praotci na samo novo ljeto god. 1527. u ime svoje i svih ostalih velikaša i plemića, županija, gradova i mjesta kao pravi i zakoniti zastupnici svoga naroda Ferdinanda austrijanskoga svojim zakonitim i naravskim kraljem čitave kraljevine Hrvatske (totius regni Croatiae), a njegovu ženu Anku hrvatskom kraljicom. Ovaj veleznameniti i odlučni čin obaviše naši predji prije podne na tašte dostojno i svečano sa misom zahvalnicom u crkvi sv. Marije samostana cetinskog, a svi nazočni velikaši, biskupi, knezovi plemići i pučani položiše prisjegu vjernosti u ruke kraljeva punomoćnika Pavla Obersteina; zvona zazvoniše, a topovi zagrmiše u znak, da Hrvati opet zadobiše voljom naroda postavljenoga kralja. Po čitavoj zemlji budu razaslani glasnici, da svuda narodu proglase izbor kralja.

---

[1] I imena ostalih u cetinskim izbornim listinama navedenih zastupnika vriedno je spomenuti, pa ih evo redom uz naznačaj njihovih zavičaja: Krsto Šubić Peranski od Perne, Brnardo Tompić od Vranograča i Zečeva, Ivan Kobasić od Brekovice, Paval Janković od Petrovljana na Uni, Gašpar Križanić od Hresna, Mihalj Cipčić od Novogagrada (Todorova), Mihalj Skoblić od staroga plemena Mogorovića u Lici, Nikola Babonožić iz Like, Grgur Otmić od Klokoča, sudac županije zagrebačke, Ivan Novaković od plemena Novakovića u Lici, Paval Izačić od Izačića, Gašpar Ježić (po svoj prilici iz Primorja), Stjepan Zimima od Gorice u držanju grada Steničnjaka. Po mjestima, što su ovdje naznačena, dosta nam je jasno, dokle tada jošter dosezahu ostatci kraljevine Hrvatske (reliquiae regni Croatiae), kako sami hrvatski staleži na saboru cetinskom o svojoj domovini govore. Isto tako je bjelodano iz samih saborskih pisama i po imenima na sabor prispjevših velmoža i plemića, da je izborni sabor hrvatski g. 1527. držan u Cetinu u bivšoj slunjskoj krajini.

Na 3. januara dojaviše staleži Ferdinandu uspjeh izbora, potuživ se na Zapoljeva Krstu Frankopana i zamolivši kralja, da postavi vrhovnim sudcem (banom) Nikolu Jurišića. Napokon 27. aprila iste godine poslaše iz Cetina poklisare do kralja sa znamenitom predstavkom, u kojoj iskreno priobćiše Ferdinandu svoja čuvstva i razgališe vrlo turobnu sliku o stanju svoje domovine. U predstavci zamoliše Hrvati kralja za jur obećanu pomoć, uz osiguranje neuzkolebive njihove vjernosti i postojanosti u vjeri kršćanskoj, sbog koje i drage otačbine toliko muka i nevolja u neprekidnoj osamdesetgodišnjoj borbi sa Turčinom jur podnesoše, odbivši zamamljive ponude Turaka i Mlečana. Ponosito govore cetinski zastupnici, da Hrvatsku nije nikada nitko silom oružja osvojio, i da su njihovi otci poslije smrti Zvonimira svoje volje sklopili savez sa krunom ugarskom.

U predstavci živa je slika o tom narisana, kolika je nevolja i oskudica tada u Hrvatskoj vladala. Sve prorićaše strahovitu biedu i gotovu propast, ali Hrvati ne zdvojiše, uzdajući se u se i u svoga kralja, od kojega zaiskaše osobito dvie stvari: novaca i bolje uredjenje straža po granicama [1]

Podigavši Hrvati u Cetinu Ferdinanda na priestol kraljeva hrvatskih, izvedoše oni čin, u kojem se zrcali sviestno rodoljublje i osnovana politična kombinacija, nadajući se pouzdano dobru uspjehu od toga izbora u obrani od Turčina. Ali da su odviše računali na Ferdinandovu pomoć, pokazaše skorašnji dogadjaji. Uzprkos svečanomu obećanju učinio je novi kralj premalo za sačuvanje Hrvatske, budući odviše zabavljen u drugim svojim stein progonio urotnike Zrinjskoga i Frankopana te grabio njihov imetak. U Cetinu i u Furjanu držahu Turci vazda po 35 momaka na straži. Zapovjedničtvo u gradu prisvojiše si tekom vremena bezi Beširevići, starinom hrvatski plemići, goropadne i ratoborne poturice, koji našoj Krajini mnogo dodijahu.

---

[1] J. Chmel: Actenstücke zur Geschichte Kroatiens und Slavoniens in den J. 1526.—27. Wien 1846.

Primirjem karlovačkim (god. 1699.) i poslije požarevačkim (god. 1718.) nije dotaknut Cetin i njegov kraj, ali god. 1737., kad se opet izleže turski rat, obkoliše Cetin hrvatski ban grof Esterhazi i karlovački general grof Juraj Herberstein. Punih mjesec dana obsjedala je naša vojska Cetin, kad al na glas o nesreći, koja se dogodila ličkomu velikomu kapetanu Rainachu kod Vakufa, koji tu izgibe sa 3000 bojnih drugova, i na glas o porazu carske vojske kod Banjeluke pod vojvodom Hildenburgshausenom, odustaše obje vojvode od dalnjega obsjedanja.[1]

Bosanski vezir Alipaša Ećimović, odličan državnik (bio je tri puta velikim vezirom) i vojskovodja proti vojvodi Hildenburgshausenu, poznavao je znamenitost Cetina, koji se je bio netom održao proti vojsci od 20.000 momaka, te ga dade g. 1739. učvrstiti, kako to jur spomenuti napis na kamenu svjedoči. Kad se god. 1788. cesar Josip II. zaratio s Turcima i dao sakupiti kod Karlovca poveću vojsku, koje regulaša koje Hrvata krajišnika, imao je general De Vins udariti u jedan mah (9. februara) na pogranične gradove: Bihać, Vakuf, Kladušu, Sturlić, Peć i Cetin. Ali ne samo, što niesu napadaji svagdje sretno za rukom pošli, već su Turci vrlo žestoko napali na naše strane, poimence na Klokoč i na Pernu, i mnogo štete počinili.

Još s proljeća g. 1789. namislio je bio glasoviti Laudon uzimati Cetin, ali se to generalima činio mučniji posao, nego li uzimanje Berbira (turske Gradiške), koji bješe tada naša vojska pritisnula. Istom g. 1790. mogao je general Wallisch, dobivši dovoljno bojnih sprava i lumbarada za obsjedanje, krenuti pod Cetin iz tabora medju Miljevcem i Cvitovićem. Vojska prispije do napogled grada na 23. junija, i odmah stanu naše baterije sipati vatru na grad. Turci živo se branijahu pucajući iz topova i pušaka, a na 1. julija izletješe dva puta na naše na Romanović brdu, ali budu suzbijeni, dok je u obližnjoj šumi nepomično stajala poveća turska vojska, bojeći se izaći u kreševo.

---

[1] Izviešća o vojevenju u Bosni g. 1737.—39. od Omera Efendia u prievodu baruna Dubskoga.

Na 1. julija započela je tjesnija obsada grada tiem, da su naši topove primaknuli na Cetinsko brdo i na Veliku crkvinu, jedno dvjesta koračaja daleko od grada. Istom 12. julija navališe Turci, jaki šest tisuća, preko Sadikova brda na naše šance na Bilu, odkuda ih vatra iz naših topova na Romanović brdu prisili uzmaknuti natražke u tabor pri Grabarskoj. Dvjesta Turaka zaglavi taj dan u krvavoj bitci

Vatra trajaše medju tiem na grad neprestano dan i noć. Premda je grad bio već gotova ruševina, obkoljenici, njih jedva jedna tisuća, uztrajaše hrabreno u obrani, uzdajući se u pomoć turske vojske u Grabarskoj. Ele na 20. julija u pet sati poslije podne odvažiše se naši grad jurišati. Prvi se popne kroz provale i doprie do Drengjule stražmeštar Mihajlo Ogrizović sa dvadeset i pet dobrovoljaca,[1] a ovi upališe grad, koji je za pol sata sav u plamenu bio. Dobrovoljci nošahu u rukama granate i bacahu ih pred Turke. Jedna čest Turaka dade se u bieg kroz kloštarska vrata; nego se jadnici izbavili niesu i na koliko ne izginuše u kloštarskoj jaruzi, zarenuše se natrag u grad, u koji sada kroz otvorena vrata uljeze pobjedonosna cesarska vojska. Što se Turaka nije u kazamate posakrilo, sve to naši u prvom jadu pod mač okrenuše. Zapovjednika tvrdje Ali bega Beširevića, starca od sto i dvanaest godina, uhvatiše živa. Turska vojska u taboru kod Grabarske pobježe odmah sutra rano, čim je glas dobila, da je Cetin pao.

---

[1] U Cetinu pripovieda se, da su ti dobrovoljci bili koje Ogulinci, koje Slunjani, njih dvadeset i pet na broju.

Četiri dana gorio je Cetin, dok li nije sve dogorjelo, što je bilo od drva. U tvrdji nadjoše jošte dosta hrane i džebane i sedamdeset topova te zarobiše 144 Turčina, koje na Švarču odvedoše. Stari Beširević kazivao je, da je šest obsjedanja Cetina zapamtio, a da nitko grada predobio nije, pa da nije mogao ni pomisliti, da će ga ovaj put naši osvojiti. Ogrizović dobio je za junačtvo zlatnu kolajnu, a god. 1813. postade pukovnikom ogulinskim. Slika, koja prikazuje njegovo junačtvo, bila je nekoč u Ogulinu, a možda je i sada tamo. Naskoro iza pada Cetina umrie cesar Josip II., a bojno oružje nakon sklopljena mira u Švištovi počinu. Jedini dobitak bijaše za Hrvatsku nakon tolikih napora i krvoprolića mala krpa zemlje na kordunu sa gradovima Cetinom i Drežnikom.[1]

Odkako je Cetin spojen opet sa Hrvatskom, stajao je u njem zapovjednik korduna do god. 1813., a poslije toga sve do god. 1866. bio je u Cetinu posebni gradski zapovjednik, a na stražu išla je uz mjesečnu poredovnju (izmjenu) kompanija regulaša i nekoliko topčija iz posade karlovačke.

Turci niesu mogli gubitak Cetina pregorjeti te su ga dva puta i poslije zaokupili, a još po treći put g. 1834. napali. God. 1809., dok su se hrvatske čete izvan domovine sa Francuzima borile, navale Turci na 26. aprila na Cetin i Drežnik, osvoje ta dva grada i posjednu svu novoseliju, naime priedjel odstupljen god. 1790. švištovskim mirom, iz kojega svekoliko žiteljstvo odtjeraše. Prvi dan bjehu Turci dozvolili, da naseljenici sobom ponesu i povezu blago i stvari, a drugi dan iza toga (27. aprila) popališe sve kolike novonaseljene kuće. Turci su osvojeno zemljište kratko vrieme uživali. Prvi napadaj francuzkoga generala Delzonsa, koji je sa dvie kompanije Francuza i četiri batalijuna Hrvata i dva topa na kordun bio izašao, nije uspio; izgubiv pod Tržcem 300 momaka, morao je uzmaknuti k Slunju. Nego je Turke grdno izmlatio francuzki maršal Marmont, upravitelj francuzke Ilirije. Sakupiv on mjeseca maja 1810. do 10.000 vojske, ponajviše hrvatskih graničara, osvoji ne samo svu novoseliju, već i pohara i požeže sva turska mjesta do Bišća. Dozvavši Marmont turske kapetane od Peći, Kladuše i drugih obližnjih mjesta pred sebe, zapovjedi Turcima, da miruju i štuju kršćansku krajinu, inače da će svu zemlju do Une popaliti i uništiti.

---

[1] Vrela: Oest. Milit. Zeitschrift za god. 1827., svezak I. str. 1.—42. sa narisom osnove obsjedanja. — Izviešća iz Wien. Ztg. a u knjizi »Die Theilnahme d. Serben u. Kroaten an den vier letzten Türkenkriegen« od str. 334—338. — Archivum conv. Franciscanorum Carolstadiens. Rkps.

Godine 1813. na 30. aprila uvukoše se Turci podzemnim putem u Cetin. Kad je to opazio zapovjednik grada, kapetan Cindrić, bili su oni već u Drengjulu ušli. Cindrić poleti na Lenkovićev bedem, hoteći tu topove naperiti, al ga tursko tane iz Drengjule usmrti. Major Ivan Katalinić, poznat kao pisac povjesti dalmatinske, odjaše po zapoviedi tadanjega francuzkoga upravitelja u Karlovcu, generala de Jeanina, na 1. maja sa pet sto karlovačkih huzara prama Cetinu, a pošto rečena konjanička četa nije jošte oboružana bila, pobrao je karlovački maire Šporer lovačke puške, pištolje i noževe od gradjana, pa su tako mladi huzari naoružani. Drugi dan iza toga primakne se pet tisuća krajiške vojske pod grad i stane ga blokirati, našto iz njega izadje, na zapovied vezira bosanskoga, Beširević, kapetan od Ostrvice. I navala god. 1834. stajala je Turke krvavih glava. Obje njihove vodje, Ale Ajderac i Ale Ogjić, budu težko ranjeni, a 200 Turaka osta mrtvih pod zidinama grada,

Danas je slavni nekoč Cetin samo jedna velika gromada kamenja, i kako je sve porušeno, težko se razpoznaje i sama osnova grada. Što je bilo željeza, koristna drvlja i druge bolje gradje u gradu, to je sve odneseno.

VIII.

Kamensko.

Opis. — Župa kamenska. — Najstarije viesti o Kamenskom. — Utemeljenje pavlinskoga samostana g. 1404. — Navale turske na Kamensko. — Ini dogadjaji samostana. — Razpust pavlinskoga reda.

Župno mjesto Kamensko stoji jednu uru niže Karlovca kraj Kupe u ravnici na oplazu brdina slunjskih i strekovačke šume. Sada ima u njem nešto više od 35 kuća i 379 žitelja katolika, po zvanju poljodjelaca. Put iz Karlovca vodi banskom cestom kroz Rakovac i Udbinju romantičnim priedjelom preko dva mosta na Korani i Mrežnici pod starim gradom Turnjem. Zemlja je uz cestu svuda dobra i dosta plodna, ali na žalost mnogo je toga neobradjeno i pusto. Zemlja što je više položena i bregovita, to je ilovača, mrzlica i manje plodna. Na Bucelićevoj ledini pod briegom iza Kamenskoga ima vrelo kisele vode, koju su nekoč ljudi za zdravlje pili. Sada je vrelo zapušteno; voda zaudara po sumporu. Po mnienju vještaka ima kiselica kamenska sastavine kao i jamnička i lasinjska, štono izviru dva sata niže uz Kupu.[1]

Sgrada nekoč samostanska (sl. 8.) naslanja se na crkvu. Od sgrade stoji jošte samo jedan dio za stan župnikov i za hambar, u kojem se je spravljalo za prijašnje krajiške uprave žito na veliku štetu krajišnika. Crkva, gradjena prošloga vieka na temelju stare crkve, dosta je prostrana, ukusna i liepa, a slog gradjevni naliči renesansi. Nutarnjost crkve odgovara sasviem vanjskomu liku. Osim velikog oltara sa kipom B. D. M. ima jošte dva, sv. Nikole i ranjenoga Isusa. Crkva urešena je slikama najvećma brigom bivših pukovnika slunjskih. Još su i danas sborovi kamenski na glasu po cieloj karlovačkoj okolici. Tu se sakuplja osobito na blagdane Gospojine u jeseni savkolik narod s obiju obala Kupe k crkvi kamenskoj, o kojoj se priča, da se noću svietli, a da je temeljno zemljište crkve doneseno iz Palestine.

---

[1] La Langue po spisu Mihajla Kunića: Der Sauerbrunn Jamnica. (Agram 1831.) str. 47.

Kad bjehu pavlinski manastiri g. 1787. dokinuti, odneseno je iz crkve i samostana kamenskoga sve, što je veću vriednost imalo i spominjalo na prošlost. Jedino nadpis[1] nad glavnim vanjskim vratima sjeća nas glavnih dogadjaja samostanskih.

Da je u Kamenskom u prastaro doba stajalo zidano mjesto, posvjedočuje samo ime, dočim u Kamenskom ne ima nigdje na blizu u tlu naravskoga kamena, po kojem da je prozvano. Bit će tu analogija sa postankom imena Steničnjaka i Stenjevca, na kojim mjestima ima takodjer tragova rimskih neselbina. I u Kamenskom vade seljaci orući i kopajući gromade starih zidova, starog orudja, rimskih novaca, po čemu biva izvjestno, da je i na prostoru današnjega Kamenskoga stajala kakova rimska naselbina, možebiti Arupium, koji stariji kranjski povjestnici Schönleben, Linhardt i noviji Hicinger oslonom na Peutingerov krajobroz i Antoninov putopis traže u blizini Karlovca na putu u Sisak (Siscia).

Listine sačuvane o priedjelu kamenskom dopiru gotovo do početka trinaestoga vieka. U njima se spominje Kamensko nazivima „Kemenchke, Kemenuchka, Kamezka,

---

[1] D. O. A.
Kamenszkense
Coenobium O. S. P. P. E.
Fundatum
1404.
Per Turcam ruina
tum 1570.
Caepit reaedificari 1749.
Terminatum 1767.

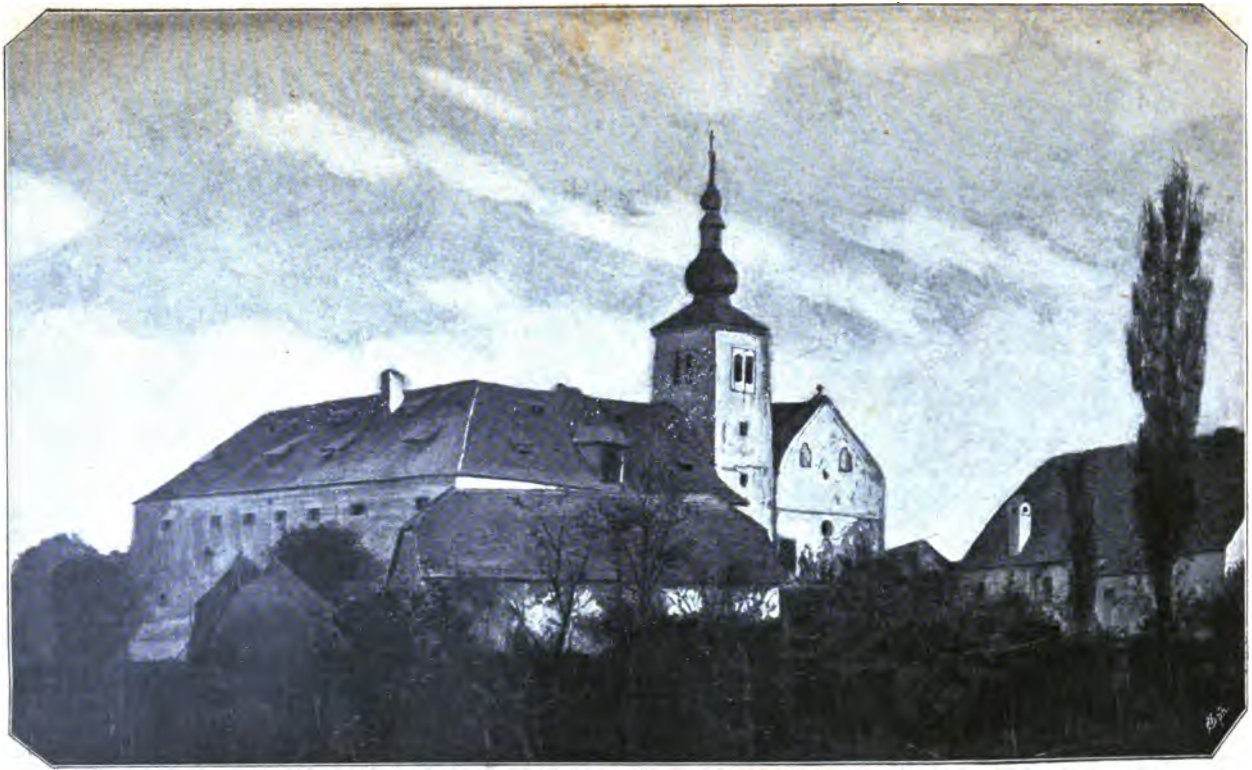

Sl. 8. Kamensko.

Camniche.“ Posjed kamenski prostirao se u kotaru: strelačkom (Strilche) i goričkom u staroj županiji goričkoj. Glasom povelje kralja Bele IV., pisane godine 1263. rukom magistra Farkaša, biskupa zagrebačkoga, bilo je Kamensko početkom 13. vieka vlastnost nekoga Hvala od Gorice, koji umre bez odvjetka. Kasnije polovicom toga vieka darova ban Stjepan Kamensko svomu šurjaku knezu Čaku. To će biti onaj isti Čak, (god. 1225.) župan boršodski, god. 1257. kraljevski stitonoša, štono ga je kralj Bela bio poslao u županiju garešničku radi uredbe medja.[1] Pošto je i Čak ostavio darovanu zemlju, prisvoji si Kamensko bez dozvole kraljeve neki Mirislav. Tomu oduze kralj posjed, i razdieli ga u dvoje, te predade jedan dio godine 1261. prepoštu čazmanskomu Petru i njegovu bratu magistru Andriji, koji je valjda tada obnašao čast župana varaždinskoga. Ostali dio toga posjeda u Kamenskom pokloni kralj za vojničke zasluge braći Ivanu i Marku Pavkovićem, sinovima Vukovoje od Gorice. Pošto je tadanji ban Roland bio zaprečen osobno nove gospodare uvesti u tada pusti posjed, ovršio je to župan zagrebački Fabijan. Nešto kasnije, ali iste još godine 1263. uvedeni su prepošt Petar i brat mu Andrija u posjed Kamenskoga takodjer po kaptolskom odaslaniku Martinu bivšem čuvaru crkve vacke a tadanjem popu crkve zagrebačke i župniku sv. Marije u Podgorju (današnje Volavlje), koji je u prisuću banova pristava Nikole i obližnjih susjeda obašao medje.[2]

Prije nego li stekoše Hvalove zemlje prepošt Petar i župan Andrija, bjehu oni kupili oko god. 1253. u okolici kamenskoj druge zemlje od Vukote, Deživoja, Sobjeta, Vukše i Bogoslava, članova plemena Druženova. Uzprkos tomu zakonitomu kupu opre se ugovoru i uzbuni pleme član Dragota sin Vukšin. Napokon se stranke iz nova uravnaše u kaptolu zagrebačkom god. 1262 ; pleme Druženovo, poimence Vukoj, Dragota sin Dežka, Deživoj sa bratom Sobjetom, Vukšanom i Dežimirom, zatiem Bogoslav s bratom Doklešom, Bužko s bratom Mlačkom, Dragoniš, Slavoša, Petar, Raduča, Grdina i Dragota obvezaše se platiti petdeset pjeneza u zlatu globe za slučaj, ako bi koji od njih nove vlastnike smetao, a čitavo pleme obreče, da će ih braniti u kupljenom posjedu.[1]

---

[1] Tkalčić: Monumenta episc. Zagr. I. p. 115.

[2] Acta monasterii Kamensko prije u zem. arkivu. Fasc. I. Nr. 1—4., sada u Budimpešti.

Budući da su ovo jedine do sada poznate izprave starijega doba o predjelima današnjega Karlovca, izcrpsti ćemo ih potanje i po njima označiti medje staroga Kamenskoga. Medja iztočna započela je kod Kupe, pošla mlakama zapadno do potoka Brin (?) zvanoga uz područje grada goričkoga (castri Goricensis) do šume Mokrice (silva palludosa), odatle šikarom (ligett) na javnu cestu (strata publica), štono vodjaše od tada jur postojavše župne crkve sv. Jakova na Gazi iliti Otoka pri utjecaju Korane u Kupu do dvora grada goričkoga (locus curie castri Goricensis). Od tuda spuštala se medja južno preko brdina u dolinu, kojom prelazaše cesta od grada goričkoga do kuće nekoga Otmislava; a od te ceste krenula je medja iztočno do potoka Zlatinjaka (Zalatnik) i navratila se opet na Kupu.

Priedjel kamenski dospio je kasnije u vlastnost knezova Babonića. Knezovi Babonići: Stjepan, ban čitave Slavonije, Ivan i Radoslav darovaše poveljom izdanom 8. rujna god. 1311. u gradu Steničnjaku po njima kupljeno (tako sami kažu u izpravi) zemljište Kamensko sa svim dohodcima u kotarima (districtus) goričkom i strelačkom vjernomu si službeniku Jurju, sinu Ozeja i sinovima Jurja. Ivanu sinu Jurja potvrdi stečeni posjed u Kamenskom god. 1346. glavna skupština županije zagrebačke.[2] Nasljednici u Kamenskom, a možebiti i potomci Ivanovi bili su plemići trebinjski, sačinjajući sve do provale turske oko god. 1577. sa obližnjim Strelčanima jedno pleme (generatio) i jednu bratimsku obćinu.[1] Trebinjani Nikola Turković, Petar Krafelić, Križan sa Radomanom, Niko, sin Nikole, te čitavo ostalo pleme proda oko god. 1369. Kamensko Stjepanu knezu Krčkomu (Frankopanu), tadanjemu možnomu vlastelinu grada Steničnjaka.[2]

---

[1] Origo et notitia districtus Kamenskensis. Rukopis u zbirci kamenskih samost. spisa prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[2] Spisi kamenskog samostana prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

Stjepan knez Krčki i Modruški prestavi se s ovoga svieta god. 1390., ostaviv udovu Katarinu, rodjenu grofinju Ptujsku i Metličku, i kćer Elizabetu, koja se posljednja udade kasnije za silnoga grofa Fridrika Celjskoga. Ovoj Katarini Metličkoj imade zahvaliti svoj postanak samostan kamenski. Kata utemelji ga na čast snienže Marije za zadušbinu svoju i pokojnoga si supruga god. 1404. i pozva u nj po svoj prilici Pavline iz obližnjega samostana sv. Petra na Zlatu u Petrovoj gori, gdje se bjehu nastanili Pavlini pod priorom Grdošem jur god. 1309.[3]

Sama osnovateljica skrbila je, da se Pavlini zakonito u Kamensko uvedu. Po odredbi tadanjih hrvatskih banova Ladislava Grdjevačkoga (de Gordova) i Pavla Zdenačkoga (de Izdege) obaviše uvod povjerenici, zastupnik kaptola čazmanskoga, štilac Nikola, pa plemići Šimun Čepnić od Zlata, Ivan Perćan od Kolečana, Nikola Grgurev i Petar Grdinov od Gorice. Uvodno pismo veli, da Kamensko stoji u županiji steničnjačkoj (comitatus castri Stenychnyak), a to se spominje i u kasnijim listinama.[4]

---

[1] Pleme strelačko sa dvie župne crkve sv. Tomaša u Strelču i sv. Ivana (sada Sv. Ivanac) kod Trebinje spominje se u mnogim pismima latinskim i hrvatskim, a obje crkve zabilježio je jur god. 1334. Ivan arcidjakom u svojem zborniku. Strelče prostiralo se i preko Kupe na lievu obalu, graničeći tu sa obćinom Draganićkom.

[2] Origo itd. rkps., kako gore.

[3] Vidi članak o Petrovcu u ovoj knjizi.

[4] Acta con. Kamensko, fasc. I. br. 7. Izvana ima na izpravi napisano glagolski: »list kotarski na Kamensko«.

Kneginja Katarina dala je novi samostan valjano urediti, te je kadšto i sama u njem boravila. O postu god. 1405. zapisa Katarina u Kamenskom samostanu pavlinskomu sv. Nikole u Modruši za duše svojih jedan dvor kod Kupe sa svim službama, što ih je kneginja dobivala.[1]

Kamenski kloštar stekao je do skora stranom darovima pobožne vlastele i obćina, stranom kupom toliko posjeda i imetka, da su taj samostan ljetopisci pavlinski ubrajali medju najbogatije u Hrvatskoj. Prvi nadstojnik, spomenut oko g. 1408. bio je Demeter.[2] Prvi, koji je nadario novi samostan, zvao se Ivan Ivanov Vrduk, predj obitelji Severšića a vlastelin na Svarči. Taj pokloni g. 1405. u zadušbinu svoje nasliedjene zemlje u Kamenskom, i preda fratrima sva pisma, koja se tiču toga zemljišta.[3] God. 1454. kupi prior Ladislav glasom lista izdana po plemenskoj obćini orlanskoj i sudcu Ambrozu od Bartola sina Ivana Bobeka plemena strelačkoga i njegove braće posjed u Zakuplju na lievoj strani Kupe za 29 for. zlata. Vlastnici prodaše zemlju od nevolje, jer je tada glad cielu obćinu ljuto pritisnuo. Ovaj kup bješe odobrio i tadanji vlastnik Ozlja knez Nikola Frankopan, a pošto je Zakuplje ležalo u području ozaljskom, dao je knez uvesti Pavline po svojim pouzdanicima, sudcu krašićkom Jurju, mitničaru u Brodu (kod Hrnetića) Ivanu, sudcu hrnetićkom

---

[1] Ibidem fasc. I. br 8.

[2] U pismima zabilježeni su ovi nadstojnici kamenskoga samostana: godine 1448. prior Demeter, i fratar Mihael, 1454. prior Ladislav, fratar Albert, 1461. prior Demeter, 1465. prior Mihael, 1473. prior Pavel, 1476. prior Andrija, 1521. fratar Jure od Senja, 1533. prior Grgur, 1548. prior Martin, fratar Ivan od Krupe, 1560. Tomaš vikar, visitator et superior in Kamensko. — Poslije obnove samostana bili su priori: god. 1706. Ciprian Vrbanić, 1713. Josip Luketić, 1719. Vuk Vukmerović, 1720. Petar Sudetić, 1732. grof Mirko Ratkaj, 1745. Ivan Galjuf, 1735. Leopold Dienersperg, 1743. Dragutin Lozer, 1744. Karlo Zorer, 1760. Matija Trubentaš, 1770. Jerolim Novak,

[3] Acta fasc. I., br. 9. Izvana glagolski: »to je list na kloštar gospoe Katarine.«

Nikoli i plemiću Jakovu Pakačeviću iz Ozlja. Tik kod ove zemlje držao je imanje pop (gracian) strelački Tomo Skontrić.[1] Pleme strelačko odlikovalo se prijaznim susretanjem fratara i njegovanjem samostanskih interesa. U skupštini toga plemena, držanoj kod župne crkve sv. Ivana u Trebinji na Grgurovo god. 1462., zapisa plemić Blaž Vestarić od Korane sa sinom svojim Petrom za spas svojih duša kamenskoj majci božjoj i fratrima svoja imanja u Škvorčevu polju, Kućaru i Žerjavinovu Blatu, a istom tom prigodom učiniše na korist samostana zapis i plemići koranski: Matko sin Baltazara, Tomo Skontrić sa braćom Jurjem i Fabijanom, Tomo Kralić, pa Mikuš i Vale od Scenovca, darovavši različite zemlje na lievoj obali Kupe. Na ovaj dar privolio je kasnije i možni knez Bernardin Frankopan, a Pavlini uvedeni su svečano u posjed u nazočju mnogih plemića i susjeda, medju kojima spominjemo Petra (Tomašića), sudca plemena strelačkoga, plemića Antuna od Klokoča, Petra Barilovića, Petra Ječkovića od Gorice i Grgura Imprića od Jamnice. Čitavo pleme strelačko sklopi napokon vječno bratstvo sa samostanom, te se plemići obvezaše braniti i čuvati imanja i medje Pavlina pa platiti dobrovoljno globe i štete, ako igdje povriede samostanska prava u šumi, koja je ležala oko potoka Sajevca do stare medje kloštarskoga posjeda.[2] Od plemića strelačkih stekoše kasnije kamenski fratri još više zemalja što darom što kupom. God. 1465. izmieni prior Mihalj pred sudcem strelačkim Petrom Tomašićem samostansku zemlju na Korani za zemlju Grdca Borošića u Kućarskoj glavi, a isti prior kupi četiri godine kasnije pismom izdanim u skupštini plemića u Trebinji od koranskih plemića Vrbana i Valentina Kralića znatan posjed za 54 zlata i 40 soldina.[3]

---

[1] Codex capituli Zagrabiensis.

[2] Vidi listinu otisnutu na str. 12. ove knjige.

[3] Acta monast. Kamensko, sada u Budimpešti.

Znamenito se pomogne samostan kamenski darom plemića Marka Molingara, koji odilazeći g. 1473. u svetu zemlju zapisa od zavjeta kamenskoj crkvi i fratrima svoj posjed i kmetove u Šenkovcu danas zvanom Fratrovci više Ozlja prama Brlogu. Šenkovac držala je u davna vremena posebna porodica zvana Šenkovačka. Jedan od toga roda Andre sin Filipa uzme g. 1396. u zajedinstvo na Šenkovac Martina, Tomu, Vrbana i Jakova sinove Juga (Jwk) Pećkoga u kotaru goričkom. Preživjela stranka imala je dobiti posjed u nasljedstvo. Ugovor ovaj potvrdi god. 1414. kralj Sigismund za banovanja Pavla Čupora Moslavačkoga u Slavoniji i Petermana Medvedskoga u Hrvatskoj i Dalmaciji. Šenkovac oprosti ban hrvatski i vlastelin Ozlja knez Nikola Krčki i Modruški g. 1422. od davanja kunovine, koju su inače morali svi plemići u zagrebačkoj županiji plaćati kraljevskoj komori. Ovo potvrdi kasnije god. 1466. knez Bartol Frankopan sin Nikolin, i god. 1481. kralj Matija Korvin, deseći se u Zagrebu, pošto bješe Šenkovac god. 1463. prodajom od Jugovića dospio pomenutomu Molingaru. Pošto se ovaj nikad više iz Jerusolima vratio nije, predao je Šenkovac ovršitelj njegove odluke kastelan ozaljski Matija Dominik kamenskim Pavlinima. Predaji prisustvovali su 10. travnja 1473. pop Andrija Japrica, župnik kreščićki (Podzvizd), plemić Marko od Modruše, Juraj od Verkovića, Vid od Bosiljeva, šenkovački obćinski sudac i više ostalih susjeda.[1]

Kako je upravo petnaestoga i početkom šestnaestoga vieka vladala otimačina i odlučivala sila jačega, Pavlini su kamenski tražili zaštite i obrane u kraljeva i u obližnje moćne vlastele. Osobito im je dobro došla zaštita gospodara ogromnoga vlastelinstva Steničnjaka, u čijem području ležalo je Kamensko. Po kneginji Elizabeti Krčkoj i Modruškoj, nesretno udatoj za Fridrika Celjskoga, dospije Steničnjak uz mnoge druge gradove i varoši u Hrvatskoj u vlast ovih najsilnijih dinasta onog vremena. Fridrik knez Celjski i ban hrvatski potvrdi g. 1453. u Celju Pavlinima imanja u Kamenskom i u Zlatinjaku sa kotarom, kako ga bješe poklonila kneginja Katarina, a medje označili banovi hrvatski, naloživ ujedno vitezu Andriji Krejgaru, kapetanu svomu u Steničnjaku i svim budućim kapetanima, da samostanski posjed brane i čuvaju.

---

[1] Acta conv. Svetice. Iz vana: »glagolski list na Šenkovac«.

Nakon osnutka samostana Kamenskoga pobirahu fratri desetinu od priroda svojih podložnika. Oko g. 1460. izleže se sbog toga pravda sa kaptolom zagrebačkim, koji je desetinu za sebe tražio na temelju crkvenih zakona, kraljevskih darovnica i uredbe sklopljene za bana Mikca i zagrebačkoga biskupa Ladislava (god. 1328.). Stranke pravdale se pred delegovanim sudcem papinske stolice Vinandom, opatom zagrebačkih cistercita kod svete Marije. Pavline odsudi Vinando god. 1462. na podavak desetine pod kazan izobćenja, ali na njihov priziv dokinuta bješe osuda, i upućena pravda na novi sud, u kojem da sude tri ugarska opata. Napokon sudio je sbog te desetine posebni desetinski sudac crkve burgaske u Francezkoj u Rimu (god. 1463.). U spisima nije zabilježeno, kako se je pravda svršila, nu po svoj prilici, da su fratri i kasnije uzimali desetinu na svojim imanjima.[1]

Kad je oko god. 1445. postradao turskom provalom pavlinski manastir sv. Petra na Zlatu (Petrovoj gori), pobježe ostatak fratara u Kamensko. Imanjem zapuštenoga samostana vladaše god. 1448. prior kamenski, na koliko si ga ne prisvojiše grabljivi susjedi. Papa Nikola dozvoli na molbu redovnika kamenskih konačni napust Zlata i spojitbu obiju samostana u jedno. Ovo je izveo g. 1451. papinski delegat, biskup krbavski Vid izpravom izdanom u Modruši.[2]

---

[1] Acta conv. Kamen. i Krčelić: Hist. Eccl. Zagrabiensis str. 178.

[2] Zlatski samostan imao je dosta zemalja, a poglavito mu je dobro bilo predij Strmec izmedj Steničnjaka i Bovića, koji bješe Ivan opat topuski oduzeo

Napredkom turskim nakon propasti kraljevstva bosanskoga nastaše crni dani i za obližnju Hrvatsku. U svjedočbi arcidjakona bežinskoga Jurja od g. 1484. spominje se, da su Turci nekoliko godina prije toga sažegli i porušili Kamensko. God. 1504. potužiše se redovnici kamenski sa ostalim svojim drugovima u Hrvatskoj i Istri u Rimu hrvatskim jezikom (sub lingva slava), da podnose silna bezzakonja i lupežtva, da im se otimlje blago i imanje, pa da niesu u ničem sigurni, na što papa Julio zapovjedi diecezanskim biskupima, da im valja takove zločince javno opomenuti pred pukom na popravak, pa ako to ne bi koristilo, da ih treba izobćiti iz crkve.[1] Zakleti protivnici fratara kamenskih pojaviše se obližnji plemići u Otoku (današnje Mekušje) i na Orlici. Imajući oni vlastitu župu sv. Jakova na Gazi i vlastite pope glagolaše, rodom većinom iz njihova bratstva, obskrbiše g. 1537. svoju župu obilno „desetinama, zemljama, sjenokošama“,[2] te su mrzili do zla boga latinske redovnike u Kamenskom. Godine 1535. na osmicu nakon uzkrsa počiniše ovi plemići upravo, kad je na blagdan bila prenapunjena samostanska crkva, strašnu sablazan i grozno zločinstvo. Plemić Matija Brcković navali sa drugovima iz Otoka oružanom rukom u crkvu i smakne pred samim velikim

---

plemiću Nikoli Tartaru, okrivljenu sbog nevjerstva, i predao manastiru u Zlatu uz uvjet, da plaća godimice 110 soldina i izbavi pristojan dar o Martinju u znak priznanja. Godine 1448 dopusti na molbu priora kamenskoga Demetrije predstojnik opatije topuske (comendatarius) Tomaš biskup srebrnički, da se taj predij prepiše na vlastnost samostana kamenskoga. Medjutiem Strmac odpao je opet od Kamenskoga, pošto se fratri u nadi, da će mirnija vremena nastati, na novo smjestiše u Zlat, gdje su bivali još g. 1494., kako se to vidi u savremenim listinama, pače i god. 1519. Kratko vrieme iza toga opustio je taj samostan sasviem, a imetak dopade jednom stranom i po drugi put na Kamensko. Godine 1533. potvrdi iznovice opat topuski i biskup kninski Andrija Tuškanić samostanu kamenskom dobro Strmac.

[1] Sladović: Poviest senjske biskupije, str. 217

[2] Starinski prepis u arkivu jugosl. akademije.

žrtvenikom redovnika Matiju Hrvata (de Croacia), dok je službu vršio. Uslied bule pape rimskoga od god. 1535. na Petra štioca zagrebačkoga ujedno namjestnika biskupova i Stjepana Posedarskoga arcidjakona kalničkoga dobiše nalog župnici na Radonji (Vojnić), Steničnjaku, u Fuku (Vukmanić), kod Majke Božje (Velemerić) i sv. Ilije (Tušilović) na Gorici, na Gazi, u Jastrebarskoj, Šipku i Petrovini, da proglase u crkvama izobćenje pomenutih zlotvora.

Kloštar kamenski bude god. 1530. popravljen i ponešto utvrdjen.[1] Kamenski samostan bio je petnaestoga vieka podčinjen sudbenosti grada Steničnjaka, koji su morali kmetovi kamenski takodjer popravljati.[2] Godine 1550. podigoše Pavlini tužbu u sudu kotara steničnjačkoga (in judiciis generalibus totius provinciae St.) na obližnjeg (valjda u Turnju) vlastelina Grgura Farkašića radi otimanja šume Mokrice na potoku Sajevcu, za koju šumu tvrdio je Farkašić, da su ju njegovi predji zajedno sa fratrovima uživali pod kaštel (Turanj). Sliedeće godine nagodiše se stranke sbog njena užitka. Posljednji predstojnik samostana, stanujući u Kamenskom, bio je g. 1560. Tomaš, vikar i prior.

Pavlini ostaviše Kamensko valjda povodom novih nasrtaja turskih, koji se od g. 1570.—73. dogodiše za banovanja Gjure Draškovića i Franje Frankopana Slunjskoga. U to vrieme pobjegoše mnogi žitelji iz Kamenskoga, našavši utočište u željeznoj županiji u Ugarskoj zajedno sa kmetovima obližnjega Steničnjaka, te utemeljiše ondje mjesto Stinac.[3]

Godine 1576. bilo je Kamensko već jako opustilo. General reda pavlinskoga Stjepan od Trnove dade mjeseca srpnja rečene godine čitav kamenski posjed u zakup generalu hrvatske Krajine Ivanu Auerspergu za godišnjih 50 for. pod uvjetom, da čuva crkvu i samostan od propasti, da drži svećenika u Kamenskom, a da kmetovima ne namiće neobične terete. Pavlinima ostalo je ugovorom prosto vazda i u svako vrieme zaiskati povratak Kamenskog uz obvezu naknade za popravak i gradnje, ako bi generali štogodj popravljali.[1] Akoprem tomu zakupu prigovori tadanji vlastnik Steničnjaka Tomo Nadaždi u kaptolu zagrebačkom po svojim službenicima Gašparu Kupčincu, kastelanu gradskom, i Jakovu Tarnocyu, nastojniku dobara, držali su Kamensko i nadalje generali karlovački, naročito god. 1585. Andrija Auersperg i oko god. 1594. Juraj Lenković, ali je zakupna ciena sbog sve to manje vriednosti zemalja spala bila na godišnjih 15 for. U Kamensko smjestiše generali stražu vojnika. Obično je stajao u samostanu jedan vojvoda i 20 vojnika. Kamensko i Tovunjsku Peć državahu glavnim predstražama tvrdje karlovačke. God. 1584. hoteći Turci zaokupiti Kamensko, dodjoše preobučeni u žensko ruho, moleći ulaz kao tobožnji uskoci sbog zuluma turskoga, ali budu prepoznati, i na kolac nataknuti.[2]

---

[1] Maretić: Croatia 1840. str. 101.

[2] Consign. provent. arcis Steničnjak bez godišta u zem. ark.

[3] Čaplović: Kroaten und Wenden in Ungarn, str. 9.

Generali karlovački slabo su marili za pogodbu, da valja samostan čuvati; jedan dio zidina porušiše i upotrebiše za gradnje u novoj tvrdjavi karlovačkoj; naročito su podignuta od kamenja kamenskoga tako zvana turska vrata pram Rakovcu. Pače i mnogo kasnije godine 1666., kad je ban Petar Zrinjski grad švarački s nova podizao, upotrebljeno je gradivo kamenskoga manastira. Odkako je koncem šestnaestoga vieka zapušten grad Steničnjak, stajali su upravitelji vlastelinstva u Kamenskom, gdje je bio za to posebni dvor, u kojem je sjedio g 1613. gubernator vladanja steničnjačkoga Baltazar Vojnović.

---

[1] Acta mon. Kamensko. Radić: Herbert Auersperg str. 57. Jedan primjerak izvornoga ugovora nalazi se u arkivu gradskom grofova Auersperga u Turjaku pri Ljubljani

[2] Maretić: Croatia 1840. str. 101.

Ugovor zakupni sa generalima karlovačkim razriešen je početkom sedamnaestoga vieka. Pavlini preuzeše opet u vlastitu upravu kamenski posjed, te ono nekoliko kmetova, što se ne bijaše razbjeglo. U Kamenskom sjedio je g. 1609. kaštelan biskupa Šime Bratulića Mihael Copnjak, valjda za stran Pavlina.[1] Ono malo koristi, što su mogle donositi zemlje na pol puste, crpao je remetski samostan do utemeljenja novoga manastira kod Svetice god. 1627. Mnogo zemalja, osobito što je bilo boljih, prisvojiše si vojnici, stražeći na postaji kamenskoj, navlastito vojvode kao zapovjednici. Vojvode kamenski počevši od g. 1600., poimence Manojlo Mandić, Kapilet, neki Tadija i Kos uživali su veći dio zemalja kamenskih, a i poslije pošto se Pavlini na novo nastaniše u Kamenskom a straža bila premještena u Strekovac, prisvajahu si ti vojvode (Bublić, Jakić, Lemić)[2] samostanske zemlje kod potoka Sajevca, pozivajući se na darovnicu namjestnika krajiškoga zapovjednika grofa Rudolfa Edlinga od god. 1693.[3] Zato je i mogao poručiti na 28. decembra g. 1617. knez Nikola Frankopan generalu pavlinskom Ivanu Zecu, kad ga je ovaj opomenuo, da popravi samostan novljanski kod mora, da će to učiniti, ako mu Pavlini izruče ono nešto kmetova u Kamenskom, koje da je pusto i ništa ne koristi Pavlinima, a on, da će ga iz svojih prikupskih dobara braniti i barem ponešto se njim okoristiti.[4]

Težke li jade pretrpješe u obće samostanski kmetovi, imajući u svakom fratru posebnoga gospodara, a za neprijatelje svu svjetovnu vlastelu, zavidnu redovnicima sbog većega blagostanja i udobnosti života. Fratarski kmetovi, obično najsiromašniji i oderani do zla boga, obitavajući u tako zvanom prnjavoru, gorko se tuže u istodobnim spisima na svoj jadni i težki stalež. Zloglasni Gašpar Barilović, upravitelj Ozlja, činio je bezbrojna bezzakonja kmetovima pavlinskim i prisili kmetove kamenske na godišnji podavak, akoprem Kamensko nije nikad stajalo u kotaru ozaljskom. Nakon smrti kneza i bana Petra Zrinjskoga potužiše se Pavlini carskim komisarima godine 1672., da je kneginja Katarina Zrinjska pod svu silu naumila bila podvrći pavlinske kmetove pod Svarču, gdje su tada novi grad zidali, pa da ih je na to laskavo nagovarala, a bogme poslije, kad na to pristati ne hjedoše, jedne nedjelje porobiti dala.[1] Koliko je u tom istine, nije nam znano po spisima, ali to stoji, da su se zbog nesreće urotnika upravo mnogi takovi na njih digli i nastojali ih sramotiti, kojim su najviše dobra učinili za života.

---

[1] U listini kapt. zagrebačkog u našoj sbirci.

[2] Plemići Lemići drže još i sada posjed na jednom humku uz cestu na Skakavac.

[3] Spomenica striliša hrvatskih u zapisniku komisije rad zaokruženja Krajine hrvatske od god. 1767. u zem. akivu.

[4] Acta monast. Noviensis. fasc. I. br. 24.

Na molbu kamenskoga sudca Tomaša Pavlakovića i ostalih podložnika ustanoviše dužnosti kamenskih kmetova po nalogu generala Martina Borkovića god. 1662. povjerenici članovi reda Karlo Petračić Istranin i Ivan Belostenec, starješina reda. Kmetovi kamenski morali su obradjivati zemlje fratarske samo u Kamenskom, drva sjeći i raznašati listove iz Kamenskoga do Rečice, Svetica i Karlovca. Nije postojalo nakon toga ni 12 godina, kadno se kmetovi gorko potužiše na priora svetičkoga Besedića, koji ih progonjaše i tjeraše na neobične radnje. Kmetovi zamoliše „staru pravicu“, a rekoše „da velike zabune trpe, stojeći na krajini, i malo zimskih noći podspavaju, a prior ih tira u Svetice na tlaku; da ide njihov kloštar (Kamensko) opako; ako ne da general reda zide popraviti, nam je otići od ovuda (Kamenskoga), jer nas zid drži.“

God. 1668. brojilo je mjesto Kamensko, zvano Kloštar, petnaest kuća, utjelovljenih župi sv. Jakova na Gazi.

---

[1] Memoriale demissum ad Dom. sac. regiae Majestatis Comissarios. Medju kamenskim spisima.

Nešto prije god. 1684. popravljena je crkva, koja je postala već ruševinom, i očišćena od smrada, pošto je bješe Turci oskvrnili. Nastojanjem priora svetičkoga Ivana Šeligovića služila se tada opet misa u Kamenskom, kamo bi dolazili redovnici od Svetica, osobito svake mlade nedjelje. Mnogo je tu crkvu pripomogao karlovački auditor baron Vergucz, davši podignuti jedan oltar u crkvi, te darovao i druge urese. Kapetan u Turnju grof Petar Drašković napravio je oltar sv. Križa, dok žrtvenik sv. Nikole darovaše članovi tada znamenita i bogata ceha ladjarskoga u Karlovcu. Daljnje popravke na crkvi izvede ,prior svetički Ladislav Simandi godine 1692., podigavši novi kor, strop i krov nad crkvom.

Kadno god. 1699. strašnim potresom postrada samostan svetički, i gotov bio porušiti se, pobjegoše redovnici svetički u Kamensko, gdje od to doba ostade takodjer jedan dio fratara.[1] Pošto se nakon poraza turskoga kod Beča umiriše i naše krajine, odciepljen je formalno kamenski samostan od svetičkoga. God. 1707. ustanovljena je stalna rezidencija kamenska, a prvim priorom nakon obnove izabraše Cipriana Vrbanića.

Velikom zaštitnicom i pomoćnicom za sve samostane i crkve u Hrvatskoj a pače i u obližnjoj Kranjskoj bila je grofica Barbara Sidonija Delišimunovićka, rodjena Peranska, kći pukovnika i zapovjednika hrvatske garde na saksonskom dvoru Ivana Šubića Peranskoga. Oporukom pisanom u Paradušu kod Pisarovine 6. kol. 1712. naloži grofica, da se prodadu njezina imanja Paraduš, Drežnik, Slapno, Brlog, Kostanjevac, pa da se nadare petdeset i četiri manastira i crkve, a medju ovima i Kamensko sa dva kmeta, dva slobodnjaka i 200 for. „naj se crikva popravlja, i koja su potribna, a koj goder bi hotel otujiti i najmanje, održi ga Bog od milošće svoje na vike."[1] Mnogo puta nadarivao bi samostan bivši kapetan turanjski grof Ernest Paradeizer, a oporukom ostavi nakon svoje smrti, koja ga je zadesila u Kranjskoj godine 1760., kamenskim fratrima 1000 fl.

---

[1] Benger: Annales, pag. 281, 396., — Vizite kanoničke za arcidjakonat gorički u nadbiskupskom arkivu.

Pavlini bijahu gospodari na dobru glasu, a trudovi njihova nastojanja za kulturu znadu se i danas u okolišu negdašnjih pavlinskih samostana; naročito ima svuda kod tih manastira izvrstna i plemenita voća. Smjestiv se Pavlini po drugi put u Kamensko nastojahu svojski urediti gospodarstvo, i naseliše što više kmetova. U tom pogledu mogoše se ozirati u primjer karlovačkih generala, koji otrgnuv priedjele oko Vukmanića i obližnje Knez-Gorice grofici Mandaleni Nadaždi, vlastelinki u Steničnjaku i Rečici, naseliše (g. 1700. gjeneral grof Karlo Auersperg a g. 1705. princip Hanibal Porzia) na pusta zemljišta tako zvane Kranjce, u istinu pak Hrvate iz obsega današje riečke županije (imena Abramović, Colnar, Kvaternik). Takovi kmetovi dodjoše na kamenska zemljišta god. 1732. iz Bosiljeva imenom: Priselac, Dokman, Marković i drugi. Kmetovi ovi stanovahu u selima Kamenskom, Slunju, Kobilićima i Orlici.

Počevši od godine 1749.—1767. obnovljena je sgrada samostanska, a crkva ukusno uredjena i ukrašena. Crkvu i samostan uresio je liepim slikama fratar Gabro Taller, koji je god. 1760. takodjer napravio oltarne likove za crkvu Trih Kralja na Baniji, sagradjenu tada trgovcem Mihaelom Tucibatom. Kako su Pavlini bili vazda prijatelji knjige i duševnoga napredka, njegovali su oni i u Kamenskom znanost i književnost. Godine 1760. bila je u samostanu svečana disertacija o filozofiji pod pokroviteljstvom učenoga karlovačkoga auditora Matije Hangela, velikoga prijatelja kamenskih Pavlina. Predsjedao je disputi fratar Petar Martinović, bivši profesor filozofije u Lepojglavi, a branitelji tesa bijahu mladi filozofi fratri Martin Sommer i Bruno Bogdan.[1]

---

[1] Po kaptolu zagrebačkom izdani priepis oporuke u našoj sbirci.

Prigodom arondiranja hrvatske Krajine god. 1778. i god. 1782. procienjen je samostan kamenski, i to sgrade na 11.272 for. 33 kr., a zemljišta na 31.608 for. 30 kr. Radilo se već tada o konačnom razpustu samostana, ali dvorska komora predloži ipak, da se ostavi samostan sa četiri redovnika, a ostalo osim vrta da se utjelovi Krajini, pa da se Pavlinima godimice plaća 1264 for. 20 kr. odštete.[2] Napokon god. 1786. bi dokinut po naredbi cara Josipa II. i kamenski samostan, a tri godine kasnije premještena je u Kamensko župa od sv. Jakova, gdje je bio župni dvor upravo izgorio, a crkvu i groblje Kupa podrovala. Župnik dobi za stan jedan dio samostana, a ostalo služilo je za žitni magazin kompaniji švaračkoj, dok stan manastirskoga gospodarskoga upravitelja, stojeći na desno od crkve, opredieli vojna uprava za stan častniku.

❧

IX.

Klokoč.

Okolica i grad. — Crkvine. — Povlastice Klokočana od g. 1224. — Frankopani gospoduju klokočkim kotarom — Klokočka župa. — Plemići klokočki. — Klokoč pod zaštitom i vlasti knezova Celjskih i Vitovca. — Nevolje Klokočana. — Klokoč krajiška straža.

Podjemo li iz Karlovca kordunaškom cestom preko Mrežnice i Korane, pokraj Turnja na slunjsko brdo kroz sela Tušilović i Vojnić dolinom radonjskom na brdo Presjeku, gdje se ceste križaju, to nas jedna cesta vodi na lievo u bivše kompanijsko mjesto Krstinju, dok druga vodi u Klokoč. Svega skupa imade od Karlovca dobrih sedam sati vožnje do Klokoča. Oko Vojnića je zemlja liepa crnica i plodna, ali dalje prema Klokoču počinje se vrlet i kamen, te zemljište dobiva sve dalje prema Slunju lik krasa, koji se opet gubi kod Cetina i na bosanskoj medji. Od Dunjaka, gdje je pravoslavna župa sv. Ilije, vide se u gustoj šumi na onizkoj kosi podrtine nekoć učvršćenog i dobro obšančanoga grada Otmića. Podnožjem strme kose mlakovačke i klokočke, te šume otmićke i glavice Crkvine žubori rieka Glina romantičnim ovim priedjelom.

---

[1] Izvještaj priora Tucibata medju kamenskim spisima.

[2] Protocoll. commiss. incorporatoriae de a 1768 i izvieštaj savjetnika Komaromija u mojoj zbirci.

Grad Klokoč (sl. 9.) osovio se na onizkom brdu, koje je ogranak mlakovačke kose. Upravo pod gradom utječe potok Rabnica, dolazeći od zapada, u Glinu. U jarku izpod grada nalazi se studenac bistre vode, te nosi ime grada, koji nosi svoj naziv od zdenca, iz kojega klokoće voda. Grad Klokoč sagradjen je na četverokut od sitnoga rek bi potočnoga kamena. Zidine su sada već okrhane, mahovinom obrasle i od starine tmaste, ali uza sve to veoma čvrste. Na sjevernoj strani podiže se okrugla kula, za hvat viša od gradskoga zida, a još stoji na njoj drveni čardak, u kojem bijaše prije straža sa dva topa glasnika, da gruvaju, ako bi se Turčin približavao.

Iz vana izgleda grad kao kakova stara crkva. God. 1865. bijaše grad još dobro uzčuvan, te je služio stanom krajiškoga častnika krstinjske kompanije. U gradu bijahu tri prostrane sobe, a nad sobama virio je još zid s puškarnicama na tavanu. Po cielom ostalom gradskom zidu nalaze se nebrojene puškarnice, a uz gradsko platno, u koliko ne bijaše pod krovom, namješten je bio triem. Još god. 1816. i 1818. stanovaše u prvom katu zapovjednik korduna, dok je u prizemlju bio stan mjestnoga častnika, a u tornju (stublini) namještaj kordunskoga liečnika.

Vanjština grada Klokoča pokazuje veliku starinu, ali bez ikakove gradjevne znamenitosti. Oblik mu je isto takav, kakav mu bijaše prije sto i više godina, kako nam to pokazuje sačuvana osnova od konca sedamnaestoga vieka.[1] Zidovi gradski dugi su četrnaest a široki devet hvati. Što se sačuvalo od zida, sve to potječe iz doba prije provale turske. U staro doba ulazilo se u grad kroz drveni čardak i most lančenik u visini prvoga kata, ali odkako je jedan častnik na tom triemu poginuo od turskoga zrna, spuštena su vrata niže k zemlji, gdje se i danas nalaze. Oko grada bijahu nekoč palisade i duboki obkop, koji je sada zasut.

Izpod grada na obronku brda prostire se klokočko selo sa više od 550 žitelja pravoslavne vjere, koji imadu svoga paroka kod sv. Ilije u Dunjaku. Župa se ova službeno zove klokočkom. Jaki i zdravi ljudi nose crvenkape i crvene prsluke, a žene se odievaju poput ostalih pravoslavnih bivše krajine. Odielo im je dosta skupocjeno i ukusno, jedino što im ne valja kroj.

Izgled iz grada Klokoča veoma je liep. Vidi se čak do Kleka i Plješivice, a i daleko u Bosnu. Osobit je vidik u Bosnu sa crkvene kose, gdje je g. 1334. i još koncem XVI. vieka stajala katolička župa klokočke sv. Marije u kotaru goričkom. Ovo mjesto nazivlju još danas „farom“, a tu su koncem prošloga vieka podignuti šanci i obkopi.

Izpod brda prama jugu i zapadu vidi se zelena klokočka dolina, i dalje do obronaka cetinskih, krstinjskih i kladuških glavica. Prema Klokoču na brdu Crkvini vide se razvaline stare crkve, možda sv. Vida (in metis), što se g. 1334. u zborniku arcidjakona Ivana goričkoga spominje. Medju ovim brdinama protječe Glina sa pritocima Rabnicom i Žronicom, a presieca ovu dolinu cesta, što dolazi od Dalmatinskoga sela i Hruševice. Najdivniji izgled pruža nam se prema jugu sve do Cazina i Jajca, gdje se redaju brda i brdašca prerazna oblika. Vidi se siva gra-

---

[1] U zem. arkivu u svezku II. Karlstädter Granitz betreff.

dina Velika Kladuša, a oko nje romantičan priedjel, ali veoma siromašan i pust!

Ne ima dvojbe, da je na prostoru današnjega klokočkoga kotara bilo za rimskoga gospodstva pojedinih odličnih sgrada; zato bi imale svjedočiti amo tamo razasute stare zidine i rimski novci, koje izkopaše po više puta u priedjelima Slunja i Cetina. Tko je bio osnovačem grada Klokoča, ne može se znati, ali je sva prilika, da je postojao već onda, dok su hrvatski kraljevi

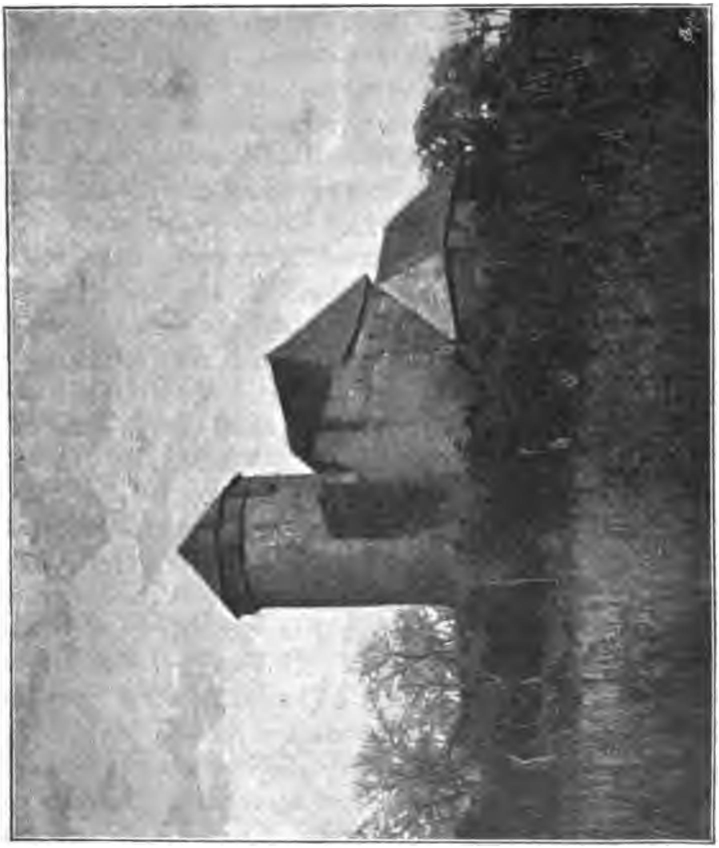

Sl. 9. Klokoč (sa sjevero-zapadne strane).

kraljevali. Valjda ga je sagradilo starinsko i moćno pleme klokočko za sielo plemenskoga starješine i pučkoga sbora, utvrdivši ga poradi obrane od neprijatelja, navlastito feudalnih velmoža i silnika. Kasnije dospio je grad, kako se to dogodilo većini plemenskih, obćinskih i županskih utvrda, na krunu i državu, a upravljali bi ga kraljevski kaštelani. Po tomu, što se jur god. 1224. u Klokoču spominje u listini Crkvina, gdje je od zemana crkva stajala, može se suditi, da je u priedjele klokočke za davnih vremena uvedena kultura i kršćansko bogoslužje.

Jedva bi povjerovali danas naši Turopoljci, da je poput njihova plemenita kotara bilo u hrvatskoj državi i još mnogo slobodnih obćina i plemenitih bratstva (plemenskih ljudi), što su se razlikovali od kmetića. Stara županija goričkа brojila je puno slobodnih plemena, koja se spominju u listinama, a dapače i u spisima saborskim još u drugoj polovici šestnaestoga vieka. Zapisnici saborski spominju, da su na utvrdi pograničnih gradova pomagali težaci i podvozi god. 1557., 1562., 1567. i 1573. osim drugih vlastela i plemena: Klokočani, Ladihovići ili Vladihovići, Smrčkovići, Vojnovići kod Vojnića, Gorički kod Velemerića i Tušilovića uz Koranu, Tvrdenići, Krekovići, Mikšići (oko grada Kremena), Huševčani (kod sela Huševica).[1] Najvažnije i najsilnije bilo je pak pleme klokočko, razgranjeno po prostranom zemljištu oko Krstinje i Klokoča prama Kladuši i Cetinu. Klokočki plemići primiše svoje povlasti 9. siečnja 1224. od kralja Bele IV. poveljom jamačno najzanimivijom i najvažnijom od svih povelja toga darežljivog i velikodušnoga kralja, koji je tada za života otca kralja Andrije II. bio vojvodom slavonskim. Povelja pisana je po svoj prilici u Zagrebu rukom Matije prepošta zagreb. i kralj. kancelara, a u njoj posvjedočiše kraljevsku odluku velikaši, biskupi i župani, a medju ovima ban hrvatski Martin, Baća župan zagrebački, Gunielin arcibiskup spljetski, Martin biskup krbavski, Mićo biskup kninski, Herbart opat topuski i Bonceslav župan gorički. Posljednju petoricu zove povelja urodjenicima zemlje klokočke, po svoj prilici zato, jer su oni zastupali užu velebitsku kraljevinu Hrvatsku.

---

[1] Monumenta comitialia regni Hungariae od V. Fraknoia. Volumen IV. p. 623. — Zapisnici saborski u zem. arkivu.

Poveljom podieli Bela stanovnicima klokočkim: Radošu i njegovoj braći, Zorjanu, Veztu i Damjanu i njihovu bratstvu, zatim bratstvu Križana, Šimuna, Slaveča, Vranka, Vukca, Fridrika, Dobrogosta i Vukana, za koje kaže kralj, da su potomci slobodnjaka sv. kralja na Gorici, za vjernu službu, izkazanu njemu i njegovu otcu kralju Andriji, na vieke viekom preimućtva i sloboštine kraljevskih dvoranika i družine. Zemljište klokočko, da bude za vazda njihovo, a da su riešeni svake odvisnosti od kraljevskoga grada Klokoča. Kralj omjeri kotar klokočki, koji je obsezao prostore oko rieke Gline i Krstinje prama Korani. Stanovnicima (hospites) unutar kotara valjalo je platiti godimice mjesto kunovine deset denara, od koje svote dopitao je kralj trećinu plemićima, a ostala dva diela, što su pripadala kralju, darova Bela Radošu Klokočkomu i njegovim nasljednicima za odličnu službu, izkazanu darovatelju i kralju Andriji. Nasuprot u priznanje ovoga kraljevskoga velikodušja, da budu dužni plemići klokočki, kad bi bila nužda i potreba, priskočiti kralju u pomoć petnaestoricom oklopnika i stotinom domaćih pješaka. Po običaju kraljevine uvedeni su zatim Klokočani na novo u posjed zemalja kraljevskim pristavom Petrom, sinom Jurče Zagrebčanina.[1]

Na ovoj listini osnivahu se svakolika prava Klokočana, koja potvrdiše kasnije i drugi vladari, naročito odobrio je klokočke povlasti kralj Ludovik g. 1381. na molbu Kirina sina Pavlova, Nikole sina Vojavića, Andrije sina Damjanova, Pavla sina Ivanova, Grdine sina Živojnova i Stjepana sina drugoga Grdine, svih od plemena klokočkoga. Plemići klokočki uživahu neoskvrnjeno stečene slobode do god. 1387., a te godine promieni se njihov odnošaj na toliko, što izpod neposredne zaštite kraljevske dospješe pod okrilje obitelji knezova Krčkih, nazvanih kasnije Frankopana, pošto kralj Sigismund posebnom poveljom od 25. studenoga navedene godine pokloni uz malu odštetu kraljevski grad Cetin i kotar klokočki u županiji zagrebačkoj hrabromu i vitežkomu Ivanu knezu Krčkomu, s obzirom na sjajne zasluge kneževe kod izbave kraljice Marije iz ruku buntovničkih. Povelja naročito iztiče, da je knez Ivan prvi skočio na pomoć s vojskom, kadno ban Ivan Hrvat i predstavnik vranski Ivan od Paležnika razbojničkim načinom kod Gorjana uhitiše kraljice Elizabetu i Mariju, i na silu ih iz grada Gumneča (Bosiljevo kod Čazme) odvedoše u Počitelj pod Velebit i poslije Mariju po silovitoj smrti stare kraljice Elizabete u Novigrad na morskom žalu, odkle knez Krčki izbavi kraljicu Mariju.[1]

---

[1] Kukuljević: Jura, Tomus I., pag. 49.

U kotar klokočki uvedoše Ivana Krčkoga kralj. povjerenik Stjepan, sin Vuka od Obreži, i zagrebački kanonik Benedikt još iste godine na dan sv. Lucije. Pukovnik barun Gedeon Maretić, potekavši sam starinom od roda klokočkoga, tvrdi u svojoj rukopisnoj povjesti kotara klokočkoga, da je Sigismund predao Klokoč Frankopanima iz srdčbe na Klokočane, koji niesu marili pohititi na pomoć kraljicama, akoprem niesu bile daleko od mjesta, gdje ih zatočiše buntovnici. Medjutiem kralj Sigismund, koji bješe g. 1406. na molbu Nikole Frankopana sina Ivanova na novo potvrdio Frankopanima posjed Cetina i Klokoča, zajamči šest godina kasnije i klokočkim plemićima stare sloboštine i to na molbu plemića Franje sina Vladimirova, Stjepana sina Dražilova i Karina sina Nikolina, koji dodjoše u ime čitavoga plemena pred lice kraljevo. Posljednja kraljevska podkrepa na pravice Klokočana sliedila je na 14. rujna g. 1550., kad dodjoše k Ferdinandu iz Klokoča Juraj Vojkfi (Vojković) i Krištof Otmić.[1]

---

[1] Neo reg. acta fasc. 1646. broj 3. prije u zem. arkivu, sada u Pešti.

Pod zaštitom kraljevskih povlastica napredovao je kotar klokočki, te opažamo kod Klokočana za čitava dva vieka u svakom pogledu povoljne obiteljske, družtvene i imovne odnošaje. Kotar obsezao je god. 1334. pa još i god. 1501. četiri župe: sv. Marije u Klokoču, sv. Vida na Medji, i sv. Križa u Gaju i u Jablanovici. Potonja dva mjesta ne obstoje sada, ali se može opredieliti položaj Gaju na strani kladuškoj, a Jablanovici prama Cetinu. U župi klokočkoj bio je god. 1501. župnik Juraj, kapelan Ivan i gracijan (prebendar) Bernardin.[2]

Izmedju obćina, što uzkratiše kaptolu zagrebačkomu crkvenu desetinu dopitanu iz nova uredbom bana Mikca Prodanića za biskupa zagrebačkoga Ladislava god. 1320., bili su Klokočani najviše uporni, uzročivši time prečeste pravde i ovrhe. Na cvjetnicu god. 1447. naloži gubernator ugarski Ivan Hunjadi Klokočanima, da podmire desetinu, budući da im je dužnost dokazana poveljama kraljevskim i odsudom banova Fridrika i Ulrika knezova Celjskih.[3] Budući da se tomu oglušiše pa se i obližnji Vladihovići uzrujaše poradi desetine, ne davši je za tri godine, zapovjedi kralj Ladislav o Jakovlju g. 1457. tadanjemu banu hrvatskomu Ivana Vitovcu Grebenskomu, da silom utjera desetinu.[4] Čini se, da su ove krepke kraljevske odluke djelovale, i da se Klokočani umiriše, izbavljajući u napredak desetinu, a kako se iz kasnijih zapisnika vidi, kaptol je desetinu klokočku u zakup davao; god. 1549. pobirao je desetinu za kaptol tadanji župnik Brnjevski kod Gline.[5]

---

[1] Fejér: Croatia et Slavonia disquisita, pag. 13.

[2] Popis župa zagr. bisk. Starine, knj. IV., str. 216.

[3] Krčelić: Hist. ecclesiae zagr. p. 175.

[4] Marcelović: Rukopisna regesta bijahu u biskupa Guglera u Zagrebu.

[5] Codex sa različitim bilježkama u kapt. arkivu.

Plemići klokočki dielili su se na dvoje: na vlastelu (vlastelinčiće), držeći svaki po nekoliko kmetskih selišta, i na plemiće jednoselce (nobiles unius sessionis). Medju prve spadahu porodice: Otmići, Vojkovići, Maretići, Šimunčići, Vojnovići, Polažanići i Stepići.[1]

Uslied provale turske zadesiše neopisivi jadi narod oko Klokoča, koji bijaše prvi na udarcu. Neprestana bijaše borba za obstanak, a jamačno bila bi ova uspješnija, da nije bilo toliko domaćih nevolja i pokvarenosti. Slobodne hrvatske obćine niesu toliko nastradale zulumom turskim, koliko pretrpješe od domaćih feudalnih velmoža, koji upotrebivši obći metež i očajno stanje siromašnih plemića i slobodnjaka kadšto silom kadšto prevarom pod krinkom zaštite skučiše čitava plemena pod jaram kmetstva. Klokočki kotar dobio je iza Frankopana nove zaštitnike u knezovima Ulriku i Fridriku Celjskom, a iza ovih u banu Ivanu Vitovcu. God. 1530. bijaše Klokoč u vlasti bana Ivana Karlovića, te je ovaj u svom gradu Klokoču pisao nekoliko pisama, od kojih su nam dva poznata.[2] Premda je Ivan Karlović bio veliki tlačitelj u Lici i Krbavi, njegov je rodjak i baštinik slavni ban Nikola Zrinjski bio još grozniji tjerajući slobodne ljude u kmetstvo. Dali je i Klokočane tlačio, nije nam poznato, ali znademo, da su i ovi mnogi trpjeli od susjednih vlastela, tužeći se g. 1556. na nasilje plemića Jurja

---

[1] Bilo je i drugih manje važnih plemićkih porodica: Lomnički, Gerdakovići, Galići-Horvati, Pavlakovići itd., koji se svi još god. 1567. i 1573. tamo nalaze, a nose pridjevak „de Klokoch". Mnogi od ovih rano se preseliše gore više, te oko Zagreba, u Zagorju i Turopolju stekoše si posjede. Najvažniji od svih bijahu Otmići, koji imadjahu blizu Klokoča svoj utvrdjeni grad, te se već god. 1492. napominju kao vele ugledni muževi. Tako isto bijaše i porodica Vojkovića, imajući svoj dvor Vojković na Glini, veoma rano uvažavana. Ova porodica posjedovaše kasnije imanja u Zagorju. Postavši barunima a kasnije grofovima pomagjare si ime, te se počeše pisati Vojkfi, a živu još i dan danas.

[2] Zem. arkiv: Privilegia (litt. missiles).

Farkašića,[1] god. 1563. zajedno s plemićima Smrčkovićima na kneza Franju Blagaja,[2] a napokon još god. 1573. poradi zapisa Klokoča na Franju Nadažda i Jakova Turocija.[3] Sva daljnja povjest Klokoča nije drugo nego vječno rvanje s Turcima i strahovito krvopoliće. God. 1557. stavljena je u grad Klokoč krajiška straža. Tako nalazimo tamo god. 1563. četiri, a god. 1581. deset plaćenih stražara. Kao zapovjednik grada spominje se od god. 1561.—1563. Ivan Maretić, član znamenite klokočke porodice. Godine 1566. posvoje Turci grad i poubijaše sve stražare u njem, ali su do skora iztjerani i pobijeni. Sve do pada Bišća god. 1592. branio se Klokoč proti turskoj sili, a tada ga naši bez okršaja napustiše, držeći, da je Klokoč malo važna uvtrda, tiem više, jer je trebalo sila na obranu inih krajiških gradova.[4] Grad zaokupe tada Turci, a jadno pučanstvo oko njega stranom se razbjeglo a stranom je izginulo pod mačem okrutnih neprijatelja. Nekoji se skloniše u obližnje krajiške tvrdje, dočim su se neki kukavniji valjda ovom zgodom poturčili. Jedan se dio klokočkoga pučanstva naseli u selu Gradišću kod Lipe, gdje još i danas imade kojih desetak porodica klokočkih.

Iza toga ne spominje se Klokoč mnogo godina. Dok je hrabri knez Petar Zrinjski sa svojim tastom Vukom Frankopanom Tržačkim zapoviedao krajiškoj vojsci, zaletio se jednom god. 1649. pod Klokoč i ondje upravo živo izmlatio Turke. Vrela, koja nam za ovo doba napominju Klokoč, vele, da je bio pust zajedno sa gradom Vojkovićem na Glini i Otmićem.[5] Napokon dodje ipak Klokoč u ruke kršćanske vojske. General karlovački

---

[1] U arkivu kaptola zagreb. locus cred. Protocoll 2. str. 23.

[2] Ibidem: Protocoll 3. str. 318.

[3] Ibidem: Protocoll 28. str. 547.

[4] Maretićev rukopis.

[5] Valvasor: Ehre d. Herz. Krain, XII. — Lopašić: Spomenici Krajine II. str. 188.

Josip Ivan Herberstein zauzme god. 1681. grad Klokoč, te ga dade na državni trošak popraviti, i u nj postavi posadu. Osamnaest godina iza toga popravi i uvtrdi ženijski pukovnik Holstein gradinu klokočku, u kojoj zapoviedaše Ugrin Matijević.[1] U gradu bijaše stalno namještena posada, sastojeći od vojvode i nekoliko vojnika, te je sve do godine 1747. pripadao Klokoč zajedno sa Perjasicom, Budačkim i Skradom kapetaniji barilovićkoj.[2] God. 1713. naseljeno je mnogo Vlaha u klokočkom okružju, nu jer zemlja nije mogla tolike hraniti, odbjegoše g. 1715. svi do šest kuća, koji ostadoše ondje. God. 1717. naseli opet vojni erar u Klokoču i Krstinji mnogo pravoslavnih uskoka, ali i od ovih dobar broj umakne u Tursku.[3]

Nakon preustrojenja Krajine u pukovnije i kumpanije (god. 1749.) bude Klokoč postajom za častnika. Posljednjega turskoga rata god. 1784. navališe Turci iznenada pod Klokoč, posjekavši tu 40 Žumberčana pod poručnikom Gvozdanovićem, porobiše mnogo blaga i odvedoše više žena i djece u Tursku. Jamačno bilo bi i veće nesreće, da nije u pomoć došao kapetan Gola s jakom četom. Iza ukinuća Krajine ostade Klokoč prazan.

---

[1] Stari registar kod vojnog zapovjedničtva u Zagrebu.

[2] Zem. arkiv: Karlstädter Granitz betreff sv. I. — Lopašić: Spomenici Krajine III. str. 311

[3] Registar kod vojnog zapovjedničtva u Zagrebu. — Lopašić: Spomenici III. str. 311.

❧

X.

Kremen i Ladihovići.

Opis grada Kremena i okolice. — Pleme Ladihovića i povjest njegova. — Kremen u vlasti Stjepana Frankopana god. 1442. — Herendići drže Kremen. — Turci zaokupe Kremen god. 1582. — Doselenje Vlaha.

Dok je na kordunu bivše slunjske pukovnije počev od Maljevca pa do Batnoge iza Cetina sve zeleno i pitomo, a zemlja plodna, sasviem je drugačije na strani prema Slunju, kad se Žalčeva kosa prodje. Priedjel je tu kamenit i lišen šume i sve postaje pusto i neprijazno. Žalibože, da se u ovom kraju i u okolici Slunja opaža sve to veća oskudica šume, što će narod i najkasnije prisiliti, da se kamo drugamo seli. Golotinja i krš priedjela opaža se osobito, kad se cestom stigne na Kremensku glavicu, gdje se očima otvara vidik ća do Plešivice, na Lisac, na Cvitović sa katoličkom crkvom sv. Nikole i sa pravoslavnom istoga svetca, pa na Veljun i na Slunj.

Ovi sada dosta pusti krajevi, koji broje riedko i siromašno žiteljstvo, bili su nekoč postojbina snažnog i mnogobrojnog plemena Ladihovića (Vladihovića), koje se po dosta puta spominje u sačuvanim povjestnim vrelima. Zub vremena uništio je mnoge tragove prošlosti, ali dva mjesta sjećaju i danas vanjskim svojim likom na stara vremena. Jedno je Gnojnica, gdje je već god. 1334. stajala crkva sv. Marije, od koje se vidi nad Koranom podor sa dosta tesana kamena, pa crkva sv. Nikole u Ladihoviću (Cvitović). Gnojnica bješe zavičaj hrvatske obitelji Praprutovića, iz koje je potekao glasoviti vitez Vuk Praprutović, poginuvši g. 1566. u Sigetu uz bana Nikolu Zrinjskoga. Obitelji Praprutovića darovaše Zrinjski kasnije, kad se

sbog turske nevolje na Korani održati ne mogoše, dvor Ostrnu kod Božjakovine, kamo se oni preseliše.

Druga je starina Kremen (Kremek), nekoč glavna tvrdja plemena Ladihovića, a poslije vlastnost knezova Slunjskih Frankopana. Razvaline grada stoje i danas nedaleko od ceste, što u Slunj vodi, polag sela Kremena. Grad je sazidan nad Koranom, preko koje stere se planina kremenska, zaodjenuta donekle bukovom šumom. Sada je Kremen gotovo sasviem porušen; od njega ima samo jedna kula do 8 hvati visoka i komad zida. Polje pod Kremenom zove se logorište, a kažu, da je na njem njegda vojska bila. U jednoj narodnoj pjesmi spominje se, kako su Turci iz toga logorišta odveli „Mile“ i „Janje“ od sedam godina. Uz Kremen išla je stara cesta preko Korane u Dalmaciju, a tom cestom je još proputovao cesar Josip II. Od Kremena na sjevero-zapad prema Blagaju ima kod Velike Glave gromada kamenja od neke stare crkve, a mjesto zove se i danas Crkvina. Možda je tu bila crkva sv. Brnardina, koja se uz župnu crkvu sv. Nikole u Ladihovićima (već g. 1334. župa) u današnjem Cvitoviću (Brkašici) spominje u plemenu ladihovićkom.

O plemenu Ladihovića (Ladyhovich, Vladyhovych) nije se sačuvala nikakova uspomena u narodu, jedino o gradu Kremenu priča se, da su ga Turci razorili. Tu neka pomažu sačuvani pismeni spomenici. Pleme Ladihovića držalo je zemlje uz obje obale Korane prema Ladjevcu, Slunju, izvoru Gline i Klokoču, te je medjašilo sa plemenom klokočkim, smrčkovićkim i stojmerićkim. Već od kralja Karla Roberta i nasljednika mu Ljudevita dobi pleme Ladihovića zajamčenu plemićku slobodu i posjed. Nu početkom petnaestog vieka, za turskih provala propadoše njihove kraljevske darovnice. S toga potvrdi g. 1425. kralj Sigismund staro njihovo plemstvo i slobodu na molbu Domše, sina Jurja Ladihovića. U ovoj se izpravi Domša od Ladihovića nazivlje takodjer pridjevkom „aliter

Miksych“.[1] Pleme ladihovačko sakupljalo se u klupe kod župne crkve sv. Nikole u Ladihoviću. Bez sumnje bio je u plemenu slobodan izbor župnika. Kao takov bio je god. 1552.—55. plemenski brat pop Grgur Stoić, koji je imao imanja i kmetove, te se češće spominje u sačuvanim spisima. U plemenu bilo je vlastele, koja su držala kmetove, i plemića jednoselaca. Poglavica plemena zvao se kao i kod obližnjega plemena smrčkovićkoga hrvatski „knežinjak“, a latinski sudac (judex nobilium generationis Ladihovich).[2] Poglavita vlastela bijahu: Fabianići, Nemanići, Herendići, Sankovići, Nikšići ili Mikšići i Cvetovići.[3] Po posljednjim obiteljima prozvana su po svoj prilici današnja sela Nikšići i Cvitovići. God. 1464. imali su u Ladihovićima kmetove vlastela Šimun Vuk, Fabianić, Nemanić i pod Kremenom Herendić. Kremen bilo je poglavito imanje i ujedno grad za obranu plemena. Kremen je prodala bila Ilka, udova Domše od Ladihovića a kći Blaža Kapitanića od Dešnika (Desnicha), g. 1442. knezu Stjepanu Frankopanu za 1000 fl. i uz odkup nekih zemalja u modruškoj županiji. Pridržala si je pak pravo, da može prodani grad opet odkupiti.[4] Kasnije je ili udova Ilka ili pak Stjepan Frankopan ustupio Kremen plemiću Marku od Čave, koji bude u kaštel Kremen g. 1454. uveden.[5] Nekoliko kmetova iz Ladihovića imao je g. 1461. knez Damjan Frankopan Slunjski, grad Kremen pako dodje u vlast plemića

---

[1] Stara dva prepisa u zbirci E. Laszowskoga.

[2] U Ladihoviću bili su knežinjaci: god. 1461. Tomaš Kačizić; g. 1464. Šimun; g. 1493 Broz Govorković; g. 1501. Ivan Lovorković; g. 1540. Ivan Nemanić, sudac plemića.

[3] Osim toga spominju se u raznim spisima ovi ladihovićki plemići: Bežanići, Duljančići, Fabkovići, Hrčići, Lackovići, Mihalovići, Pivičići, Stoići, Štefačići, Štefoići, Vitalići, Vukovići, Žibrinići, Žilkovići. (Bilježke ove učinismo najviše po registrima crkvene desetine za kotar gorički i po prot. 28. loc. credibilis kaptola zagrebačkoga).

[4] Neo reg. acta, fasc. 316. br. 9 prije u hrv. arkivu, sada u Budimpešti.

[5] Arkiv kaptola zagreb. Izvorni spisi, fasc. 24, br. 2.

Herendića, koji bijahu polovicom petnaestoga vieka od Bužana (Bužima) u dolnjoj Lici došli u pokupske strane, gdje su postali vlastela pod Lipom na Mriežnici i u Bubnjarcima kod Ribnika. Najkasnije držahu imanje kremensko knezovi Slunjski Frankopani, knez Juraj i po njegovoj smrti ban Franjo Slunjski. Njegova sestra Ana ustupi god. 1572. sa ostalim imanjima i Kremen, a za Kremenom posezali su sada plemići Herendići, tvrdeći, da njima pravno pripada. God. 1573. prijavio je kapetan Tomo Hojšić od Like u kaptolu zagrebačkomu, da je on rečene godine na Vrbanovo u družtvu Mihajla i Petra Herendića sa nekoliko vojske (cum certis militibus et satelitibus) pošao u susret Turcima, koji su tada često četovali, pa da je sa svojom četom legao na sjenokošu zvanu Radoplica, čekajući vas dan Turke. Tu čuje na jednom riku topova od Kremena, na što je pošao odmah s četom pod taj grad, tražeći Turke, kojih ipak nije našao, već mu kmetovi kremenski dojaviše, da su grad Kremen silom zauzeli sluge Mihajla i Petra Herendića. U taj posao nije se hotio pačati Hojšić, te ni malo ne pomažući kod zauzeća Kremena, vratio se natrag sa svojom četom.[1]

Herendići niesu mogli pridržati Kremena, koji posjedne krajiška straža. Knezovi Slunjski imali su mnogo brige i muke, da sačuvaju Kremen, koji je bio poradi prolaza Turaka kremenskim klancem vazda u velikoj opasnosti. Kremen zauzmu Turci mjeseca augusta godine 1582. Vojvode Mihalovića nije bilo tada u gradu, koji su čuvala samo dva stražara. Turci ob noć nahrupiše na grad, a vodje im bijahu četiri uskoka. Oni upališe Kremen, a 40 osoba odvedoše u sužanjstvo.[2] Posljednji župnik spominje se u Ladihovićima god. 1574. Valjda je on doživio propast Kremena i svoga plemena.

Kremen ostao je pust mnogo godina, ali god. 1645.

---

[1] Ark. kapt. kapt. zagreb. Loc. cred. Prot. III. br. 122.

[2] Fugger Relationen. Rkps. car. knjižnjice u Beču.

utvrdiše ga iz nova Turci uzprkos uvjetima primirja od god. 1635. pa je služio kao tuska tvrdja prama Slunju sve do god. 1699., kad ga naši opet posjedoše i oko njega nešto naroda nastaniše. Prvi doseljenici bili su većinom Vlasi, samo u priedjelu Brkašice i kod razorene crkve sv. Nikole nastanjeno je nekoliko katoličkih obitelji. Pošto su novi stanovnici neprestano bili napastovani i od Turaka, a katolici takodjer i od Vlaha,[1] a krajišnicima nametala se u obće velika robota, to se je dosta kuća odselilo iz Kremena i Cvitovića u Sriem. Na mjesto odseljenih dodjoše novi žitelji iz Modruša i iz Bosiljeva, koji i danas jošte stanuju oko Kremena. Oni sami pripoviedaju, odkuda im djedovi dodjoše pod Kremen.

⁂

XI.

Križanić-Turanj.

Opis okolice. — Osnutak grada Križanić-Turnja. — Dogadjaji Križanić-Turnja. — Hrvatski Križanići.

Ako se Karlovčani i najvole šetati do Dubovca i rado se uzpinju na brdo k staromu gradu, da uživaju sladki pogled na milu domovinu, to je i šetnja prama Udbinji do vrela izvrstne vode, zvane sada obično po njemački „Brindl“ vrlo ugodna, a to tiem više, što se diljem puta prolazi uz tihu Koranu mimo ogromnoga mlina Pongračeva kroz liepo i dobro uredjeno mjesto rakovačko, gdje osobito imponuje veličinom i čistoćom gradnje sgrada realne gimnazije.

---

[1] Službeno izviešće od god. 1715. kaže, da Cvitovčani izjaviše »dass auch die Wallachen ihre Kinder stehlen und in die Türkhey zu Verkauf fangen«. Vidi Lopašić: Spomenike hrvatske Krajine, knj. III. str. 310.

Kod Udbinje uzpinje se cesta na brdo, a kad si na ovom, otvara ti se široka ravan uz rieke Mriežnicu i Koranu okružena dosta visokim i po obliku svom zanimivim vrhovima: Martinšćakom, viničkim i belajskim vrhom pa slunjskim brdima. Ovdje upravo u pročelju slike medju jablanima povrh dva mosta na riekama Korani i Mriežnici, koje se tu slievaju, bjelasa se grad Turanjski nekoč Križanić-Turanj zvan (sl. 10.) sa selom i velikim mlinom karlovačkog trgovca g. Sliepčevića.

Grad Turanj nije stariji od Karlovca, koji su počeli god. 1579. zidati kao glavnu utvrdu na hrvatskoj Krajini. Kraj oko sadašnjega Turnja pripadao je kroz sve doba, za koje imamo pismenih spomenika, starodavnomu gradu Steničnjaku, koji su već u trinaestom vieku držali knezovi Babonići (Blagaji), kasnije knezovi Celjski, Frankopani, a kasnije Nadaždi i Drašković. Zametak Turnja, kao što i dviju kula u Prozorcima na slunjskim brdima, više okolišnih čardaka, učinjen je prema cjelokupnoj obranbenoj osnovi glavne tvrdje, da se Karlovac opaše jakim branicima, i tako sigurnije opre turskim provalama. Za sve vrieme, dok su Turci na naše strane navaljivali, smatrali su Turanj uz Tovunjsku peć (sada Tovunj) i Kamensko, gdje je u ruševinama pavlinskoga manastira stajala straža, glavnim prednjim branikom Karlovca, a iz Turnja poglavito zapriečen je prelaz turskih četnika (martoloza) po obližnjim klancima i branama (slapovima) na Korani i Mriežnici u kršćanske zemlje.

Za podizanje Turnja mnogo su zaslužna dva člana glasovite hrvatske porodice Križanića: kapetani Juraj i Gašpar. O toj obitelji spominjemo mimogred, da je izkonom iz stare krbavske županije, i da joj je stari zavičajni grad stajao u Nebluji više Zavalja i Bišća na kordunu bivše otočke pukovnije, pa da se odanle 15. vieka doselila u Hresno u današnjem bosanskom dielu Hrvatske

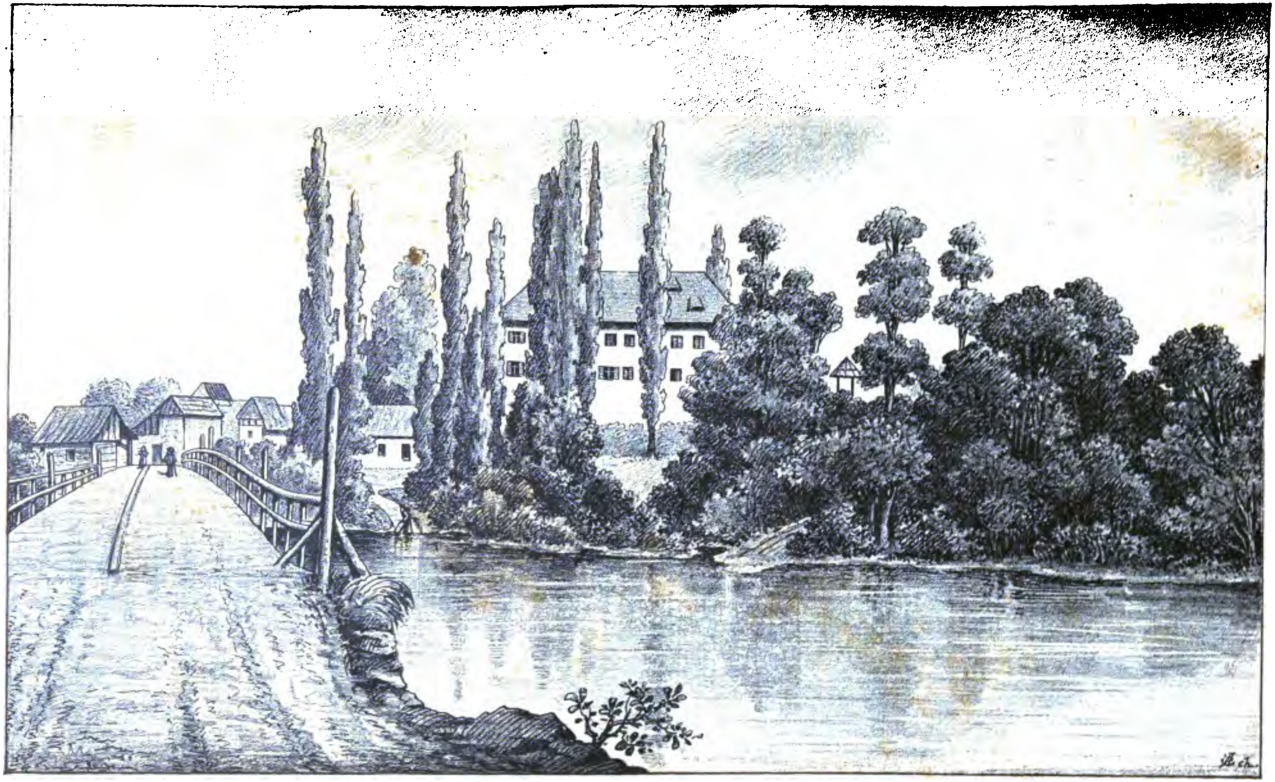

Sl. 10. Križanić-Turanj.

izpod Podzvizda na rieci Glini i u Zamršje i Jelsu kraj Dubovca, gdje je Križanićima knez Juraj Zrinjski podielio bio nekoliko kmetskih selišta.[1] Osnovatelji nove tvrdje na Korani, Juraj i Gašpar Križanić, služili su od mlada kao vrlo odlični i mnogo cienjeni častnici u krajiškoj vojsci. Juraj Križanić bio je kapetanom u vojsci koruškoga zemaljskoga poglavara Khevenhüllera, koja je god. 1578. išla otimati netom po Turcima osvojene gradove na Uni, te se je osobito odlikovao kod zauzeća grada Drežnika. Kad se Karlovac gradio, zapoviedala su braća Juraj i Gašpar Križanići svaki nad jednom četom konjanika, kojima su štitili radnike na novoj tvrdji od turskih navala. Junačkoj braći povjerio je bio nadvojvoda Karlo čuvanje Frankopanskih nekoč gradova Cetina i Drežnika i doznačio im god. 1581. 400 for. za popravak istih.

Gradnja Turnja odpočela je god. 1580. pod nadzorom Jurja Križanića. Sliedeće iza toga godine napraviše postojeće još i sada mostove na Korani i Mriežnici. Još se nekoliko godina kasnije nastavljao posao u Turnju i kod obližnjih čardaka. God. 1583. bilo je dozvoljeno Jurju Križaniću, da može 200 za Drežnik odredjenih težaka upotrebiti kod kopanja graba pri Turnju, a hrvatski striliši, kako se spominje u saborskim zapisnicima, pomagali su radnje kod Turnja i u Prozorcima još i god. 1584.[2] Nova tvrdja prozvana je po junačkim Križanićima Turnjem Križanićevim, pod kojim imenom spominje se ona još i osamnaestoga vieka, i samo kadšto zovu je u službenim spisima „Na mostovima (in pontibus)“.[3]

---

[1] Dubovački urbar od god. 1579. u našoj zbirci.

[2] Croatica, regesta u registraturi ratnoga ministarstva u Beču. — Saborski zapisnici.

[3] Na koliko nadjosmo zabilježena imena turanjskih zapovjednika, evo ih ovdje spominjemo. Nakon smrti Jurja Križanića, koji je oko god 1585. umro, bio je oko god. 1586. kapetanom turanjskim knez Juraj Frankopan Tržački, god. 1620. Andrija Gusić, od god. 1622.—1640. Gašpar Janković, veliki junak, koji je zapoviedao hrvatskim četama u Furlanskoj za rata mletačkoga, a god. 1640. prilikom izvedenja Vlaha iz Turske u boju kod

Turanj bio je prvobitno, kako se to još danas poznaje na zidovima, podpun četverokut na dva kata. Pred gradom stajao je u starije doba ovelik drveni čardak, iz kojega se ulazilo mostom sapetim na lance u gornji sprat. Grad je bio na okolo opasan palisadama; medju ovima i gradom stajale su staje za konje vojničke. Za doba Valvasorova nije se više ulazilo kroz čardak u grad, već izravno ljestvama do mosta lančenika.[1]

Prema važnosti nove tvrdje za obližnju glavnu tvrdju karlovačku gotovo na medji turskoj, koja je nakon Hasanovih vojna (poginuo kod Siska 22. lipnja 1593.) išla tik kod Turnja izpod Slunjskih brda, dobio je Turanj odmah posadu. Ponajprije zapremi ga u listopadu 1582. straža od 12 puškara, a domala ustrojena je III. krajiška kapetanija u Turnju sa kapetanom kao zapovjednikom, poručnikom, zastavnicima, vojvodama, njemačkim vojnicima i haramijama. Posada Turanjska brojila je god. 1657. u svem 134 momka sa 7539 for. godišnje plaće, dočim je bilo još napose u Kamenskom 28 vojnika sa plaćom od 1398 for. Plaćala je tu vojsku kao i u obližnjem Karlovcu pokrajina Koruška [2]

Gvozdanskoga sjajno se odlikovao, god. 1654. grof Juraj Frankopan, sin generala Vuka, god. 1670. barun Krsto Delišimunović, poslije vicegeneral u Karlovcu, vrlo znamenit vojskovodja i stari častnik na Krajini, god. 1680. barun Franjo Oršić, god. 1685. barun Baltazar Oršić, god. 1686. grof Rudolf Paradeiser, god. 1690. grof Petar Drašković, god. 1695. barun Ivan Fridrik Rambschüssel, poslije zapovjednik u Lici, koji je zaglavio sa grofom Coroninom god. 1702. u Ribniku, god. 1702. Baltazar Budački, god. 1712. barun Ferdinand Ernest Kulmer, god. 1719. barun Hallerstein, god. 1724. grof Lovro Paradeiser, god. 1733. Nikola Sily, te napokon god. 1743. Karlo Benzoni, brat biskupa senjskoga Ivana Benzona, primljen god. 1743. medju indigene hrvatske. Kako se može suditi po ovim imenima, bilo je medju zapovjednicima turanjskim vrlo znamenitih muževa glasovitoga roda hrvatskoga i njemačkoga iz austrijskih pokrajina.

[1] Osnova Križanić-Turnja u sbirci carskog inžinira Martina Stiera od. 1659. u bečkoj carskoj biblioteci, rkps. pod br. 9225. — Valvasor knj. XII. str. 68.

[2] Croatica 1657.

Vojska stajala je dielomice u Turnju i Kamenskom, a većim dielom bila je razmještena na stražama po zidanim i drvenim čardacima u Vražiću blizu Barilovića, u Prozorcima, u ruševinama grada Steničnjaka i nekadašnjega Pavlinskoga manastira Petrovca na Petrovoj gori, u Dvorišću pokraj Korane, na potoku Sajevcu i u Mekušju, a nakon razmaknuća Krajine poslije karlovačkoga mira (god. 1699.) takodjer u Vojniću i u gradu Krstinji. Iz prvine nije bilo medju ovim čardacima sela, već su se tuda prostirale guste šume i šikarja, po kojima su se sakrivali Turci i kršćeni Martolozi (Vlasi).

Za navala turskih u Hrvatsku bio je Turanj mnogo puta na udaru, i zato su se često kod njega dogadjali krvavi sukobi. Spominje se, da je već stariji Juraj Frankopan jednom Turke pod Križanić-Turnjem razbio. Godine 1615. popalili su Turci kuće pod Turnjem, a za generalovanja Vuka Frankopana (od god. 1637—1652.) bilo je više puta čarkanja u tamošnjoj okolici. Na 6. rujna god. 1656. porazi odlučno Juraj Frankopan pod samim gradom više tisuća Turaka, koji se bijahu prikupili počevši od Požege, Dubice sve do Krbave pod zapovjednicima Ibrahim pašom od Požege i Mustaj begom od Bišća. Frankopan uhvati živa Mustaj bega i Šahin bega Horošovića, koji nakon dva dana od težkih rana pogibe, zatiem dva Badnjevića, 21 agu i mnogo drugih odličnih Turaka, a i sam požežki paša jedva je živ iz boja utekao.[1]

Pošto je nakon karlovačkoga mira bojno oružje na Krajini počinulo, razširiše generali i kapetani svoju vlast po novo zadobivenim priedjelima, podvrgoše si starosjedioce i nove naseobine, i stvoriše na mnogim mjestima od vojnih zapovjedničtva čitava vlastelinstva sa svima feudalnim atributima onoga doba. Osobito je bio pohlepan na vlast i dohodke turanjski kapetan barun Rambschüssel, podloživ si silom do 80 vlaških kuća u Steničnjaku, 60 kuća u Hutini i toliko u Vojniću, od kojih napravi venturine i mazole (kmetove, koji su bili dužni uz robotu takodjer vojevati) na svojem dobru, premda je te uskoke bio naselio grof Ivan Drašković. Istom nakon petgodišnje pravde morao je Rambschüssel po nalogu kralja Leopolda god. 1700. odstupiti posjednute priedjele u Steničnjaku udovi Mariji Magdaleni Draškovićki. Grofovi Draškovići tužili su se i sbog drugih okupacija kapetana turanjskih. Karlovački general grof Karlo Auersperg naseli pismom od 29. srpnja god. 1700. tobože Kranjce, ali u istinu hrvatske podanike iz delničke okolice (Abramoviće, Colnare, Kvaternike), koji pobjegoše od zuluma tadanje komorske uprave na pusta tada još mjesta gospoštine steničnjačke u Knezgorici i oko Trebinje kod podrtine stare župne crkve sv. Ivana. Osim ovih naseobina prisvojiše si kapetani turanjski i selo Vukmanić, kamo bješe god. 1714. dopremila nove naseljenike već pomenuta grofica Draškovićka, te počeše otimati Draškovićeve zemlje i šume u Petrovoj i Babinoj gori, zatiem selo Vojnić i Bukovicu, kotar Zastenje, gdje je stajala drvena kurija Draškovića i t. d.[1]

---

[1] Vitezovićeva: Kronika.

Napokon naseli kapetan barun Kulmer god. 1718. Vlahe u Tušiloviću, na Mostanju i pod samim Turnjem, a ovi iztisnuše katoličke Hrvate, što ih je bio tuda namjestio god. 1689. general Herberstein. Mostanjski Vlasi kasnije su odstranjeni.

Turanjska kapetanija dobila je tako sasviem značaj feudalnoga dobra, što je potaklo god. 1712. ratno vieće u Gradcu na misao, da se premjesti kapetanija u Petrovac na Petrovoj gori, ali se to ipak tada nije izvelo, već je kapetanija turanjska dokinuta istom god. 1746. nakon preustrojstva Krajine za vojvode Hildburghausena i osnutka slunjske pukovnije. U Turnju stanovao je u napredak zapovjednik husarske krajiške pukovnije, a pošto je ta god. 1786. dokinuta, smješten je u grad jedan štopski častnik. U ovo doba nastojalo se mnogo oko reforma u Krajini i razvitka industrije. U Turnju osnovana je god. 1791. pod upravom slunjskoga pukovnika Kazimira državna tvornica sukna, u kojoj su poslovale kod tkanja krajiške djevojke i mladići nesposobni za vojničku službu. Niže grada uz Koranu podignuta je god. 1793. i posebna tvornica koža, a sam grad povećan je u to doba, te je dobio svoj današnji lik. Sukno i koža tu proizvedena upotrebljena je za krajišku vojsku. Obje tvornice obustavile su god. 1799. radnju s neukosti uprave i s toga, što nije bilo spretnih radnika, a grad bude u napredak upotrebljen za stan štopskoga liečnika, doljna pak sgrada za šumskoga krajiškoga direktora. Kasnije zavedena je u Turnju matematička škola za odgoj častnika slunjske i ogulinske pukovnije. Sada služi ta zgrada za vojničke svrhe.

---

[1] Extractus gravaminum stat. provinc. a. 1749. propositorum, nunc vero exc. comissioni demisse expositorum. U spisima komisije od god. 1767. radi arondiranja Krajine. Rukopis u zem. arkivu,

Jošte da spomenemo koju o obitelji Križanića, koja je Hrvatskoj radjala kroz viekove glasovitih junaka i umnih rodoljuba, a medju ostalima čuvenoga zagrebačkoga kanonika Jurja Križanića, najvećega zatočnika slavjanske uzajamnosti, kojega je ljubav i čeznuće za srodnom braćom i ideja obće slavjanske države odniela u daleku Rusiju, gdje je i svoj život svršio (oko god. 1670.). U hrvatskim četama na krajini služilo je nekoliko Križanića na važnim i odličnim mjestima. Kako je osnovatelj Turnja Josip Križanić svršio, ne nadjosmo zabilježeno, ali o njegovu bratu Gašparu pripoviedaju povjestnici Istvanfi, Ratkaj i Valvasor, da je poginuo za vojevanja kod Kostajnice godine 1596. pod generalom Jurjem Lenkovićem doista nezasluženom smrću, jer ga već na povratku zatukoše vlaški martolozi iz zasjede, dok je bezbrižan na vrelu vode pio.[1] Njegovo tielo doneseno je u Karlovac, te je tamo pokopano. Trećega brata Gabru uhvatiše Turci iste godine 1596. za nesretne vojne u Klisu u Dalmaciji, ali je kasnije stekao slobodu. Slavan je junak bio Vuk Križanić, vojujući uz bana Jurja Zrinjskoga na Turke. Rodoljubivi Ratkaj opisuje uznositom rječitošću njegovo junačtvo god. 1640. u bitci kod Kostajnice, gdje je srnuo poput lava na neprijatelja, izbavio od očite smrti svojega bojnoga druga Ivana Vojkovića i pomogao, da je tu malobrojna banska vojska u bieg natjerala sedam jakih turskih četa.[1] Ugledan častnik kod arkebusira karlovačkih bio je god. 1653. Petar Križanić. Da je taj Petar bio imućan častnik i svojim bojnim drugovima dobar pobornik, pokazao je godine 1653., pozajmiv „za odkupljenje iz Turske zastavnika Vražićkoga Jurja Belavića gotovih pinez dvi sto i rešta rajnčkih 600“.[2]

---

[1] Istvanfi Historia XXX.; Ratkaj, II. izdanje str. 155.; Valvasor knj. XII. str. 22.

Za doba generala Herbersteina u Karlovcu (od god. 1669.—1689.) obnašala su tri Križanića časti u krajiškoj vojsci. Juraj, koji se u mnogim bitkama hrabro ponio, bio je zapovjednikom tjelesne straže generalove od 100 arkibusira, samih odabranih plemića; Matijaš i Vuk Križanići pak služili su kao kapetani hrvatskih haramija. Posljednjega postavio je Herberstein god. 1684. komandantom u Plaškom. Bilo je jošte i drugih Križanića, koji se proslaviše patriotičnim i junačkim djelima, o kojima će bez dvojbe prije ili kasnije pripoviedati knjige o našim slavnim rodovima, kojih život i rad valjat će napisati na častnu uspomenu zaslužnih pokojnika a za utjehu i duševnu nasladu te rodoljubnu okrepu budućega naraštaja.

Odkako Turanj ne služi prvobitnoj svojoj namjeni kao krajiška utvrda, zaboravilo se je i ime njegovih osnovača, te se on ne zove više Križanić-Turnjem, premda još potomci starih Križanića žive pod samim gradom i u blizom

---

[2] Ratkaj, str. 178.

[1] Ugovor pisan u Karlovcu u našoj sbirci.

Mekušju, doista ne više kao vlastela već kao poljodjelci. Vriedan član ove obitelji bijaše prelat i kanonik čuvar u Zagrebu Juraj Križanić.

❦

XII.

Krstinja.

Opis. — Vlastela u Krstinji. — Ini dogadjaji Krstinje.

Cesta, što vodi od Karlovca preko Vojnića na bivši turski kordun, uzpinje se kod sela Prisjeke, a tu se dieli u dva traka, od kojih jedan ide mimo bivšeg kumpanijskoga mjesta Krstinje na prijašnji kaštel Maljevac pod Veliku Kladušu. U Krstinji je sada u mjesto kumpanije sielo obćine, koja broji 5602 duše. Krstinja pružila se u drazi i na obronku visoke glavice, na kojem se vide razvaline staroga grada Krstinje. Taj grad bio je još početkom osamnaestoga vieka cjelovit, a sagradjen je bio u osnovi na spodobu elipse s velikim četverouglastim tornjem po sriedi. Turanj stoji i danas i dosta je visok, dok je od gradskoga zida malo preostalo.

U Krstinji pripoviedaju, da je grad sazidala neka kraljica Kristina i po sebi prozvala. Po svoj je to prilici mudra dosjetka kojekakvih nadri-knjiga i puko etimoložko naklapanje, koje ne vriedi ništa. Za katoličku župu Svih Svetih kaže se god. 1334., da je u „Crestini“, a župnik Grgur bio je god. 1501. župnikom u „Kerzthyni“. To je ujedno najstarija pomena o Krstinji, gdje je bio koncem petnaestoga vieka grad i vlastelinstvo sa više plemića, varošana i kmetova. Najstariji poznati vlastelin u Krstinji bio je Juraj Sanković, član plemena ladihovićkog (kod Kremena), a taj je god. 1504. prodao ujedno sa sinom

Nikolom i Ivanom svoje imanje u Krstinji u kotaru cetinskom knezovima Frankopanima Cetinskim Grguru, kaločkom i bačkomu nadbiskupu, njegovu sinovcu Ivanu, sinu brata mu Ivana, poginulom u boju kod Udbine godine 1493. i sestri mu Dori, udovi kneza Ivana Blagaja. Cetinska loza Frankopana izumre god. 1543. nadbiskupom kaločkim Franjom knezom Cetinskim, a imanja cetinska nasliedi slunjska grana Frankopana. Odslije spominje se u više izprava kao gospodar Krstinje knez Juraj, a po njegovoj smrti († god. 1552.) sin mu Franjo, koji je kao ban hrvatski god. 1572. u Varaždinu preminuo. Jedan dio krstinjskoga imanja, dvor u Prekovrškom i devet selišta kmetova, darova knez Juraj Slunjski god. 1548. ujedno sa svojom djecom, sinom Franjom i kćerima Katom i Anom svojemu službeniku i kapetanu Nikoli Babonožiću od plemena (de genere et familia) Mogorovića, koji bješe velikih zasluga stekao kao upravitelj grada i gospoštine steničnjačke.[1] Ostatak imanja i kmetova u Krstinji upravljali su za Slunjske knezove kaštelani. God. 1549. bio je takovim kaštelanom u Krstinji neki Andrija ~~Rataić.~~ Savremeni spisi spominju sredinom šestnaestoga vieka više plemića, varošana i stanovnika krstinjskih, a najviše ističu (god. 1540.—60.) župnika krstinjskog, popa Gašpara Matulića, koji je bio veoma ugledan svećenik.[2] Krstinja

---

[1] Arkiv kapt. zagr. Loc. cred. Prot. 28. str. 192.

[2] God. 1549. navode se ovi Krstinjani: Budarin Juraj, Daraić Petar, Dimitrović Mihalj, Draganić Paval, Filipović Nikola, Grdošić Blaž, Jurčić Mikula, Jemrihović Anton, Jurjaković Juraj, Jušić Martin, Kablarić Tomaš, Kaplić Šimon, Katučić Grgur, Krajač Šimun, Krbavčić Tomaš, Kripčić Juraj, Kulanić Petar, Kuljanović Mihovil, Lisičić Barić, Maličić Petar, Margetić Mihovil, Otrnjak Tomaš, Pavlaković Lukač, Pertić Paval, Piščalić, Plišić Anton, Radković Lovre, Rataić Jandrej, Sović Petar, Srečić Kirin, Srimčić Petar, Starišina Jantol, Stojčić Antol, Sudivan Šimun, Sudinić Ivan, Šimković Vid, Štefanić Juraj, Trgovča Juraj, Utišenović Grgur, Vidašić Mikula, Vlišavić Mikula. — God. 1550. Bahorić Ivan, Briberčić Grga, Grdašić Šimon, Jajačić Šimon, Ključarić Marko, Krojačić Šimon, Krofulić Martin, Maričić Lukša, Proganić Martin, Račić Andro, Sedinić Grga, Šimu-

sačinjavala je posebnu obćinu sa sudcem i starešinama na čelu. Sa obližnjim plemenom klokočkim imali su Krstinjani god. 1549. pravdu radi medja. Krsto Otmić svečano je te godine prosvjedovao u kaptolu zagrebačkom, da ne bi Ivan Babonožić, Petar Kuljanović, pop Gašpar Matulić i Blaž Čemerić kao zastupnici krstinjski posjeli zemalja na Glini u kotaru grada Otmića.

Za turskih provala mnogo je Krstinja pretrpjela, a knezovi Slunjski imali su muke, da to svoje imanje obrane. Na Miholje god. 1558. prodro je bio Malkoč beg sa 11.000 turske vojske i pod Krstinju, ali su upravo pod njom mnogi Turci izginuli.[1]

Po smrti kneza i bana Franje Slunjskoga ustupi godine 1572. njegova sestra Ana udata Czászar sa ostalim imanjima i Krstinju kralju Maksimilijanu. Počev od te godine imala je Krstinja krajišku posadu od 10 momaka, koja je stajala mjesečno 31 for. Ali i pored straže navali god. 1575. mjeseca januara 200 turskih konjanika, koji iz predgradja odvedoše 60 ljudi u robiju. God. 1579. zapoviedao je straži krstinjskoj vojvoda Mamić, a taj javi god. 1585., da ne može više Krstinje čuvati, pa da ju valja razoriti. Za čudo, kako se je dugo katolička župa održala u Krstinji; još god. 1573. bio je na zagrebačkoj sinodi pop Ivan, župnik krstinjski.

Krstinja bude napuštena i ostala je turska sve do mira karlovačkoga, nakon svršenoga velikoga turskoga rata. Povjerenstvo, koje je išlo god. 1699. medje opredjeljivati, našlo je Krstinju pustu, a grad je tada pridržan za kršćansku Hrvatsku. Izaslano god. 1712. krajiško povjerenstvo držalo je, da je suvišno opet Krstinju podignuti, pošto visoko leži u pustari, i da će biti koristnije

---

nović Anton, Tublara Mikula, Utešenić Petar, Turković Juraj. — Godine 1554. Ratarić Andrija, sudac od Krstinje. — God. 1558. Krajačić Stefan, sudac od Krstinje.

[1] Arkiv za jugosl. pov. knj. IX. p. 31.

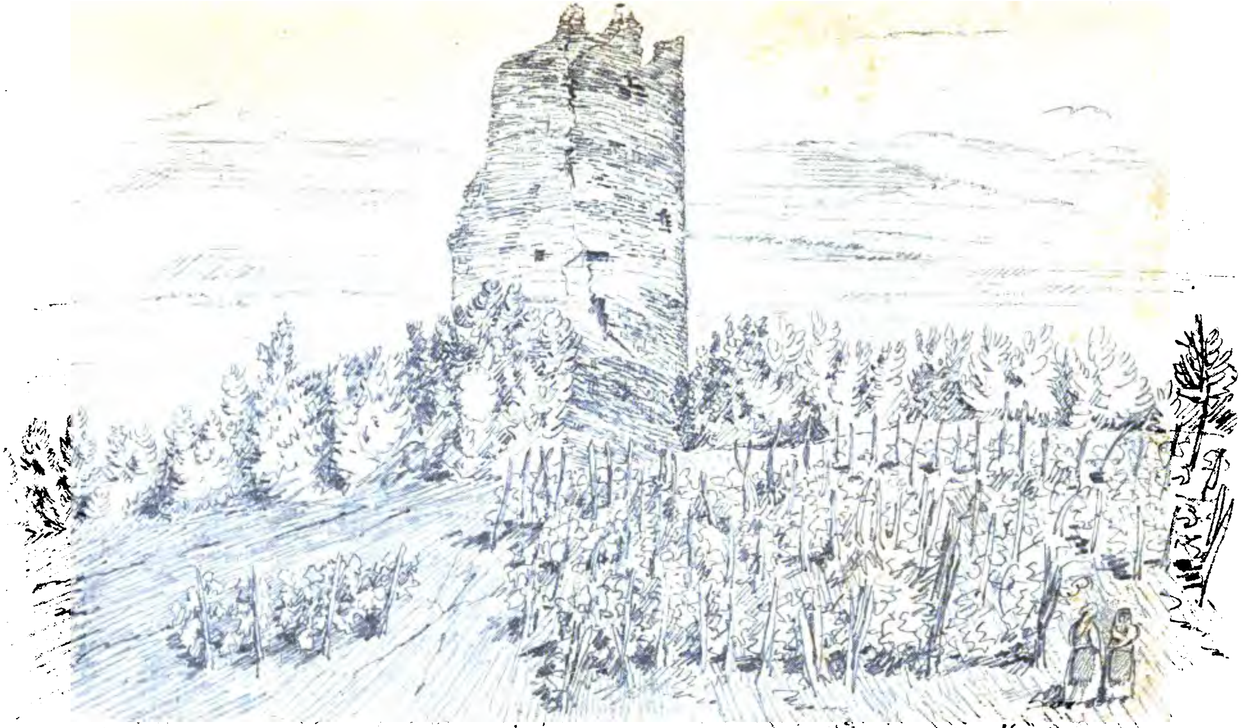

21/5 79
Kramberger

Sl. 11. **Krstinja.** (Nacrt g. E. Krambergera.)

straže dalje prema Turskoj pomaknuti. Sadašnji stanovnici pravoslavne vjere nastanjeni su iz Bosne oko godine 1700., i bili su podčinjeni krajiškomu kapetanu u Križanić-Turnju. Na kapetana baruna Ernesta Kulmera bila je pala tužba, da nemilice postupa s novim doseljenicima, i zato se je njih već do god. 1715. bilo odselilo u Sriem i u strane pečuvske u Ugarskoj 19 kuća, koje su davale 36 vojnika. Povjerenstvu, što je bilo god. 1715. poslano u Krajinu, da izvidi i sasluša tegobe i nevolje krajišnika, potuži se u ime Krstinjana knez Teodor Popović, da je kapetan uzeo kod diobe za svako selište po jednog vola ili 6 for., a da se narod mora seliti sbog ogromnih tereta i glada. Prije dvie godine da su Krstinjci morali dati pod bagažu doktora Felbera do Ljubljane dva tovarna konja, koji su pocrkali, a krajišnici ne dobiše odštete, već ih pače knez zatvara, a poslije je i porkulab zatvoren, a ljudi morali su platiti globe 200 for. Velike globe da se u obće udaraju na narod, a kapetan ne će da prima za globu blago (marvu), već traži gotov novac, što je proti običaju Krajine. Krstinjci se ujedno potužiše, da ih sile na podavanje tovara za popove ća do Zagreba.[1] Kad je god. 1716. buknuo turski rat, Krstinjci bili su sbog blizine do turske medje u velikoj opasnosti. Kapetan Kulmer tražio je u ratnog vieća, da se Krstinja zaštiti, inače da će im propasti i žito, što bjehu posijali. Radilo se o tom, da se Krstinjci presele u Tušilović.[2]

Za posljednjega turskoga rata od god. 1788.—1790. bilo je kod Krstinje nekoliko puta čarkanja sa obližnjim krajiškim Turcima, osobito sa Kladušanima pod zapoviedi Ibrahim bega Beširevića. U Krstinji stajali su duže vremena Slunjani pod zapoviedi podpukovnika Bojalića, koji bude u tom ratu ranjen.

---

[1] Lopašić: Spomenici hrvatske Krajine, knj. III., str. 274., 312.

[2] Ibidem, str. 314, 315.

XIII.

Lipa.

Opis okolice. — Zupa lipska. — Knezovi Celjski najstariji gospodari Lipe. — Dora Blagajeva. — Martin Frankopan vlastnik trga Lipe. — Tepsići gospodari grada Lipe. — Herendići Lipski. — Mihačevići od Vrhrike.

Od davnih vremena štovali su Slaveni a napose Hrvati lipu, držeći je svetim drvom. Pod njezinim hladom sakupljahu se k bogoslužju i na javne zborove, s toga bijaše po našoj domovini mnogo lipovih nasada, po kojima prozvana su mnogobrojna mjesta i priedjeli: Lipa, Lipovac, Lipik, Lipnik, Lipovljani i Lipošćani, i t. d.

Mjesto Lipa stoji pokraj rieke Dobre, i to s desne strane, uru daleko od stare ceste Karolinske, a isto toliko od Josipove (senjske) ceste. Od Karlovca imade do Lipe čitave tri ure vožnje, išao ti kojom mu drago od gore spomenutih cesta. Baš kod Lipe protječe Dobra prvi put prostraniju dolinu iza kako je prešla izmedju golih stiena i pećina. Gradu Lipi, koji stajaše na brežuljku nekoč obraslom lipama, nema gotovo ni traga, a samo neznatni ostanci toga grada razpoznaju se na strmoj pećini iznad rieke Dobre. Narod nazivlje ovo mjesto „pod Lipom“. Lipa je danas selo, a broji kojih 20 kuća s katoličkom župom senjske biskupije i vlastelinskim dvorom porodice Lovinčića, sagradjenim prije kojih dvje sta godina. Seljačke su kuće malene i drvene a nadkrite slamom, dosta kukavne. Župnu crkvu sv. Nikole i dvor (župni) sagradila je od temelja god. 1861. vjerozakonska zaklada, koja je godine 1790. staru župu u Lipi na novo uzkrisila. Priedjel lipski spadao je u staro doba zagrebačkoj biskupiji, a župna crkva B. D. M. (na Gradcu) stajaše god. 1334. po svoj prilici na mjestu, koje se zove Gradišće, pol sata daleko od Lipe, gdje se i sada vidi hrpa kamenja od crkve prenesene po narodnom pričanju na Gradišće kod Bosiljeva.

Od kako nalazimo u pismenim spomenicima spomena o Lipi, spominje se posebice grad, a naposeb opet trgovište (oppidum) Lipa, koje bijaše u staro doba veoma važno za trgovinu prolazeću prema Kranjskoj. Dohodak od mitnice, koja bijaše ovdje namještena, bijaše prije provala turskih prilično unosan gospodarima Lipe. Oko god. 1450. držao je trg lipski ban hrvatski Ulrik Celjski, koji po nalogu kralja Ladislava predade Lipu i dohodak od mitnice zajedno sa gradom Bužimom u bihaćkoj krajini udovi Dori Blagajevoj, udatoj na novo za kneza Martina Frankopana, na mjesto gradova Gradca, Vrbasa i Kozarca, štono ih bijaše založio knezovima Blagajima kralj Sigismund za 12.000 for. Skoro na to god. 1459. 3. siečnja darova Dora Lipu i Bužim svomu mužu Martinu Frankopanu izpravom izdanom u gradu Steničnjaku u nazočnosti kaptolskih izaslanika kanonika Klimenta od Gore, Martina Martinovačkoga i Tomaša Tompe.[1] God. 1469. potvrdi kralj Matija Martinu Frankopanu posjed njegovih gradova: Skrada, Bužima, Kladuše, Steničnjaka, Ostrovice u Lici i trga Lipe, za koje veli, da ove gradove Frankopan od mnogo godina posjeduje, i da su mu doživotno podieljeni. U posjed rečenih gradova uveden je Frankopan iste godine po kraljevskim povjerenicima Benku Jakmaniću, plemiću goričkom, i popu Jurju Vidovu od Krbave. Kod uvedenja u trg Lipu prisustvovahu plemići Stjepan od Bosiljeva, Ilija Fabijanić, Grga Zandalić od Bosiljeva, Vrban Prebanić od Tolića tē Juraj i Petar od Babine gore.[2]

Dok je Martin Frankopan držao trg, bijaše grad Lipa i okolišni kotar za petnaestog vieka u vlasti obitelji Tepsića od Olnoda, koja se porodica ovamo doseli iz prekovelebitskih krajeva naše domovine. Možda su predji Tepsića bili dvorjanici hrvatskih kraljeva kao tepčije[1] (tepsi), jer takova služba obstajaše na dvoru hrvatskih kraljeva iz narodne dinastije. Oko god. 1450. založi Vlaho Tepsić imanje i grad Lipu Jurju Herendiću od Bužana za 200 for. čistoga zlata. Za neko vrieme htjede Tepsić Lipu izkupiti za sebe i sinove si Petra i Stjepana, položivši izkupninu kod kaptola zagrebačkoga. Nu Herendić ne htjede Lipu povratiti, te poradi toga nastadoše velike pravde, a kralj Matija naloži kaptolu zagrebačkomu god. 1472., da Tepsića (Wlay de Lippa) uvede u posjed grada Lipe. To učini iste godine kaptol zagrebački u prisuću Franje Novakovića od Gorice.[2] Nu napokon se naravnaše posredovanjem pametnih i plemenitih ljudi. God. 1482. obveza se Herendić pred kaptolom zagrebačkim za sebe i svoje sinove Petra i Matiju, da će Vlaha Tepsića i sinove mu Petra i Stjepana namiriti za grad Lipu, spadajući gradu Lipi selišta u Goričici, Kuševcima, Zalavićima, Pojatišću, Gradišću, Lončarićima, Kapustićima i Protulipju sa imanjem Poljicama u zagrebačkoj županiji. Ovo potonje imanje dobiše nekoć Herendići kraljevskom darovnicom za vjernu službu i prolivenu krv na bojištu. Tako se Tepsići konačno odrekoše dogovorom svih prava na Lipu, dokle god bude mužkoga potomstva u Herendića.[3] Od ovog vremena držali su Herendići Lipu gotovo dvje sta godina. Porodica Herendića potječe starinom iz stare hrvatske županije bužanske, te se s toga i pisahu Bužanskima (de Busan).

---

[1] Marcelović: regesta str. 956. rukopis knjižnice nadbiskupske.

[2] Uvodnica prije u zem: arkivu N. R. A. fasc. 1645. br. 13. sada u Budimpešti.

---

[1] Tako je i izumrla porodica Peharnika — Hotkovića za stalno držala, da nosi svoje ime od tuda, što je jedan predj bio peharnikom (magister pincernarum) na kraljevskom dvoru.

[2] U arkivu jugosl. akademije.

[3] Izvorna izprava uz ovjer. priepis izdana po kaptolu zagreb. na dan Mihajla arkandjela god. 1482. nalazi se u arkivu jugosl. akademije.

Još god. 1508. spominje se u listini pisanoj u Šćitarima medju sudbenim porotnicima plemeniti Barić Herendić od Magulac.[1] Jur u petnaestom vieku razgraniše se Herendići oko Kupe i u Posavini stekavši si ondje rodbinskim svezama liepe posjede. Osim Lipe držali su Herendići u to doba dvorove Brdo, Otok, Duguresu i Mrzlo polje uz rieku Mriežnicu i Koranu. Na ova imanja dobi Juraj Herendić darovnicu od kralja Matije za snahu si Katu Jankovićevu udatu za sina mu Petra Herendića.[2] Sinove Jurja Herendića spominje vlastelin moslavački Stjepan Čupor u oporuci god. 1492. uputivši ih ujedno sa knezom Bernardinom Frankopanom glede neke nepoznate tražbine na svoje oporučne ovršitelje.[3] Godine 1550.—1560. spominje se Ivan Herendić kao tako zvani četvrti sudac (prekokupski), koji je imao liepo imanje Mlaku na Mriežnici (sv. Petar). Sin ovoga po imenu Petar steče po ženi si Kati Imprićevoj dio imanja Jamnice i Gradca na Kupi. Pače i u zelinskom kotaru u obsegu negdašnje stare županije moravečke držahu Herendići istodobno imanje i kašteo Bukovac.[4] Imajući ove posjede počeše se Herendići pisati s pridjevkom Mlački (od Mlake) po imanju Mlaki, a Mihajlo (god. 1583.) i Franjo Herendić (god. 1590.) Lipskima (de Lippa) po gradu Lipi, izpustivši često svoje obiteljsko prezime.

Akoprem su Herendići držali velike posjede i veoma razgranjeni bili, to ipak niesu baš grad Lipu nekom nezgodom za sebe zadržati mogli. Polovicu Lipe i dohodka gradskoga zamieniše ugovorom sklopljenim pred kaptolom zagrebačkim 6. veljače god. 1507. udova Magdalena Mihalja i Jelena Matka Herendića knezu Bernardinu Frankopanu za imanje Bubnjarce kod Ribnika, koje je Frankopan odkupio od Petra i Ivana Gregurevačkih. Knez Bernardin očituje se u izpravi, da će godišnji dohodak od 80 ugarskih for., što je dobivao pod Lipom, trebati u tadanje gladno vrieme za uzdržavanje vojske u svojim primorskim gradovima, te se zaklinje svojom kršćanskom vjerom, da će on i njegovi sinovi uvieke štititi udove u Bubnjarcima, a Lipu samo tako dugo pridržati, dok traju nevoljna vremena, te poslije grad vratiti pravim vlastnicima.[1] Drugu polovicu Lipe založi pak sinovac rečenih udova Ivan Herendić nešto kasnije istomu knezu Bernardinu Frankopanu za jednoga konja na četrdeset godina, iza kojega vremena morat će Frankopan založeni dio grada bez odkupnine vratiti. Taj nam zalog osobito karakterizuje tadanje nesretno doba, gdje je konj za junaka vriedio više od tolikog imanja.

---

[1] Kukuljević: Acta croat. str. 191.

[2] Genealogija Herendića u našoj zbirci.

[3] Spisi samostana Garića fasc. 7. broj 44. Prije u zemalj. arkivu sada u Budimpešti.

[4] Popis pokućtva kaštela Bukovca god. 1597. u našoj zbirci. Mihalj Herendić podpisivaše se veoma rade glagolicom na inače latinicom pisanim izpravama.

Od ovog vremena spominje se u mnogobrojnim spisima Ozaljskih Frankopana i knezova Zrinjskih i grad Lipa kao vlastnost ovih porodica. God. 1573. pozajmi knez Gašpar Peranski knezovima Jurju i Krstu Zrinjskomu za podmirenje raznih tražbina, koje je njihov otac knez Nikola Zrinjski Sigetski dužan ostao, 400 zlatnih dukata, a knezovi Zrinjski založe za taj zajam Gašparu Peranskomu i njegovim sinovima Ivanu i Stjepanu grad Lipu i deset selišta u Dubravcima pod Novim gradom.[2] Kad pak ni knez Bernardin Frankopan ni njegov sin Ferdinand, a ni Stjepan Ozaljski i muž sestre posljednjega Katarine Nikola Zrinjski ne htjedoše s dobra vratiti Lipe zakonitim vlastnicima, potražiše je Herendići pravdom prisilivši Nikoline sinove Jurja i Nikolu god. 1577. na odstup. Herendići dobiše tako grad Lipu natrag izkupivši je takodjer, a Peranski se uslied toga ne mogoše održati u posjedu ovoga grada. Slično se je dogodilo staromu Gašparu Peranskomu i njegovim sinovima glede grada Dubovca, koji bijahu god. 1577. od Zrinjskih dobili u zalog, ali ga odstupiše poslije dvie godine. Zrinjski predaše Lipu i Bubnjarce Margareti Otmićevoj, udovi Ivana Herendića, i njezinim sinovima Franji, Grguru, Petru i Mihajlu pod uvjetom, da će Lipu povratiti Zrinjskim, ako oni naknadno dokažu svoje jače pravo na to imanje.[1]

---

[1] Ibidem: izvornik na pergameni.

[2] Izvorni koncept izprave u arkivu akademije.

Dok su Frankopani i Zrinjski držali Lipu, stradahu ovi krajevi od Turaka, koji prolazeći kroz Bosiljevo i Lipu u Kranjsku, putem sve poharaše i pod mač okrenuše. Po Valvasoru poraziše naši god. 1580. medju Steničnjakom i Ostrožinom 300 Turaka, koji su upravo od Lipe i Rečice mnogobrojne kršćanske zarobljenike sobom vukli. U to vrieme zatora turskoga propade i župa sv. Nikole u Lipi, koja je postajala god. 1501. i još god. 1574. imala svoga župnika Jurja, a stajaše u kotaru podgorskom arcidjakonata goričkoga.[2] S toga je istoga razloga i grad i okolica lipska veoma opustila. Kako nam svjedoči procjenbena izprava od god. 1558. prigodom sudbene ovrhe na imanjima Stjepana Ozaljskoga, imadjaše grad Lipa veliki toranj, ali taj nije bio gotov, niti je tko u njem stanovao. Mitnica, kako izprava veli, nekoč unosna, stajaše pusta od Turaka; crkva bijaše bez zvonika, a trg pod gradom uz crkvu Svih Svetih, sasviem opustio,[3] do jedinih šest selišta. Od sela u okolici lipskoj bilo je tada napučeno samo Gradišće sa 4 selišta, ostalo bijaše pusto, a strah od Turaka tolik, da se cjenci niesu usudili poći dalje po vladanju lipskom.[4] Biedan narod tumaraše više godina po okolišnim šumama, gudurama i podzemnim špiljama.[1]

---

[1] Prije u zemalj. arkivu N. R. A. fasc. 314. broj 32. sada u Budimpešti

[2] Krčelić: Hist. eccles. Zagrab. str. 25. i 30.

[3] Trg i crkva Svih Sveti stajaše nešto niže na Dobri izpod grada. Crkva stajaše još god. 1742. Narod tamošnji pripovieda, da su kod crkve Svih Svetih bili nekoč važni sajmovi, ali su kasnije preneseni u Sesvete kod Zagreba.

[4] N. R. A. fasc. 1646. br. 22. prije u zemalj. arkivu, sada u Budimpešti.

Preuzevši Herendići Lipu moradoše se boriti ne samo proti Turcima, već i proti nasilnim njemačkim generalima iz Karlovca. Osobito su uskoci služeći generala Herbarta Auersperga plienili lipsko vlastelinstvo, radi česa se godine 1569. potužiše Mihajlo i Grgur Herendići saboru hrvatskomu.[2] Sve tužbe i prosvjedi Herendića podneseni i generalima karlovačkim i kralju, niesu ništa pomogli, jer skoro god. 1615. otmu im karlovački ljudi imanje Mlaku na Mriežnici, koju pripoje Krajini. Udajom ženskih članova porodice Herendića dospiju dielovi Lipe i ostalih imanja na druge plemićke porodice. Već god. 1580. držao je plemić Tomo Mogorić dio Lipe sa dvorom u Protulipi, dočim je Franjo Herendić sljedbenik Luterove nauke oporukom god. 1597. izključio rodjenu si djecu, te svoje imanje u Lipi i Bubnjarcima ostavio ženi si Kati Vojkovićevoj.[3]

Dugo su vremena uživali Lipu i Bubnjarce zetovi Franje Herendića Vuk Komornik i Nikola Fliok te Andrija Rosauer zet Komornikov a upravitelj Zrinjskih imanja u Primorju. Napokon držao je ova imanja Nikola Spišić na temelju založnoga ugovora sa baštinicima. Godine 1633. bijaše Baltazar Herendić vlastnikom samo polovice Lipe. Unuci ovoga a sinovi Vuka Herendića Nikola i Baltazar te udova Ivana Suzana udata za Matiju Hrastovskoga podieliše s dozvolom bana Petra Zrinjskoga god. 1669. medjusobno imanja Lipu, Duguresu, Mrzlo polje, Petrakovo brdo, Vidanovo polje i Otok.[4]

Do skora dodje imanje i grad Lipa u tudje ruke.

---

[1] Ovakova jedna špilja pregledana je god. 1877., te u njoj nadjeno mnogo ljudskih kosti i posudja. Jamačno su ove jadnike Turci u špilji zagušili.

[2] Sabor. zapisnik u zem. arkivu.

[3] Kukuljević: Acta croat. str. 304.

[4] Diobni spis u našoj zbirci.

Karlovački častnici i zapovjednici krajiški vrebahu rado na imanja u svojoj okolici. Jedni su takova imanja stekli i nasilnim sredstvima, drugi se opet lukavo i prievarom uvukoše u posjed imanja, iz kojih se ne dadoše više odtjerati. Tako je i karlovački podgeneral grof Matija Strassoldo došao u posjed diela Lipe, hoteći god. 1685. i ostale dielove toga imanja prikupiti. Medju tiem je zastavnik t. z. njemačke vojske u Karlovcu Vuk Mihačević-Čubretić od Vrhrike primio od Žuže Franculićeve dio Lipe, koji bijaše svojina njezinoga prvoga muža Ivana Herendića. Takodjer Ivan Franjo Herendić prodao je do skora svoj dio Lipe Mihačeviću, koji svojim poduzetnim duhom ovako steče cielo lipsko imanje, a osim toga držao je posjede na gornjoj Švarči i u Kranjskoj. Osim toga dobi od kralja Leopolda na dar imanje i dvorac Jarčepolje[1] pri Novom gradu, te tako postade Mihačević bogatim vlastelinom u ovom kraju Hrvatske. Time izgubi porodica Herendića staru si postojbinu u Lipi, te osiromaši sasviem, a danas su im potomci seljaci u Draganiću, čuvajući punu škrinju obiteljskih pisama kao uspomenu iz sretnih dana svoje prošlosti.

Poslije smrti Vuka Mihačevića god. 1697. dodje Lipa u vlast sina mu Vuka Krsta. Ovomu odmetne se g. 1711. selo Goričica kod Generalskog stola ne hoteći više biti kmetovima, te se podvrže karlovačkomu generalatu. Ovo si selo prisvoji mnoge zemlje i šume, radi kojih se Mihačević sve do godine 1748. bezuspješno pravdaše. Preuredjenjem Krajine god. 1746. izgubi sin Vukov Josip Mihačević opet šumu Suhidol do 100 jutara veliku, koja je pripojena krajiškomu zemljištu. I za ovu uzalud se tužio i generalatu i kruni; jer mu nije nikada vraćena.[1] Slični nasilni postupak kod zaokruživanja Krajine osjetiše i mnogi ostali vlasteli, a po tom se može suditi neosnovana nauka onih pisaca i državnika počevši od Hietzingera, da je Krajina posebna pokrajinska cjelina i carsko leno. Ovaj veliki gubitak naknadi si Mihačević kupivši imanje Protuliplje, koje posjedovaše nakon Mogorića obitelj Klasnića, a ova ga založi bosiljevačkomu vlastelinu grofu Karlu Auerspergu, od kojega ga Mihačević kupi g. 1743. za 2900 for.

---

[1] Ovjerovljen priepis u E. Laszowskoga. Porodica Mihačevića potječe iz Vrhrike kod Knina, gdje je živjela pod imenom Čubretića. Već u četrnaestom vieku spominje se Vuk Čubretić od Vrhrike, koji je u Vrhrici imao posjede darovane po kralju bosanskom Tvrdku i nasljedniku mu Stjepanu Dabiši. Ivan Čubretić dobio je od kralja Matije god. 1463. podvrženo cielo vlaško pleme Tulića (Wolachos de genere Thwlich), koje je ondje oko Vrhrike nastanjeno bilo. Po Ivanu sinu Mihajla (Mihal) Čubretića nazvala se ova porodica Mihačevićima iza kako uhvatiše Turci Ivana te ga prozvaše po otcu Mihačevićem, koji pridjevak i na dalje ostade ovoj porodici.

O ovom Vuku Mihačeviću pripovieda još i danas puk lipski svega i svačesa. Jamačno bijaše dobar Hrvat i junak od oka. Karakteristična je priča o Mihačeviću, da je jednom, kad ga je šurjak pismom uvriedio, odmah zajahao konja i poletio u Novo Mjesto u Kranjsku, tamo ćušnuo rodjaka, a zatiem se kući povratio. Kažu, da je kmetovima bio veoma dobar, ali zlo po onoga, koji bi ga uvriedio. Jednom je svoga podložnika Ivana Župana, koji se je s njim pravdao za neku zemlju, na licu one zemlje udario toliko jako buzdovanom po glavi, da je na mjestu mrtav ostao. Od tog doba zove se ono zemljište Županovim grobom. Taj isti buzdovan i njegova slika u hrvatskoj gospodskoj odori čuva se u dvoru lipskom još i danas. Vuk Mihačević imadjaše jedinicu kćer, koja se god. 1741. udade za Stjepana Lovinčića[2], vlastelina u Žubrincima. Od kad je Vuk posljednji plemić Mihačević umro, drži porodica Lovinčića ovo imanje imajući još i danas svoj dvorac pod Lipom.

---

[1] Izvadak „gravaminum status regni Croatiae“ od god. 1749., predloženih opet god. 1767. prigodom povjerenstva za arondiranje Krajine u zem. arkivu

[2] Lovinčići potječu bez dvojbe iz Like (Lovinca), te dobiše god. 1531. od Nikole Frankopana Tržačkoga imanje Radovec (danas Fratrovac na Kupi). God. 1550. držali su Lovinčići imanje Žažinu kod Siska, a god. 1604. kupiše od Vuka i Nikole Frankopana Tržačkih imanja Žubrince. Većina njih služila je na Krajini kao častnici, dočim neke nalazimo u županijskim službama.

⁂

XIV.

Novigrad na Dobri.

Opis grada i okolice. — Najstarije viesti o Novomgradu. — Zupa novogradska. — Frankopani vlastela u Novomgradu do g. 1671. — General Herberstein dobiva Novigrad g. 1676. — Red maltežki baštini grad i drži ga do g. 1746. — Patačići drže Novigrad do g. 1809. — Potonji gospodari grada do danas.

Novih-gradova ima dosta po slavenskim zemljama, a nekoji izmedj njih upravo su znameniti gradovi, a tako stari, da bi se mogli punim pravom zvati starim gradovima. Iztičemo ovdje samo starodavni ruski Veliki Novgorod, gdje je u srednjem vieku uz republikanski ustav cvala sjajna trgovina, a još su danas tamošnji sajmovi na svjetskom glasu.

U Hrvatskoj s ove strane Velebita spominju se u listinama Novigrad sada Novska kod Jesenovca, nekoč u križevačkoj županiji, Keglevićev Novigrad kod Blinje i Erdödov Novigrad na Savi, a još obstoje mjesta Novigrad u Podravini, Novi na Uni, u bosanskom dielu Hrvatske, Novi nekoč glavno mjesto županije Ličke više Gospića i Novi kod mora, starinski držatak knezova Frankopana u županiji vinodolskoj, te napokon Novigrad na Dobri.

Ovaj Novigrad nalazi se pol drugi sat hoda daleko od Karlovca pram zapadu, a osovljen je na malenom vršku na oplazu viših brda više uzke, ali bujnim livadama uz zelene lugove s obiju strana pokrite doline, kojom teče rieka Dobra, a nasuprot malenomu mjestu zvanom

Sl. 12. Novigrad na Dobri.

„Crkveno selo“, gdje stoji župna crkva prozvana sv. Marija pod Novim-gradom na Dobri. Oba kraja rieke spojena su tik pod gradom ukusno i čvrsto gradjenim zidanim mostom na staroj Karolinskoj cesti, koja je dielom sasviem zapuštena, ili se pak samo za nevolju njom prolaziti može prama Karlovcu i moru.

Osnovan je grad na trokut, koji je prema sjeveru produljen. Na svakom kutu ima okrugla kula, dok se četvrta nešto manja kula podiže uz zid medju oba tornja na istočnoj strani. Iz gradskih kula, osobito s one na sjeveru i jugoiztoku prekrasan je pogled na župnu crkvu i most na Dobri, dolinu dobransku i okolišno gorje ća do starca Kleka. Još nedavna je bila u gradu i kapelica, ali je prije više godina pogorjela, i sada se u njoj ne misi.

Ulazi se u grad na jedina vrata na južnoj strani preko mosta, koji se diže. Nad tim vratima ima na kamenoj ploči, urešenoj vojničkim znakovima, njemački napis, postavljen nakon puta cesara Josipa II., koji je 4. svibnja god. 1783. mimo Novog-grada u Primorje prošao, stavljen po grofinji Patačićki na uspomenu boravka careva u gradu.

Novigrad stoji osamljen, niti ima kakova sela, koje bi se po njem zvalo, ali je zato po njem prozvana čitava okolica, naročito obseg župe novogradske i donekle župe završke Novogradčinom, a tamošnji seljaci kažu, da su Novogradci. Novogradci poznati su u obližnjem Karlovcu kao valjani i marljivi seljaci, koji obradjuju veći dio karlovačkoga polja. Po govoru, nošnji i glede običaja ne razlikuju se mnogo od obližnjih Švarčana, Mriežničana i Zvečajaca, ali nešto više od svojih susjeda u lipskoj župi senjske biskupije, gdje se dielom i crne halje nose, i od tako zvanih Brajaca u župi lipničkoj i sv. križkoj prama Ribniku i Ozlju. Novogradci su danas kajkavci i donekle ikavci sa obilježjima čakavštine u govoru i naglasku, dok su prije tri sta godina čisti čakavci bili.

Priedjeli Novoga grada spominju se u starije doba pod imenom Dobre, a možebit da je upravo u toj Dobri izdao god. 1260. kralj Bela IV. svoju potvrdu knezovima Krčkim na županije modrušku i vinodolsku, ako se nije to dogodilo u zagorskoj Dobri na medji Štajerske, koja se spominje u ugovoru od god. 1271. izmedju češkoga kralja Otokara i Ladislava ugarsko-hrvatskoga radi izravnanja granica.[1] Izrično se pak spominje ova naša Dobra god. 1297. u prodajnom ugovoru, što ga sklopiše plemići županije goričke Vučko, Martin, Poznan i Andrija za Mrzlo-polje, o kojem izprava kaže, da leži uz cestu, što vodi do mjesta Dobre (Dobrenin) u grad Steničnjak. Župu pak sv. Marije na Dobri u kotaru goričkom zabilježio je Ivan arcidjakon već godine 1334. u svojem sborniku.[2]

---

[1] Fejér: Codex dipl. Tom. VI. br. 13.

[2] Spomenut je vriedno još nešto o starinskoj kat. župi zvanoj na Dobri, koju je već god. 1334. popisao Ivan arcidjakon u poznatom svom sborniku, dočim je njegov vicearcidjakon god. 1350. pop Andrija bio ujedno župnikom na istoj Dobri. Zanimljivo je, da su nekoč pod Novim-gradom obstojale dvie crkve, župna sv. Marije, a druga tik do nje na groblju sv. Trojice, pa zato se i pisahu stariji župnici, da su „plebanuši kod dviju crkava (plebani duarum ecclesiarum)“. Procjenba Novog-grada od god. 1558. kaže, da su obje crkve zidane, da crkva sv. Marije ne ima zvonika, i da je bila uviek kršćanska (christianorum), dok crkva sv. Trojice ima veliki zvonik, ali da je zapuštena, a nekoč da je služila Grcima (dicitur fuisse prius grecorum), t. j., da je nekoč možebiti bila rimska i predkršćanska, jer sljedbenika grčko-iztočne vjere nije bilo nikad pod Novim-gradom, a još danas kaže narod u prekokupskim priedjelima za sve rimske starine, da su grčke. Stari taj zvonik porušen je prije kakovih petnaest godina. Bilo je, što se i mi spominjemo, pred župnim dvorom ogromnih kamena sa rezbarijama valjda od starinske crkve. Osim župne crkve postojale su već god. 1558. još dvie zidane crkve sv. Marka u plemićkim Stativama i sv. Kralja u Dubravcima, koja posljednja bila je od godine 1518. valjda uslied turskoga četovanja opustjela.

Župnici pod Novim-gradom bili su osim jur spomenutog Andrije god. 1501. pop Grgur, god. 1561. glagolaš pop Mate Pridojević, plemić gorički, držeći kmetove svoje porodice pri Bariloviću i u Srednjem vrhu i mlin na Korani, od god. 1572.—1596. glagolaš pop Lukša Fabić, kojega godine 1572. oporukom preporuči knez Stjepan Frankopan svojim nećacima knezovima Zrinjskim, god. 1646. Petar Nagy, god. 1649. Ivan Perko, godine 1668. Ambroz Kozjak, god. 1670. Mihalj Tuščić, pitomac bečkoga hrvatskoga kolegija, god. 1692. Ivan Mužanić, poslije kanonik zagrebački, god. 1728. Ivan Pećak, god. 1764. Martin Brezak, god. 1824. Ign. Minković, god. 1844. Franjo Lovinčić, god. 1852. Ignjat Neralić, koji je otišao godine 1876. na novo ustrojenu župu u Prilišće, izlučenu iz župe novogradske

Kasnije spominju se u različitim listinama plemići dobranski, što služi dokazom, da je tada živjelo i na Dobri slobodno pleme neodvisno od grada, i da se i tu istom poslije razvio feudalizam u kasnijem obliku. Tako se spominju u uvodnici kaptola zagrebačkoga od god. 1441. za Fabijana Šafara od Doljana u Gackoj, kaštelana grada Ozlja, u dvor Tomašnicu na Dobri plemići Ivan Grdunski (de Gardo), Franjo Dobranski (de Dobrijan), Luka Ivanković Štativski (Ztathauich), Matija Fabijanov od Zadoborja (Zadobran) i Juraj Miklić, župan u Zadoborju,[1] a god. 1454. bili su svjedoci kod uvedenja sinova Fabijanovih Jurja, Ivana, Bartola i Šimuna u istu Tomašnicu plemići Ivan Grdanec od Tomašnice, Martin Pertatić od Stativa, pa Martin Dionižev i Urban sin Blagoje od Stativa, Grdoc od Zavrha (Sv. Križa) i napokon Martin od Piščetaka.[2] Po svjedočanstvu listine od god. 1441. imalo je tada pleme dobransko poput drugih plemena u okolici karlovačkoj svoga župana, pa premda ima tako i pod Novim-gradom trag staroj župi hrvatskoj, to ipak ne bismo mogli pristati uz mnienje dr. Črnčića,[3] da je stara župa (parochia) novogradska u obsegu biskupije krbavske, popisana za splitskoga sabora god. 1185., bila kod Novog grada na Dobri, već bi joj prije mjesto iskali u Gradcu (sada Gradišću) kod Lipe, gdje je god. 1334. stajala župa i crkva sv. Marije (S. Maria de Gradec ultra fluvium Dobra), koju je god. 1339. otimao arcidjakonu Ivanu biskup krbavski Franjo, ili joj je mjesto bilo u Novom-gradu kasnije pro-

---

i bosiljevačke. Proti župniku Pećku uzbunili su se bili Novogradci godine 1740. ponajviše huškanjem gradskih službenika, te je ban grof Esterhazy odredio bio zemaljski brakij, da red povrati. Patačići smjerali su župu novogradsku podignuti na opatiju, kojoj namieniše dohodak crkve sv. Josipa ali niesu u tom uspjeli kod kralja.

[1] Neo reg. acta prije u zem. arkivu f. 134, br. 8 sada u Budimpešti.

[2] Ibidem f. 134, br. 13.

[3] Črnčić: Najstarija povjest Krčkoj, Osorskoj, Rabskoj, Senjskoj i Krbavskoj biskupiji, str. 39.

zvanom Novom Todorovu iza Kladuše, u kojem je priedjelu pobirao god. 1348. desetine krbavski biskup Radoslav.[1] Bilo medjutiem kako mu drago, do malo iza toga župi dobranskoj zatro se svaki trag, a u napredak bilo je sve do XVI. vieka slobodnih ljudi (plemića) samo u Plemenitim (gornjim) Stativama oko crkvice sv. Marka, dok su se tada dolnje Stative zvale za razliku „tlačne“.

Nije izvjestno po spisima Frankopanske obitelji, kad je dospio Novigrad u njihovu vlast, da li možebiti već god. 1193. sa županijom modruškom ili istom kasnije godine 1398. kupom Ozlja. U diobnoj izpravi od god. 1449., kojom sinovi bana Nikole i brata mu Ivana podieliše obiteljska imanja, ne spominje se Novigrad na Dobri, a najstarija nam poznata listina, koja govori o Novom-gradu kao vlastničtvu Frankopana, jest god. 1495. pisani ugovor, kojim knez Bernardin Frankopan zamieni svoj posjed Stative tlačne na Dobri sa Jurjem Fabijančićem za grad Ključ u modruškoj županiji.[2] Sačuvane listine, pisane u Novom-gradu, potječu najviše iz doba posljednjega potomka ozaljske grane Frankopanske Stjepana, unuka Bernardinova, a sina Ferdinandova, te šurjaka sigetskoga viteza bana Nikole Zrinjskoga. Sa svojim šurjakom Zrinjskim i sestrom svojom Katarinom živio je čas u miru i ljubavi, čas pak u svadji i omrazi, te se je mnogo pogadjao i pravdao, zadavajući dosta posla zemaljskim sudcima. Nasliedjena imanja podielio je sa sestrom i svakom god. 1550. i 1561., ali oba puta pridržao si je uz gradove Ribnik, Skrad takodjer i Novi-grad,[3] gdje je mnogo boravio i god. 1572. na sam veliki četvrtak pisao oporuku, kojom ostavi sva svoja imanja svojim nećacima Jurju, Krištofu i Nikoli Zrinjskom „u pravu didinu i baštinu“.[4]

---

[1] Istodobni rukopis pravde nalazi se u arkivu kapt. zagr.

[2] Neo reg. acta f. 137. br. 8. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[3] Neo reg. acta f. 1615, br. 22, 25.

[4] Kukuljević: Acta croatica, str. 266.

Sbog počinjena zločina i nasilja plemiću Ladislavu Kerečenu i sinu mu Krstu, Stjepan Frankopan bi odsudjen na gubitak glave i imetka, te su po povjerenicima Stjepanu Šćitarevačkom i prebendaru Stjepanu od Dubrave god. 1558. zaplienjena njegova imanja: Ribnik, Novigrad, Lipa, Zvečaj, Skrad, Modruše, Plaški, Ogulin i Lukovdol, sada zvan Severin.

Procjenbena i pljenitbena izprava vrlo je zanimljiv i znamenit pismeni spomenik, koji nas poučava o tadanjem feudalnom stanju u Hrvatskoj, a napose o veličini imanja Frankopanskih i o njihovim odnošajima gospodarstvenim. Za Novigrad kaže izprava, da je zidan, a da ima znatan dohodak osobito od mitnice u Javorovcu na mostu preko Dobre pod gradom, kuda je tada prolazila glavna cesta od Metlike u Kranjskoj prama Mriežnici i dalje na Budački, Klokoč i Kladušu. Vlastelinstvo imalo je mnogo alodijalnih zemalja, oranica, voćara i vinograda u Stražniku, u Kostanjevcu ili Stativskom vrhu, u Vinskom vrhu, Repnjaku, Babinoj gori, Brezovcu i Skupici, a podložnike u trgu pod gradom, zatim u kuškoj (danas Kučevice), stativskoj i dubrovačkoj sudčiji. Svi ti podanici bili su već tada dužni gradu služiti „tlakom ili gospoščinom“ po dva put kroz tjedan, plaćati o Miholju nešto činža u novcu, a kaptolu zagrebačkomu podavati desetinu, osim 15 selišta u plemenitim (gornjim) Stativama, koja su podavala u grad godimice svako samo dvie libre u novcu. Kmetovi uživali su osim zemalja, što su pripadale pojedinim selištima, silne obćinske šume i pašnjake, koji su medjašili sa zemljama grada Ribnika u Modrušpotoku, a sa gradom Ozljem u Dugoj Dragi i na potoku Blagosovu.[1]

Nu Frankopanu niesu ovom sgodom oduzeta imanja, već se on nagodi s Kerečenom i plati mu 2000 for., koje bješe pozajmio od svoga tasta barona Egcka u Kranjskoj. — Uza sve mane i ljudske slaboće činio je ipak Stjepan

---

[1] Neo reg. acta, fasc. 1646. br. 22. sada u Budimpešti.

Frankopan dobra time, što je držao mnogo hrvatskih plemića i vitezova, izagnanih turskom silom iz otčinskih ognjišta, na dvorskim službama, i podielio mnogima izmedju tih porodica zemlje i kmetove na svojim dobrima. Tako se je i broj vazala u to doba jako pomnožio u priedjelima medju Kupom i Koranom. U obsegu gospoštine novogradske podieli Stjepan Frankopan g. 1566. starinskomu plemiću Ivanu Mogoriću iz Like imanje i sela u Zadoborju,[1] a iste godine darova on plemiću Fabijanu sela u Hrtinićima (?) i Ladišiću (sada Ladišić-draga), i jedno imanje u Stativama Ivanu Karinčiću od Gacke, tadanjemu porkulabu u Novom-gradu. Drugo imanje stativsko prikaza god. 1567. Pavlu Trkčiću,[2] a sliedeće godine zapisa pred kanonicima zagrebačkim, Gašparom Zemčejom i Mihajlom od Brubna (Brumanus), koji bijahu došli u Novigrad k bolestnomu Stjepanu, svojemu službeniku Ivanu Beloševiću od Novog-brda pustoselinu Jakšićevo selo i 10 kmetskih selišta „u pristojalištu Novoga grada na Dobri“.[3] U ovo doba nastanjeni su u Zadoborju i rodjaci glasovitoga u Klisu poginuloga vojvode Petra Kružića, koji se bijahu još god. 1533. uklonili pod tada Frankopanski grad Kladušu. Potomci ove obitelji, od koje poteče Ivan Kružić god. 1650. sudac zagrebačke županije, živu još i danas u Zadoborju kao seljaci, čuvajući svoja starinska porodična pisma.[4] Napokon založi Stjepan još god. 1573. „za vjernost i službu plemenitoga i vitežkoga Krištofa Izačića, porkulaba grada Ribnika“ porieklom iz grada Izačića na Uni „Jakšetićevo selo pri gradu, pet selišta u Jarčevom polju i malinišće na Dobri“.[5]

Kad su knezovi Juraj i Nikola Zrinjski nakon smrti otca svoga Nikole na temelju novoga ugovora, skloplenoga god. 1569. sa Stjepanom Ozaljskim, primili upravu Novoga-grada, nastavili su oni zalaganje pojedinih česti nasliedjenih dobara pojedinim zaslužnim plemićima.

---

[1] Ibidem. Neo reg. acta, f. 1649. br. 3

[2] Kukuljević: Acta croat. str. 312.

[3] Neo reg. acta, f. 1646, br. 15 sada u Budimpešti.

[4] Iz spisa obitelji Kružića.

[5] Kukuljević: Acta croat. str. 272.

Nakon smrti Stjepana Frankopana (god. 1577.) porodi se sbog nasljedstva Novoga-grada i ostalih imanja medju Zrinjskima i Gašparom Frankopanom Tržačkim pravda, a ta bi dovršena god. 1580. nagodom, kojom Zrinjski izručiše Frankopanima uz uvjet, da se Tržački odreknu prava na ostala imanja Stjepanova, Novigrad pri moru, Severin, Zvečaj, te Novigrad na Dobri, izuzevši selišta i imanja založena Tomi Mogoriću, Krištofu Izačiću, Ivanu Karinčiću, Petru Muratoviću, Stjepanu Črncu, Gašparu Kružiću, Petru Gojšiću, Ivanu Peranskomu i Ivanu Karinčiću starijemu, koja da mogu samo Zrinjski knezovi odkupiti. Pozivno na ovaj ugovor pozajmi još god. 1610. knez Nikola Zrinjski, kako sam kaže, „u velikoj svojoj potreboći za put, kojega smo imali vršiti, greduć u zemlju ugarsku u Erdelj s gospodinom palatinom Jurjem Turzom nimajući zadovoljna stroška od vitežkoga Ivana Peranskoga sluge našega, a sina pokojnoga Stipana Peranskoga 1000 for.“ i dade mu „u zaklad imanje, koje je pokojni Mihalj Mihaljević držao u sudčiji dubravskoj u kotaru grada Novoga na Dobri“.[1]

Osnivanje manjih dobara (predija) tiem je bilo lakše, što je bila i okolica Novoga-grada turskim napadajima jako opustila i mnoga zemljišta nitko nije držao. Prigodom procjenbe god. 1558. spominju se mnoga pusta sela pod Novim-gradom i to valjda uslied turske provale godine 1543., kadno Turci porobiše i popališe Novigrad, Ribnik i Metliku.[2] Takodjer god. 1578. četovali su Turci po novogradskom priedjelu i oko drvenoga kaštela na Mriežnici, te odveli izpod Novog-grada 126 duša.[3] Od ovoga turskoga zuluma oporavi se istom Novigrad, kad je stao njim upravljati nakon smrti najstarijega brata Jurja g. 1610. umjereni, skrbni i mudri Vuk Krsto Frankopan, kasnije veliki general hrvatske krajine, koji je bio pri diobi sa starijim bratom Nikolom, banom hrvatskim, dobio Novigrad i Severin, dok je Nikola za sebe pridržao primorski Novi, Bosiljevo, Zvečaj i Černomalj. Službujući Vuk više godina kao kapetan u Ogulinu, a kasnije kao vicegeneral i napokon vrhovni zapovjednik Krajine u Karlovcu, bio mu je Novigrad veoma sgodan za stanovanje, a da je tu ponajviše boravio, dokazom su mnoga njegova pisma u Novom-gradu pisana. Uz drugu Vukovu ženu, grofinju Ursulu Inkoferovu, živjela je god. 1622. u Novom-gradu i punica mu Ana Inkofer, rodjena Sibrik, te su ove dvie u Novom-gradu prodale svoje imanje Kutnjak u križevačkoj županiji.[1]

---

[1] Izvornik u našoj sbirci.

[2] Tomašićeva kronika. Arkiv za povjest jugosl. knj. IX. str. 30.

[3] Valvasor, knj. XII.

Vuk namre Novigrad i ostala imanja, što mu je bio dielom god. 1647. ostavio brat Nikola, svojim sinovima Jurju i Krsti. Kad se spremala poznata urota Zrinjsko-Frankopanska, bio je Novigrad sgodno mjesto, odkuda je mogao odvažni i vatreni markez Krsto pripaziti na karlovačku tvrdju te osnove i naručbe „glavarove“ (Zrinjskove) izvadjati. Tu je on prikupljao junake za naumljenu vojnu na Niemce i tudjince, čemu je dokaz i povelja, izdana 13. veljače 1670., kojom bivše kmetove Grgura Pavišića i Petra Petrunića proglasi „slobodnjaki na vike vikoma, da nam ostanu verni i pošteni spravnim oružjem, kamo se zapovi služiti“.[2] Iz Novoga grada poslao je Krsto Erankopan na 8. ožujka 1670. znamenito pismo kapetanu Čolniću, kojim mu poručuje „da je za vsima spraven, a tako mi boga, da krilaki (nimški) budu frkati po zraku“, da ide u Karlovac „samo deset za hrptom, a imam 300 dobro oružanih, z kojimi se ne bojim karlovačkih žabarov“.[3]

---

[1] Naše bilježke.

[2] Stariji priepis u našoj zbirci.

[3] Rački: Izprave o uroti bana P. Zrinjskoga i Franje Krsta Frankopana, str. 68.

Kad je buknula buna Zrinjsko-Frankopanska, navalili su podzapovjednici generala Herbersteina, grof Ernest Paradeiser i baron Sauer, na Zrinjsko-Frankopanska imanja od Karlovca do mora, te su ih nemilice i groznim načinom porobili. Na Novigrad navalio je pukovnik Sauer, te ga sasviem opljačkao. U gradu ugrabio je veliku množinu živeža, prekrasno pokućtvo, bogato urešene postelje, mnogo platna, srebrnine, silu marve i živadi. Medju otetim stvarima bio je od velike vriednosti naročito lanac sa numizmatima, što ga je bio neki njemački cesar darovao nekomu Frankopanu, pa dragocjeni zlatni ključi. Videći ovo pljačkanje nameči se na Frankopansko blago i upravitelj Novoggrada Tomšić, ali je morao pokradene stvari, ponajviše srebro, vratiti, te se dočepa tamnice karlovačke.[1]

Herberstein proglasi kmetove Zrinjsko-Frankopanske slobodnima i htjede ih pripojiti ka Krajini, te je već bio samo u obsegu novogradske gospoštine popisao u krajišku vojsku 329 momaka.[2] Poslije izhodio je bio Herberstein, da je Zrinjskova Švarča i Frankopanov Zvečaj predan na uživanje generalima karlovačkim, dok je god. 1676. dobio Novigrad kao pravo svoje dobro. Oslobodjeni novogradski seljaci budu opet skučeni u kmetstvo.

Oporukom ostavi Herberstein nakon smrti, što ga je zadesila u Gradcu pod konac god. 1689. Novigrad maltezkomu redu, kojega je i sam članom bio, pod uvjetom, da obskrbljuje crkvu sv. Josipa u Karlovcu, nu Maltezi niesu po želji zakladnika nikad uredili komture u Novom-gradu, a skrb za crkvu sv. Josipa povjeriše godine 1692. po svojemu zastupniku sinovcu zakladateljevu, generalu grofu Ferdinandu Herbersteinu, Franciškanima karlovačkim, uz plaću godišnje zadušbine od 550 for. iz dohodaka Novoga-grada.

---

[1] Bilježke iz različitih netiskanih spisa stranom u vlastitoj zbirci, stranom pak po bilježkama g. bibliotekara Kostrenčića iz komorskoga arkiva u Beču.

[2] Croatica u registraturi ratn. minist. 1671. Januar.

Maltezi doduše povećaše imanje god. 1699. odkupom dobra Dubranci od Sidonije Peranske udate grofinje Delišimunovićke i kupom vinograda Fratrščice, pa mnogih zemalja od Pavlina kamenskih, ali gospoštine niesu oni većim dielom sami upravljali, već su je u zakup davali različitim Niemcima. Napokon prodaše Maltezi Novigrad god. 1746. pukovniku barunu Stjepanu Patačiću, o kojem propovieda hrvatski povjestnik Adam Krčelić u svojem rukopisnom ljetopisu,[1] da je bio sprvine siromašan, a da se je istom kasnije obogatio dobivši zapisom grofinje Lambergove dobra Glogovec i Bežanec, i zapovjedničtvo kao podkapetan kraljevine u Kostajnici. Novigrad preuzeo je za Stjepana njegov stric Adam Patačić tada prepošt zagrebački, kasniji biskup veliko-varadinski, dok je bio kupovno-prodajni ugovor sklopio u Beču sa komendatorom maltezkog reda, i tajnim javnikom grofom Mih. Althanom drugi njegov rodjak Aleksandar Patačić, vlastnik Vrbovca i Rakovca. Sabor hrvatski podieli Stjepanu Patačiću za Novigrad pravo mača (jus gladii) i pobiranje maltovine na mostu Dobranskom, koji bješe pomoću hrvatskihststališa veoma čvrsto sagradio.

Patačići niesu ipak uživali tolike zaštite od vojnih zapovjednika karlovačkih, koliko prijašnja vlastela njemački Maltezi. Već god. 1747. oteše karlovački generali vinograd Fratrščicu, pak i mlinove na Mriežnici, koji su pripadali zakladi crkve sv. Josipa, a svekolike tužbe na povratak bile su u zalud. Kad se je god. 1768. u Karlovcu po posebnom povjerenstvu pod predsjedničtvom baruna Kollera razpravljalo o arondaciji Krajine, valjalo je vlastelu Novosadskomu grofu Franji Patačiću odstupiti na Krajinu 17 kuća dielom u Karlovcu, dielom u židovskom varošu, mlin na Mriežnici, te kmetove u Galović-selu, u Grščakih, Belavić-selu i u Vencu, te Fratrščicu, zašto dobi on odštete sliedeće godine 123.892 for.

---

[1] Autograf u knjižnici hrv. sveučilišta.

93 novč., te bude riešen svake obveze prema crkvi sv. Josipa.[1]

Grofovi Patačići držali su Novi-grad do doba provale Francuza u Hrvatsku (god. 1809.), a tada ga odstupi uz posve laku cienu grof Bartol Patačić svojemu prijašnjemu odvjetniku, a kasnijemu francuzkomu mairu Mirku Haraminčiću. Čudnom kobi domre ta vrlo znamenita i vele bogata obitelj Patačića, koja je još na saboru hrvatskom godine 1809. zastupana bila po devetorici članova, već nakon dvadeset i pet godina (g. 1834.) posljednjim ženskim potomkom, grofinjom Eleonorom, udovom Bartola.

Novi vlastnik Novog-grada Haraminčić, potekavši od siromašnoga roda u Turovu polju, steče svojom vještinom, marljivosti i velikom štednjom razmjerno veliki imetak, te podigne u Novom-gradu i na drugim svojim dobrima valjano gospodarstvo, a svojom oporukom pisanom 5. stud. god. 1846. u Novom-gradu postade donekle dobrotvorom svoga naroda, zapisavši jedan dio imetka za obće kulturne i humanitarne svrhe. Rodjaci njegovi, koji bjehu Novigrad nasliedili, nisu ga održali, već ga je kupio na javnoj prodaji hrvatski zemaljski erar. Ovaj ga prodade karlovačkomu veletržcu Franji pl. Türku, koji ga još i danas drži, popravivši i uredivši taj stari grad.

---

[1] „Protocollum commis. localis Carolost.“, (prepis u našoj zbirci) i „Verzeichniss der Grenzakten“ u arkivu ratnog minist. u Beču.

❦

XV.

Ozalj.

Opis grada i okolice. — Ozalj u vlasti kraljevskoj do iza god. 1244. — Knezovi Babonići gospodari Ozlja. — Babonići izgube Ozalj. — Obćina Tržka (Ključ). — Frankopani Ozaljski; Stjepan Frankopan Ozaljski. — Zrinjski baštine i kupuju grad Ozalj; Zrinjski gospodari Ozlja. — Kralj. komora upravlja Ozljem. — Markez Rajmund Perlas dobiva Ozalj. — Kasniji gospodari grada Ozlja.

Liepa kotarska cesta vodi iz Karlovca kroz Mahično na novi željezni most preko Kupe, a od onuda pitomom i plodnom ravnicom sve do grada Ozlja. Cielim putem možemo vidjeti visoko gore na briegu bivši pavlinski samostan Svetice, a dolje niže izpod njega plemićke dvorove Hrastje, Grdun a nedaleko ceste do Dobre liepi dvorac Jaškovo.

Grad Ozalj osovio se na strmoj pećini (sl. 13. i naslovna slika knjige), koja se uzdiže na desnoj obali Kupe, a upravo tik do nje. Sa sjeverne strane obkoljuje grad Kupa, šumeći po svom kamenitom koritu, a s južne je duboka uvala, kojom protječe žuboreći gorski potočić, kuda prolazi cesta dalje na Metliku. S ove strane grada poredale se kuće istoimenog sela sa sjedištem ozaljske župe, te starom crkvom sv. Vida. Ova se crkva spominje već god. 1334.[1] pod imenom sv. Vida kod grada (circa castrum), imajući svog svećenika.

Ulaz u grad vodi sa zapadne strane preko drvenoga mosta, dosta visoko nad obkopom. Ovaj most mogaše se sve do god. 1821. lancima držati, što nam svjedoče željezni točci nad gradskim vratima. Grad je opasan visokim zidom sa više okruglih kula, koje su danas zajedno sa zidom mnogo niže nego li bijahu prije. Izvana toga zida nalaze se tragovi vanjskom platnu, a ovdje stajaše prije od Petra Zrinjskoga sagradjena kapelica sv. Antuna Padovanskoga, od koje tek još stoje puste stiene. Iznad gradskih vrata nalazi se jednokatna negdašnja stražarnica, a slična prizemna stoji unutra na lievoj strani. Tuj bijaše prije uzidan u kamenu izklesani grb s lavom, koji se danas nalazi negdje u gradskoj pivnici. Upravo na skrajnjoj litici nad Kupom stoji jedan dio grada sa napisom NICO. COM. ZR. 1556., koji je, kako nam napis kaže, junak sigetski Nikola Zrinjski sagradio ili obnovio. Sam pak grad sagradjen je na dva kata u slici kuta, koji na svakom kraju nosi po jednu kulu. U prizemlju sjeverne kule nalazi se gradski arkiv, a podalje u sjevernom dielu grada kapelica sv. Antuna, uredjena prošloga vieka. Tuj se nalazi nekoliko liepih starih crkvenih odora, te jedna turska (crvena) zastava, za koju vele, da je Turcima izpod Ozlja oteta. Glavni dio grada okrenut je prema iztoku, a u njem su najljepše dvorane, koje nas tek svojim ukusnim kaminima sjećaju na sjaj, koji je nekoč bio u njima. Od ovuda pruža nam se prekrasan vidik na prostranu ozaljsku ravnicu, koju sa sjevera i iztoka zaokružuje Kupa. Evo dolje nedaleko grada šumi visoki vodopad, kod kojega stoji mlin, tamo niže staro mjesto Trg s drevnom crkvom Svih Svetih, koja se već g. 1334. napominje. U njoj imade glagolski nadpis. Dalnji izgled zatvara nam bujna šuma, koja se proteže uz Kupu prema Karlovcu, te u Draganić, gdje na vršku vidimo crkvu sv. Jurja na Šipku. Prema jugu, zapadu i sjeveru nema po gotovo nikakovog daljnjeg izgleda.

---

[1] Župnici sv. Vida pod Ozljem spominju se g. 1349. Ivan, g. 1450. pop Franko, g. 1501. plebanuš Petar, a Šimun kapelan gradski, god. 1559. pop Stipan Stipanić, g. 1647. pop Matko Rajković, g. 1653. Juraj Kutić. Potonja trojica bijahu glagolaši. God. 1664.—1668. Ivan Culibrka, g. 1667. Andrija Dujmić, kapelan gradski.

U gradu stanuje danas vlastelinsko činovničtvo i zakupnik, a smještena je u njemu i pučka škola i obćinski ured. Vlastelinstvo ozaljsko veoma je veliko, te imade liepih šuma, a takodjer plodne zemlje osobito u ravnici prema Trgu. Kod Ozlja nalazi se takodjer prostrana špilja, u kojoj se je našlo predmeta od kamena i inog posudja, što se sve danas čuva u arkeoložkom muzeju u Zagrebu. Narod oko Ozlja nazivlje se kao i oko Ribnika Brajcima, a bavi se poljodjelstvom i vinogradarstvom, koje je po-

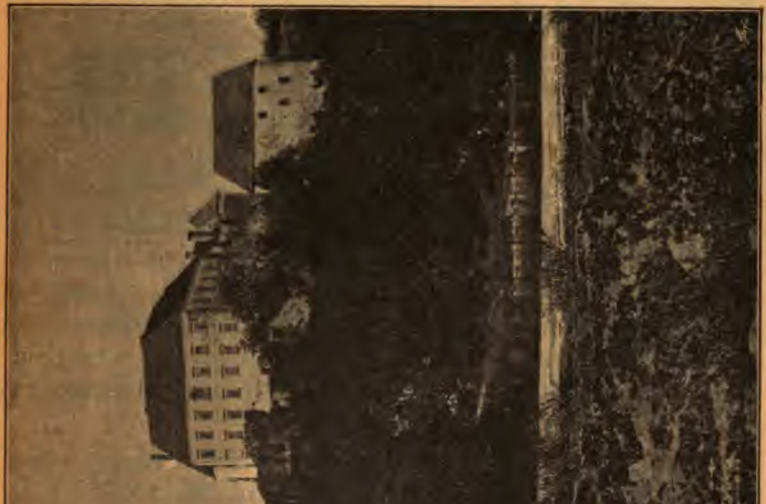

Sl. 13. Ozalj. (Sa sjevero-iztočne strane.)

tonje zadnjih godina veoma nazadovalo. Župa ozaljska broji sada 4774 žitelja (sam Ozalj 293) te obseže 18 sela. Do nedavna bijaše sjedište župe u Trgu kod Ozlja, a do god. 1789. bijaše obseg župe daleko veći, dok nije rečene godine odciepljena župa kamanjska.

Stariji naši historici tvrde, da je Ozalj stara Azelija, koja se već u osmom vieku poslije Isukrsta spominje, ali ova tvrdnja puko je nagadjanje bez ikakova dokaza. Nema sumnje, da je Ozalj veoma star grad. U sačuvanim nam listinama spominje se grad Ozalj već polovicom trinaestog vieka, a bijaše u vlasti kralja Bele IV. Oko god. 1244. htjede Stjepan brat Babonegov (Babonić) posvojiti za sebe grad Ozalj, ali ga nije mogao predobiti, jer ga uz kraljeve čete hrabro braniše braća Pribići iz županije podgorske, koje kralj Bela nagradi god. 1244. plemstvom, ubrojivši ih medju svoje dvorjanike i oslobodiv ih od svakoga podaničtva prema podgorskomu gradu.[1]

Na kakav je način došao grad Ozalj iza toga u vlast knezova Babonića, nije nam poznato, nu svakako moralo se to dogoditi za vrieme razmirica o priestolu hrvatsko-ugarskom tečajem zadnjih godina trinaestoga vieka. Već godine 1280. spominje se ban Stjepan Babonić vlastnikom Ozlja, te je iste godine izpod Ozlja sklopio zajedno s knezovima Ivanom i Dujmom Krčkim mir s banom Nikolom, sinom Henriku Gusingovca.[2] God. 1313. gospodovaše još sveudilj Ozljem silni ban slavonski Stjepan Babonić, te izdade u Ozlju darovnicu Jurju sinu Hozeja vrhu Švarče na Korani.[3] Kad su se iza toga Babonići (sinovi Ivana a unuci bana Stjepana) pobunili proti kralju Karlu Robertu, izgubiše oko god. 1325. sva svoja imanja i gradove oko Kupe i Save, koja postadoše krunska dobra pod upravom novoga bana Mikca Prodanića.

Od ovoga vremena vladaše Ozljem ban Mikac.

* * *

---

[1] Starine, knj. XXIV. str. 230.

[2] Starine, knj. XXV. str. 319.

[3] Vidi članak o Švarči u ovoj knjizi.

Već u ovo doba stajaše izpod grada kraljevsko slobodno mjesto (libera villa domini regis), koje je mnogo napastovano i plienjeno bilo od susjednih Niemaca štajerskih i kranjskih (Teutonici), zakletih protivnika kraljevih. Da se tomu doskoči, preseli g. 1329. ban Mikac stanovnike ovoga mjesta na otok Ključ, nazivan inače otokom Svih Svetih (Mindzent Sigetyi), gdje po svoj prilici stajaše jur tada crkva Svih Svetih. Naseljenike tamo oslobodi od svake sudbenosti gradskoga kaštelana, davši im povlasticu, da si mogu po volji birati svećenika i sudca, te ubirati brodarinu na Kupi u samom njihovom varošu (civitas). Sudac je mogao sam suditi sve priepore, izim o kradji, ubojstvu, paležu i nasilju, što je presudjivao s cielom obćinom. Osim ovih glavnih povlastica sadržaje Mikčev privilegij još neke, te dužnosti, na koje bijahu unapred obvezani.[1] Povlastice ovoga mjesta, koje

---

[1] Ostale povlastice i dužnosti sadržane u toj izpravi bijahu sliedeće: Kroz tri godine bijahu doseljenici od svake daće prosti, osim što svi skupa moradoše podavati 500 idara (idrys) vina, a nakon tri godine još na to svaka kuća 20 dinara. Stranac, koji bi se naselio ondje, prost bude kroz 4 godine od ove daće. Svatko se mogaše po volji odseliti kuda mu drago. Imetak može svatko po volji ostavljati. Na Božić, Duhove i na dan Svih Svetih imadu banu ili kaštelanu ozaljskomu dati dar od jednog teleta, jedne ovce, 20 kokoši i 200 hljebaca kruha. Od globa, na koje sudi sudac, idu dvie trećine bana a jedna obćinu. U ime trgovine imali su podavati banu i to za jedan strani voz, osim sukna, 8 dinara, za domaći voz 4 dinara, za konja, koji bi nosio sukno, 8 dinara, ako nosi što inoga 2 dinara itd. Taj privilegij glasi ovako:

Na Savi kod Zagreba 17. srpnja god. 1329. Ban Mikac daje naseljenicima u Ključu (danas u Trgu kod Ozlja) posebne povlastice.

Nos Mykch banus totius Schlavonie significamus vniuersis, quibus expedit presencium per tenorem, quod quia libera villa domini nostri regis sub castro Ozol existens per Theutonicos, speciales inimicos eiusdem domini nostri regis, frequenter est spoliata et combusta, volentes nos fatura prouidere ne ulterius tam de facili eadem libera villa per eosdem Theutonicos et alios infideles spoliatur ad insulam Cliuch alio nomine Mindzent Sigetyi vocatum in inferiori parte ipsius castri Ozol ad cursum aque existentem duximus traslocandam, talem libertatem eisdem concedentes,

se prozva Trgom (Forum), Ključem (Culch), potvrdi do

quod a iurisdiccione iudicis castellani de Ozol pro tempore constituti omnino sint exempti: item quicumque ab eadem libera villa de sub castro ad ipsam insulam se translocauerit ad manendum, per tres annos nullam collectam nobis soluat, excepto hoc, quod quingentis idrys vini in quolibet anno teneantur, elapsis vero ipsis tribus annis de qualibet porta seu curia singula viginti denarios singulis annis et vinum modo preatacto soluere teneantur; si vero aliqui de extraneis locis causa commorandi venerint, quatuor annorum gaudeant libertate, ita sicut veniendi, ita recedendi accepta licencia liberi sint et sicuri; item si quis sine herede decesserit, cuicunque bona sua legare voluerit liberam habeat facultatem; item tribus muneribus videlicet in festo nativitatis domini, pentecostes, et in festo omnium sanctorum nobis vel castellano nostro de Ozol tenantur, ita quod pro quolibet munere vnum pecus pascuale, vnam ouem, viginti gallinas, et ducentos panes dare teneantur, item quatumcumque de macello veniet, in tributo villico et vniuersitati ciuium de ipsa insula relinquemus, insuper portum in fluuio Culpa circa ciuitatem eorundem eisdem ciuibus libere concedentes, item sacerdotem, quem communitas voluerit, assumant iuxta eorum voluntatem, item villicum inter se eligant annualem quem voluerint, qui omnes causas per reuolucionem anni inter eos iudicet, et terminet, et discernat, exceptis his videlicet: furta, homicidia, incendia, et factum potenciale, quas causas idem villicus et vniuersitas de eadem insula iudicabunt ita, quod duas partes iudicii nobis amministrabunt, terciam partem vero iudicii pro se ipsis reseruabunt; item si aliquis inter eos homicidium comitteret, nihil vltra duas marchas, pro iudicio solvere teneatur, cum aduersario concordabit sicut potest; item si aliquis in furto detentus fuerit secundum arbitrium et iudicium villici et vniuersitatis condemnetur; preterea forum ab antiquo existens cum tali tributo duximus concedendum: de curru extraneo excepto panno octo denarii exigantur, de curru vero populorum bani quatuor denarii, de pondere equi, si pannum portauerit, octo denari, si vero alias res duos denarios soluant, pro tributo de bove vnum denarium, de panno quantum vnus homo portare potest quatuor denarios, de porcis vero vsque festum beati Martini confessoris medium denarium, post festum vero predictum de quolibet porco singulos denarios persoluant, item de qualibet tunica sartita, vel clamide, que vendicioni in eodem foro exponitur vnum denarium solvere teneantur, de aliis vero minutiis, que non sunt hic denotata, nobis exigantur, per nostrum tributarium modo antiquo consueto. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem litteras nostras concessimus sigillo nostro pendenti roboratas. Datum in portu Zava circa Zagrabiam feria secunda proxima ante festum Marie Magdalene anno domini millesimo trecentesimo vigesimo nono.

Izvornik ove povelje na pergameni nalazi se u pismohrani občine tržke kod Ozlja. Pečat odtrgnut.

skora (g. 1350.) vojvoda slavonski Stjepan,[1] za tiem ban Nikola god. 1349.,[2] kralj Ljudevit g. 1370., pa Ivan, Nikola i Stjepan Frankopani zajedno s ostalôm svojom braćom (regnorum Dalmacie et Croatie gubernatores) god. 1433.[3]

Dobivši Tržani ovako svoju slobodu, izabraše si svoga svećenika, te već god. 1349. nalazimo u Trgu svećenikom kod Svih Svetih Leonarda, dočim je istodobno svećenik Ivan stajao kod sv. Vida u Ozlju, što nam svjedoči, da su to onda bile dvie razdieljene župe. Sve do god. 1660. imadjahu Tržani i Ozaljčani svaki za sebe posebnu župu i župnika. Većina župnika bijahu glagolaši, te još godine 1668. bijahu u crkvi Svih Svetih tri glagolska misala. Oko rečene godine 1660. prestade Ozalj biti posebnom župom, te župnik Ivan Culibrka bijaše odsada „plebanušem Sv. Vida pod Ozljem i Svih Svetih u Trgu". Ali pravo kolatorije izgubiše Tržani valjda još za vladanja Frankopana.

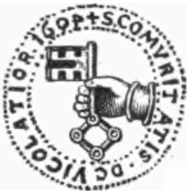
1604 S. COMVNITATIS D C VICOLATIOR.

Sl. 14. Pečat občine tržke (kod Ozlja).

Nova občina tržka liepo se razvijala, te je imala i svoj občinski pečat, u kojem se vidi ruka kako drži ključ, a okolo stoji nadpis: S. COMVNITATIS D C VICOLATIOR. 1604., koji ovdje priobćujemo (sl. 14.).[4] I sudac imadjaše svoj posebni pečat, koji stavljaše na pisma po njemu izdana. Obćina Tržka imala je svoj posebni zakon i sudbeni stol o purgariji tržkoj, koji je bio još god. 1571. veoma ugledan i mjerodavan, gdje je iste godine riešena pravda medju slapanskom i hrašćanskom obćinom poradi užitka šuma. Obćina tržka upravljaše se sama sve do šestnaestoga vieka, stojeći ipak pod gospodstvom Ozlja. Nu od tog vremena sve je više gubila svoju slobodu, te je naskoro po gotovo sasviem skučena u kruto nevoljnictvo, služeći svojoj ozaljskoj gospodi upravo nedostojnim službama. Upravo je značajno, kako spominje urbar od god. 1642. njihove dužnosti i prava. Tako medju ostalim veli: „dužni su galge načiniti i odsudjenoga do galga sprovoditi, ali čuvati i lojtre k galgam držati. Dužni su bigu i konop držati na mučeniju zločinca. Kada su u gradu gospoda, dužni su pehare držati i na kuhinji oganj ložiti“. Svakako bijahu to veoma čudnovate dužnosti i počasti, koje bijahu dozvoljene samo njima kao „purgarom“. Sve do razrješenja feudalnih spona (god. 1848.) bijahu Tržani podložnici ozaljski, podavajući ovamo razna podavanja i desetine, te im jedino ostade formalni naziv „purgarske plemenite obćine“. Svoga sudca „rihtara“, koji je imao uza se i svog „ditića“, birahu svake godine, a potvrdjivao ga je ozaljski „officijal“. Ako mu se nije svidjao, mogao je postaviti „hasnovitijega“ i sebi po ćudi. Sudac obćinski i ditić morali su za grad sve daće ubrati i „računskomu dijaku“ u gradu u ruke predati.

---

[1] Izvornik kod iste občine.

[2] Izvornik kod iste obćine, te prepis iz šestnaestog vieka medju N. R. A. fasc. 483. br. 7. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

[3] Izvornik, koji sadržaje potvrdu kralja Ljudevita, nalazi se kod tržke obćine.

[4] Pečat čuva još i danas obćina tržka. U sačuvanim listinama nazivlju se Tržani „plemeniti purgari slobodnoga Trga" ili „purgari verno podložnici (gosti) polag Ozlja".

* * *

Od god. 1325. ostade Ozalj kraljevskim gradom, dok ga nije god. 1398. kralj Sigismund založio knezu Nikoli Krčkomu Frankopanu i materi mu Ani Goričkoj za 17.000 dukata.[1] Nu odmah ga za tiem iste godine izkupi, te opet založi god. 1399. za 24.000 dukata Katarini od Optuja i Metlike, udovi Stjepana Frankopana.[2] Skoro na to darova i zapisa grad Ozalj iznova na vječna vremena kralj Sigismund istomu Nikoli Frankopanu za 42.000 for., primivši od njega još 3000 for. Akoprem je bio knez Nikola Frankopan vrstan pristaša Sigismundov, to mu je ipak protukralj Ladislav Napuljac god. 1403. potvrdio kup Ozlja, dozvolivši mu, da ga može zamieniti sa gradovima Petra Novakovića, Cetinom i Ostrvicom u Lici.[1] Po kraljevskom nalogu imao je god. 1412. kaptol zagrebački Nikolu Frankopana uvesti u grad Ozalj u prisuću kneza Ivana Blagaja ili Jakova Tatarića od Mlake ili Jurja od Lipe, što je iste godine 1412. i provedeno.[2]

---

[1] Fejér: codex dipl. X. 2 str. 546. Izvornik prije u zem. arkivu sada u Budimpešti. God. 1395. spominje se kralj. kaštelanom u Ozlju neki Grgur.

[2] Listina prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 484. br. 8. sada u Budimpešti.

Nikola Frankopan bijaše sada najvažniji velmoža u Hrvatskoj, kojega se posjedi sterahu sve do morskih obala. Kako je kaptol zagrebački veliku desetinu ubirao po cieloj biskupiji, uzkratiše istu ozaljski i ribnički podložnici. Poradi toga imadjaše Frankopan s kaptolom silnih neprilika, te uzprkos što je god. 1411. u Ozlju pred izaslanicima kaptolskim naložio svomu puku, da podaje dužnu desetinu, to se narod nije pokorio, jer je s ovom desetinom i kasnije god. 1416. imao posla i kostnički sabor.[3] Napokon se ipak podložnici pokoriše i davaše dužnu desetinu. Knez Nikola bijaše zgodimice i nasilan čovjek; jer god. 1422. posvoji zajedno sa susjedgradskim vlastelinom i svojim ozaljskim kaštelanom imanje Pribić, koje bijaše svojina Jurja Bakše.[4] Poradi toga imadjaše knez Nikola velike neprilike. God. 1416. zapisa knez Nikola grad Ozalj na doživotno uživanje svojoj ženi Dori, kneginji Goričkoj i Koruškoj.[5] Poslije njegove smrti vladahu sinovi mu gradom Ozljem, te već god. 1433. nalazimo u Ozlju Bartola Frankopana, gdje Jaškovljanima dozvoljuje neke paše oko Dobre,[6] a god. 1437. purgarima tržkim daje žirovinu u šumi Mirkovom polju preko Kupe.[1] God. 1441. spominju listine Stjepana Frankopana vlastnikom Ozlja,[2] što je naravno, jer sva braća (sinovi Nikole) imadjahu isto pravo.

---

[1] Arkiv za jugosl. povjest. VII. str. 46.

[2] N. R. A. fasc. 484. br. 11 sada u Budimpešti.

[3] Ovjerovljeni priepis u arkivu akademije.

[4] Regesta Oršićevoga arkiva str. 246. u zem. arkivu.

[5] N. R. A. fasc. 1645. br. 7. sada u Budimpešti.

[6] Ibidem; Acta Croatica od Kukuljevića str. 57.

Kad su braća Frankopani god. 1449. u Modruši podielili svoju djedovinu, dobije najstariji brat Nikola grad Ozalj s Ribnikom, Grižanima s dielom Senja i Krka.[3] Uz Nikolu držao je i Martin Frankopan jednu čest ozaljskoga imanja u Trešćenu, Slapnu, Hrvatinovcu, Dolj. Erjavcu, Pišćetkama, Vrhovcu i Trešćerovcu. Ovo odstupi god. 1459. bratu si Nikoli i sinu mu Bartolu kao naknadu šteta počinjenih mu u Bakru.[4] Poslije smrti Nikole, i sina mu Bartola, s kojima ova grana izumre, dodje Ozalj u ruke brata mu Stjepana i sina njegova Bernardina. Uz otca vladaše i Bernardin, te god. 1479. dozvoljuje purgarima ozaljskim, da mogu u drazi pod gradom zidati kuće.[5] Od ovoga vremena počelo se iznovice dizati mjesto izpod

---

[1] Izvornik glagolski kod obćine u Trgu.

[2] N. R. A. fasc. 484 br. 7. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

[3] Ibidem fasc. god. 1645. br. 7.

[4] N. R. A. fasc. 1645. br. 11. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[5] Izvornik glasi ovako:

Pod Ozljem god. 1479. Knez Bernardin Frankopan daje slobode za naseljenike u drazi pod gradom Ozljem.

Mi knez Brnardin Frankopan, krčki, senski, modruški i pročaja, damo viditi vsim i vsakomu komuse pristoi i pred kih obraz ta naš list pride kako mi dopustimo vsim purgarom ozalskim i ladancem i vsakomu našemu čoviku, da ki bi koli učinil i otel učiniti hiže v drazi pod gradom Ozlom dae te iste hiše i blago ko vnih malo i veliko volan uživati i prodati i zadužiti i darovati i za dušu dati i činiti od nih čamue drago i dati je komu nemu drago i zato zapovidamo vsim graščakom i oficialom našim ki su sada i ki naprvo budu, da ih imete vtom uzdržati i ino neučinite kako dobite našu milost i na to im dasmo ta naš list otvoren pod naš pečat navadni na ljat gdnih Ⱋ. Ⱅ. Ⰿ. Ⰸ. dva v Ozli maja prvi dan.

Izvornik glagolski na pergameni dobro sačuvanoj kod občine u Trgu. Odzdol pečat pritisnut na pergamenu. Ovu listinu prepisao je major Sabljar, ter je preštampana u Kukuljević: „Acta Croatica“, samo se nalazi tamo pogriešno Bartol mjesto Brnardin.

Ozlja, kasniji Podgraj i ozaljsko selo. Stjepanu i sinu mu Bernardinu Frankopanu potvrdi novom darovnicom kralj Matija god. 1481. posjed Ozlja, Ribnika, Dubovca i ostalih njegovih gradova.[1] Poslije smrti otčeve vladaše knez Bernardin Ozljem, te potvrdi god. 1498. Valentinu Hotkoviću jur prije darovano imanje Vukšin Šipak, koje stajaše u kotaru ozaljskom.[2] Bernardin preživje svoju djecu, a njegov golemi imetak naslиediše unuci njegovi Stjepan, nazvan knez Ozaljski, i Kata (djeca Ferdinanda Frankopana). S početka upravljaše Ozljem i ostalim imanjima Juraj Gušić Turanjski, čovjek veoma pokvaren i zloban, kojemu bijaše povjeren i odgoj Stjepana. Nije onda ni čudo, što je Stjepan tečajem svoga života mnogo zla počinio, a njegova obiest i nasilje ne imadjaše nikakovih granica.

Osobito važan momenat bijaše po sudbinu Ozlja, kad je Stjepan Frankopan sa svakom si Nikolom Zrinjskim god. 1544. sklopio zajednicu dobara. Po ovom ugovoru bijahu dobra obojice zajednička, te čvrsti temelj bratskom prijateljstvu na obranu proti Turčinu. Ovim ugovorom dobi Zrinjski gospodstvo nad Ozljem, u kojem je često boravio. Frankopan i Zrinjski zajedno daruju imanja svojim službenicima i prijateljima, u čem se vidi prava zajednica. Već god. 1546. darovahu darovnicom pisanom u „njihovom gradu Ozljü“ imanja Podbrežje u ozaljskom kotaru Ambrozu Gregorijancu,[3] a god. 1547. Jurju Grabucu imanja Hrastje i Vrhovac kod Ozlja.[4]

Istom god. 1550. dobije Nikola Zrinjski grad Ozalj sasviem u svoju vlast, kad je Stjepan odstupio sestri si Kati isti grad te Dubovac, Grobnik, Bakar i Hreljin.[1] Slična dioba učinjena bi opet god. 1561. Na taj način dodje grad Ozalj sasviem u ruke Zrinjskih, koji su ga preko sto godina držali.

---

[1] Krčelić: Not. prael. str. 225.

[2] Prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 984. br. 5. sada u Budimpešti. Ovo darovanje potvrdi kasnije kralj Ferdinand II. god. 1626. Martinu, Jurju, Gašparu, Franji i drugomu Gašparu Hotkoviću (u arkivu jugoslavenske akademije).

[3] U zem. arkivu izvornik medju spisima XVI. vieka.

[4] N. R. A. fasc. 73. br. 21. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

Kakav bijaše Stjepan Frankopan nasilnik, to skoro počini veliki zločin na plemiću Ivanu i Krsti Kerečenu, a opet god. 1564. na plemiću Bariloviću, otevši mu njegov grad Barilović na Korani.[2] Kad je pak sestra Stjepanova Katarina god. 1562. umrla, prizna novom nagodom pred tadanjim palatinom Tomom Nadaždom svojim nećacima Nikoli, Jurju i Krstu pravu vlastnost nad Ozljem i nad svim ostalim gradovima, koje je još prije majci njihovoj odstupio.[3] Akoprem bijaše Frankopan radi svojih nasilja odsudjen od bana Jurja Draškovića na smrt i gubitak imetka, nije ovu kaznu pretrpio, jer ga braća Zrinjski odkupe, platívši 12.000 for. Gašparu Bariloviću, koji ga je god. 1575. uhvatio u Brezovici i zahtievao, da se na njemu ovrši osuda. Iz zahvalnosti darova Frankopan Jurju i Nikoli Zrinjskomu sva svoja imanja i gradove na vječna vremena, moleći, da ga samo do smrti hrane.[4] Tako su braća Zrinjska iza junačke smrti svoga otca pod Sigetom god. 1566. održali se u vladanju grada Ozlja.

Juraj i Nikola Zrinjski (Krsto † 1573.) često su boravili u Ozlju i ondje izdali mnoga pisma, nagradjujući svoje službenike, i zalažući ovim imanja. Tako u kotaru ozaljskom dadoše imanje Ivanu Karinčiću, kaštelanu novogradskomu, Tomašu Mogoriću i Petru Balijardiću te još nekim zaslužnim plemićima.[5]

Do skora umrie knez Stjepan Frankopan god. 1577. oporučivši svojim nećacima sve svoje gradove i imanja. Nu uzprkos tomu su imali Nikola i Juraj Zrinjski mnogo neprilika sa knezovima Frankopanima Tržačkim i sa rodjenim sestrama, koji su parnicom ustali proti njima, jedni tražeći imanja Stjepana Frankopana, a druge hoteći dio majčinih gradova. I kralj. fiskus tražio je Ozalj i ostala Stjepanova imanja kao ošastna, ali svi ovi zahtjevi ostadoše uzaludni; jer Zrinjski mogoše dokazati čvrsti pravni naslov na ujakove gradove. Za to doba bijaše kaštelanom ozaljskim spomenuti jur Gašpar Barilović, koji je veoma nečovječno postupao s jadnim kmetovima.

---

[1] Ibidem fasc. 33. br. 11.

[2] Vidi članak o Ribniku i Bariloviću u ovoj knjizi.

[3] N. R. A. fasc. god. 1645. br. 25. prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[4] Ibidem fasc. 316. br. 21. i fasc. 313. br. 43.

[5] U arkivu jugoslavenske akademije.

Poslije smrti kneza Jurja Zrinskoga (g. 1603.) vladaše Ozljem najstariji njegov sin Nikola, te kaštelan njegov Ivan Zmajilović. Knez Nikola Zrinjski obdario je mnogo plemića imanjima oko Ozlja, te je upravo zlo gospodario. Veliko imanje Pribić u ozaljskom kotaru založio samo za 12.000 for. primorskomu kapetanu Jurju Čikulinu. kojemu je još prije u pijanstvu darovao grad Grobnik.[1] Marko Oršić od Slavetića dobio je god. 1617. imanje Grdun, Krsto Mrnjavčić vlastelin Brezovice imanje Hrastje,[2] Katarina Jakovićeva imanje Lović, Tomaš Mogorić imanje Krašić na Kupčini, Petar Balijardić Pribić a Sara Semeri udova Ivana Jakovića imanje Završje itd. Potomci ovih plemićkih porodica dugo su držali ova imanja, koja im je kasnije iza pada Zrinjskih potvrdjivala komora i kralj. Iza smrti kneza Nikole Zrinjskoga (godine 1624.), koji nije ostavio od srdca poroda, predade njegova udova Jelisava Sečijeva sva imanja šurjaku si Jurju, te uništila zapis od 50.000, koji je imala na muževim imanjima. Da se oduži knez Juraj svojoj dobroj šurjakinji, predade njoj god. 1625. na doživotno uživanje imanje Grdun kod Ozlja, Vrbovac i Božjakovinu.[3] Zla sudbina ne dozvoli, da se novi gospodar ozaljski užije svojih ogromnih imanja, jer se već sliedeće god. 1626. razstavi sa svietom, otrovan od ohologa Wallensteina. Ostavivši nedorasle i slabe sinove Nikolu i Petra baštinicima svoga imetka, upravljaše Ozljem Nikola Milovac, kojega je još za života imenovao knez Juraj upraviteljem ozaljskih, ribničkih i primorskih imanja. Nikola i Petar dobiju skrbnike[1] medju kojima bijaše i zagrebački biskup Petar Domitrović. Ovaj utemelji god. 1627. pavlinski samostan Svetice kod Ozlja, i to imetkom svojih štićenika.[2]

---

[1] Rački: Izprave o uroti itd. str. 550.

[2] U zem. arkivu medju spisima XVI. vieka.

[3] N. R. A. fasc. 93. br. 16. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

Do skora preuzeše Zrinjski sami upravu svoje djedovine, a desna im ruka ostade i na dalje spomenuti Milovac, koji se u spisima spominje kao prefekt ozaljskih i ribničkih dobara.

Veoma je zanimiva viest, koja nam se sačuvala u jednom pismu Ivana Ručića, gdje veli, da se je g. 1634. u Ozlju razpukao zid, a u njem da se našlo veliko Frankopansko blago zajedno sa dragocjenom dragim kamenjem obloženom kraljevskom krunom. Nu Milovac nije htio dalje da traži u zidu, dok se knezovi Nikola i Petar ne povrate u Ozalj.[3] Kakova je ovo bila kruna i što se je dalje dogodilo s njom, nije nam poznato.

Veliko slavlje doživi grad Ozalj god. 1641. Bogati i slavni knez Petar Zrinjski pozove od svih strana ugledne goste na dan 27. listopada u svoj ozaljski grad, da prisustvuju vjenčanju njegovom sa duhovitom i krasnom Anom Katarinom kćeri karlovačkoga generala Vuka Frankopana Tržačkoga. Iza objeda odvezu se svatovi, medju kojimi bijahu zatupnici vladara i mletačke republike, množina velmoža, plemića, gradjana, a pače vidjevahu se i slobodnjaci i kmetovi, u Karlovac, gdje je obavljeno svečano vjenčanje, a sjajna gostba u kući Frankopanovoj trajaše bez kraja i konca. Pod večer drugoga dana (28. listopada) vratiše se svi koliki u grad Ozalj, a jamačno nije ni ovdje sjajna zabava i obilna gostba izostala. Nema sumnje, da su to bili najsjajniji dani, što ih doživio drevni ozaljski grad.

---

[1] Stjepana Senyeja, biskupa vackoga, Petra Domitrovića, biskupa zagreb., grofa Sigmunda Friderika Trautmansdorfa, Stjepana Patačića, protonotara, i podbana Tomu Mikulića, dočim je gubernatorom svih imanja bio Franjo Baćan.

[2] Vidi članak Svetice u ovoj knjizi.

[3] Izvadak Ručićeva pisma od 14. studenoga g. 1634. u Arkivu za jugosl. poviest. I. str. 172.

Sve do god. 1649. vladahu braća Nikola i Petar Zrinjski svojim imanjima složno i zajednički. Nu rečene godine podiele medju sobom sva imanja, a Petra medju ostalim gradovima dopade i Ozalj.[1] Od ovoga vremena nalazimo kneza Petra i umnu mu ženu Katarinu veoma često u gradu Ozlju, gdje činiše mnogo dobra svojim podložnikom. Pred gradom sagradi Petar Zrinjski liepu crkvicu sv. Antuna od Padove, te u liepom zvoniku od tesanoga kamena namjesti dva zvona, a i unutra uredi je kako trebalo.[2] Ovu crkvicu naumi učiniti župnom, te tako uzkrisiti ozaljsku župu, koja je oko god. 1660. prestala obstajati, te je spojena bila sa župom tržkom. Njegovim nastojanjem dozvoli papa Aleksandar god. 1664. 18. prosinca novu župu ozaljsku kod sv. Antuna;[3] ali to nije nikada oživotvoreno. Da se podigne trgovina u ovomu kraju, izposlova Petar Zrinjski god. 1668. od kralja Leopolda privilegij sajma za trg izpod Ozlja, u kojem dozvoli kralj četiri velika godišnja sajma,[4] nu danas obdržava se samo jedan sajam i to 15. svibnja.

U prekrasnom Ozlju bivaše često banovim gostom i njegov šuro, a baničin brat Franjo Krsto Frankopan. Ovdje je, po nekoj bilježci Vitezovićevoj, spjevana i Petra

---

[1] Diobna izprava prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 960. br. 38. fasc. 319. br. 30. i fasc. 304. br. 32. sada u Budimpešti.

[2] Vizita od god. 1668.

[3] Kukuljevićeve bilježke u mojoj zbirci.

[4] Izvornik ovoga privilegija od 3. ožujka 1668. nalazi se u zem. arkivu. Sajmovi bijahu odredjeni na 2. siečnja, na dan Antuna od Padove 13. lipnja, na dan sv. Roka 16. kolovoza i na dan sv. Antuna opata 31. listopada.

Zrinjskoga „Adrianskoga mora Sirena“ i sastavljen „Putni tovaruš“ banice Katarine, a nema dvojbe, da je u Ozlju u krugu bana Petra i sestre si Katarine i markez Franjo Krsto izpjevao i po koju svoju pjesmu, koju je kasnije zasadio u svoj „Vrtić“. Primivši još god. 1665. ban Petar i dio imanja svoga pok. brata bana Nikole od udovice njegove Sofije Löblove u zakup, bijaše on gospodarom svih Zrinjskih gradova od Čakovca pa sve do mora. Za vrieme bune Zrinjsko-Frankopanske bijaše njeko vrieme u Ozlju i okolici upravo središte svega banova i Frankopanova djelovanja; ovdje je davao ban naloge i odavle dugo vremena odašiljao svoje glasnike i poslanike na razne strane.

Po nalogu kralja Leopolda I. već 4. travnja g. 1670.[1] posjedne karlovački general Herberstein grad Ozalj, gdje su njegovi podzapovjednici mnoge dragocienosti Zrinjskih razgrabili. Osobito je mnogo stvari od onuda podzapovjednik Ernest Paradeiser odvukao u Karlovac, a bez dvojbe mnogo je i za sebe pridržao. Postupak karlovačkih vojničkih glavara bijaše upravo najprostija otimačina. Nakon ove zapljene ostade Ozalj gotovo pust; jer sve što je bilo bolje nestade iz grada, a tek neznatni broj dragocjenoga posoblja, oružja i inih sprema ostade kao za porugu u prostranim dvoranama ozaljskoga grada.[2]

Medju tiem ipak je polovica svih Zrinjskih dobara dopitana Adamu Zrinjskomu, sinu Nikole brata Petrova. S toga budu god. 1673. iznova popisane sve stvari u Ozlju i ostalim Zrinjskim gradovima. Polovicom Petrovom, koja pripade kraljevskoj komori, upravljaše Juraj Kukuljević, inače Basan-Sakcinski nazivan, dočim je drugom polovicom Adamovom upravljao Ivan Hržić, koji se nazivaše prefektom ozaljskih i ribničkih dobara. Godine 1673. spominje se u Ozlju kraljevskim prefektom i Petar Tompa, a god. 1676. porkulabom i dijakom ozaljskim Ivan Zelenčaj, koji su vodili gospodarsku upravu i račune. Kako li je u ovo doba izgledao grad ozaljski, liepu nam sliku pruža spomenuti popis od god. 1673., koji nam opisuje uredjenje svih soba i dvorana. Dakako nije više tamo bilo onoga zlata i sjaja, što za života slavnoga, ali nesretnoga Petra Zrinjskoga; tek ovdje ondje našlo se nešto vriedna. Kralj. komora dade se sada na prodavanje nekih ozaljskih imanja, te god. 1679. prodade u ime komore Juraj Pavešić imanje Brlog, Slapno i Trešćenu grofu Ivanu Peranskomu,[1] Hrašće Stjepanu Siliju,[2] Jaškovo obitelji Jurašića, dok je mnoga druga jur prije od Zrinjskih založena, na novo dotičnim porodicama prodavala ili potvrdjivala. Na taj način raztepe se skoro ogromni posjed ozaljski, koji je još početkom petnaestoga vieka sezao čak do Podgorja, od onuda se sterao preko Kupe na Koranu i Mriežnicu graničeći ovdje sa zemljama Steničnjaka i Novoga grada, a na zapadu sa ribničkim kotarom. Sa sjevera graničio je sa Kranjskom te sezao gotovo do uskočkih gora.

---

[1] Rački: Izprave o uroti str. 141.

[2] U zem. arkivu; Urbarialia et conscriptiones fasc. 92 br. 13.

Knez Adam Zrinjski nije boravio često — iza pada Petrova — u Ozlju, već više u Čakovcu. Ali i ovomu nije sreća dala, da uzčuva svoj rod i ime, jer pade u bitci kod Slankamena god. 1691., vojujući na Turke, ustrieljen u ledja. . . Njegova se udovica Katarina Lambergova odreče god. 1692. u korist gradačke komore svih prava na muževa dobra, na što ista komora kupi i ostalu polovicu Zrinjskih dobara od požunske komore za 500.000 for, te darovnicom kralja Leopolda od god. 1691. primi u svoju upravu.[3]

Gradačka komora bijaše od sada gospodarom grada Ozlja, kojim upravljahu njezini službenici i povjerenici. U Ozlju bijaše stalno namješten porkulab, koji bijaše ujedno i računovodjom (dijakom). Takov se god. 1699. spominje Juraj Dolovac. Godine 1701. bijaše glavnim upraviteljem Ozlja kapetan riečki Oktavij barun Terzi, koji oslobodi Krašićane od desetine i gornice od vinograda zasadjenih na kmetskom zemljištu.[1]

---

[1] Vidi članak o Brlogu u ovoj knjizi.

[2] N. R. A. fasc. 1281. br. 79. sada u Budimpešti.

[3] Izvornik u zem arkivu medju spisima grada Brloga.

Već sliedeće god. 1702. proda komora grad Ozalj zajedno s Ribnikom grofovima Juliju i Benvenutu Petacu, primivši mjesto novca (62.000 for.) njihova imanja San Servolo i Castelnuovo u Istri.[2] Ali medju tiem ne dodje Ozalj u vlast Petaca, jer ga komora i na dalje držala. God. 1725. dobije grad Ozalj zajedno s Grobnikom i Brodom grof Rajmundo Perlas, za to, što je svoja imanja u Siciliji i Abruzzima ustupio, koja su predana u vlast Rakocijevih sinova.[3] Perlas prikupio je k Ozlju imanja Slapno i Stative, te je sve skupa god. 1766. prodao grofu Teodoru Baćanu. Od porodice Baćana kupi u najnovije doba Ozalj i ostala dva grada kneginja Viktorija Thurn-Taxis, koje sin još i danas drži sve ove gradove.

⁂

XVI.

Perna i Peranski.

Opis okolice i razvalina Perne. — Povlastica Perne god. 1225. — Knezovi Šubići-Peranski. — Peranski izgube Pernu. — Ini dogadjaji grada i mjesta Perne.

U podgorju Petrove gore pram istoku ima mjesto Perna, a više mjesta ističe se podor staroga grada Pernika. Nad gradom podiže se još veće brdo Gradina, gdje je bez sumnje nekoč takodjer grad stajao, a po boku glavice, na kojoj je Pernik, još su dva brda iste visine, na desno Stara crkva, a na lievo Crkvina. Na potonjoj ima razvalina sa dosta tesana kamena od nekadašnje župne crkve. Bilo je toga kamenja, pa još sa urezanim slovima, mnogo više, ali je odvezeno u Pernu i u okolišna sela, da služi za podgradje kuća. Za Staru crkvu kažu današnji Pernjani, da je bila pravoslavna, a na Crkvini da je stara katolička crkva.

---

[1] U arkivu jugosl. akademije u Zagrebu.

[2] Ovjerovljeni priepis u gradu Ribniku. Vidi članak o Ribniku u ovoj knjizi.

[3] Ovjerovljeni priepis u arkivu jugosl. akademije.

Pernik se osovio na pećini, a pod gradom ima na Pernici mlin, koji se zove gradski žličnjak. Brdo gradsko šuplje je u svojoj utrobi. U špilju ulazi se sa zapada, i hodajući kroz uzke i široke prostorije duljinom od 100 i više metara izlazi se na druga vrata na sjevernoj strani. Zidine gradske mnogo je oštetio zub vremena, ali su one još i danas ogromne, pa visoke 8 do 10 metara. Najviše postavljen je grad sa dvie kule; niže vidimo na strani prama Pernici i mjestu zidine od stražarnice i ulaznih vrata, a još niže prama obronku brda gradsko platno. Dakako da je to sve jako porušeno i razrovano, ali se lako razpoznaje osnova grada, koju je cesarski inžinir Holstein god. 1699. napravio. Po toj osnovi vidi se, da je Pernik bio sasviem pravilno utvrdjen poput gradova vitežkoga doba.

Iz grada milo je pogledati po ograncima Petrove gore, pa i dalje preko Gline u bosansku Hrvatsku i ovamo do Topuske. Petrova gora osobito je impozantna; ona je pokrita sva šumom i samo na oplazima vidi se mjestimice nešto obradjene zemlje. Pod gradom nataplja Pernica dolinu sa mnogo livada i oranica tjerajući nekoliko mlinova. Mjesto Perna pružilo se preko Pernice po vršku nizke glavice a po sriedi mu je parohijalna crkva sa nekoliko sgrada, koje se izmedju voćaka bjelasaju. Iza grada prama Peckoj i Petrovoj gori ima gradsko brdo s vinogradima, dok su ostali vinogradi peranski u Čungaru i u

Čaropnjaku. U njima raste i danas kao u staro vrieme crno vino dobre vrsti.

Perna je vrlo staro mjesto. Privilegij peranski kralja Bele, prvorodjena sina kralja Andrije, od god. 1225. najstarija je povlastica, što je u Hrvatskoj podieljena obćini. Sadržaj povlasti malo da nije istovjetan sa poveljom samoborskom od godine 1242. Tributa plaćali su godimice Pernjani 100 penza, a od trgovine išla je treća strana glavaru obćine, a dvie trećine kralju. Pernjanima sudi pokrovitelj, postavljen kraljem, a prizivalo se na kralja. Banu bilo je zabranjeno oštetit ih, a banu dužni su davati konak. Imovinom mogu razpolagati po svojoj dragoj volji, i stvari svoje prodavati. Pripada im drvarija za ogriev i za gradju stanja. Priznato im je pravo izbora svećenika. Vinograde mogu saditi na brdu Gradišću (Gradje) i u Žalcu. Konačno označen je poveljom i kotar obćine peranske.[1]

Premda nije poveljom glede crkvene desetine ništa promienjeno, to držahu Perjani, da nisu dužni ni desetine davati, pa ju odmah još iste godine uzkratiše. Ali biskup zagrebački Filip nije dozvolio, da se crkveno pravo krnji te izobći Pernjane, a ovi se brže bolje pokore te biskup digne prokletstvo izpravom, izdanom kod sv. Klimenta u Novomgradu kod Gore.[2] U napredak bili su Pernjani vazda ponositi na svoja prava, a njihov je glavar bio dobro pažen kod susjeda. Kad se god. 1234. opatija Topuska tužila na pleme Rata poradi sile i otimačine, sudio je kao obrani sudac glavar peranski, a kad se je ista opatija god. 1242. pravdala sa Blinjanima radi medja i zemalja, pozvani bijahu za svjedoke gradjani Perne i Petrinje.[1] God. 1362. poslali su bili Pernjani u kaptol zagrebački svoga glavara Jurja sina Vukova i još tri gradjana Tuža sina Marena, Črnca sina Grdine i Vuka sina Petine po novi odpravak Beline povelje, a taj primjerak sačuvan je još danas. Župa i crkva sv. Marije u Perni osnovana je valjda i prije godine 1225., a sbornik arcidjakona Ivana od god. 1334. spominje je u arcidjakonatu goričkom.

---

[1] Kukuljević: Jura, br. 133., 134. — Wenzel: Codex arpad. XI. str. 183.

[2] Krčelić: hist. eccl. Zagr. str. 88.

Čudna je ustanova u povelji kralja Bele od god. 1225. za Pernjane, da im ne ima suditi prema običaju u drugim obćinama glavar obćinski, već pokrovitelj (defensor) postavljen kraljem. Ne ima sumnje, da je upravo ova ustanova podkopala slobode peranske i povodom bila, da su gradjani peranski dobili vlastelu, od koje su u napredak ovisjeli. Kralj Sigismund podieli negdje početkom petnaestoga vieka Pernu za velike službe i zasluge kraljevskomu dvorjaniku Jakovu sina Pavla od Bribira od plemena Šubića i njegovoj svojti Grguru i Nikoli sinovima Mikca te Jurju i Ivanu sinovima Ivana. Proti ustanovi povelje od god. 1225. stadoše nova vlastela od puka peranskoga zahtievati sudbene globe (birsagia ili judicia) i razna jestiva (victualia), po svoj prilici tako zvane časti, ali se tomu opre puk peranski i pobuni se proti Šubićima, izabrav si tadanjega hrvatskoga bana, kneza Fridrika Celjskoga, štitnikom i pokroviteljem. Pošto se Šubići poradi neposlušnosti Pernjana potužiše, naloži kralj Sigismund na Jurjevo god. 1436. rečenomu banu, da se okani protekcije, a Pernjani da budu poslušni i da daće podavaju[2] Ali se Pernjani ne pokoriše, već ustrajaše mnogo godina u odporu. Osamnaest godina kasnije (god. 1454.) potužiše se Nikola Šubić sin Mikca za se i za svoje nećake Franju, Jurja i Stjepana, opet na Pernjane kralju

---

[1] Tkalčić: Monumenta eccl. Zagr. T. I. — Krčelić: eccl. Zagr., str. 192.

[2] Izvorna listina u našoj zbirci.

Matiji, koji naloži hrvatskomu banu i banovcu, da Pernjane pridrže na plaćanje globarine i časti, jer su ta podavanja zakonita i običajna.[1]

Ne ima sumnje, da su Šubići tiekom potonjih godina, za kojih u obće svuda feudalizam mah preote, svladali odpor Pernjana, vršeći feudalna prava poput ostale vlastele u Hrvatskoj u ono doba. Peranski Šubići pisahu se u napredak ponajviše samo Peranski, a latinski kadšto pomagjarenim oblikom Perney. Uz Zrinjske Šubiće, koji prisiljeni kraljem Ludovikom ostaviše svoju staru djedovinu u Bribirštini u današnjim kotarima više Skradina i nastaniše se u Zrinju (odkuda im potječe ime Zrinjski), ovi su Peranski Šubići druga grana plemena Šubića, koja ili silom ili milom dodje po svoj prilici još četrnaestoga vieka u posavsku Hrvatsku. Peranski Šubići niesu se tako prodičili kao Zrinjski; od njih ne ima ni banova, ni vojvoda, ali su oni uviek bili vrlo ugledni i pored sve nevolje turske dosta imućni plemići. Peranski imali su isti grb kao što i Zrinjani, naime dva kreljuta, ali bi reći, da ih niesu Zrinjani držali svojim suplemenicima i srodnicima. Pače knez Petar Zrinjski tvrdi u jednom pismu od 11. maja g. 1655., da su Peranski „de genere Subich ex antiqua prosapia patriciorum Ragusanorum orta“. Doista, da Peranski vuku lozu takodjer iz Dubrovnika, ali samo po tankoj krvi, jer je jedan njihov pradjed, možda Nikola Šubić, imao ženu Margaretu, unuku kneza Balše, sina vojvode Hrvoje, kojega se potomci ukloniše u Dubrovnik, uživajući tu kuću i zemlje, što ih bjehu darovali Dubrovčani god. 1400. hercegu Hrvoji.[2]

---

[1] Izvorna listina u našoj zbirci.

[2] God. 1563. bio je donio Gašpar Šubić u kaptol zagrebački pismo rektora i vieća dubrovačkoga, podpisano Hieronimom »de Sfondratis de Cremona notarii et secretarii civitatis« glede zemalja Hrvojinih, a za Gašpara Šubića kaže kaptol, da je on: »filius egr. quondam Christophori Swbith de Pernya, filii olim Margarethe, filie quondam domine Dorothee, filie olim Balsse, filii quondam illustris ducis Hervoe.« (Zagr. kapt. ark. Locus credibilis. Prot.

Pošto je već početkom petnaestoga vieka nastala turska nevolja, to su Peranski imali i s te strane muke i brige, da se održe na novo stečenom imanju. Već spomenuti Nikola Šubić zapao je bio u toliku nevolju, da je morao založiti god. 1461. u kaptolu zagrebačkom trg peranski knezu Slunjskomu Dujmu Frankopanu.[1] Kasnije prenesao je Nikola Šubić zalog Perne na kneza Martina Frankopana, brata Dujmova, i gospodju Katu, udovu bivšega celjskoga kapetana u Steničnjaku Jurja Glajnara. Martin Frankopan nastojao je Pernu za stalno svojoj obitelji pridržati. Ne samo što se je dao kao vlastnik Perne god. 1464. zakonito uvesti, već je izhodio u kralja Matije privolu, da može i oporukom Pernom razpolagati.[2] Srećom, što je već Nikolin sin Krsto Šubić bio kadar odkupiti djedovinu i spasti Pernu za Šubićev rod. Martin Frankopan umre god. 1479. U oporuci zapisa on Pernu magistru Jurju, kanoniku i gubernatoru topuskom. S ovim se pogodi Krsto Šubić, notar na kraljevskom dvoru, te Juraj u prisuću kralja Matije god. 1480. ustupi, kako izprava veli, za volju prepozita transilvanskoga Petra, brata ili barem rodjaka Krste Šubića, Pernu uz naknadu zaloga od 2000 for. i doplatak od 120 dukata. Kanonik Juraj obreče Šubiću, da će mu uručiti i sva pisma, što se tiču Perne.[3] Još iste godine uvedeni su po kaptolu zagrebačkom opet u Pernu kao vlasteli Krsto i brat mu Juraj Šubić.[4] Krsto Šubić bio je znamenita ličnost doba, u

---

I. str. 258. — Spisa glede toga dubrovačkoga imanja imademo i u našoj zbirci, a vidi takodjer: Diplomatarium relationum reipublicae Ragusinae cum regno Hungariae od Josipa Gelčića i L. Thalloczy-a, str. 288. i 460.)

[1] Neo reg. acta f. 444., br. 33. prije u hrv. arkivu sada u Budimpešti. — Izv. spisi kapt. zagr. f. 33. br. 33.

[2] Neo reg. acta f. 1645., br. 13.

[3] Izprava, pisana u Budimu in festo purific. virginis Marie 1480, u zbirci jugoslavenske akademije.

[4] Arkiv kapt. zagr. Izvorni spisi, slovo P. br. 568. Kod uvoda bili su nazočni susjedi: Stjepan Popadić od Petrovića, Pavao od Bužima, Lovre od Budimerića, Martin od Bovića, Matko od Klokoča, Pavao od Pećna, Stjepan od Preseke.

koje je živio te se često u savremenim spisima spominje. Medju ostalim velikašima i plemićima podpisao je Krsto 7. marta g. 1492. i privolu na požunsko uravnanje medju kraljem Vladislavom i cesarom Maksimilijanom. Sa crkvom zagrebačkom uredio se je već g. 1494. glede desetine, za koju je godimice plaćeno 32 for. Stekao je nova imanja i to god. 1500. Svinicu izmedju Hresna i Kladuše po smrti Stjepana Pozobčića, a god. 1513. u Završju i Vrčkoviću u kotaru klokočkom. U Svinici mnogo mu je dodijao Bartol, prior vranski, koji je postao kraljevskom darovnicom vlastnikom na polovici; ne samo, što je prior Bartol gradio nakon požara kaštela sviničkoga novi kaštel za oba diela Svinice, već je čitavu Svinicu i novi kaštel prodao bio neovlašteno Ivanu Tahiji.[1] Krsto umrie oko god. 1527., ostavivši mnogobrojnu djecu, osobito žensku.

Krstovi sinovi Tomo i Gašpar razdieliše po smrti otčevoj god. 1539. peransko imanje medju sobom, ostavivši jedan dio materi Barbari. Nevolja turska pa nemilo susjedstvo Petra i Franje Keglevića, koji upravljahu opatijom topuskom, čineći nasilja susjedima, pa i Peranskim knezovima osobito u Čemernici, gdje im do godine 1580. na 2000 for. štete učiniše,[2] satjera Peranske knezove opet u zajednicu, dok se god. 1556. definitivno ne razdieli Gašpar Peranski sa svojim sinovcem Gavrom, sinom Tome. Diobna izprava, pisana hrvatski latinicom, razjasnjuje dobrano prilike, u kojima su živjela tadanja hrvatska vlastela. „Gašpar Gusić od Turna, viceban i knez Herendić iz Mlake, četvrti sudac stola zagrebskoga“ i još deset plemića hrvatskih, koji se svi po tadanjem običaju zvahu „knezovi“, očituju tugu, da su došli u Pernu, da medju knezovima Gašparom i Gabrielom „učine pravi del oda vsega njih imanja, mala i velika, kmetov, slug i grada i od ostaloga, uzamši od njih rič i ruku, da će ka vsemu onomu pristati, ča god mi med njima polag božje pravice i duše naše obnajdemo.“ Dalje kažu diobni obranici: „I ne mogosmo nikakva med njimi pravijega dela učiniti, nego pomišasmo vse kmete skupa, boljega z boljim, bogatijega z bogatijim, a ubožjega s ubožjim. I dasmo prvu polovicu kmetov knezu Gabrielu, a drugu polovicu knezu Gašparu, vse po legistrih popisavši“. Staroga svoga porkulaba Grgura Tomasovića nagradiše knezovi Peranski za veliku i koristnu im službu, izjavivši, „da ga ote učiniti za plemenita i učiniše ga, i daše mu list na to pod svoje pečati“. „Hižu novu“, koju bješe knez Gašpar podigao na svojem dielu, a stajala je po svoj prilici kod današnje parohijalne crkve peranske, gdje ima i sada traga starim zidinama, ostaviše knezu Gašparu.

---

[1] Spisi u zbirci jugosl. akademije.

[2] Kapt. arkiv. Izvorna pisma, slovo P. br. 156. i 631.

Diobna izprava pokazuje ubožtvo i golotinju, koja je u to doba bila mah otela uslied turskih provala i na dvorovima hrvatske gospode. Marhe, prirodnina i pokućtva bilo je u Perni razmjerno malo. „Kravi dvi, ovac šestero nadeste, pšenice i vina vele malo. I ono, ča biše ostalo vina i pšenice, to sve stratiše na pokop pokojne gospe Uršole, na sedmi dan i četrdesetni dan i nakon godišća“. Na diel dospješe: „dva saga, jedno odilo, dva vilahna, dva vanjkuša, jedna blazina, dva obrusa, dva ručnika, dva pehara srebrna, ka budeta potežala dvi grivni srebra, tri zdile olovene, dvanadeste pladnjev olovenih“. Karakteristično je, da je stari Gašpar Peranski podpisao izpravu glagolicom, ne poznajući drugo pismo, a mladi Gabro latinski sa pomagjarenim pridjevkom „Perney“.[1]

Gašpar Peranski bio je kapetan krajiške vojske i čuveni junak. On je branio od Turaka, koji su upravo za njegova života najžešće u Hrvatsku prodirali, ne samo zavičajni svoj grad Pernu, već i grad Hresno na Glini, što ga je bio dobio po svojoj ženi od roda Križanića, pa još tomu i Brekovicu, grad svoga zeta Gašpara Kobasića. Rek bi, da je s posljednjim imao najviše posla, a turske sužnje, što bi ih na Krajini pohvatao, zatvarao je u Pernu, koja je bila najviše zaklonjena, a dosta čvrsta. Polazeći god. 1556. Gašpar na vojnu, postavi pred zagrebačkim kaptolom, kad bi u boju s Turcima poginuo, štitnicima i braniteljima Perne i porodice, banovca Gašpara Gusića, literata Ambroza Gregorijanca, kapetane Ivana Hojsića i Grgura Farkašića, svoga zeta Gašpara Kobasića i sinovca Gabru Peranskoga.[1] Inače je Gašpar Peranski umio dobro gospodariti, pa je od svoje krajiške službe znatan novac prištedio. Kad je god. 1565. knez Nikola Frankopan Tržački kupovao za svoju porodicu imanje Černomalj u Kranjskoj, pozajmio mu je Peranski 1000 for. svojega novca, a 1000 for. novca unuka Ivana Kobasića.[2]

---

[1] Kukuljević: Acta Croatica, str. 257—259.

Od Turaka stradala je mnogo takodjer Perna. Godine 1548. robiše Malkoč beg i ini bosanski bezi topuško, steničnjačko i peransko ladanje četiri dana i toliko noći[3] Upravo deset godina kasnije (god. 1558.) na samo Miholje udari rečeni zloglasni Malkoč beg sa 11.000 Turaka opet na Hrvatsku i popali Pernu, Zlat, Krstinju, Kladušu, Vranograč, Bojnu i druga obližnja mjesta.[4] God. 1562. doleti pred Pernu 400 valjano oružanih i gizdavo odjevenih Turaka, kakovih je riedko kad bilo vidjeti u Hrvatskoj, ali u zgodan čas desila se je tada kod Perne četa Herbarta Auersperga, koja Turke razbije i preko glave u bieg potjera.[5] Prama četovanju Turaka hrvatska vlastela bila su nemoćna, a njihovi gradovi sve više opustješe. U ime desetine mogoše god. 1565. Gašpar i Gabro Peranski platiti kaptolu zagrebačkomu samo 12 for.

---

[1] Arkiv kapt. zagr. Loc. cred. Prot. 28., str. 544.

[2] Arkiv kapt. zagr. Loc. cred., prot. 2. str. 90.

[3] Vitezović: Kronika, str. 146.

[4] Arkiv, knj. IX., p. 31.

[5] U boju bili su turski poglavice Hasan, vojvoda od Novigrada, Ibrahim i Mustaf aga, braća od Kostajnice, Mamin i Saliman aga od Kamengrada te Ibrahim aga Čehović od Novigrada, a bilo je u turskoj vojsci, kao što obično u to doba, mnogo Vlaha. U boju poginuo novi novački vojvoda, poslan 8 dana prije s bosanskim pašom Osman šahom. (Izvještaj u ljubljanskom Rudolfinu.)

Dugo ne mogoše knezovi Peranski dobiti za svoj grad straže na krajiški trošak. Doduše bio je jur god. 1563. general Ivan Lenković predložio, da se Perna posjedne sa 20 momaka, ali je izviestno, da još deset godina kasnije nije bilo nikakove straže u Perni. Istom god. 1577. bilo je za Pernu dozvoljeno 50 konjanika, ali već sliedeće godine nije za njih doznačena plaća. Kad se stražari razidjoše, banu u martu god. 1578. Turci iznenada na Pernu i zauzmu je.[1] O toj provali turskoj uzdržala se predaja u Perni do današnjega vremena. Predaja kaže, da su Turci zauzev Pernu, pošli pod Petrovu goru, da razdiele plien, ali ih tu zateče general, došav s vojskom iz Vojnića i okrene silesiju Turaka pod mač. I danas ima turskih kosti na brdu Konjoderu pod Petrovom gorom više Perne. Turci ne bijahu tada posjeli Perne, ali se je Stjepan Peranski, sin Gašparov pobojao, da će to Turci učiniti nakon pada Cazina i Ostrožca, pa je s toga upozorio krajiške poglavice na opasnost, koja Perni prieti. Još jednom god. 1584. oglasio se je Stjepan Peranski iz Perne, zamoliv, da mu dadu plaću za njegovih 10 stražara, i da se posada premjesti iz Hresna u Pernu, ali ratno vieće odluči, da se rečena oba grada napuste, a straža premjesti u Skrad. Spominje se, da su Turci na 23. septembra opustošili četiri poveća sela kod Čemernice, odvedavši 418 duša u sužanjstvo.[2] Tako je pod Petrovom gorom sve opustjelo, a poslije nema glasa o Perni punih sto godina dana.

Izgubivši Pernu, služili su Peranski kao častnici na Krajini, a živjeli su na svojim imanjima, što ih stekoše u Pokupju pod zaštitom knezova Zrinjskih i oko Jamnice. Godine 1589. postane Ivan Peranski gubernatorom imanja steničnjačkoga grofa Nadažda, a spominje se godine 1596. kao štitnik djece svoga brata Stjepana, koji bješe medjutiem umro. Ženitbom dobiše Peranski imanja obitelji Imprića u Jamnici, Paradušu i u Gradcu polag Kupe. Na ovim imanjima stanovao je g. 1592. Juraj Peranski, brat Ivanov i Stjepanov. Knez Nikola Zrinjski podieli god. 1620. Ivanu Peranskomu, sinu Stjepanovu, imanje Tomašnicu kod Karlovca, a osim toga kupiše od knezova Zrinjskih imanja i kmetove u Pišćetkama, Stativama i Drežniku, postavši tako posve imućna i ugledna vlastela u okolici karlovačkoj. Znamenit je bio čovjek svoga doba Janko Peranski, sin Gašparov. Služio je kao podkapetan u karlovačkoj vojsci, odkud bude pozvan na preporuku kneza Petra Zrinjskoga god. 1660. u Draždjane na dvor izbornoga kneza saksonskoga Ivana Jurja II. kao zapovjednik hrvatske tjelesne straže od 75 gardista. Na dvoru rečenoga kneza stekao je Janko Peranski mnogo koristi, odlikovanja i slave; postao je komornikom, podpukovnikom i poglavicom okružja grada Morizburga, gdje mu je knez darovao i poveće imanje. Vrativši se nakon dvadesetgodišnjega službovanja god. 1681. trajno u domovinu, poveća prištednjom u Saksonskoj porodična imanja kupom novih imanja ponajviše Zrinjskih, Brloga, Slapna, Trešćena, te umrie god. 1689. i bude pokopan u kapeli sv. Antuna crkve svetičke, koju bješe znatno obdario. Od njegove djece Mihaela, koji bude dominikanom u Češkoj, Jurja, Franje i Sidonije Barbare, došla je najviše na glas posljednja, oženivši se u drugom braku s grofom Krstom Franjom Delišimunovićem, rodjenim Jelačićem. Ona je bila jedna od najbogatijih i najodličnijih gospodja svoga doba u Hrvatskoj, a preživjevši svoga supruga († g. 1712. u Gori kod Petrinje), ne imajući od srdca poroda, učini oporukom velike zadušbine crkvama i manastirima hrvatskim. Franjo Peranski pošao je bio god. 1692.

---

[1] Croatica.

[1] Valvasor knj. XII., str. 126.

na vojnu i razpoloži prije svojim imetkom „ako me Bog iz tabora zdrava zavrne“, ali je po svoj prilici u vojsci poginuo, jer se kasnije više ne spominje. Jurjevim sinom Gašparom Peranskim, vlastelinom u Paradušu, svrši poslije god. 1740. i Peranska rozgva Bribirskih Šubića.

Premda je za velikoga turskoga rata (od god. 1682. do god. 1699,) sva Petrova gora i njeni ogranci očišćeni od Turaka, niesu Peranski više nikada došli do vlasti nad starim zavičajnim gradom. Doduše general je Delišimunović kao muž kneginje Peranske po rodbinskom nasljednom pravu nastojao peranski kraj prisvojiti za svoju obitelj, ali tomu se protiviše petrinjski komandanti, ovisni o generalitetu varaždinskom, hrvatski staleži, a i sam biskup zagrebački, koji je želio Pernu pripojiti opatiji topuskoj. Naseljene katoličke Hrvate potisnuše Vlasi doseljeni iz Bosne, a kad je biskup Seliščević oko godine 1700. naseljivao hrvatsko selo kod Topuske, pobune se svi Vlasi, koji se bijahu oko Gline nastanili, te njih udari 500 na biskupske čete, ali budu pomoću hrvatske staležke vojske potučeni i poplienjeni. Banovac Stjepan Jelačić bješe predložio, da se u Pernu premjesti kapetanija sredička, koja da je suvišna na Kupi.[1]

Novi naseljenici niesu imali sreće. Na Pernu izlete Turci i za rata god. 1717. i god. 1788., i oba je puta sasviem popališe. Još su gore prošli Pernjani za nesretnoga rata od god. 1737. do god. 1739. Mjeseca decembra god. 1737. digne se četa Pernjana i Kirinjana od 39 ljudi pod Podzvizd i Vranograč, al im je huda sreća bila, te izgiboše svikoliki osim jednoga Kirinjca.[2]

---

[1] Lopašić: Spomenici hrv. Krajine. Knj. III., str. 156., 193.—194., 203.

[2] Epistolae od episc. T. LXXXIII. br. 101. u nadbisk. arkivu.

XVII.

Petrovac.

Opis mjesta. — Samostan pavlinski u Zlatu. — Pleme zlatsko. — Dogadjaji samostana.

Medju planinama hrvatskim znamenita je Petrova gora. Ona nije ni tako visoka koliko zagrebačka gora ili Plešivica, ali je posve odieljena od drugoga gorja, pa zato više imponuje. Pokrita je hrastovom i bukovom šumom, a golet i kamen ne vidi se na njoj gotovo nigdje. Šljemenom svojim dielila je Petrova gora sve do nedavna karlovačku Krajinu od banske, a sada ide povrh planine medja zagrebačke i riečko-modruške županije. Na najvišoj glavici gore na sjevernoj strani vide se razvaline grada Petrovca, o kojem se priča, da ga je gradio kralj Petar, koji da je na Petrovcu i glavu izgubio, a to nije nitko drugi, nego posljednji kralj hrvatski Petar Svačić, koji je, braneći od tudjina dom i kraljevski priestol, kao junak u Petrovoj gori poginuo. Izpod Velikog Petrovca, na kojem je podor grada, ima niža glavica Mali Petrovac, a tu ima takodjer razvalina starih sgrada i poznaju se zasuti podrumi i zdenci.

U povjesti hrvatskoj spominje se Petrova gora jur od davnih vremena kao Petrov gvozd, koje je ime bilo još koncem 16. vieka običajno. Po svoj prilici je osnovana viest pokojnoga pukovnika Maretića, da je na Petrovcu bio grad i hospic templara[1], koje zamieniše god. 1309. ili nešto prije nego li su u Hrvatskoj templari dokinuti, drugi redovnici, skromniji i pobožniji Pavlini.

Od toga vremena spominje se na Petrovoj gori crkva i manastir Pavlina sv. Petra u Zlatu, koje se ime krije u današnjem mjestu Slatskom polju (još u 17. vieku Zlackom polju), na cesti, što vodi izpod Petrove gore iz Vojnića prama Glini. Od plemena zlatskoga[1] kupio je god. 1328. prvi prior pavlinski novoga manastira Grdoš veliki prostor zemalja po Petrovoj gori i na ograncima njenim sve do medja plemena goričkoga, grada Krstine i gradjana peranskih. U ove zemlje uveo je Pavline svečano po naredbi kaptola zagrebačkoga pop Kliment iz Steničnjaka, vicearcidjakon gorički. Zemlje, kupljene god. 1328. od Zlaćana, mnogo su vriedile za manastir, pa su zato nastojali manastirski poglavari, da dobiju na držanje toga imanja i banske i kraljevske potvrde. Kotar kloštra zlatskoga potvrdio je konačno god. 1404. na molbu priora Petra i kralj Sigismund, pošto su prije toga g. 1397. u pravdi medju gradjanima peranskim i plemićima zlatskim te manastirom zlatskim poravnane medje po Lovri plemiću od Suseda.[1] U ovo doba držao je manastir zlatski takodjer predij Strmac u blizini Bovića. Strmac bio je feud opatije topuske, od koje bio ga je dobio Nikola Tatar, ali počiniv neko nevjerstvo takodjer i izgubio. Predij taj podieli god. 1402. opat Ivan manastiru zlatskomu, koji je morao za priznanje feuda plaćati na godinu 100 solda i o Martinju jednu čast donieti.[2]

---

[1] Maretić: Schlösser in Kroazien, rkps. jugosl. akademije.

---

[1] Priobćujemo jednu listinu plemenske obćine zlatske:

G. 1475. Pri župnoj crkvi Svih Svetih u Zlatu.

Ja sudac Tomaš ki bih vato vrime sudac slacki (sin Vrnkov) dam na znanej vsim i vsakomu komuse pristoi i pred kih obraz ali stol pride ta moi list otvoren kadi ga bude tribi gledati kako pride predme i pred vsu moju bratju Slaćane v Slat ka vsem svetim v klupi Grgur po imeni Štampak, govoreći: sudče i moja bratja evo sam priubožal, nimam čim dobra učiniti niednoga dobra moim mlaišim otcu ni stricu sada evo ostavlam i daruem svetomu Petru na gori Slacki pol sela moega strica Lončara Blaža, pol ga ednem to istoi crkvi za tri zlate a vto vrime biše priur častan muž fratar Tomas zbronskoga ladanja, kada kupi počteno toisto selo svetomu Petru za tri zlate vekuvičnim zakonom v neodazvanim i platie lipo čistim zlatom i dobre mire i postaviše kotare toga imenja prvi kotar črešna na glavi toga iminja ondi e kamen, doli putem vhrast, na nim e križ doli putem o vkamen na glavu znože doli znoča na konac pod artić vdrgu; snož gori snožu veliko kamen; istoga kamena na . . . . gre zlibica pola vkočice do ceste ka gre od severa na ivčice na put veliki; gore putem pod cerić kie na glavi dražice; doli dragu vpotok, gori dragu včrešnu terse katero stave, nato biše aldomašnici dobri muži, naiprvo počtovani muž Kelemin Martinić, Tomas Ušić, Ilia Ivšić, Jurko Vsačić, Tomko Kočić, Andria Vidović, ošće mejaš Paval Vleovac; a ja sudac više imenovani vidivši dasta obi strani dobre vole dah nato moi list pod našu pečat plemensku i višuću va let gospodnih Ⱍ. Ⱆ. Ⱀ. Ⰴ.

Izvornik glagolicom pisan na papiru medju pismima novljanskog pavlinskog manastira, prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

Još prije, nego li je propalo kraljevstvo bosansko, prodirahu Turci i u Hrvatsku, a to krivnjom same bosanske vlastele, pozivajući poradi domaćih razmirica Turčina u pomoć. Već oko godine 1445. postrada turskom provalom pavlinski manastir u Zlatu. Turci porobiše i popališe manastir, ubivši i nekoliko redovnika u njem. Koji su ostali na životu, pobjegoše u obližnji manastir u Kamenskom, koji primi pod upravu i imanja zlatskoga manastira, na koliko ista sebi ne prisvojiše grabljivi susjedni plemići. Na molbu fratara, sada zajednički živućih u Kamenskom, dozvoli papa Nikola napust manastira Zlata i spojitbu manastira kamenskoga i zlatskoga u jedno. Ovo je izveo g. 1451. papinski delegat, biskup krbavski Vid, izpravom, izdanom u Modruši. Za predij Strmac bio je već g. 1448. dozvolio Toma, biskup srebrnički i komandatar opatije topuske, da ga može manastir kamenski preuzeti i držati. Imali su pak Pavlini kamenski glede zlatskih imanja mnogo napasti od plemića zlatskih, koji prisvajahu i na silu otimahu zemlje zlatske. Radi obrane i zaštite manastirskih dobara morali su se Pavlini uteći zemaljskim sudovima, koji su dali g. 1453. razvidjeti počinjene štete u šumama manastirskim.

---

[1] Pisma manastira sv. Petra na zlatskoj gori (na Petrovcu) nalazila su se do nedavno u hrvatskom zemalj. arkivu, ali su odnesena u Budimpeštu. Osim izvorne na pergameni pisane kupovne pogodbe ima medju pismima i potvrda kralja Ludovika od g. 1364. za vrieme zagrebačkoga biskupa Stjepana (tocius Sclauonie vicarii generalis) i Nikole od Zeća, bana Dalmacije i Hrvatske, sa glagolskim pripisom: To je list na dol kloštra zlackoga. Kaptol zagrebački izdao je poslije kupovni ugovor još dva puta, g. 1369. na molbu priora zlatskoga Andrije i fratara Fabijana i Pavla a drugi put god. 1375. na molbu fratra Jurja. Na odpravku g. 1369. ima glagolski dodatak: To je list zlacke gore, a i na povelji kralja Sigismunda od g. 1405. ima opazka: To je list na kotare slatske gore s inimi mejaši.

[2] Kao medje predija označuju se u listini opatovoj: vrelo Podcestnjak, plemići Bovićani, mjesto Pećevje, vrelo Stepanovac, vrelo Glinak.

Pošto su navale turske polovicom petnaestoga vieka, osobito nakon namještaja straža na Vrbasu i Plivi, bile prilično prestale, popraviše Pavlini zapušteni manastir na Petrovcu, te ga na novo nastaniše. Našlo se je pobožnih duša, koji su uskrsnuvšem manastiru različno pomagali i darovali mu zemalja, kojih nije prije držao. Osobiti prijatelji i pomoćnici manastira bili su stari hrvatski plemići Vojnovići na obronku Petrove gore, gdje ih spominje još danas mjesto Vojnović kod Vojnića, a znadu se zidine njihova zavičajna grada u Trupinjaku. Na preporuku zlatskog priora Tome uzeli su Pavlini g. 1491. u svoje bratstvo Tomu Vojnovića, njegovu ženu Pertu, i sinove Franka, Stjepana, Benka, Petra, Pavla i Ivana.[1] G. 1494. dobio je manastir zlatski znatni dar od Petra Antolovića, koji za zadužbinu ostavi Pavlinima svoju kuću u trgu izpod grada Perne i jedan vinograd. Darovanje ovo odobri tadanji vlastnik grada Peranskoga Gašpar Šubić. Pavlini zlatski dosta su se tiem okoristili, što su u svojem kotaru i od svojih podanika pobirali i crkvenu desetinu, koja bi inače pripadala crkvi zagrebačkoj. To nije bilo pravo kaptolu zagrebačkom, ali su fratrovi zlatski svoje pravo na desetinu dokazali g. 1494. pred povjerenicima, župnicima: Brnardom od Gorica, Stjepanom od sv. Ivana (Trebinja), Benediktom od Luke (Rečice) i Martinom od Velemerića.[2]

---

[1] Kukuljević: Acta Croatica, 145.

[2] Zanimljiva su imena vlastele i plemića, koji su glede desetine preslušani: Martin Rogač od Zlata, Petar sudac, Antun Dujmović i Paval Jurčić

Zaštitnici manastira zlatskoga bili su i gospodari grada Steničnjaka, koji je vršio pokroviteljstvo nad manastirima i župama u svojem području. God. 1519. oslobodi vlastelin Steničnjaka Ivan Kanižki manastir od svih daća u grad, a navlastito od kunovine, koju je grad za državu pobirao. Vlastelin pogodi se sa tadanjim priorom Vukom, da će fratrovi u priznanje dozvoljene blagodati tri puta misiti, vazda treći dan poslije uskrsa, duhova i sv. Martina. Pavlini zlatski uživali su nakon novoga naseljenja manastira sve zemlje, koje je držao manastir od starine, samo je predij Strmac ostao kod manastira kamenskoga, kojemu ga iznova potvrdi g. 1523. opat topuski Andrija Tuškanić.

Kako su Pavlini u priedjelima Petrove gore 16. vieka živjeli, te strah i nevolje trpjeli ne samo od Turaka već i od domaćega razuzdanoga plemstva, spomenuli smo ponešto kod manastira kamenskoga. Bolje nego li kamenski fratrovi niesu jamačno prolazili ni zlatski. Karakteristično je za ono doba, da je g. 1525. Pavao, župnik crkve Svih Svetih u Zlatu (gdje se već god. 1334. spominje posebna župa), u kaptolu zagrebačkom prosvjedovao proti nasilju plemića Jurja Pisca i Ivana Novakovića, koji ga bez razloga odtjeraše iz Zlata. Župnik odbija od sebe odgovornost, ako pogine koje diete bez krsta, a koji odrasli čovjek bez izpoviedi.[1]

Po svoj prilici, da je zlatski manastir konačno postradao g. 1558., kadno na samo Miholje zloglasni Malkočbeg popali i uništi cielu okolinu Petrove gore: Pernu, Zlat, Krstinju, Kladušu, Vranograč i Bojnu.[2] Od to doba

---

od Zlata, Stjepan Draganić od Godinice, Urban od Radonje, Ivan Orlović i Nikola od Radonje, Ivan sudac plemena strelačkoga sa plemićima strelačkim Martinom Mikovićem, Petrom Valentovićem i Jurjem Ilićem, Tomo Skuntrić od Korane, Fabijan Benčić od Dobrenina (Novigrad), Stjepan Svarački i Juraj plemići od Bosiljeva, Martin Mikanić od plemena otočkoga.

[1] Locus cred. u kapt. zagr., prot. 28. str. 587.

[2] Tomašića kronika u ark. za povjest jugosl. knj. IX. str. 31.

niesu više Pavlini stanovali na Petrovcu, a sam manastir i njegovo imanje posvoji tadanji vlastelin steničnjački Tomo Nadaždi, ugarski palatin. Ovaj radi obrane svojega ogromnoga imanja utvrdi bivši kloštar i postavi u nj stražu. Držeći tadašnja vlastela u Perni, Gašpar i Mihael Peranski, da se manastir zlatski nalazi u njihovu kotaru, i da ga je Nadaždi nepovlastno posvojio, podigoše po svojem kaštelanu Grguru Tomaševiću tužbu radi okupacije Zlata.[1]

Zlatski manastir služio je u napried dosta koristno kao krajiška utvrda. Manastir je doduše tekom vremena propao, ali se je održala čvršća crkva, na kojoj je napravljen drveni čardak. Radi uspješnije obrane izkopane su oko crkve i bivšega manastira grabe i šancevi, koji se i danas na Petrovcu vide.

Spominje se, da je Petrovac utvrdjen god. 1573. zemaljskim težacima, a poslije da je stajala u njem krajiška straža. G. 1579. sklopio je general Ivan Auersperg ugovor sa kapetanom Senjaninom Andrijom Tadiolovićem, koji se obveza, da će uz ostale gradove, što mu bjehu povjereni, braniti i Petrovac. God. 1580. išli su na stražu u Petrovac haramije iz Dubovca ili iz Križanić-Turnja, ali još iste godine povjeren je Petrovac uz obližnju utvrdu u Kneji kapetanu Petru Ladešiću.

Zlatsko mjesto pod Petrovcem još je bilo ponešto napučeno, ali je oko god. 1580. konačno postradalo. Na 25. augusta 1574. javio je biskup i ban Drašković varaždinskom generalu Vidu Haleku, da su dan prije toga Turci poharali Zlat i druge krajeve steničnjačke, a da je on poslao pomoćne čete u Zlat i u Pernu.[2] Mjeseca maja g. 1584. navale Turci na Petrovac i zasužnje mnogo ljudstva; u to vrieme je 40 stražara premješteno iz Petrovca u Karlovac.[3] Maretić spominje, da je Petrovac god. 1654. opet od naših osvojen i u njega postavljena straža. Nakon uredjenja medja u smislu karlovačkoga mira mislilo se u Petrovcu podignuti još i jaču utvrdu, a crkva petrovačka bude na novo popravljena. Nešto prije smjestiše se na obroncima Petrove gore oko Vojnića, Steničnjaka i Perne Vlasi iz Bosne i Krajine. Vlasi uzprotiviše se god. 1734., kad se htjelo popraviti i urediti Petrovac. Spominju se u Petrovcu sajmovi, kamo je išlo mnogo naroda. Petrovac sa obližnjim šumama pripadao je sve do godine 1800. grofu Draškoviću, kao vlastelinu u Steničnjaku.

---

[1] Loc. cred. u kapt. zagr. Prot. br. I. str. 87.

[2] Miscellanea u zem. štajerskom arkivu, fasc. 43. br. 130.

[3] Croatica 43.

XVIII.

Ribnik.

Opis grada. — Župa ribničko-lipnička. — Babonići najstariji gospodari Ribnika. — Ban Mikac Prodanić i sinovi mu drže Ribnik. — Mikac Prodanić prodaje god. 1394. Ribnik knezu Nikoli Krčkomu. — Ribnik u vlasti knezova Frankopana; naseljenje Vlaha u Prilišću; Stjepan Ozaljski i Nikola Zrinjski uživaju u zajednici grad Ribnik. — Ribnik u vlasti Zrinjskih. — Turske provale. — Protestantizam u Ribniku. — Grofovi Petaci i baruni Vukasovići vlastnici Ribnika. — Sadanji gospodari.

Podjemo li iz Karlovca Lujzinskom cestom i skrenemo u Netretiću prema Metlici, evo nas skoro u Ribniku.[1] Narod, živući u Ribniku i oko njega, bavi se poljodjelstvom; to su veoma marljivi radnici, nu mnogi se sele u Ameriku, što je domaćemu gospodarstvu na uštrb, ali ovi opet odanle šalju mnogo gotova novca kući. Ribnik je upravo središte onoga diela naše domovine, kojega se pučanstvo nazivlje Brajcima. To ime nas podsjeća na stari narod Brajaca, koji je za Rimljana u ovim priedjelima živio.

---

[1] Osim ovoga, imamo još dva Ribnika u našoj domovini, i to jedan u bivšoj ličkoj, a drugi u bivšoj otočkoj pukovniji.

Grad Ribnik (sl. 15.) stoji u maloj dolini, kojom protječe potok Obrh, izvirući izpod istoimena dvorca.[1] Ovaj potok čini pred gradom mali ribnjak, koji je jamačno nekoč veći bio; jer nema dvojbe, da samo ime „Ribnik“ potječe od „ribnjaka“. Grad i vlastelinstvo ribničko nazivlje narod „starim Ribnikom“ za razliku od „malog“ i „novog Ribnika“, dviju plemićkih dvoraca, koji stoje blizu grada. Vlastelinstvo obseže preko 1600 jutara zemlje, te većim dielom sastoji od šuma. Zemlje rode svakovrstnim žitom.

Oko grada na brežuljku stoje kuće istoimena sela, izmedju kojih se uzdiže kapelica sv. Trojstva.[2] S ceste vodi drvored jablana do grada. Grad nije izvana izmazan, te se vidjeva svaki kamen, što podaje gradu osobiti starinski izražaj. U zidu nalaze se bezbrojne puškarnice, te otvori razna oblika, koji su nekoč služili za lumbarde i topove. Grad je gradjen veoma nepravilno u slici okruga, a providjen dvjema kulama. Na iztočnoj strani, okrenutoj prema perivoju, nalazi se stara zazidana kapija, a nad njom u kamenu izklesan stari grb Frankopana Krčkih. U grbu vidi se u gornjem polju šestotraka zviezda, a dolnje je golo.

Na sjevernoj strani nalaze se takodjer vrata tri metra iznad zemlje, do kojih vodi drveni most, koji se nekoč dizati mogao. Takav most bio je nekoč i kod zazidanih vrata. Glavni ulaz u grad je s južne strane, naprema cesti. Oko grada bijaše nekoč duboki obkop, koji se mogaše napuniti vodom iz potoka. Sjevero-iztočna kula, koja je četverouglata, bijaše prije mnogo viša, te kako narod priča tako visoka, da je iz Metlike vidjeti bilo. Isto tako bijaše i peterokutna zapadna kula mnogo viša, nego li je danas. U toj kuli bijaše nekoč mala kapelica, dok je danas tamo kuhinja.

---

[1] Obrh bijaše početkom XVII. vieka svojina porodice Križanića, te se u istom g. 1617. rodi glasoviti hrvatski pisac Juraj Križanić.

[2] Ovu kapelicu sagradiše koncem XVI. ili početkom XVII vieka knezovi Zrinjski, te je obdariše liepim dohodcima.

Dvorište gradsko je okruglo, a dva drvena triema vode naokolo, tako, da nam se iz nutra čini grad dvokatnim. U prizemlju su razni magazini i pivnice, od kojih je najzanimivija „mala pivnica“, nekoč mučionica. U svodu ove nalazi se mali otvor, kuda bi odsudjenoga spustili iz sudnice — današnje upraviteljske pisarne — u muke. Ovaj dio grada bez dvojbe je najstariji, i zidovi su mu preko dva metra debeli. K ovom dielu dozidaše Frankopani sjevero-iztočnu kulu, gdje namjestiše i svoj grb. U ovoj se kuli nekoč nalazila velika dvorana s galerijom, koje se tragovi još vidjeti mogu. Zapadni dio grada imade mnogo tajnih odaja i hodnika u zidu, za koje se pripovieda, da vode izvan grada čak u Ozalj i Novigrad. U prvom spratu su takodjer razne spremnice, a u drugom uredjene sobe za gospoštiju, upravitelja i strance.

Promotrimo li grad u cielosti, vidimo, da je liepo uzčuvao svoj sredovječni oblik, te ga s toga možemo ubrajati medju najstarije sredovječne gradjevne spomenike naše domovine, kojih još nije nemili udes razvalio.

* * *

Župa lipnička, u kojoj se grad Ribnik nalazi, veoma je stara. Spominje se već polovicom XIV. vieka u zborniku Ivana arcidjakona goričkog pod imenom sv. Ilije u Ribniku, te bijaše tamo župnikom Matija.[1]

Tečajem petnaestoga vieka rjedje se nazivlje ova župa ribničkom, već župom sv. Ilije pod Lipnikom. Tako se g. 1465. spominje pop Ivan pod Lipnikom. Ovaj bijaše glagolaš, kao većina svećenika ribničke okolice sve do

---

[1] Tkalčić: Monum. episcop. zagrab. II. str. 51.

konca sedamnaestog vieka. Pop Ivan pisao je liepo glagolicom, te nam se sačuvala jedna njegova izprava, koju je pisao pod Lipnikom 4. lipnja 1465.[1] Početkom šestnaestoga vieka stajaše kod grada Ribnika crkva sv. Lovre, o kojoj danas ne ima ni traga. Pače je ne nalazimo kasnije

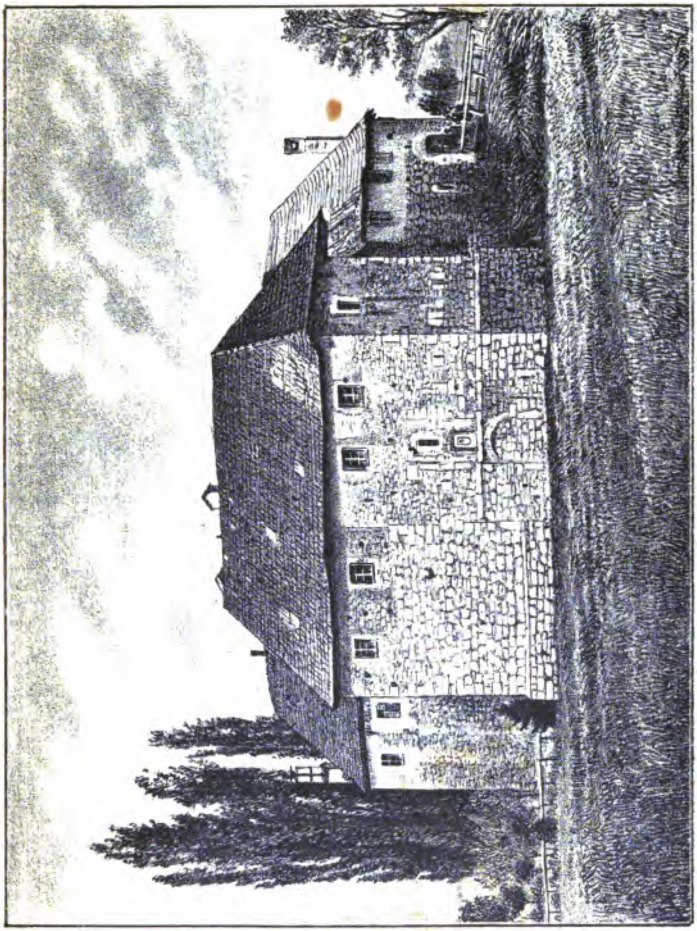

Sl. 15. Ribnik. (Sa iztočne strane.)

---

[1] Kukuljević: Acta Croat. str. 96.

od g. 1501. nigdje ni spomenutu. Rečene godine spominje se kod ove crkve sv. Lovre u Ribniku župnik Andrija, Toma i Martin kapelani, te Gregor nadarbenik (gracianus).[1] Što se dogodilo s ovom crkvicom, nije nam poznato, kao što nam nije poznato ni mjesto, gdje li je stajala. Kod grada Ribnika, gore više kod ceste, stajala je g. 1558. drvena kapelica sv. Nedjelje (sv. Trojstva), koju koncem šestnaestog vieka na drugom mjestu (gdje danas stoji) iz nova od kamena podigoše knezovi Zrinjski.

God. 1569. spominju pisma popa Mikulu Vučića plebanuša, godine 1584. popa Štefana Matasića, plebanuša sv. Ilije, g. 1612.—1622. popa Petra Mikuličića, koji nije ništa latinski znao, dočim je krasno pisao glagolicom. Iza ovoga spominju se na dalje: god. 1630. pop Gašpar Mikuličić, g. 1644.—1659. pop Martin Čučić i pop Petar Semonović, sami glagolaši.

Zanimljive viesti o župi ribničkoj (lipničkoj) podaje nam izviešće o vizitama arcidjakona goričkoga Ludovika Vukoslavića od g. 1668. Župna crkva sv. Ilije bijaše tada dugačka, ali tiesna, sa tri oltara i sa dva zvona u visokom tornju. Župnici imadjahu liepi prostrani stan, te zemlje kod grada Ribnika, u Lipniku, a na Goričkoj i Stranici vinograde. Imadjahu takodjer svoje kmetove, i to 13 na broj, pet činženjaka, koji podavahu na tjedan po dva težaka i to od Jurjeva do Martinja, te desetinu kako bijaše u običaju. U župi ovoj bijahu još zidana kapelica B. D. M. u Žakanju, sv. Filipa i Jakova u Brihovu. Ova posliednja bijaše zapuštena, te joj pripadaše cielo jedno selište, na kojem stanovaše kmet Marko Grčić, koji plaćaše 14 for.[2] Osim ovih bijahu još kapelice: sv. Lenarda u Pravutini, koja je imala tri kmeta, sv. Trojice u Ribniku, sv. Križa u Bubnjarcima. Nadalje sv. Katarine u Kuniću i sv. Antuna u Ro~~z~~opanjku. Ovom zgodom potužiše se Bubnjarčani arcidjakonu, da im je lipnička crkva odveć daleko, te da vole polaziti svetu misu u bližoj Metlici u Kranjskoj. S toga je i koncem prošlog vieka od župe lipničke odciepljeno ovo selo, te pripojeno novo ustrojenoj žakanjskoj župi.[1]

---

[1] Rački: Popis župa biskupije zagrebačke g. 1334. i 1501. u Starinama knjizi IV.

[2] God. 1669. obnovljena je ova kapelica.

Župni dvor lipnički takodjer je veoma star, što mu vanjština posvjedočava. Crkva sama obnovljena je godine 1770.—1774. za župnika Sopčića, jer je stara sasviem zapuštena i bez krova stajala. Zvono nosi napis g. 1418. Župa lipnička stoji pod kolatorijom vlastelinstva ribničkog, brojeći 25 sela sa više od 4784 duša. Imade takodjer stare matice krštenih počevši od g. 1659., vjenčanih od g. 1679., a mrtvih od g. 1757.

*
* *

Najstariji gospodari grada Ribnika bijahu knezovi gorički, kasnije Babonići nazivani. Koncem XIII. i početkom XIV. vieka vladahu ribničkim priedjelom knezovi Oto, Radoslav i Ivan Babonići, kojim god. 1300. kralj Karlo Roberto, prigodom svoje krunitbe u Zagrebu, potvrdi posjed Hrvatske od medja Kranjske pa sve do Bosne, te od Save do Gvozda, tako, da te zemlje drže i vladaju, kako su to njihovi predji činili.[2]

S početka bijahu Babonići oduševljeni pristaše kralja Karla, ali ih do skora lukavi Mletčani namame k svojoj strani. Babonići se pobune. Kralj svrgne Ivana Babonića s banske časti, a novi ban Mikac Prodanić zauzme sve njegove gradove oko Kupe i Save, koji postadoše krunskim dobrima pod upravom banovom. Tako dodje i Ribnik pod upravu bana Mikca.

---

[1] Crkva žakanjska takodjer je veoma stara. Liber memorabilium veli, da je još u XIII. vieku sagradjena. Prvobitno bijaše ova crkva u gotskom slogu sagradjena, ali je prigodom obnovljenja u ovom vieku taj slog razoren. Ukrasiše je vlastela žakanjskog dvora, osobito Suzana Komornik god. 1664. podigavši liepi žrtvenik B. D. M., koji je u novije doba drugim zamienjen.

[2] Wenzel: Acta extera I. doc. 180.

Mikac bijaše osobiti privrženik kraljev, pa i njegovi sinovi Stjepan, Akuš, Ladislav, Lorand i Nikola bijahu vjerni pristaše nasljednika Karlova kralja Ljudevita. S toga obdari kralj Ljudevit Stjepana gradom Harkanjem u Ugarskoj (županiji baranjskoj), a sina mu Akuša gradom Ribnikom i pravom carine na Kupi.[1] Polazeći Akuš iza toga god. 1382. na vojnu u Dalmaciju, zapiše 12. rujna pred kaptolom zagrebačkim svoje gradove Harkanj i Ribnik ženi si Jeleni tako, da Harkanjem po volji razpolaže, a Ribnik može dok živi uživati, a po smrti njezinoj ima da predje na sina mu Mikca.[2] Poslije smrti Jelene dodje Ribnik u ruke sina njezinoga Mikca, koji ga god. 1394. 4. kolovoza proda Nikoli knezu krčkomu i senjskomu (Frankopanu) za 9600 zlatnih dukata. Nikola izplati odmah Mikcu kupovninu, a Mikac se obveza štititi ga u mirnom posjedu kupljenog grada pod kaznom od 20 hiljada dukata.[3] Ovim kupom dodje Ribnik u ruke moćne porodice Frankopana, koja ga gotovo kroz dva vieka držaše.

Nikola Frankopan postade do skora najsilnijim velmožom u Hrvatskoj, osobito od kako je kupio od kralja Sigismunda grad Ozalj, te primio od istoga u zalog gradove Bihać, Ripač, Rmanj, Čoku, Lapac, Knin, Vrliku, Ostrvicu i Skradin.[4] Od onog doba kad je Nikola kupio Ozalj, počeše podložnici ribnički i ozaljski uzkraćivati kaptolu zagrebačkomu dužnu desetinu. Radi toga se g. 1410. kaptol potuži kralju, a sliedeće godine 1411. naloži knez Nikola u Ozlju svim svojim podložnicima, da plaćaju kaptolu desetinu.[5] Nu to nije pomagalo, jer se sve do g. 1416.

---

[1] Izvornik prije u zemalj. arkivu N. R. A fasc. 1599 br. 6, sada u Budimpešti.

[2] Ibidem.

[3] Fejer: Cod. dipl. X 2. str 254. 215.

[4] N. R. A. fasc. 483. br, 25. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

[5] Priepis kaptola čazmanskoga u arkivu jugosl. akademije. Desetina se

tužio kaptol na ribničke i ozaljske podanike radi uzkraćivanja dužne mu desetine. Napokon se ipak pokoriše, te podavahu desetinu.

Poslije smrti kneza Nikole Frankopana, podiele njegovi sinovi Bartol, Stjepan, Nikola, Dujmo, Martin, Sigismund i Ivan, te Gjuro sin Hanža, medju sobom sva obiteljska imanja. Na ovoj diobi, koja je 12. lipnja 1449. obavljena u Modruši, dobije najstariji brat Nikola grad Ribnik, Ozalj, Grižane te dio Senja i Krka.[1] Poslije smrti njegove dodje Ribnik u ruke brata mu Stjepana. Ovomu i sinu njegovu Bernardinu potvrdi kralj Matija godine 1481. posjed gradova Modruša, Tržca, Vitunja, Plasa, Ključa, Hreljina, Grobnika, Vinodola (!), Drivenika, Ozlja, Dubovca, Zvečaja i Ribnika.[2] Skoro iza toga umrie knez Stjepan, ostavivši jedincu sinu Bernardinu Ribnik i ostale gradove. Akoprem je Bernardin Frankopan bio jedini baštinik otčevih imanja, to je ipak i knez Hanž Frankopan vršio neka prava na ovim imanjima. Tako je spomenuti Hanž g. 1496. Ambrozu Arbanasu od Bosiljeva darovao imanje Žakanje u ribničkom kotaru.[3] Bernardin Frankopan bijaše velik muž svojeg doba, te doživi veliku starost. On preživi svoje sinove Ferdinanda i Krsta, a velik imetak pripade njegovim unucima Stjepanu i Katarini, djeci Ferdinanda. Pošto su ovi baštinici bili nedorasli, dobiše skrbnike, koji se niesu baš najbolje brinuli za odgoj Stjepanov. Glava ovih bijaše Juraj Gušić,

---

podavala od žitka i vina, i to od svakoga kabla po šest banskih denara. Nu ova desetina bila je kasnije manja, te je god. 1518. svaki kmet podavao u ime „cirkvene desetine“ po šest soldina: „ništa više ne gre nego od svakoga kmeta po šest soldini“. (Izv. glagolski u kapt. arkivu zagrebačkom.)

[1] N. R. A. fasc. 1546. br. 7. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

[2] Krčelić: Not. prael. str. 225. Na modruškoj diobi dobi Stjepan gradove Modruš, Tržac, Vitunj, Grobnik i Dubovac.

[3] N. R. A. fasc. 315. br. 18. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti. Porodica Arbanasića žive još sada u Turovompolju. Žakanje bijaše poslije posjed g. 1605. Petra Baliardića, g. 1638. Andrije Rossauera, onda Stjepana Silija, kasnije Benića a napokon Tomašića.

glavni upravitelj njihove djedovine. Gušić bijaše čovjek veoma lakouman, što nije moglo najbolje djelovati na Stjepana, koji posta takodjer lakouman i nasilan čovjek. Već g. 1541. navalio je Stjepan, po nagovoru Gušića, na kaptolsko imanje Petrovinu, koju do zla boga opustoši.

Stjepan Frankopan, nazivan Ozaljski, ne imadjaše djece, te sklopi g. 1544. sa šurjakom si Nikolom Zrinjskim, mužom sestre si Katarine, ugovor, kojim ugovoriše zajednicu svojih dobara, i zamjenito nasljedstvo u slučaju, kad bi koja stranka umrla bez potomstva. U tom se ugovoru redom nabrajaju svakolika imanja i gradovi Frankopana i Zrinjskoga, a imade ih svih skupa 42 na broj. Glavni motiv ovoga ugovora navadjaju taj, da će lakše u zajednici odolievati Turčinu.[1]

---

[1] Ibidem fasc. 1645. br. 22. Iste godine 1544. već 25. lipnja primaju knezovi Nikola Zrinjski i Stjepan Frankopan u svoju zaštitu »Vlahe« iz Prilišća i Rozopanjka (oboje blizu Ribnika), odredivši im njihove dužnosti, »da imaju od naših zemal služiti kad i kamo koli budu od nas zapoved imili, da imaju na četu i put poiti, i ako bi kada oteli poiti, da jim mi imamo brašno dati i ča koli na putu dobudu, sužan, koni, marhe male i velike, da imaju nam od vsega dobitka polovicu dati, i tulikoje ako bi kada pošli na put ob svoem brašni, da nam imaju od vsega dobitka mala i velika treti del dati«. Imali su na dalje podavati desetinu od janjaca, dočim od inih podavanja budu oprošteni. U ovoj izpravi navedena su takodjer i imena Vlaha, koji su »odlučenjem« Zrinjskoga ondje prebivali. Bijahu sliedeći: Mihovil, Jakov i Tomaš Sestrić, Matko Šuranović, Petar Raspović, Vid Šimunović, Petar Rudanović, Jandrij i Ivaniš Basarović, Radić Zećković, Radivoj Subašić, Ivan Strahoević, Milić Dubrović, Juraj i Petar Zelenković, Juraj Domić, Matej Kacan, Paval i Grgur Šutilović, Jakov Pavičić, Mikula Buršić, Jandrej Luić, Paval Čalić, Ivan Milinović i Radić Labanović. Izvornik glagolski nalazi se kod obćine u Prilišću, facsimile u Mesićevoj Zrinjskoj zviezdi. Plienitbeni zapisnik od god. 1558. nazivlje ove Vlahe, stanujuće u Prilišću gornjem i dolnjem, te Ivanovcu i Rozopanjku, imenom »Wolaky de Moškowcz«, (jer su došli iz Mužkovca izpod Velebita nedaleko od Orlove), koji su živjeli u spomenutim selima na 22 selišta. (N. R. A. fasc. 1646. br. 22. u Budimpešti, prije u našem zemaljskom arkivu.) Sve do godine 1671. spadahu Priliščani i Rozopanjčani pod grad Ribnik, te bijahu slobodnjaci. Kasnije podpadahu sve do g. 1848. pod Ozalj. Morali su podavati gradu samo desetinu janjaca i pčela, te stražiti u gradu i nositi pisma na konju (medju

U ovo doba veoma je mnogo trpjeo kotar ribnički od susjeda Vuka Frankopana Tržačkoga, koji je većinom boravio u Bosiljevu i Černomlju u Kranjskoj. Osobito uskoci, koje je Vuk po svojim imanjima naselio, mnogo su nanašali nasilja ribničkim podanicima, jer je Vuk to dozvoljavao. S toga se god. 1546. Stjepan Frankopan štajerskim stališima potuži, da od Vuka više trpe, nego li od turskoga zuluma.[1]

Oko g. 1553. oženi se Stjepan Frankopan sa Katom, kćeri kranjskoga baruna Ivana Josipa od Egcka i Hun-

---

ribničkim spisima u mojoj zbirci), a na tielovo vršiti vojničke počasti. Bijahu to jamačno jedni od prvih doseljenika, koji su pred turskim nasrtajem ostavili svoj zavičaj, te onamo došli valjda već g. 1538. iz Rmanje, kako to još danas tvrdi tradicija medju njima.

Premda se nazivlju naročito »Vlasi«, to se ipak ne može reći, da su to bili žitelji vjere pravoslavne, jer su već g. 1580. imali u Prilišću katoličku crkvu sv. Leonarda, te i u najstarijim maticama župe novogradske od g. 1650. ubilježeni su njihovi porodi i brakovi kao katolički. Naziv Vlah nije ovdje ni u kakovom savezu s vjerom, već znači gorskog stanovnika ili pastira, što nalazimo i u drugim našim listinama.

Knez Stjepan Frankopan pa i knezovi Zrinjski rado uzimahu u službu plemiće, koji su dobjegli sa granica pred turskim nasrtajima. Takove, pa i druge, koji bijahu za njih zaslužni, darivali su imanjima ili su im opet ista zalagali. Moramo znati, da su se naši velmože, uz sav svoj ogromni nekretni imetak, često u novčanoj nuždi nalazili, a pomagahu si tako, da zalagahu svoja imanja i posjede. Takovim zalaganjem postigoše daleko veću korist, nego li bi bila svota, za koju založiše imanje, jer su takove nove posjednike učinili svojim vazalima, odredivši im dužnosti i službe. Tako je Stjepan Frankopan darovao g. 1550. imanje Šimunvrh kod Ribnika (danas Šimunjac) plemiću Grguru Gojmerčiću, koji je protjeran od »turske sile« sa svoje »plemenšćine« izpod grada Tržca i dobjegao pod njegovo okrilje. (Suvremeni hrvatski prepis u mojoj zbirci.) Kasnije g. 1555. založi Stjepan Frankopan imanje Obrh Pavlu Klariću od Vrhrike za 290 zlatih forinta, a oko g. 1560. zapiše barunu Ivanu Lenkoviću od Podbrežja (Freithurm u Kranjskoj) imanja Trbuhovac i Stankovac, te šest selišta u Kuniću, kao i pravo gornice u tri vinograda u Hlapniku. Ovo darovanje potvrdi g. 1562. knez Nikola Zrinjski, zapisavši iz nova barunu Lenkoviću spomenuta imanja i selišta. (N. R. A. fasc. 1549. br. 2. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti). Ova selišta podpadahu sve do god. 1848. gospoštiji Podbrežkoj.

[1] Ibidem br. 20.

gerspaha. Miraz, koji mu je doniela, osigura joj g. 1553. na ribničkom imanju, dozvolivši, da može u slučaju ako bi prije nje umro, držati Ribnik sve dotle, dok zakoniti baštinici ne izplate njezin novac.[1] Još god. 1550. podieli Stjepan svoja imanja sa sestrom si Katarinom, predavši joj Ozalj, Dubovac, Grobnik, Bakar i Hreljin, dok Ribnik i ostale gradove zadrži sebi i svom potomstvu.[2] Kako bijaše veliki nasilnik, počini Stjepan veliko nasilje na Ladislavu i Krstu Kerečenju, te Krstu i Ivi Vragoviću. S toga je od bana Petra Erdöda odsudjen na smrt i gubitak svih dobara. Po nalogu banovu obidju godine 1558. izaslanici Stjepan Šćitarevački i prebendar Stjepan od Dubrave sva Stjepanova imanja, da ih zapliene. Zanimivo je, što pljenitbeni zapisnik govori o Ribniku. Veli, da je grad zidan, a u samom trgovištu (oppidum) stoji drvena kapela sv. Nedjelje, kojoj pripada desetina od ribničkih gradjana. Pred gradom jest vrelo, koje služi cielomu trgovištu. Tu se nalazi mitnica na cesti. koja vodi u Kranjsku, a ova nosi cielih pet forinta godimice dohodka. Najčudnovatije jest, što veli, da ne ima ribnjaka, od kojega svakako Ribnik nosi svoje ime, tako nema ni voćnjaka. Pod nasipom gradskim stajaše tada mlin, koji mogaše samo za kiše mljeti. U trgovištu bilo je tada 6 napučenih i 29 pustih selišta. Zemlje ribničke medjašile su u Modrušpotoku sa zemljama Novoga grada, t. j. sa obćinskim šumama i pašnjacima, što ih uživahu 15 selišta u plemenitim (gornjim) Stativama, koja spadahu Novom gradu.[3] Zapljena je ova samo na papiru provedena; jer Frankopan ipak pridrža sve, plativsi Kerečenjima i Vragovićima 2000 for., koje je posudio od svoga tasta, pa i sinovi sestre njegove Juraj, Nikola i Krsto Zrinjski pomogoše mu novcem u toj nevolji.[1]

---

[1] Miraz iznašao je 3000 for. U arkivu kaptola zagreb. locus credib. Protocoll. 28. str. 440.

[2] Prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 33. br. 11. sada u Budimpešti. Iste godine bijaše u Ribniku kaštelanom Martin Magdalenić, porietlom iz Biele Stiene u bihaćkoj Krajini. Sličnu ponovnu diobu sa sestrom si učini Stjepan g. 1561.

[3] Pljenitbeni zapisnik točno sadržaje opis svih Stjepanovih imanja, te nam pruža liepu sliku o tadanjim gospodarskim i imovinskim odnošajima. Izvornik: Ibidem fasc. 1646. br. 22.

Poslije smrti sestre si Kate g. 1562. izkazao se Stjepan zahvalnim svojim nećacima. On im potvrdi gradove, koje je prije majci njihovoj predao, a dozvoli, da mogu zajedno s njim i ostalim njegovim gradovima vladati, koji će poslije njegove smrti njima pripasti. U tom se ugovoru i darovnici poimence navadjaju sva pristojališta grada Ribnika i to: trgovište Ribnik, Novaki, Griče, Modrušpotok, Artinići, Jelkovići, Kunići, Paka, Pravutina, Zaluka, Brihovo, Jurovo, Brod, Bukovac, Žakanje, Kohanji vrh, Breznik, Ober Klarića (Obrh), Goli vrh i Stranica.[2]

[illegible]

Sve neprilike niesu opametile Stjepana, već dade po svojim ljudima g. 1564. navaliti na grad Barilović, svojinu plemića Gašpara Barilovića. Radi ovog nasilja bude g. 1575. opet od bana Jurja Draškovića i Gašpara Alapića odsudjen na smrt i gubitak imanja. Pače ga i uhvati podban Ladislav Bukovački kod Krsta Mrnjavčića u Brezovici, kad je k ovomu došao u pohode. Jadnik bi bio sada zaglavio, da ga niesu nećaci Nikola i Juraj Zrinjski izkupili, plativši Bariloviću 12.000 forinti. Za to jim iz zahvalnosti darova i odstupi grad Ribnik i ostala svoja imanja na vječna vremena, moleći samo, da ga do smrti hrane.[3] Već sliedeće godine 1576. naloži kralj Maksimilijan II. kaptolu zagrebačkomu, da Zrinjske uvede u posjed darovanih i kupljenih Stjepanovih imanja. Kaptol ih uvede iste godine, a kao svjedoci kod uvedenja u Ribnik prisustvovahu susjedi Martin Oršić od Slavetića, Franjo Izačić od Dola, Franjo Klinčić od Zelnice, Ivo Spišić od Blatnice, Vuk Dragač od Pleternice, Bernardo Klinčić od Griča i Ivo Jarčić od Osečnice.[4]

---

[1] Ovjerovljen stari prepis u ribničkom arkivu.

[2] N. R. A. fasc. 1645. br. 25. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

[3] Ibidem fasc. 316. br. 21, i fasc. 313. br. 43.

[4] Prepis u mojoj zbirci.

Skoro na to god. 1577. umrie Stjepan, te bude po svojoj želji sahranjen u crkvi B. D. M. na Smolči kod Ozlja (Svetice). Sa Stjepanom izumre loza Frankopana ozaljskih.

Još g. 1572., na sam veliki četvrtak, načini Stjepan Frankopan oporuku u Novom gradu na Dobri, kojom oporuči „sve svoje gospodstvo, gradove i sela i sva pristojališta mala i velika, toliko pri moru, koliko i ovde na Hrvatih“ svojim nećacima „smožnoj i zveličenoj gospodi Jurju, Kištofu i Mikloušu knezem Zrinskim“.[1] Odmah po smrti Stjepanovoj poče kralj Rudolfo II. tražiti njegova izpražnjena imanja, naloživši Zrinjskima, da imadu ova imanja predati kruni. Ovaj zahtjev ostade neizpunjen, jer Zrinjski imadjahu dovoljno dokaza za svaki pravni naslov, po kojem bijahu ovlašteni držati Stjepanova imanja. I s rodjenim sestrama imadjahu pravde radi ujakovih dobara. K tomu podigoše se i knezovi Gašpar, Nikola i Juraj Frankopani Tržački, tražeći Stjepanova imanja. S ovima trajala je parnica sve do g. 1580., kad im Zrinjski nagodom odstupiše gradove Novigrad, Zvečaj, Lukovdol (Severin) i Novi na moru.[2] Ovu nagodu potvrdi kralj. namjestnik u Ugarskoj biskup jegarski Radec, a kaptol zagrebački uvede Zrinjske g. 1581. u posjed Ribnika i ostalih Stjepanovih gradova. Iza nekih razmirica sa svojim sestrama uvedeni su opetovano i napokon god. 1588. u posjed gradova svojega ujaka.

Akoprem su knezovi Zrinjski Frankopanima Tržačkim još g. 1580. odstupili neke gradove, to ipak tiem ne bijaše parnica dovršena; jer su knezovi Tržački svakom prilikom činili štete u ribničkom kotaru. Osobito stradali su Prilišćani kao najbliži susjedi Novoga grada i Bosiljeva.[3] Radi ovih medjašnih priepora i šteta došlo je do opetovanih parnica, koje su trajale sve dotle, dok se nije Petar Zrinjski zaručio s Katom, kćeri Vuka Frankopana Tržačkoga god. 1641.

---

[1] Kukuljević: Acta Croat. str. 266.

[2] Prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

[3] Prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 313. br. 16, 17, 28, 29, 30, 32, 34, 36, sada u Budimpešti.

Još oko devedesetih godina 16. vieka založi Juraj Zrinjski grad Ribnik sa 72½ selišta Andriji Tadioloviću. Ribnik i još neka imanja izkupi žena Jurjeva Sofija Stumbergova, te je darova sinu si Nikoli Zrinjskomu.[1] Poslije smrti Jurjeve (1603.) držala je udovica Sofija grad Ribnik, a poslie god. 1605. dodje Ribnik u ruke najstarijeg sina Jurjeva.

Kad se je Nikola Zrinjski razstavio s ovim svietom god. 1625., preda njegova udova sva imanja šurjaku si Jurju. Glavnim upraviteljem ribničkih dobara bijaše sad Nikola Milovac,[2] kojega je još Juraj Zrinjski imenovao. Ovaj je svoju vlast u najširem smislu vršio, dok niesu braća Zrinjski preuzeli u svoje ruke imanja. Pošto god. 1649. podiele Petar i Nikola svoja imanja, medju ostalima dobi Petar i grad Ribnik, gdje je često boravio i mnoga pisma izdao. Odmah iste godine 1649. darova Petar Zrinjski svomu „virnomu sluzi“ knezu Ivi Jurju Affelteru imanje Vrvišće kod Ribnika, te mlin na Kupi,[3] a god. 1651. Gašparu Colariću imanje Šimunvrh (Šimunac),[4] takodjer blizu Ribnika. Poslije smrti brata si bana Nikole primi Petar g. 1665. i njegovu polovicu imanjâ u najam, te tako bijaše gospodarom svekolikoga obiteljskoga imetka.

Iza bune Zrinjsko-Frankopanske bijaše god. 1670. i

---

[1] Ibidem fasc. 317. br. 15.

[2] Toma, Nikola i Ivan Milovac dobili su još g. 1578. od Jurja Zrinjskoga imanje Jurovo i Mostanje kod Ribnika. N. R. A. fassc. 74. br. 29., prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

[3] Ibidem fasc. 1450. br. 7. God. 1653. dobi Affelter od Zrinjskoga imanje Griče kod Ribnika, koje su kasnije držali Nikola Škrgatić, Saxi, Vernići, a napokon Kniewaldi, koji to imanje još danas imadu. Affelteri živu još danas u Kranjskoj; to su baruni Abfalteri, koji drže grad Krupu kod Černomlja.

[4] Stari priepis u mojoj zbirci

Ribnik zaplienjen i posjednut po karlovačkoj vojsci. Nemilo su zapovjednici karlovački plienili u Ribniku, te sve odvukli što sebi što opet u karlovačke magazine, tako, da pljenitbena komisija nije ništa našla osim 80 mjerova bara, postaviv tada u Ribnik upravitelja Ivana Zdenčaja, kojega zaprisegne.[1] Jedva da je Ribnik bio zaplienjen, molio je grof Ernesto Paradeiser kralja, da mu za tražbinu, koju je imao proti Petru Zrinjskomu, daruje grad Ribnik.[2] Nu nije ga ipak dobio, jer je polovica svih zaplienjenih dobara dopitana udovi Nikole Zrinjskoga Sofiji Löbl i sinu njezinom Adamu.[3] U Ribniku upravljaše sada dielom komore Ivan Kanižar, kasnije Juraj Kukuljević, a dielom Adama Zrinjskoga Ivan Hržić. Adam Zrinjski imao je mnogo neprilika sa susjednim viničkim vlastelima Purgstallima, koji su svojatali neke ribničke zemlje. On je u Ribniku malo boravio, te je svomu službeniku Stjepanu Siliju god. 1683. založio imanje Žakanje.[4] Pošto je Adam Zrinjski 19. kolovoza g. 1691. pao kod Slankamena i ne ostavio od srdca poroda, to mu se udovica Marija Katarina Lamberg odreče na korist kr. komore g. 1692. svakoga prava na imanja Zrinjskih.[5]

* * *

Navale turske na Ribnik i njegovu okolicu bijahu veoma česte. Akoprem nam izvori malo napominju navale turske na sam Ribnik, to su nam obilni podatci za navale na susjedne krajeve, Metliku u Kranjskoj, Novigrad i ondjašnje priedjele. Već g. 1408. provale veći čopori turski do Metlike, koju opliene, a g. 1431. odvukoše odanle mnogo roblja.[1] God. 1469. porobiše Turci opetovano grad Metliku[2] i opet g. 1491. te 1492. Mnogo žešće provale turske susrećemo iza nesretne krbavske bitke (g. 1493.) tečajem šestnaestoga vieka, koje su ribnički kraj grozno opustošile. Osobito postrada god. 1543. priedjel oko Ribnika, kad su Turci prodrli u Kranjsku, poharavši Metliku, Krupu i Semić.[3] Ovom zgodom pretrpi i sam grad ribnički veliku štetu. U samom trgu ostadoše mnoga selišta pusta. Sela u području ribničkom popališe i mnogo naroda odvedoše u sužanjstvo. U selu Brihovu popališe crkvu sv. Filipa i Jakova, koja je još g. 1558. bez krova stajala.[4] I poslije nesretne bitke kod Budačkoga g. 1575. pohara Ferat-paša sve priedjele hrvatske do Metlike,[5] a dvie godine kasnije zauzeše Turci Metliku, te do 900 ljudi i djece odvedoše u roblje. Ovaj užasni pokolj i haranje osvete barem donekle složni hrvatski i kranjski seljaci, te potukoše Turke kod Topolovića.[6] G. 1578. pojave se Turci opet u ribničkom kraju, te obsjedahu Metliku, zadavajući cieloj okolici mnogo straha i nevolje.

---

[1] Rački: Izprave o uroti, str. 575.

[2] N. R. A. fasc. 1091, br. 29, prije u zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[3] N. R. A. Ibidem.

[4] Ibidem fasc. 1094. br. 50. Porodica Silija držala je jur god. 1640. po Petru Zrinjskomu Jurju Siliju založeno imanje Jurovo. Stjepan Sili držao je g. 1685. imanja Piščetke, Stative i Žakanje. Koncem 17. vieka odseli se Martin Sili u Ugarsku, gdje ta porodica još i danas žive, dočim je kod nas koncem prošlog vieka sa Mirkom Silijem, konjaničkim kapetanom, izumrla.

[5] Ovjerovljeni stari priepis u Ribniku.

Ne samo da je Ribnik morao podnositi velike nevolje, braneći se sam od napadaja turskih, već je i u ovo doba puno doprinašao k utvrdjenju tvrdjava, kojih je strategički položaj važan bio. Tako je za banovanja biskupa Jurja Draškovića i kneza Frankopana g. 1567. podavao Ribnik, Novigrad, Zvečaj i Lipa 150 radnika i 10 podvoza za utvrdjivanje grada Tržca. U bansku vojsku podavao je knez Stjepan Frankopan na svoj trošak od Ribnika, Zvečaja i Lipe 8 konjanika i 50 strielaca.[1] Akoprem se iz svih sila nastojalo, da se zakrči neprijatelju put u naše krajeve, to su ipak još neprestano Turci navaljivali i u ove priedjele.

---

[1] Valvasor: Ehre d. Herzogth. Krain, str. 329, 332.

[2] Ibidem str. 369.

[3] Tomašić: Kronika.

[4] Prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 1646, br. 22. sada u Budimpešti.

[5] Dimitz: Gesch. Krains III. str. 55.

[6] Ibidem str. 67.

Pošto je gotovo svaki put, kad su Turci harali u ovim krajevima, trpjela i susjedna Kranjska, to su Kranjci bojeći se Turaka nastojali, da barem donekle utvrde svoje medje. S toga su god. 1584. podigli utvrde na proti Prilišću uzduž Kupe i kod Vinice.[2]

Tečajem ovih burnih viekova bijaše Ribnik predstraža susjednoj Kranjskoj. Kad god bi se Turci približavali, pucale su iz Ribnika lumbarde, što je Kranjskoj navieštalo dolazak njihov. Dolazak turski doznali su Zrinjski i Frankopani vrlo lako kroz svoje uhode. Kao takovi bijahu osobito vješti oni Vlasi, koje je Stjepan Frankopan Ozaljski naselio kraj svoga grada Ogulina. Takove vješte uhode nagradjivao je i sam kralj Ferdinand I., dopitavši im nagradu g. 1540.[3]

Trgovina, koja je 15. i početkom 16. vieka dosta živahna bila u Ribniku, znatno popusti, po gotovo je nestade tečajem ovog nevoljnog vieka. Valja nam spomenuti, da je kroz Ribnik prolazila roba iz Kranjske u Krajinu, prema Lipi, Ogulinu, Zagrebu, Senju i Rieci.

Kako se čini, 17. viek bijaše nešto mirniji. Ne ima toliko provala u krajeve ribničke, akoprem su nekoliko puta Turci onamo provalili, nu samo neznatnom silom. Kod daljnjih vojna na Turke sudjelovaše i podložnici ribnički, te su se vrlo često hrabro ponieli. Uz ove vojevahu u krajiškoj vojsci na Turke i ostali Pokupci: Metličani, Černomaljci, Rečićani i Draganićani.

Ne samo da su Pokupci u krajiškoj vojsci vojevali na Turke, već im bijaše i četovanje obljubljeno, osobito onima, koji su morali pred turskom silom odbjeći sa svojih starih ognjišta i naseliti se u ovim krajevima. Tako su se Prilišćani i Rozopanjčani vrlo često sjećali Turaka i vraćali im milo za drago. Nu kad su god. 1717. četovali na Turke, poginu gotovo svi za oružje sposobni mužkarci iz Prilišća.[1] Od to doba niesu više Prilišćani i Rozopanjčani četovali na Turke. Tečajem osamnaestoga vieka nije više bilo turskih navala u ribničke i metličke priedjele.

---

[1] Saborski spisi u zem. arkivu.

[2] Vitezović: Kronika.

[3] Muhar: Geschichte Steiermarks VIII. str. 454.

* * *

Nova vjera, koju je Luter naučao u Njemačkoj, nadje u Pokupju, a i u samom Ribniku dosta nasljednika. Uz novu vjeru protestantsku prianjahu osobito popovi glagolaši, kojih bijaše i u Ribniku, kako smo to već spomenuli. Ovi je poprimiše tiem oduševljenije, jer je upoznaše iz knjiga štampanih glagolicom i iz usta prodikačâ, koji bijahu sami rodom iz Ribnika ili susjedne okolice.

Put, kojim je luteranizam došao u Ribnik, bijaše susjedna Kranjska, gdje je u Metlici sam ban Erdödi nastojao oko razpačavanja protestantskih knjiga.[2] Metlika bijaše rek bi središtem luteranizma za ove krajeve, koji se vrlo brzo širio po Kranjskoj i preko medje u Hrvatskoj, poimence u okolici ribničkoj i ozaljskoj. Sam komtur reda njemačkih vitezova, u kojega ruku bijahu mnoge župe oko Metlike, prodiče novu vjeru. Već god. 1559. bilo je mnogo sljedbenika vjere Luterove u Metlici i u susjednim prekokupskim hrvatskim priedjelima. Iste godine 28. kolovoza sastane se u Metlici rek bi mali sbor, kojemu prisustvovaše glavni propagatori nove vjere, da viećaju o valjanosti hrvatskoga prievoda sv. pisma, što ga učinio Stjepan Konzul Istranin i Antun

---

[1] Bilježke kod obćine u Prilišću.

[2] Kostrenčić: Beiträge zur Geschichte der protestant. Literatur der Südslaven str. 159—162.

Dalmatin. Iz prekokupskih krajeva da napomenemo neke, koji prisustvovahu na tom sboru: Ivan Kolonić, kapelan iz sv. Križa (Završje), i Stjepan Stipanić, kapelan ozaljski, oba glagolaša; zatiem Antun Božić iz Modruša. Ne ima sumnje, da su i ribnički popovi sudjelovali kod toga sbora, budući da su i oni bili glagolaši, koji su vrlo rado pristajali uz novu vjeru.

U Ribniku i okolici njegovoj propoviedaše vjeru Luterovu pop Grgur Vlahović, koji bijaše sam rodom iz Ribnika. Još g. 1570. posjedovaše Vlahović mlin na potoku Obrhu kod Ribnika, koji prodade s dozvolom kneza Jurja Zrinjskoga porkulabu ribničkom Ivanu Radičeviću.[1] Vlahovića su žestoko progonili katolički svećenici, a osobito ljubljanski biskup, koji ga dade zatvoriti u tamnicu, gdje ga držaše 21 dan o kruhu i vodi. Za cielo bio bi u toj tamnici zaglavio, da ga nije staležki pisar odatle izbavio.[2]

Po smrti Vlahovićevoj propoviedaše vjeru Luterovu u Ribniku i tamošnjoj okolici Petar Lukić, rodom iz Trga kod Ozlja. Taj Lukić imao je takodjer zemlje i vinograde na Brezniku iznad Ribnika, koje kasnije g. 1579. prodade plemiću Franji Dešiću. Lukić imadjaše dobrih prijatelja medju plemićima vlastelima u okolici ribničkoj. Tako ga je Franjo Herendić vlastelin u susjednom imanju Bubnjarcima rado vidjevao pod svojim krovom. Kad je Herendić god. 1597. na svom imanju Bubnjarcima načinio oporuku, prisustvovaše i „Lukić Petar predykator“ kao svjedok oporuke.[3]

Protestantizam bio je zahvatio čvrsti korien u okolici ribničkoj, te premda je g. 1608. na saboru hrvatskom stvoren zaključak, da se svi luteranski prodikači iztjeraju sa ozaljskih imanja,[1] to je ipak još sliedeće god. 1609. propoviedao vjeru Luterovu oko Ribnika propovjedač Miško Vrbec, koji bijaše iztjeran iz Toplica pri Rožeku u Kranjskoj.[2]

---

[1] U arkivu jugoslavenske akademije suvremeni koncept odnosne izprave (Lopašićeva zbirka).

[2] God. 1567. primljen je Vlahović od gradjana novomještanskih (u Kranjskoj) za propovjednika (Valvasor o. c. VII. str. 437.).

[3] Kukuljević: o. c. str. 304.

Reakcija, koja je još u 16. vieku započela proti protestantizmu, a osobito za bana Tome Erdöda, koji ga nazivlje „kugom“, te djelovanje reda Isusovaca izkorieni već u prvim decenijima 17. stoljeća i posljednji trag protestantizma u kraju ribničkom i ozaljskom. Uspomena na Lutera i nauku njegovu živi i dan danas u narodnim pripoviedkama u okolici ribničkoj, u kojima se spominje Luter ne kao reformator vjerski, već kao živi vrag.

⁂

Odrekavši se udova Adama Zrinjskoga svakoga prava na Zrinjska imanja, spade i Ribnik pod upravu gradačke komore, koja ga god. 1702. zajedno s gradom Ozljem za 120.000 for. založi grofu Adelmu i Juliju Petacu. Mjesto novca odstupi Petaci komori svoju djedovinu San Servolo i Caltelnuovo u Istri.[3] Skoro na to dodje Ribnik u ruke samoga Adelma Petaca, kojemu još kralj založi Stative, Pišćetke i Rozopanjak. God. 1723. založi Petacu ponovno novom darovnicom kralj Karlo III. grad Ribnik na 80 godina.[4] Poslije smrti Adelma Petaca držao je grad Ribnik sin mu Benvenut Sigismund, koji bijaše karlovačkim generalom od g. 1754.—1763. Nu Ribnik bijaše za njega u veoma zlom stanju. Kako nam jedno pismo spominje, bijaše upravo nalik razvalini.[1] S toga je Benvenut najvolio živjeti u susjednom svom gradu Brlogu. Godine 1740. primljen je Benvenut medju hrvatske indigene, a g. 1769. medju ugarske.[2] Oporukom pisanom u Pogancu (u Kranjskoj) godine 1777. ostavi Benvenut Ribnik sinu si Adelmu, a Brlog kćeri Mariji Ani grofinji Keglević.[3] Kad je umro, dodje medju braćom do parnice upravo poradi Ribnika, koja se sretno dovrši nagodom.

---

[1] Saborski zapisnik od god. 1608. u zem arkivu.

[2] Lopašić: Karlovac str. 166.

[3] Ovjerovljeni priepis u ribničkom arkivu.

[4] Ibidem. Porodica Petaca potiče starinom iz Trsta. Adelmo Petaci bijaše god. 1708. kapetanom bakarskim, upraviteljem zaplienjenih Zrinjsko-Frankopanskih gradova u Primorju, te za nagradu dobi god. 1720. imanje Pišćetke kod Ribnika.

Kad je g. 1803. izminuo založni rok, poče komora tražiti natrag grad ribnički. Adelmo nije predao Ribnik komori, već se nagadjao i pravdao, pače i oporukom god. 1807. ostavi ribničko imanje ženi si Ani Zimmermann.[4] Nu sred parnice darova kralj Franjo II. g. 1809. grad i imanje ribničko zaslužnomu graditelju Lujzinske ceste, generalu Filipu barunu Vukasoviću, te naloži kaptolu zagrebačkomu, da Vukasovića u posjed uvede.[5] Iste ali godine pade Vukasović boreći se proti silnomu Napoleonu kod Wagrama, ostavivši sina Filipa i udovu Ivanu grofinju Malfaty. Petaci ne popusti već nastavi parnicu, koja se dovrši nagodom tek poslije njegove smrti god. 1839.[6]

Poslije smrti Filipa Vukasovića mladjega, s kojim izumrie porodica njegova, imadjaše udova mu barunica Hermina Vlašić sto neprilika sa fiskom, dok ovaj god. 1858. ne napusti svoj zahtjev. Skoro iza toga dodje Ribnik putem kupa u ruke Josipa pl. Gálla, koji je drevni ovaj grad liepo uzčuvao i popravio.

---

[1] U mojoj zbirci.

[2] Izvor u mojoj zbirci.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem.

[5] Izvornik u ribničkom arkivu.

[6] Ibidem. Vukasović izplati udovi Betacovoj 24.000 forinta.

* * *

XIX.

Severin.

Opis okolice i grada. — Frankopani gospodari Severina. — Grofovi Oršići drže Severin. — Severinska županija. — Severinski Vranicani.

Tko od Hrvata ne poznaje ili barem nije čuo pripoviedati o veličanstveno i divno izvedenoj Lujzinskoj cesti, koja je prije izgradnje riečko-karlovačke željeznice poglavito služila za promet i trgovinu izmedju Posavine i hrvatskoga primorja! Lujzinska cesta, koju je zrelo i domišljato rodoljublje biskupa Vrhovca zasnovalo, a visokoumlje glasovitoga generala Vukasovića, kakono taj velikan sam reče, pomoću „novaca i primoraca“ izvelo, vodi od Karlovca preko visokog i nizkog gorja i uz mnoge klance liepim i romantičnim priedjelima punih 18 milja, dok do morske obale stigne. Od Karlovca osobito je milo prolaziti uz nizka brda, ubavim dolinama, kojim teku rieke Dobra i Kupa, ali nigdje nije tako krasan pogled, kao kad se stigne iza pet sati puta u mjesto Klanac i tu pred očima pukne dolina, nad kojom se osovio u odrožku na pećini tik do Kupe grad i mjesto Severin. Veličanstveniji pogled, ali nipošto ljepši i dražestniji, prikazuje se sa Lujzinske ceste jedino još na visokom Jelenju, gdje se vidik otvara na hrvatsko more.

Severin je maleno i neznatno mjesto sa 27 kuća (sl. 16.), ima školu i obćinu, a znamenit je jedino severinski grad, sagradjen od ceste do tri sta koračaja udaljen na nešto povišenom grebenu nad Kupom. Osnova je gradu četverouglasta; južnu stranu kriju mu dva obla tornja, a odtraga bile su nekoč još dvie četverouglaste stubline, jedna, što je sačinjavala stari grad, prama zapadu, a druga pram sjeveru i iztoku, u kojoj je sada kuhinja, a njegda bijahu glavna gradska vrata sa mostom lančenikom. Sada su vrata na iztočnoj strani a nad njima je grof Ivan Oršić, popravivši grad g. 1803., postavio u kamenu nadpis:

1803.
Anno millesimo octingentesimo peracto.
Quae vetus Arx olim nunc in novotecto resurgit,
Haec Frangepanae stirpis avita fuit.
More suae gentis, quod hospes ab hospite tutus
non erat, opposuit ferrea Chatra minis.
Nunc comitis cura reparante Joannis ab Orssich
hospita pacifico facta cuique patet.
Aut sic, aut aliter reparabant forte nepotes
Nunc mihi sic placuit, tunc aliter placeat.

Kule gradske bile su u staro doba visoke, ali grof Oršić, uredjujuć grad, sravnao je čitavu sgradu na jedan kat. Severinski grad dobro je sačuvan i u novije doba osobito u unutrašnjosti prekrasno i udobno uredjen, pa je tako jedan od najljepših gradova u Hrvatskoj. Pred gradom je ukusna crkvica, a s traga vrt, park i zvjerinjak. Vlastelinstvo severinsko obseže do 4000 jutara zemlje, a od toga same šume, ponajviše crnogorice, 3000 jutara. Na glasu je lov na zvjerad u Severinu. Posljednjega jelena ustrielio je g. 1850. pok. dr. Josip Vranicani, a medjede tamanio je posljednji vlastelin severinski od roda Vranicana Emanuel, ustrielivši vlastitom rukom njih dvanaest.

O prošlosti Severina znademo ovo pripoviedati. U srednjem vieku pripadao je Lukovdol, sada župno mjesto po sata daleko od Severina, županiji i gospoštini modruškoj, s kojom je imao istu vlastelu, naime knezove Krčke. Lukovdol (Severin) spominje se u nama poznatim starim pismima ponajprije u modruškom urbaru g. 1486. kao vlastnost kneza Brnardina Frankopana, sina kneza Stjepana († g. 1481.), koji je bio kod diobe Frankopanskih dobara g. 1449. Modrušu dobio. Tada je Lukovdol brojio dvadeset i jedno selište; svako je služilo samo 84 soldina i davalo božićnu čast, ali je jedan dio selišta uslied turskih provala bio pust. U urbaru ne spominje se u Lukovdolu

knežev dvor ili grad, premda je bez sumnje već obstojao, ali se spominju zemlje crkvene, što je dokaz, da je već tada obstojala župa lukovdolska.[1]

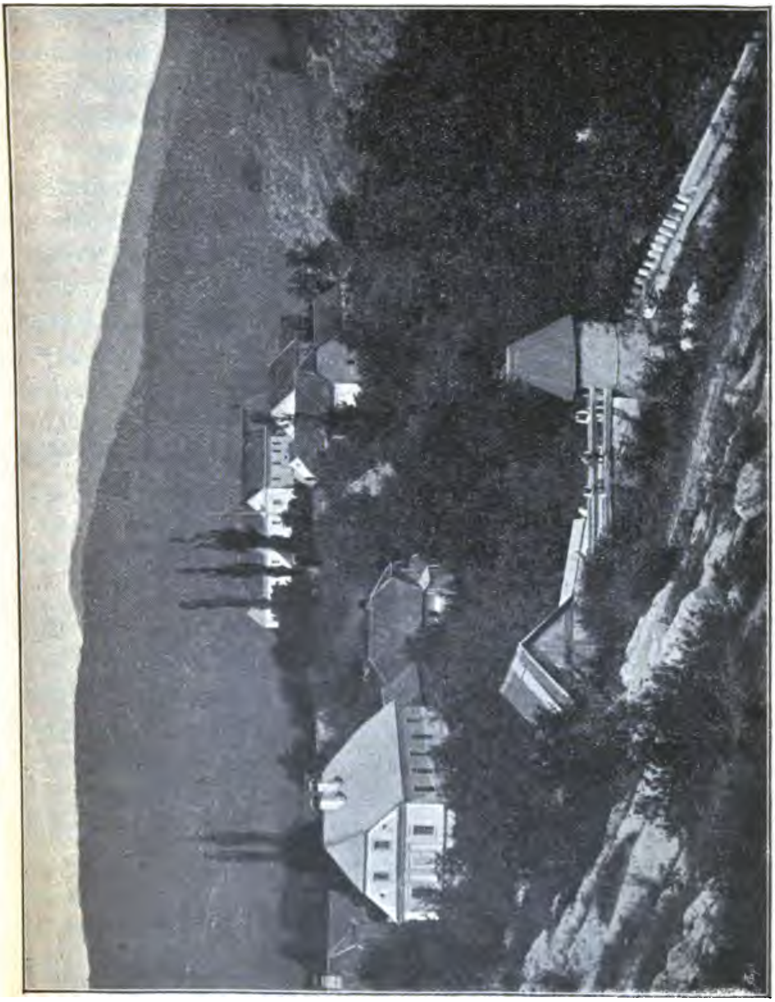

Sl. 16. Severin.

---

[1] Župnik Belić, koji je ostavio rukopisnu povjest krbavske ili modruške

U raznim ugovorima, što ih je sklápao unuk kneza Brnardina, knez Stjepan Ozaljski, počevši od god. 1544. sa svojim šurom knezom Nikolom Zrinjskim Sigetskim i njegovim sinovima glede zajedinstva i ustupa Frankopanskih dobara, spominje se i Lukovdol (Severin), o kojem se kaže, da leži u kninskoj županiji, pošto se je medjutiem bilo zaboravilo, da je Severin stajao na medji biskupije i županije modruške prama biskupiji i županiji modruškoj.[1] Medjutiem bili su Turci severinske strane još više opustošili. Povjerenici, što su ušli g. 1558. procienjati Lukovdol, nadjoše na tom imanju veliku kulu kao grad, zidanu crkvu, ali bez zvonika, a u selima Gornjem (sada Gorinci) i Dolnjem Lukovdolu samo trinaest napučenih committed selišta, a na Kupi držala je obitelj Sečan mlin, koji još i danas drži. Zemalja bilo je dosta, a šume bijahu velike, ali u njih bilo je pogibeljno ulaziti, jer po šumama neprestano hodahu turski Vlasi na kradju i razbojstvo (Wolaky Turcici nimium deambulant in eis, et rapiunt ex eis).[2] Što je bilo g. 1558. još poštedjeno oko Lukovdola, to je godine 1577. popalio i uništio beg od Hlievna; sreća da se i tom prigodom žiteljstvo donekle spaslo biegom na sve strane.[3]

Severin ustupiše g. 1580. knezovi Zrinjski, koji baštiniše imanja kneza Frankopana Ozaljskoga, knezu Gašparu Frankopanu Tržačkomu, a kod te Frankopanske rozgve ostalo je imanje sve do propasti Tržačkih knezova (g. 1671.). Obiteljska imanja razdieliše god. 1609. medju sobom sinovi Gašparovi Juraj; Nikola i Vuk Krsto. Severin dobio je u dio najmladji brat Vuk, kasnije veliki general karlovački. Od kako se u Gomirju naseliše Vlasi (g. 1599.).

---

biskupije, pripovieda, da je lukovdolska župa istom g. 1604. osnovana. — Vidi naše hrvatske urbare, str. 72.

[1] Neo reg. acta, fasc. 1645., br. 22, prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[2] Ibidem.

[3] Valvasor, knj. XII. str. 125.

zla boga [illegible]

imali su Frankopani mnogo posla i muke, da očuvaju ostatak svojih imanja u Bosiljevu i u Severinu, osobito od kako bjehu Vlasi posegli i za Vrbovskim i za Moravicama, gdje se u prvi mah ne bjehu nastanili. Samo od g. 1601. pa do g. 1608. počiniše Vlasi čitavo čislo otimačina, razbojstva, javnoga nasilja, ubojstva i umorstva kod kmetova severinskih, kojima do zla boga ogorčaše i onako dosta kukavni život. God. 1606. počinjali su mnogo šteta osobito Vlasi, koje je bio u to doba doveo iz Ostrožca karlovački general Vid Kisel. God. 1607. mnogo su zla činili Vlasi, što ih je rečeni general izveo bio na novo iz Turske i smjestio oko Bosiljeva i Severina, ne znajući kuda bi s njima. Ti su Vlasi kroz čitavu zimu ležali u selu Jadrču. Jednom se je vraćao knez Vuk Frankopan od starih Vlaha (Ponikvačara), gdje je pobirao dohodak, sa sedam sluga u Severin. Njega dočeka u zasjedi do osamdeset Vlaha, držeći, da će sva tri brata knezove Frankopane uhvatiti. Frankopan ukloni se nakon ljutoga krešera u Severin, ali jedan njegov sluga ostao je na mjestu mrtav, a više je težko ranjeno. Kad se Frankopani radi toga razbojstva potužiše generalu Kiselu, stao se taj izpričavati, da on ne može Vlahe kazniti, van ako to naloži nadvojvoda u Gradcu.[1]

Vuk Krsto Frankopan bio je ne samo na glasu kao junak i vojskovodja, već se takodjer odlikovao kao uman gospodar i skrban štitnik svojih podanika. Vuk je imao mnogo posla, dok je svoja od Turaka poharana imanja opet uredio. U pusta sela naseli on nove kmetove i slobodnjake; naročito naseli g. 1622. Goricu kod Severina i g. 1636. Pleševicu. Za njegova doba dodjoše u severinske krajeve iz Kranjske Slovenci i Kočevari; potomci su potonji Rauchi, Šnebergeri, Frdrbari, Znelači i drugi, kojih ima osobito u župi plemenitaškoj. Selišta budu sva popunjena kmetovima, a kuća podaničkih bilo je u pojedinim mjestima gotovo više, nego li ih ima danas. Podanici davali su od cieloga selišta tada najveću službu od šest radnika na tjedan. Priroda od žita i vina bilo je prilično, samo od šuma nije bilo dohodka, jer se tada drvo sbog loših cesta nije moglo dalje prodavati. Sami Frankopani riedko bi boravili u Severinu, već bi dolazili na lov. Gospodarstvo je posljednjih godina nadzirao Juraj Kukuljević, a posljednji Frankopanski kaštelan u Severinu bio je Ivan Stenešić.

---

[1] Lopašić: Spomenici hrvatske Krajine, knj. I., str. 355—359.

Pošto posljednjemu knezu Tržačkomu Franji Krsti g. 1671. u Bečkom Novom mjestu glavu odrubiše, dospje Severin ponajprije ugarskoj, a poslije gradačkoj komori. Odmah nakon buknuća bune g. 1670 popljačkali su njemački oficiri iz Karlovca čitavo vlastelinstvo, na kojem nadjoše razmjerno dosta vina. Vlastelinstvom upravljali su za komoru sve do g. 1682. inspektor Grgur Pavišić i fisk Juraj Kukuljević.

Darovnicom od 20. aprila 1682. podieli kralj Leopold grad Severin pukovniku Ivanu Franji Oršiću za zasluge, što ih bješe stekao kod ugušenja bune „turskih saveznika“ Petra Zrinjskoga i Franje Frankopana. Oršić imao je platiti 10 000 for. i kaptolu zagrebačkom 7228. for. za srebro, što je bio kupio Petar Zrinjski iz ostavine biskupa Petra Petretića.[1] Počev od propasti Zrinjskih i Frankopana stekoše starinski gorički plemići Oršići velike časti i imetak. Franjo Ivan Oršić bude kapetanom u Križanić-Turnju, a njegov brat Baltazar kapetanom u Bariloviću. Po ženi Elizabeti Petričevićevoj dobije Ivan Franjo zagorska imanja, postane barunom i naslovnim velikim županom modruškim. Pošto je Oršić i Severin zadobio, pobojao se stari kapetan ogulinski, grof Adam Purgstal, da će mu Oršić kao modruški župan i ogulinsku kapetaniju oteti.[2] Franjin sin Brnardo pogibe god. 1707. u magjarskom ratu proti Rakocziju. Obitelj baruna, kasnije grofova Oršića držala je Severin do g. 1823., a tada ga grof Karlo Oršić proda plemiću Ambrozu Vranicanu-Dobrinoviću.

---

[1] Zem. arkiv. Transumpt. donat.

[2] Oršići bili su pristalci austrijske stranke u Hrvatskoj. Braća Oršići

Za doba, dok su Oršići držali Severin, spominju ga ljetopisi još dva puta. Prvi put g. 1736., kad mitropolit dolnjo-karlovački naumi osnovati novu grčko-iztočnu biskupiju u Severinu (možda se tada radilo o biskupiji u Severinu kod Belovara), a biskup Senjski se tomu uzprotivi. Drugi put iztaknut je Severin kod osnovanja nove severinske županije, što se dogodi g. 1776. po odredbi kraljice Marije Terezije. Već g. 1765. bili su zamolili hrvatski staleži saborskim zaključkom, da se u Primorju opet uskrisi starodavna županija vinodolska. Severinska županija zauzimaše prostor od Kupe do mora ujedno sa gradom Riekom, koji kraljica Marija Terezija riešenjem od 2. októbra god. 1776. spoji sa kraljevinom Hrvatskom. Skupštine županijske držane su u Mrkoplju, u Karlovcu i na Rieci. U Karlovcu bio je županijski magistrat sa uzama. Ova županija, koja je godine 1785. brojila 55.520 duša, postojala je samo deset godina, te bude dokinuta odredbom kralja Josipa god. 1786.[1] tobože sbog toga, što je bilo premalo prihoda poreznoga.

---

podpisani su kao „nobiles Croatae“ na molbi više plemića, upravljenoj god. 1672. kralju Leopoldu u ime trojedne kraljevine (triregnum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae), da on kao hrvatski kralj prizna Hrvatsku kao samostalnu od Ugarske odciepljenu nasljednu kraljevinu, i da u zemlji posebnu upravu i sudstvo izmedju domaćih sinova postavi. Predstavka ogradjuje se pod kraj vrlo krepko i izrazito proti svakomu tiranstvu u pogledu narodnog jezika i žigoše prevaru magjarsku: »Lingua absimilis cordi terribile monstrum est. Pudeant, qui linguae et cordis dissidium faciunt.« »Nec tam mente captus unquam invenietur, qui non sub nota Teutonum mallet aurum purum, quam sub symbolo Ungarico fictitium.«

(Vidi prof. dr. Her. Ignaz Bidermann : Steiermarks Beziehungen zum kroat. slav. Königreich im XVI. u. XVII. Jahrhunderte. Gratz 1891.)

[1] Deductio historica comitatus olim Szeverinensis anno 1778. constituti et 1786. aboliti. Rkpis u zem. arkivu.

Severinska rozgva Vranicana-Dobrinovića domrla je prije četiri godine u mužkom koljenu posljednjim članom Emanuelom. Ona se odlikova bistrim umom i zanosnim hrvatskim patriotizmom. Kad se pokrenula ilirska misao, pregnuo je uz nju stari Ambroz Vranicani sa svom dušom i nije mu bila nijedna žrtva težka, da pomogne ilirski pokret, osobito u javnim skupštinama. .Severin postao je poslije tridesetih godina stjecištem prekokupskih rodoljuba. Sam stari grof Janko Drašković dolazio bi kadšto u severinske sastanke i sborove. Veliku pazku posvetio je Ambroz na odgoj svoje djece, od kojih će ostati u nezaboravnoj uspomeni osobito poznati rodoljub dr. Josip Vranicani i njegova umna sestra Neža, koja se udala za glasovitoga generala baruna Josipa Marojčića. Bila je to žena osobita duševna dara i vanredne milote. Domovinu i sladki hrvatski jezik ljubila je vrhu svega i cielom svojom dušom, a tu plemenitu ljubav pretočila je u srdca djece svoje, koja se pokraj takove majke i u tudjini niesu hrvatskomu rodu nipošto odnemarila.

Brat Nežin Josip bio je prava dika i ponos i otcu i starcu Janku Draškoviću, koji mu je na krstu kumovao, a velika nada i ufanje cielomu hrvatskomu rodu, koji je savkolik tugovao, kad ga je mjeseca marta g. 1866. nemila smrt u vrstnoj dobi zavidno s obzora narodnjega rada u grob strgla. Nakon god. 1848. on je izmedju Hrvata ponajprije pošao na visoke škole u Prag, gdje je stekao mnogo znanja i vještine i postao doktorom prava. Boraveći za više godina ponajviše u družtvu Pavla Šafarika, Jana Palackoga, Ladislava Riegera, prof. Engela, Antuna Vrtjatka, Ferdinanda Mikovca, Dušana Lambela, razvedri mu se osobito duh u obćenju pomenutih najodličnijih čeških učenjaka i patriota, a misli žarkih gojitelja slavenske uzajemnosti pretoče mu se u krv. Nakićen mnogim znanjem i bogatim izkustim povrati se u domovinu, gdje je osam do devet godina blagotvorno radio kao gospodar, književnik i narodni zatočnik u skupštinama i u saboru.

Kolika je vjera bila u njegovo čelično rodoljublje, koliko poštovanje njegovih duševnih svojstava, dokazuje njegov jednoglasni izbor sa 200 glasova u regnikolarni odbor, koji je imao god. 1866. urediti državopravni odnošaj sa Ugarskom. Josip Vranicani počiva uz otca Ambroza i mladjega brata Emanuela, žarkoga patriota i osobito vješta gospodara, koji je i grad Severin prekrasno znao urediti, u raci gradske kapele u Severinu.

◆

XX.

Skrad.

Opis okolice i grada. — Crkvine. — Najstarija vlastela u Skradu. — Knezovi Benvenjudi. — Daljni dogadjaji grada.

Pošav željeznicom iz Karlovca prama Ogulinu, najviše se iztiče prama jugu i iztoku medju brdinama Skradska gora. Ona je visoka 429 metara, a pokrita je ponešto još šumom. Ali ta šuma već od mnogih godina stoji osamljena, a inače je u priedjelima skradskim od Mriežnice pa tamo preko Korane zemlja ponajviše pusta, kamen i golet sa nekoliko žalostnih njiva, na kojima skoro ništa ne rodi, osobito ako je i malo suha godina. Šuma je tu već odavna izsječena, a to je najviše i krivo sadašnjoj neplodnosti zemlje. Nevolja je za današnje skradsko stanovničtvo, koje broji više od 1500 pravoslavnih duša, što ne vodi u skradske strane nijedna valjana cesta, te je tako skradski priedjel posve osamljen i zapušten. Da je nekoč i u okolici Skrada pitomije i živahnije bilo, svjedoči ogromna skradska gradina, koja je bila sielo prostrane gospoštine sa varošem i napučenim ladanjem i sa pet katoličkih župnih crkava.

Podor Skrada (sl. 17.) stoji nad Koranom na stjenovitom i šiljastom ogranku Skradske gore. Nasuprot grada preko Korane podiže se brdo Kestenjak, od kuda su Turci, kako narod priča, udarali lumbardama na Skrad. Grad skradski trpio je mnogo zubom vremena, te je na toliko razoren, da se danas jedva može razpoznati njegova prvotna osnova i slika. Po jednom nacrtu, što se čuva u zemaljskom arkivu,[1] znade se pak, da je Skrad bio velik i prostran grad, osnovan na podugački trokut i da je bio opasan zidom i tornjevima, a da je i sâm trg izpod grada branilo zidano platno. U zid gradski na koranskoj strani udario je god. 1864. grom i oborio dio zidina u rieku. Starinski taracani put do grada vidi se i danas, a znadu se i zidine župne crkve sv. Lovre na nekadašnjem trgu izpod grada. Skrad je prastari grad. Postojao je valjda još za rimsko doba. Rimskih novaca nalazi se i sada u tamošnjoj okolici. Glasoviti pustolov Pavao Skalić, boraveći polovicom šestnaestoga vieka na kraljevskim i kneževskim dvorovima u Njemačkoj i u Poljskoj kao tobožnji potomak veronežkih Skaligera i srodnik u Europi vladajućih porodica, priobćio je darovnicu kralja Bele IV. od god. 1263. na Skrad za obitelj Skalića, nazivajući se u knjigama, što ih je izdao, naročito u knjizi „Enciclopedia“, tiskanoj god. 1559., grofom Like i unskih krajeva te barunom od Skrada. Ali kao što su sva tobožnja dokazala o slavnom rodu Skalića, natiskana u Skalićevim mnogobrojnim knjigama, bila izmišljena i neosnovana, tako je i himbeno podmetnuta, a nespretno patvorena i povelja o barunstvu skradskom, koji grad niesu nikada držali predji Skalićevi, živući u Zagrebu kao siromašni obrtnici i poljodjolci.[1]

---

[1] U svezku »Karlstädter Granitz betreff.« II. knj. — Manje je vjerna slika, što je imade Valvasor (sl. 17.) u svojem djelu »Ehre d. Herzogthums Krain«, knj. XII.; na njoj je narisan Skrad odmah nasuprot Barilovića, koji je gotovo jedan sat od Skrada udaljen.

O samom Skradu ne imamo povjestno pouzdanih viesti sve do 15. vieka. Kao najstarija vlastela Skrada spominju se Frankopani. Po svoj prilici, da su za Skradom posegli bili knezovi Celjski, pošto su po Elizabeti, kćeri kneza Stjepana Krčkoga, a ženi kneza Fridrika Celjskoga zadobili ogromno imanje steničnjačko. Nakon smrti posljednjega Celjskoga kneza Ulrika (god. 1456.) podieli kralj Ladislav Skrad Celjskomu kapetanu u Steničnjaku Andriji Kreigeru, koji je u to doba i Celjski grad Kostel u Zagorju posvojio bio. Oko god. 1463. dodje Skrad valjda

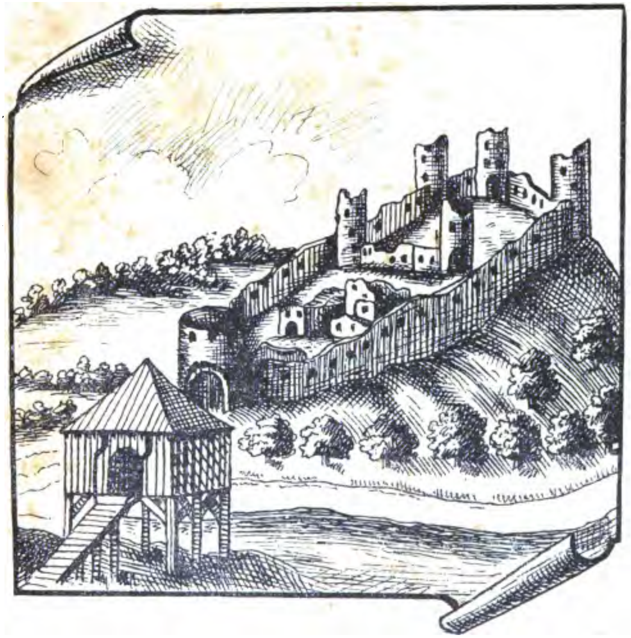

Sl. 17. Skrad. (Po Valvasoru od god. 1689.)

---

[1] Listina odtisnuta kod Fejéra. Codex dipl. IV. str. 132.

kupom od udove kapetana Kreigera u vlast bogatoga Martina Frankopana. Knez Martin bijaše bezplatno ustupio kralju Matiji grad Krupu na Uni, a glede gradova Lipovca, Steničnjaka i Kostajnice izjavio, da će ih samo za života držati, a poslije smrti da pripadnu kruni. Priznavajući kralj Matija zasluge Martinove, dozvoli poveljom izdanom o uskrsu god. 1464., da može Martin sa ostalim svojim imanjima pa i sa gradom Skradom razpolagati nakon smrti. Martin je zatiem po tadanjem zakonskom običaju uveden po kraljevskom i kaptolskom povjereniku u imanje skradsko i njegov kotar, u pleme Čević, dva plemena Kolečana (sv. Petar), u Svoić i u Podgoru. Poglavita susjedna vlastela Lorand i Mikša Ivkovići od Peći (Dugerese), Mikula Tatarić od Mlake (Mriežnice), Albert od Korane, Petar Ladomerić od Radonje i Jure Malić od Gorice bili su svjedoci svečanoga uvedenja, a nitko nije Martinu prigovorio.[1] Već dvie godine iza toga (g. 1466.) predade Martin Frankopan grad Skrad sa kotarom, u kojem se osim gore naznačenih mjesta spominje trg (civile) pod gradom sa tributom, imanje Polog, prevoz na Mriežnici, imanje Kolečani, kupljeno od Nikole Prtanića od Švarče, u vlastničtvo Ivana sina Tome Benvenjuda Ostrožinskoga, kneza Okićkoga i Cetinskoga. U darovnici iztiče Martin, da su Benvenjudi dar zavriedili kao vjerni pristalice i pomoćnici njegovi u mnogim neprijaznim i težkim zgodama.[2] Benvenjudi niesu se ni poslije iznevjerili Martinu. Imajući taj razmirice i trvenja sa svojim sinovcem Hanžom, sinom Bartolovim, radi obiteljskih imanja, dospio je Martin sa Ivanom Benvenjudom i nekoliko vjernih službenika po prievari u šake sinovčeve, koji ga u Brinju težko zatvori i okova. U zatvoru čamio bi bio Martin dugo, da ga nije izkupio prijatelj Ivan Benvenjud, založiv za to knezu Brinjskomu cio svoj grad Skrad. Zahvalan Martin Benvenjudu za toliku ljubav zapisa mu uz doplatak od 4000 zlatih znameniti svoj grad Kostajnicu na Uni.[1] Sam kralj Matija bješe god. 1480. pristao, da Ivan Benvenjud drži Kostajnicu uz uvjet, da kralju ustupi gradove Skrad, Ostrožin i Trsat, koje bješe valjda Benvenjed primio od Martina Frankopana nakon smrti njegove god. 1479.,[2] ali se kasnije kralj predomisli pa državši god. 1481. u Zagrebu državni sud, zahtievao je od Benvenjuda predaju Kostajnice, a kad taj nije na to s dobre volje pristao, dade ga zatvoriti i svezati, držeći ga tako dugo u zatvoru, dok nije predao Kostajnicu u ruke bana Blaža Magjara. Kostajnicu poklonio je iza toga kralj Matija Vuku despotu raškomu i po smrti Vukovoj despotima Juri i Jovanu. Na skoro iza toga razstavi se s ovim svietom kralj Matija, a sliedeće godine 1491. stadoše Ivan Benvenjud i njegovi bratići Tomo i Nikola tražiti, da im se oteta Kostajnica povrati.[3] Benvenjudi prodaše g. 1492. Kostajnicu za 8000 zlatih banu Ladislavu Egervaru,[4] ali Skrad pridržaše za sebe, pišući se knezovima skradskim. Valjda su Benvenjudi tako zvani grofovi Skradski, koje i danas narod u okolici Skrada spominje. Ali im nije bio sudjen dugi žitak. Već god. 1504. bjehu Benvenjudi domrli u mužkom koljenu. Kralj Vladislav podieli ošastna dobra Skrad i Ostrožin kralj. blagajniku Ivanu Bornemisi. Taj se dao zakonito uvesti u oba imanja, ali nije zato postao gospodarom Skrada.[5] Knez Brnardin Frankopan držaše, da ima on nasljedno pravo na nekadašnji grad strica Martina pa kako je bio odvažan a moćom silom, sakupi god 1505. vojsku konjanika i pješaka sa topovima i velikim puškama te stane udarati na Skrad, koji mu, kako se na to potuži Ana udova Ivana Benvenjuda, kći Mihaela Roha od Deča, predadoše neki nevjerni službenici. Ana bila je u Skradu te je nju Frankopan zarobio i pod stražom čuvao, a u gradu ugrabio je mnogo dragocjenih stvari, srebrne pehare i druge stvari i nakite u vriednosti od 3000 fl.[1] Valjda se je poslije Ana Benvenjudova nagodila s Frankopanom, pak se to krivo činilo Elizabeti udovi Nikole Benvenjuda, udatoj za Jurja Djaka od Djakovlja i njenoj kćeri Margareti, ženi Baltazara Hobetića od Dubovca, koje god. 1516. Anu potvoriše kod bana Petra Berislavića, da je dogovorno pustila Frankopana u Skrad i njih oštetila. Kako bilo da bilo, u napredak bio je gospodarom skradskoga imanja knez Brnardin, kojega nasliedi unuk mu Stjepan knez Ozaljski i prema sklopljenim ugovorima knez Nikola Zrinjski i njegovi sinovi.

---

[1] Listina medju neo reg. acta fasc. 1645. br. 13. prije u hrv. arkivu, sada u Budimpešti.

[2] Listina medju Acta Frangepanica, fasc. XVII u zbirci jugosl. akademije. Izdana je u gradu Lipovcu 8. die festi resurrectionis a. 1466.

---

[1] Listina izdana u Steničnjaku in festo visitationis b. M. V. Starine V. str. 119.

[2] List. u kapt. zagr. B. 93., 5.

[3] Neo reg. acta, f. 1558., br. 62. prije u hrv. pismohrani, sada u Budimpešti.

[4] Ibidem f. 644., br. 21.

[5] Arkiv zagr. kapt., sl. B., br. 120.

Iz registara crkvene desetine poznajemo počevši od god. 1461. obseg i neke druge prilike vlastelinstva skradskoga. Ladanje skradsko prostiralo se na obje strane rieke Korane, a dopiralo je prama sjeveru i zapadu do rieke Mriežnice, gdje su na medjašu sa županijom modruškom stajali dvorovi Janjač kod današnjega Generalskoga stola i Ključ iza Poloja kod zaliva potoka Rudnice u Mriežnicu. Na imanju skradskom bile su već god. 1334. župne crkve sv. Vida u Skradu i sv. Jurja u Kolečanima. Skradska crkva bila je poslije posvećena sv. Lovri, a još god. 1588. spominju se crkve na skradskom ladanju sv. Jurja kod Perjasice, sv. Petra u Kolečanima (kod Mateškoga sela) i sv. Nedjelje u Čevićima (u Cerovcu). Sve su ove crkve zidane te im se i danas znadu podori, samo je bila jedna drvena kapela u Kostajnici župe čevićke. Oko crkve bila su groblja. Trg (oppidum, purgarija) pod gradom brojio je god. 1461. sa sudcem i pristavom 45 gradjana, a medju njima više obrtnika.[1] Na ladanju bila su plemena i sela Lipovac kod današnjega Generalskoga stola, Svoić, Kolečani pod Gori, Polje (Poloj), Čevići, Kozinac, Podgorje. Svako pleme, od kojih je čevićko bilo najjače, sa 66 obitelji, imalo je kao i trg skradski svojega sudca i pristava. Purgari u gornjem i dolnjem trgu plaćali su vlastelinstvu samo činž u gotovu novcu, dok su ostali podanici davali časti u novcu o Miholju i još tlake (gospošćine) dva dana u tjednu. Za gospodarstvo bio je pod gradom sagradjen osobiti majur. Gojilo se osobito vinogradarstvo te se spominju vinogradi u Bodežnici, u Cerovcu, u Vinici i u Kostajnici (Kestenjak). Više udaljeno od grada bilo je vinograda u Perjasici, Goloj Gorici, Polju (Poloju), Crkvenom Vrhu i Zimnjaku, ali ovi vinogradi rano su zapušteni uslied provale turske. Prihoda je imala gospoština od prevoza na Korani i na Mriežnici. Grad je imao na Korani dva mlina a i podanici imali su svoje mlinove na Korani i Mriežnici te na potoku Čeviću, sada Maurović zvanom. Današnji naziv potoka potječe bez sumnje od porodice Maurovića, koja je na čevićkom potoku držala mlin. Šume i pašnjaci skradski bili su prostrani i pružali su priliku za gojenje različite stoke. U Skradu nije bilo toliko predijalista, koliko na drugim imanjima Frankopanskim. Poglaviti predijalisti bili su plemići gorički Oršići, predji današnjih grofova. Oni držahu od grada Skrada predij u Lipovcu (Generalskom stolu) i u Orehovcu u župi čevićkoj. God. 1501. spominje se u Lipovcu kao predijalista Pavlić Oršić. Oršićima bio je uzeo knez Stjepan Frankopan dvorove i kmetove u Lipovcu i Orehovcu, nu knezovi Juraj i Krsto Zrinjski naknadiše štetu Oršićima, podavši im imanje u Dolu pri Pribiću i dvor Kostel.[1] I obitelj Vrbanića imala je pod Skradom predij Dobuš, koji potvrdi knez Stjepan Frankopan god. 1550. Jerolimu Vrbaniću.[2] Predijalista pod Skradom bio je i pop Matija Predojević, župnik dviju crkava pod Novim gradom na Dobri; od svoga predija bješe rečeni pop godine 1564. ustupio dva committee selišta knezu Stjepanu Frankopanu.[3]

---

[1] Acta Frangepanica u zbirci jugosl. akademije. Codex LXVII.

---

[1] U trgu pod Skradom spominje se: god. 1461. sudac Gašpar pa gradjani: Gašpar Popović, Blaž Tkalac, Kirin crnoga Blaža sin, Matej Krenić, Tomko Ivanić, Maleč, Tomo Matejščić, Lukša Hrničić, Jakša Karbančić, Tomo Črnković, Blaž Rogar, Blaž Vučić, Cvetko, tkalac, Kirin i Ivan, šoštari, Ilija Šipačić, Matko Šipračić, Tomo Ban, Blaž Lahnić, Blaž Kamenarić, Mavar Milošić itd. — 45 kuća. God. 1469. sudac Šafar, g. 1492. sudac Šimun, pristav Tomo. God. 1493 sudac Šimun — u svem 17 kuća. God. 1501. sudac Ružan, pristav Jakov Fikšić. — U Čeviću bili su: god 1461. sudac Maleč, pristav Lukač sa 66 kuća, god. 1464. sudac Blaž, pristav Jarko, god. 1498. sudac Benko, pristav Tomo sa 33 kuće. — U Lipovcu bili su: god. 1464. sudac Martin, god. 1492 sudac Tomo, god. 1493. sudac Matko sa 6 kuća, god. 1501. sudac Paval Česković, pristav Matija sa 9 kuća. — U Svoiću bili su: god. 1461. sudac Lovre, pristav Paval sa 29 kuća, godine 1493. sudac Stanko sa 11 kuća, god. 1501. sudac Juraj Bešečić, pristav Petar Žalubrić.

Skradska okolica mora da je strašno postradala nešto prije god. 1493., valjda u oči udbinskoga boja. Mnogo je tada kuća popaljeno i naroda posječeno ili u sužanjstvo odvedeno. Broj kuća spao je u nekoliko godina u trgu i po vanjskim selima za polovicu. Skradski trg, koji je brojio god. 1461. 45 kuća, spao je g. 1493. na 17. U Čeviću bilo je u mjestu 66 kuća god. 1461. poslije trideset i dvie godine samo 33, a još je lošiji razmjer bio u Lipovcu i u Svoiću, god. 1524. ljuto poharaše Turci skradsku i dubovačku okolicu.[1] Još je groznije opustošio krajeve oko Korane i Mriežnice nakon trideset godina Malkoč beg bosanski.[2] Napadaj taj dogodio se je god. 1557, a o njem javio je u Gradac štajerski plemić Franjo Teufenbach, da su Turci provalili u krajeve Skrada, Hoisić grada (na Mriežnici) i Ogulina, dok je ban Petar Erdődi držao krstitke svoga djeteta.[3] Ne ima sumnje, da je ovim izvještajem htio žigosati bana Petra Erdöda, koji je bio inače velik junak, poznat savremenicima i potomcima dičnim imenom: Zmaj ognjeni. Procjenbena izprava imanja Frankopanskih od god. 1558. riše nam sliku za skradsko imanje, da je Bogu plakati. Grad je bio tada dielomice već zapušten, gospodarske sgrade bijahu Turci razorili, trg ostaviše većinom purgari a ladanje kmetovi; selišta bila su većinom prazna; u sudčiji čevićkoj bilo je čitavo mjesto zvano Suhor opustjelo. Većinu vinograda poharaše Turci, a u šume i gorske sjenokoše, kojih je bila sva sila, nije se smjelo izlaziti poradi straha turskoga. Stanovnici medju Koranom i Mriežnicom napraviše si kolibe na jednom otoku na Mriežnici kod Janjča, pa ga za nevolju ogradiše. Dohodak od tlake, činža, postao je posve neznatan, a vinska gornica sasviem malena.

---

[1] Acta Croatica, str. 282. — Listina pogrješno je datovana sa g. 1580., ona je starija te izdana za života bana Franje Frankopana Slunjskoga oko god. 1569. U listini spominju se braća Krsto, Matija, Marko, Brnardin i Ivan Oršić. U potonje doba bilo je pod Skradom i više predijalista. G. 1573. bili su sakupljeni u Skradu predijalisti: udova Jurja Babonožića, Bogdan Bratovanić, Marko Draganić, Mihalj Juršanić, Ivan Karinčić, Vuk Klasnić, Gašpar Kružić, Nikola Marković, Mihalj Mihaljević i Nikola Zemlić. Svi ti izjaviše pred povjerenicima liter. Stjepanom Gregorijancem i kan. zagr. Mih. Brubljanom (Brumanom), da Ani Slunjskoj, sestri bana Franje Slunjskoga, ne pripada četvrtina iz imanja bratovih. (Neo reg acta, fasc. 615., br. 33.). Dakako da su ovi predijalisti mogli biti iz raznih imanja Frankopanskih.

[2] Acta Croat., str. 323.

[3] Arkiv kapt. zagr. loc. cred. Prot 2., str. 66.

Knez Nikola Zrinjski nije mnogo izgubio, ustupivši god. 1561. Skrad svojemu šurjaku Stjepanu Frankopanu,[4] ali ovaj se nakon smrti svakove (god. 1566.) odreče svih imanja na korist svojih nećaka. Juraj knez Zrinjski založi god. 1569. grad Skrad i čitavo imanje za 2000 fl. knezu i banu Franji Frankopanu Slunjskomu, a ovaj ga još iste godine za istu svotu preda kapetanu krajiških četa Jurju Babonožiću od staroga plemena Mogorovića.[1] Proti ovomu zalogu prosvjedovali su, dakako utaman, potomci roda Benvenjuda, naime Barbara Kapetanović, kći Ivana Zemčeja i Katarine Benvenjud, te Franjo Hudić za svoju ženu Veroniku takodjer kćer Ivana Zemčeja.[2]

---

[1] Marino Sanudo.

[2] Na krajobrazima Jezuite Glavača od god. 1680 i Valvasora od godine 1689. označeno je za čitav kraj oko Korane medju Blagajem, Polojem i Perjasicom, da je opustošen po Malkoč begu (Totus tractus per Malkochbegum vastatus.).

[3] Miscellanea u štaj. zem. arkivu, fasc. 32., br. 145.

[4] Neo reg. acta, f. 1645., br. 25.

General Ivan Lenković držao je, da za vituljače i topove glasnike ne ima zgodnijega mjesta, nego li Skrad i Modruš, ali pored svega toga Skrad nije dobio nikad straže na trošak krajiške uprave, već su ga Frankopani i Zrinjski branili, koliko su mogli. Tako su Turci g. 1576. mogli sasviem bez odpora porobiti sa 1500 konjanika blagajske i skradske priedjele i odvesti u sužanjstvo 170 duša.[3] Skrad se održao do god. 1585., a tada izviesti general Andrija Auersperg ratnomu vieću u njemački Gradac, da su mjeseca julija Turci popalili Skrad, a da je glas pukao, da su to Turci učinili s dozvolom udove Babonožićeve, koja je nakon smrti svoga muža Skrad držala.[4]

Od početka sedamnaestoga vieka vazda se spominje u sačuvanim pismima samo podor grada skradskoga. Na lievoj obali Korane naprotiv gradu sagradjen je poslije drveni čardak, u kojem je straža stajala. Taj Skrad zvao se za razliku od staroga grada Novim Skradom. Priedjeli skradski napučeni su iznova narodom iz Bosne za velikoga turskoga rata god. 1686. Tada je dao karlovački vicegeneral grof Matija Srassoldo načiniti do 200 kuća u okolici Blagaja i Skrada za pribjegle Vlahe. Vlasi stadoše prelaziti i Koranu prama Cerovcu i Bariloviću, ali je tomu kraj učinio godine 1689. general Herberstein, naredivši, da na lievoj obali Korane imadu ostati starosjedioci katolički Hrvati.[5]

---

[1] Arkiv kapt. zagr. Loc. cred. Prot. 2. str. 209. i 241.

[2] Ibidem. Pr. 2. str. 191.

[3] Lopašić: Spomenici hrv. Kraj. I, str. 24.

[4] Croatica u registr. ratn. minist. u Beču.

[5] Die freiwillige Theilnahme d. Serben und Kroaten an den vier letzen

Pravoslavni žitelji imali su još god. 1700. svoju parokiju pod Skradom. Do skradskih Vlaha naselio je barilovički kapetan barun Hallerstein god. 1711. druge Vlahe iz turske države, koji i danas stanuju oko Korane u Koranskom briegu, u Kosirskom selu i u Malom i Velikom Kozincu.

Kad se god. 1712. radilo o reformama u hrvatskoj Krajini, smjeralo se posadu iz Barilovića premjestiti u Klokoč i Trupinjak, a kapetaniju smjestiti u Skradu, nu kasnije se je od toga odustalo te je god. 1732. i čardak u Skradu napušten.

Za skradsku okolicu nije se iza toga nitko brinuo. Tako je ostao Skrad u svojem rdjavom gospodarstvenom stanju, što rodoljub tiem više žaliti mora, jer ne ima nade, da će se tako skoro štogod na bolje okrenuti, jer je zemlja, kako već spomenusmo, u skradskim stranama stjenovita i huda, narod nemaran, a žalibože i dosta pokvaren.

⁂

XXI.

Steničnjak.

Okolica i grad. — Vlastela Steničnjaka: knezovi Babonići; — Frankopani; — Celjski; — Ivan Korvin; — Egervarski; — Kanižaji; — Nadaždi; — Draškovići. — Veličina gospoštije, ekonomske prilike i feudalni odnošaji. — Provala Turska i razsulo imanja. — Naseljenje Vlaha.

Starodrevni grad i mjesto Steničnjak slabo je danas poznato. Ono se nalazilo niže Karlovca medju Kupom i Petrovom gorom u bivšoj prvoj banskoj pukovniji, sada

---

öst. türkisch. Kriegen, str. 165. — Lopašić: Spomenici hrv. Krajine knj. II. str. 381., III. 191.

kotaru Vrginmostu, ali se danas ne zove više Steničnjak, već se krije pod imenom Sjeničak. Tako prozvaše stari Steničnjak sadašnji pravoslavni žitelji, došavši iz Bosne istom prije dvje sta godina, i osnovavši u Steničnjaku parokiju, koja broji do 3800 duša.

Ni sâm stari grad Steničnjak nije pridržao prvobitno svoje ime, već se zove Rokničevom gradinom po obitelji, koja se je nastanila blizu grada na mjestu, gdje je nekoć stajao varoš steničnjački.

Gradu Steničnjaku (sl. 18.) težak je pristup, a stojeći na brdu medju još većim glavicama ne opaža se, dok mu se bliže ne dodje. Rokničevo brdo, na kojem se osovio grad, stoji gotovo po sriedi medju potocima Malom i Velikom Utinjom, jedan sat od prilike više od katoličkog mjesta Skakavca. Pravoslavna parokija sv. Petke u Sjeničaku stoji od grada sjevero-iztočno preko Male Utinje daleko po sata hoda od grada. Mala Utinja dosta je jaki potok, koji obilno natapa obližnje livade u jarku i tjera nekoliko mlinova. Zemlja je u današnjem Gornjem i Dolnjem Sjeničaku svuda dobra i jaka, te po njoj izvrstno uspieva razno žito. Po brdima ima na sve strane vinograda, u kojima raste osobito valjano crno vino. Priedjel nalači jako unskoj Krajini ili Zagorju; svuda ima brežuljaka i uzanih dolina, koje naplavljuju bujni i gusti potoci.

Čovjek je zadivljen, kad s humka nad potokom Stipičevcem opazi na šiljastom brdu ogromni podor staroga Steničnjaka. Ma da je silno oštećen, i uz prkos tomu, što je velik dio gradje od staroga grada raznesen i odvezen na sve strane, osobito za gradnju parokijalne crkve sv. Marije u Trebinju, pa za grad i župnu crkvu u Rečici, i one tamne zidine, što su preostale, imponuju svojom veličinom i vanjskim likom.

Gradsko brdo opasuje duboko u jarku potok Tržac, koji se dolazeći u dva traka s lieva i desna pram sjeveru u jedno korito spaja. Brdo je pitomo i obradjeno; vinogradi i oranice dopiru tik pod zidine gradske. Sudeći

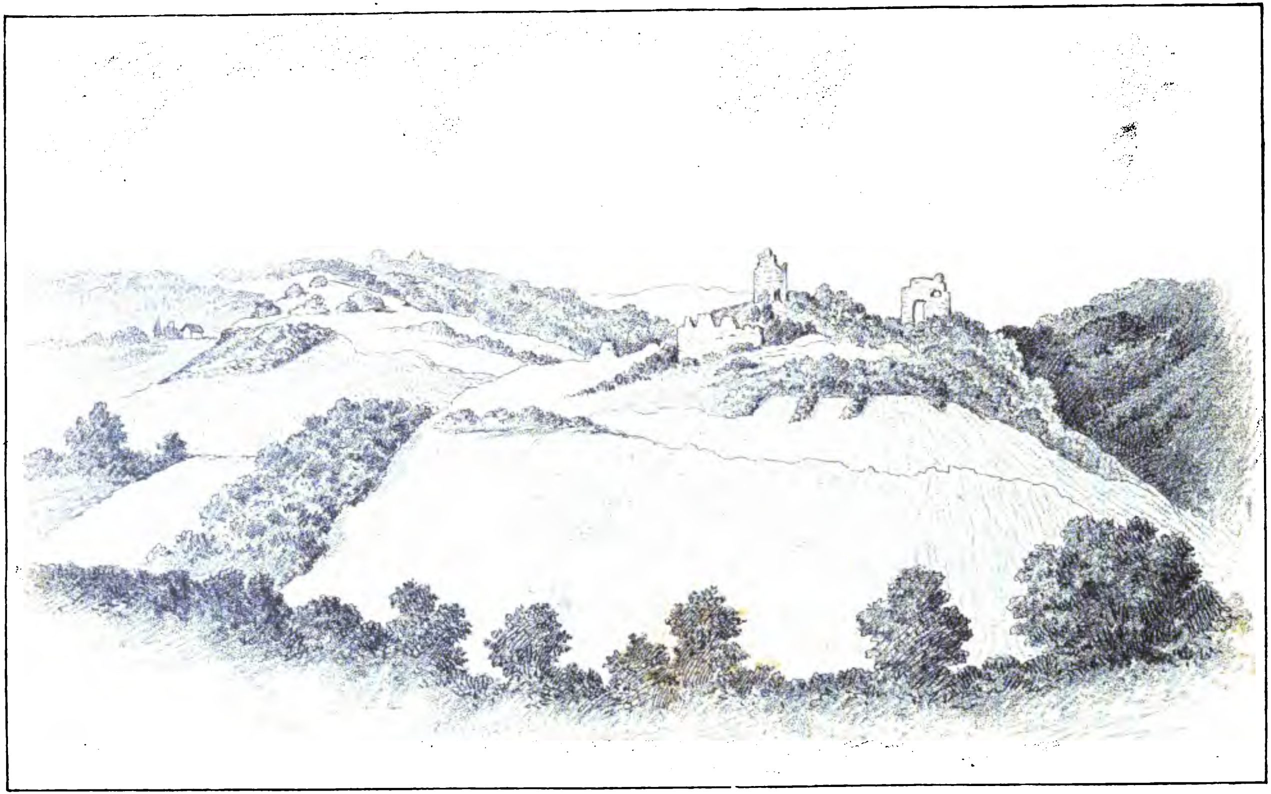

Sl. 18. **Steničnjak.** (Po nacrtu prof. Krambergera.)

po razvalinama, do kojih je prilaz lahak samo od Roknić sela, stari je Steničnjak bio obsegom veći grad, nego li i jedan grad, što još postoji u Hrvatskoj. Imao je više kula, ali se sada razabiraju samo tri. Medju kulama bile su poveće zgrade za stanovanje vlastele i dvorjanika, a u kasnije doba i za mnogobrojne gradske stražare. Grad okružavalo je platno, a glavna su mu vrata bila namještena prama varošu i jednom brdašcu, o kojem se kaže, da je na njem stajalo groblje. Ulaz bio je utvrdjen; po svoj prilici se u grad ulazilo diživim mostom. Osnova grada bila je nepravilna prema zemljištu, na kojem je gradjen. Na zidinama, koje su većim dielom jako debele, malo se opaža finije arhitekture i izradjena tesana kamena; ponajviše sastoje zidine od tufa i prostoga kreča. Ima pak u zidinama i izvrstne cigle, koju obližnji seljaci vade za svoju porabu. Premda su zidine sada ponajviše oborene, to ipak mjestimice dosižu visinu od 6 hvati i više. Oko grada nadju se kadšto razni novci; a još nedavno našla je jedna djevojka pred samim vratima gradskim zlatan novac, te ga utržila u Karlovcu za 9 for. Pripovieda se, da je u gradu bila kapela, posvećena sv. Ani; sada joj se ne zna mjesto. Još nedavno moglo se u gradu ulaziti u duboke podrume po ljestvama; danas je sve zasuto.

Ma da je Steničnjak podignut na prilično visokoj glavici (321 metar), iz njega je posve ograničen vidik, a to sbog toga, što su, kako jur opazismo, okolne glavice više od gradskoga brda. Pram iztoku podiže se brdo Stražište, nasadjeno donekle vinovom lozom, o kojem se pripovieda, da su s njega Turci topovima na Steničnjak udarili i predobili ga. Stražište prozvano je po straži, koja je na tom brdu stojala; njegda se je pak Stražište zvalo Rožanac. I samo selo Roknić stoji više od grada. Pram zapadu zatvaraju vid bregovi Branjenica i Slunjska, prozvano po knezu Slunjskom. Najviše je brdo Dvorište na sjevernoj strani, a bliže do grada stoji brdo Čopa.

Dolje u jarku, gdje se slievaju oba traka potoka Tržca, stajala je nekoč brana, kojom se je zajazila voda poradi obrane grada. Tu ima i vrelo Gjurgjevac, iz kojega da su išle cievi gore u grad. Kako se je pak vukla voda u visinu, ne zna sada nitko kazati. Uz potoke Tržac i Starča (Utinju) bilo je više ribnjaka, pa im se još mjesta znadu. Jedan je istom prije nekoliko godina osušen.

Župna crkva sv. Marije, koja se već g. 1334. u Steničnjaku spominje, stojala je nekoč iza sela Roknića na jednoj oranici, gdje joj se još tragovi znadu. Nešto dalje od grada u šumi Medvedjaku ima podor stare crkve, „Sveta žalost“ zvane. Kažu, da je tu stajao Franjevački kloštar. I u gornjem Sjeničaku ima razvalina katoličke crkve „Svetinja“, a u crkvi ima zidani oltar.

* * *

Steničnjak spominje se prvi put u jednoj listini od godine 1299., i u njoj se kaže, da je Steničnjak spojen preko Mrzlog polja sa Dobrom (Novim gradom).[1] Ne ima pak sumnje, da je Steničnjak daleko starije mjesto, a njegov kraj da je od davnih vremena napučen. Već samo ime znači, da je u Steničnjaku, gdje inače ne ima pećina ni litica, bilo starih stiena i zidina, po kojima se mjesto prozvalo. Hrvatski kronista Ivan Tomašić zabilježio je, da je Steničnjak gradjen g. 1105.[2] Istina je, da to nije izvjestna godina gradnje, ali je dokaz, da se već šestnaestoga vieka Steničnjak držao starim gradom.

U zbirci listina, što ih čuva grof Ludovik Blagaj, jedini potomak knezova Babonića, najstarijih vlastela u Steničnjaku, ne ima listina o tom gradu, kao što ih s malom iznimkom ne ima niti glede ostalih gradova i imanja, što su ih Blagaji ranije izgubili. Možda, da se Steničnjak krije pod imenom županskoga grada Gorice; isti se spominje u dviem listinama kamenskoga manastira god. 1263. i 1462. U obje se kaže, da Kamensko leži u župi goričkoj do zemalja grada goričkoga, do kojega vodi cesta od crkve sv. Jakova na Gazi preko šume Mokrice. Knezovi Babonići pisahu se izprva i sami knezovima goričkim, a poslije takodjer i knezovima od Steničnjaka (Stenizvale, Stanisnyak). Tako je ban čitave Slavonije (Hrvatske) Stjepan Babonić od Steničnjaka oko godine 1300. obrekao mletačkim trgovcima, da će ih štititi, ako dodju trgovati u njegove zemlje.[1] Još se g. 1336. zovu sinovi bana Stjepana, sklapajući ugovor sa vojvodama od Habsburga, knezovima od Steničnjaka,[2] a županija gorička prozove se u prvoj polovici petnaestoga vieka županijom steničnjačkom. Pače se spominje g. 1404. prigodom osnivanja manastira kamenskoga, da se Kamensko nalazi „in comitatu castri“ Steničnjak.[3] Ima više listina, što ih Babonići izdadoše u Steničnjaku u raznim prigodama, ali samo tri listine rečenih knezova tiču se neposredno vlastelinstva steničnjačkoga. Jednom izdanom g. 1311. u Steničnjaku darovaše knezovi ban Stjepan i braća mu Ivan i Radoslav Babonići knezu Jurju sinu Hozeja imanje Kamensko, a drugom pisanom u Ozlju godine 1312. podieli ban Stjepan Babonić istomu Jurju svoju zemlju u Švarči (maloj Švarči) polag Korane. Napokon se spominje, da su se spomenuta braća Babonići god. 1312. pogodili sa biskupom zagrebačkim Augustinom Gazotićem radi podavanja crkvene desetine od imanja Samobora i Steničnjaka.[1]

---

[1] Neo reg. acta, f. 484, h. 2 prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[2] Arkiv za poviest jugosl., knj. IX, str. 33.

---

[1] Glasnik družtva srbske slovesnosti, knj. XV. 219.

[2] Krones: Die Freien von Saneck und ihre Chronik, str. 159. — Knezovi Babonići bili su još od prije sprijateljeni i političi saveznici Habsburgovaca. God. 1307. pristaše uz njih proti vojvodama Henriku i Otonu od Tirola i Koruške braća Stjepan, Ivan i Radoslav Babonići. (Krones ibidem, str. 46.). A i sa njemačkim cesarom Fridrikom učine u Marburgu 18. februara 1316. politični ugovor knezovi Stjepan i Ivan Babonići pod pogodbom, da iz saveza bude izključen ban Mladen, vojvoda (ban) hrvatski, grofovi Hinko i Ivan od Gorice i knez Radoslav, brat Stjepana i Ivana Babonića. (Izvorna povelja u arkivu gubern. u Gradcu. Muhar: Gesch. Steiermark knj. VI., str. 205.)

[3] Acta conv. Kamensko, br. 7.

Kako već kod povjesti Ozlja opazismo, Babonići došavši u opreku sa kraljevskom premoći, izgubiše oko god. 1325. imanja oko Save i Kupe, a medju ostalima i grad Steničnjak. Kako se tada sa Steničnjakom dogodilo i kada je upravo kruni pripao, ne nadjosmo zabilježeno. Po svoj prilici da je ban Mikac i Steničnjak bojnim oružjem zauzeo. God. 1330. imao je rečeni ban u Steničnjaku svoje kaštelane Stjepana i Tomu sinove Beka, plemiće od Grbonoga (današnji Kloštar u Podravini). God. 1443. bio je kaštelanom u Steničnjaku magistar Nikola. Njemu je pisao kralj Karlo, da ne da dirati crkvenu desetinu, koju bi radi mienjati neki plemići, a desetina ima ostati onakova, kako je uredio bivši biskup zagrebački Ladislav, tadanji nadbiskup kaločki.[2] Kao što ostale konfiskovane gradove upravljali su i u napredak još trideset i više godina kaštelani, dok ne založi kralj Ludovik, deseći se god. 1380. u Zagrebu, steničnjačko imanje Stjepanu knezu Krčkomu i njegovoj ženi Katarini, rodjenoj kneginji od Optuja i Metlike, za 10.000 dukata.[3] Isti kralj bješe ujedno god. 1386. dozvolio knezu Stjepanu, da može, ne imajući mužkoga poroda, baštiniti njegova imanja jedinica kći Elizabeta.[1] Bez sumnje podieljena je ta privola s obzirom na udaju sa knezom Celjskim Fridrikom II., s kojim se je Elizabeta god. 1388. vjenčala. Stjepan knez Krčki razstavi se s ovim svietom g. 1390., a upravu Steničnjaka preuzme njegova udova Katarina. Ona pozajmi kralju Sigismundu u njegovoj velikoj nevolji još 8000 dukata, držeći sa kćerju Elizabetom i nadalje u zalogu Steničnjak. Kao vlastelinka Steničnjaka utemelji kneginja Kata god. 1404. manastir kamenski i nadari jednim dvorom kod Kupe manastir sv. Nikole u Modruši.[2] Po smrti udove kneginje Frankopanke, koja je skoro iza toga sliedila, primi Celjski knez Fridrik imanje steničnjačko kao miraz svoje žene Elizabete. Kralj Sigismund potvrdi Celjskomu knezu, a svomu svaku, Steničnjak godine 1415. posebnom listinom, u kojoj se spominju zasluge Fridrikove u Njemačkoj, osobito za koncila držana u Konstancu. Kralj naloži ujedno kaptolu zagrebačkomu, da Celjskoga uvede u Steničnjak.[3] Uz mladoga kneza Fridrika živio je do godine 1436. i otac mu knez Herman. Da se mladi knez priuči ranije samostalnomu državstvu i gospodarenju, ustupi mu otac nekoliko obiteljskih imanja, te je knez Fridrik uz Steničnjak držao gradove Samobor, Mehovo, Novo mesto, Kostanjevicu i Krško. U posljednjem gradu stalno bi sa svojom porodicom i dvorjanicima prebivao. Knez Fridrik ogriešio se strašno na vlastitoj ženi kneginji Elizabeti Krčkoj, probodavši ju godine 1422. u gradu Krapini noću u postelji. Tako dokonča žalostno vriedna hrvatska boljarica, jedinica i mezimče svojih roditelja i zakonita vlastnica Steničnjaka i drugih porodičnih imanja. Uzrok je tomu groznomu činu bila strastvena ljubav, koju je pustopašni knez gojio prema pristaloj djevojci, hrvatskoj plemkinji Veroniki od Desinića u Zagorju. Fridrik oženi se Veronikom, ali svojim mrzkim postupkom razgnjevi otca i svaka, kralja Sigismunda. On bude zatvoren ponajprije u gradu Ostrvici u Koruškoj, a poslije u gornjem gradu Celju, dok se Veronika sa nekoliko dvorkinja i sluga potucala od nemila do nedraga i sakrivala po šumama i gudurama. Ne uteče ipak srdčbi staroga kneza, koji je uhvati, te dade, pošto je redoviti sud nije htio odsuditi na smrt, utopiti u kaci vode. Istom po smrti otčevoj (godine 1435.) postao je Fridrik, kad je i ostala Celjska imanja baštinio, gospodar Steničnjaka.[1] Fridrik Celjski, kao i njegov sin Ulrik, baveći se za života mnogo državnim poslovima u njemačkom carstvu i u kraljevstvu ugarskom, i imajući na sve strane silna imanja, gradove i varoše i čitave županije, malo su kad vidjeli Steničnjak, već su ga za njih upravljali posebni kapetani.

---

[1] Farlatti: Illyricum, knj. V., str. 392. — Krčelić: Hist. eccl. Zagr. str. 102.

[2] Kaštelani zvahu se hrvatski podkneženi i graščaki, a latinski jošte i kapetani, častnici i guvernatori. Kao kaštelani spominju se osim jur u tekstu navedenih: god. 1448. Juraj Glainar i god. 1453. Andrej Kregg, kapetani, god. 1466.—1472. Juraj Klinčić, graščak, god. 1505. Ivan Budišić, kaštelan, god. 1511. Juraj Parac, provizor i kaštelan, god. 1545. Ivan Babonožić, kaštelan kneza Slunjskoga, god. 1554 Baltazar od Zabrdja, kaštelan grofa Tome Nadažda, god. 1560. Vuk Gyczy, častnik i gubernator, god. 1576. Gašpar Kupišinski, kaštelan, Jakov Tarnoczi, prefekt, god. 1589 Ivan Šubić Peranski, prefekt, god. 1586. Juraj Pechi i Petar Babočaj, službenici grofa Franje Nadažda, god 1613. Petar Vojnović, prefekt, god. 1619. Grga Pokupčić, porkulab.

[3] Neo reg. acta, fasc. 1591. br. 29. prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

---

[1] Ibidem 1592, br. 5.

[2] Acta conv. Kamensko prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[3] Neo reg. acta, f. 1592., br. 18. Kod uvoda bijahu svjedoci vlastela Mutina od Lipovca, Nikola Tot od Suseda, Lade sin Ladin od Gorice i magistar Ivan od Brezovice, predj potonjih grofova Ivanovića.

Kad je god. 1456. u Biogradu Ladislav Hunjadi posljednjega Celjskoga kneza Ulrika mačem probo, nastala je jagma za njegovim imanjima. Steničnjak i ostala imanja prama Uni zaokupi moćni knez Martin Frankopan, oslanjajući se na pravo Frankopanske kuće, od koje je otac Ulrikov Fridrik Steničnjak za ženin miraz dobio. Martin je od to doba ponajviše stanovao u Steničnjaku, te ima mnogo povelja, što ih je on u tom gradu izdao. Čim je Martin preuzeo Steničnjak, uzkratio je desetinu, koja je godimice 800 fl. nosila. Na službi Martinovoj bio je tada župnik Čačarski (Cacharche), glagolski pop Pavao, kojega savremeni spisi označuju kao osobita opornika proti desetini.[2] God. 1464. potvrdio je kralj Matija knezu Martinu dobra, što ih je držao, ali Steničnjak,

---

[1] Kronika grofova Celjskih: Die Freien vom Saneck etc. II. str. 77—80.

[2] Marcelović: Regesta eccl. Zagr.; rukopis nadb. knjižnice.

Lipovac i Kostajnicu samo dok živi, i zato je Steničnjak po Martinovoj smrti (god. 1479.) kralju pripao. Već iste godine na blagdan sv. Elizabete (19. novembra) razpolagao je sam kralj Matija steničnjačkim imanjem, založivši goričkom plemiću Fabijanu Dragačiću imanje Rečicu.[1]

Po smrti kralja Matije ustupi g. 1490. kralj Vladislav državnim ugovorom Matijinomu nezakonitom sinu, Ivanu Korvinu, uz ine gradove i Steničnjak, koji bješe nešto prije toga zastupnik Vladislava, njemački cesar Maksimilijan, dao svojemu pristaocu Ivanu knezu Cetinskomu.[2] Ali do vlasti u Steničnjaku nije došao niti vojvoda Ivan, niti knez Ivan Frankopan, koji dvie godine kasnije pogibe u boju kod Udbine, već ga kralj Vladislav god. 1492. ustupi banu hrvatskomu Ladislavu Egervaru. U darovnici iztiču se obširno odlični čini toga za Vladislavovu vladavinu doista zaslužna bana, o kojem povelja kaže, da je vjerno i častno služio kralja Matiju, da je tri kraljevine (Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju) spasao u opasno doba za krunu i da je četiri puta odagnao Turke od Hrvatske i razbio ih nedavno, kad su se povraćali iz Koruške.[3] Pošto Ladislav Egervar na skoro preminu, naslediše njegova imanja u Hrvatskoj, Steničnjak i Kraljevu Veliku u križevačkoj županiji, maloljetni sin Stjepan i kći Klara, udata za Jurja Kanižaja, još god. 1505. bana jajačkoga, a god. 1508. bana hrvatskoga; a kad je Stjepan Egervar ponarastao, ustupi on ugovorom oba prije rečena imanja god. 1508. Jurju Kanižaju i njegovu sinu Ladislavu.[4] Potonji uveden je g. 1512. svečano u sve dielove imanja steničnjačkoga, koje je u odnosnoj kaptolskoj izpravi potanko opisano.[5]

---

[1] Arkiv kapt. zagr. Izvorni spisi, slovo D. br. 16.

[2] Firnhaber: Beiträge, str. 77.

[3] Neo reg. acta, fasc. 1558., br. 67. i 71. prije u zem. hrv. arkivu, sada u Budimpešti.

[4] Ibidem, fasc. 1561., br. 41.

[5] Ibidem, fasc. 1562, br. 36. — Istvanfi, Krčelić, (Hist. eccl. Zagr. str. 206) i Pavao Vitezović (Kronika, str. 133) pripoviedaju, da je g 1512.

Činilo se, da će se Steničnjak opet izmaknuti porodici Kanižaja, jer ga godine 1523. kralj Ludovik darovao grofu temeškomu Ivanu Dragfiu, ali se već sliedeće godine (1524.) uravna Ladislav Kanižaj sa svojim rodjakom Dragfijem, koji se odreče Steničnjaka i Kraljève Velike.[1] Steničnjak nasliedi s privolom kralja Ferdinanda I. i protukralja Ivana od Zapolja Ladislavova kći Uršula, koja se uda za bana hrvatskoga i potlašnjega palatina Tomu Nadažda.[2] Tako je Steničnjak došao u vlast grofova Nadažda, koji ga više od sto godina držahu.

Prielaz ogromnoga i koristnoga imanja steničnjačkoga od Kanižaja na Nadažde niesu mogli pregorjeti knezovi Frankopani, držeći, da imadu po knezu Stjepanu Krčkomu († god. 1390.) i po knezu Martinu Frankopanu nasljedno pravo na Steničnjak. Poglaviti predstavnik Frankopana bio je tada knez Juraj Slunjski, koji je kod obrane svojih imanja na turskoj Krajini imao sto muka, a vazda se je kao veliki vitez ponio. Slunjski knez stade svojatati Steničnjak, posjedne pojedina mjesta steničnjačka već g. 1532., a i sam grad bješe već jednom zauzeo, ali mu ga Tomo Nadaždi otme.[3] Na 5. decembra g. 1538. zamoli knez Slunjski kralja Ferdinanda, da mu podmiri tražbu od 4000 fl., što mu je državna blagajna dugovala za trošak obrane na Krajini, i da mu izruči grad Steničnjak, što mu ga bješe Toma Nadaždi oteo.[4] Što nije mogao izvesti knez Slunjski s dobra, učinio je silom. U sporazumku sa gradskim službenikom Mihaljom Balogom i mjestnim svećenicima, koji su voljeli

---

hrv. ban Andrija Bot Banjski preminuo u svojem gradu Steničnjaku, ali taj grad nije bio Botov, već je on samo kao zemaljski poglavica u njem koje vrieme proboravio. Ban Bot umro je 13. septembra 1511.

[1] Ibidem, fasc. 1564. br. 49. i 51. — Žena Ladislava Kanižaja bila je rodjena Ana Dragfi.

[2] Ibidem, fasc. 1565., br. 44.

[3] Popis šteta, što ih učini knez Slunjski na steničnjačkom imanju do godine 1548., nalazi se u pismohrani kaptola zagrebačkoga.

[4] Izvorno pismo u tajnom pridvornom arkivu u Beču.

vidjeti grad u rukama hrvatskoga junaka i njihova zaštitnika, nego u vlasti ugarskoga velmože, pa pomoću zasužnjenih u gradu Turaka zapremi knez Slunjski koncem g. 1542. grad Steničnjak. O zapremi Steničnjaka piše Barbara Krhek svojemu mužu, koji je bez sumnje bio službenik grofa Nadažda, zanimljive podatke: „Toj pogibeli nebi nigdore veće uzrok nego Balog Mihal; on izda hižu gospodsku knezu Slunjskomu, kako Juda Boga, med tim hodeće Jurko Zimić, pop Kirin i pop Matij. U nedelju pred vsimi Svetimi stajala sta u Stiničku, a po tom v utorak na Trebinje. I biše (Balog) zel šest sužanj najboljih u grad, ki vodu nose; on je išal u varoš na krčmu. Oni sužnje, ki su bili, oni su najprvi grad zaprli. I bili su trabanti četiri na vratih. Tri su van pobigli, a jedan je ovde ubijen. I kada čuše oni, ki bihu u velikom gradu, popadoše oružje i ubiše četiri trabante i porkulaba pri železnih vratih. I to čuvši neverni Mihal (Balog), tako je poslao človika k Zimiću i Slunjskomu. Od sih 1002 sužan ni nego jedan raskovan; svi su sebe prvo oslobodili u četrtak od večere i petak do podne.[1]“

Bilo je, kako Barbara Krhekova piše svojemu mužu, zaključeno medju zakletnicima, da turski sužnji ubiju i rečenu Barbaru i njezinu djecu, ali na to nije htio pristati kolovodja medju zasužnjenim Turcima Uzref i tako osta Barbara Krhekova živa. Tomo Nadaždi bješe izviestio, da su okolišni plemići smjerali sa gradskim kmetovima Steničnjak opet zauzeti, ali medju tiem dodje treći dan knez Juraj Slunjski glavom sa trabantima pod grad, pa ga zapremi. Pokušalo se više puta, ne bi li Slunjski s dobra ustupio grad, ali sve molbe bile su badava. Radi predaje grada pogadjao se sa Slunjskim knezom tadanji banovac Gašpar Gusić, putujući k Slunjskomu u grad Ostrožin, ali nije uspio. Banu Nikoli Zrinjskomu bješe naložio kralj Ferdinand, da Steničnjak ili milom ili silom oduzme knezu Slunjskomu, te ga preda Nadaždu. I ban pošao je bio glavom do Slunjskoga, nu nije ga mogao skloniti na predaju grada. Dozvao je bio i rodjake kneževe, naročito kneza Stjepana Blagaja, da posreduju. Slunjski voljan je i Turke pozvati u pomoć, ako to bude trebalo. Kad to sve ne mogaše pomoći, zamoli ban krajiškoga generala Ivana Ungnada, da mu pošlje lumbarde, koje treba za obsadu Steničnjaka; sa Slunjskim knezom da se nije šaliti.[1]

---

[1] Kukuljević: Acta Croatica, str. 192.

Do uporabe bojne sile nije došlo, a knez Jure Slunjski držao je Steničnjak i uživao dohodke od njega sve do svoje smrti, koja ga stiže g. 1553. na povratku iz turske vojne od Gradiške u Steničnjak, gdje ga na gradskim vratima grom ošinu.[2] Tomo Nadaždi zaokupi tada grad, dobije od kralja Ferdinanda g. 1557. novu darovnicu, te se dade uvesti u sva imanja Steničnjaka po kaptolskom i kraljevskom povjereniku. Odslije niesu Nadažde više napastovali ni Frankopani, niti itko drugi od hrvatskih velmoža.

* * *

U raznim darovnicama, a jošte više u ispravama kaptolskim o uvedenju pojedine vlastele u imanja grada Steničnjaka ima prilično viesti o prostoru vlastelinstva, o njegovu stanovničtvu i o feudalnim prilikama. Popunjujuć te viesti sa podatcima iz urbara od početka šestnaestoga vieka, postoji prilično jasna slika cjelokupnoga stanja i života u obsegu vlastelinstva. Imanje steničnjačko bilo je jedno od najvećih u Hrvatskoj. Prostiralo se na obje strane Kupe, te obsezalo sve Pokuplje od Karlovca do Kupčine, pa južno preko Petrove gore do Gline; pa Glinom na Koranu i Mriežnicom prama karlovačkoj Gazi, gdje je ladanje steničnjačko medjašilo sa zemljama grada Dubovca i Ozlja. Na tom prostoru redala su se mnoga mjesta.

---

[1] Pismo banovo od 30. aprila g. 1543 prije u hrv. zem. arkivu. Neo reg. acta f. 1753.. br. 22. — Vidi i fasc 251. br. 17.

[2] Krčelić: Hist. eccl. Zagr. str. 232.

dvorovi, plemena i obćine, vazali i plemići. Najtočnije naznačena su mjesta „držanja grada Steničnjaka“ u uvodnoj izpravi bana i senjskoga kapetana od god. 1512.[1]

Poglavito mjesto bio je trg Steničnjak, koji je stajao dielom u drazi pod gradom i bio obzidan, a dielom nešto dalje valjda na potoku maloj Utinji na mjestu, koje se i danas Tržac zove. Blizu grada bila su dva majura za gospodarstvo vlastelinsko sa stajama i drugim raznim sgradama. Tu se i u kasnije doba, kad je poradi turske navale gospodarstvo na sasviem nizke grane spalo bilo, čuvalo dosta žita i bilo mnogo različitoga blaga i živadi. U Tržcu bio je dvor gospodski, a za taj morali su tržari (cives) neke radnje obavljati i plaćati činža svake godine po deset dukata. Još oko god. 1550. bilo je gradjana do 150 kuća. „Braća purgari i plemeniti ljudi“ imali su svojega sudca i starešine, a sakupljali su se na sud i na viećanje „v okrišal naš i v naše navadno spravišće i od vika narejeno i svagda potrjeno ka oltaru sv. Filipa“.[2] Bez sumnje imali

---

[1] Uz Kupu i Trepču bila su mjesta Trepčica, Dedina (kod Kirina), Leparac, Otok (Mekušje), Trebinje, Strilče, Rečica, Luka, Podvorci (Ribari), Lipje, Hutina, Gorica (Knez-G.), Goljak (kod Skakavca), Grodan (naprotiv Jamnici), Banjivrh (blizu Kablara u župi skakavačkoj) i Selnica. Na ograncima Petrove gore stajahu pako Zlat (Slasko polje), Remetin-dol (kod nekadašnjega pavlinskoga manastira izpod Petrovca), Javorovac (kod Zlata), Radonja (kod Vojnića), Kupišinac (Kuplensko), Hrušnjak (Hruševica), Otročić kod Krstinje i Husići (blizu Maljevca i Velike Kladuše). Ostala mjesta steničnjačkoga ladanja bila su oko Gline i Korane kao Stojmerić (kod Blagaja), Koranica (kod Budačkoga), Koranjani (uz Koranu blizu Veljuna), Kirinčić (kod Barilovića), Švarča, Mrzlopolje, Belaj, Velemerić, ili su pako okružavala u blizini grad, kao što Kostanjak (Manjerović), Dolac (od Utinje do Vukmanića), Roženica (danas brdo Stražnik), Kaštelišće, Batina, Hlapić, Bukovac (Bukovica). (Neo reg. acta, f. 1562., br. 36.)

[2] Dodajemo ovu listinu izdanu po obćini steničnjačkoj:

U Steničnjaku 10. rujna god. 1542. Gašpar Zemljić prodaje polovicu svoga selišta u Serivalu popu Jurku Radatoviću, župniku u Fuku (Vukmaniću).

Ja sudac Juraj Volarić, ki esam vato vrime sudac moe brate purgarov stiničkih i vsa ostala bratja purgari stenički damo na znane vsim i vsakomu su purgari steničnjački razne povelje, koje niesu sačuvane, dok je poznata hrvatski glagolicom pisana povelja kneza Martina Frankopana za pleme roženičko u blizini Steničnjaka, koju je kaptol zagrebački g. 1563. izdao u latinskom prievodu.[1] Osim obćinskoga „okrišala ili spravišća„ držao je u Steničnjaku svoje skupštine i „stol stenički“ za čitavu gospoštinu, u kojem su sjedili i odlučivali uz kneza i vlastelina ili njegova zamjenika pa poglavite službenike i obližnji plemići, te župani i sudci plemena i obćina u obsegu vlastelinstva. Nekoliko sačuvanih spisa svjedoči, da je steničnjački stol i u ono nevoljno doba bio sviestan zadatka svoga i da je sdušno i po pravici sudio. Tako kažu steničnjački sudci g. 1572., „da side v stolu najprvo vuzamši gospodina Boga i njega pravicu na pa-

komuse pristoi i pred kih lice ili spol pride ta naš list otvoren, ali kadi li ga tribi naprvo pomaknuti, kako pridoše pred nas i preda vsu bratju našu purgare v okrišal naš v naše navadno spravišće ka oltaru svetoga Filipa po imeni Gašpar Zemlić i svoju ženu Dorku i svoim' pastorkom' Ferencem' Vladišićem' i takoe Jurai Paiž i s svoju ženu Annu, i pred nami stoeći ponudiše svoim poo' sela, ko leži v Serivali meju selom, Juršinskih z edne strane, a z druge strane na poludnik meju selom Bartola Zidančića, sada pristupi i kupi kie volnii, i tu im' se vsi pokloniše, govoreći prodaite komu morete, i tu pristupi z druge strane poštovani gosp. Jurko Radatović plebanuš Fučki i svoim bratom Petrom i sciniše se šnimi za zlatih Ⱎ (10) a pet mu ih prikazaše i kupi e gori rečeni gospodin Jurko svoim bratom Petrom sebi i svomu ostanku i svoga ostanka ostanku vikovičnim zakonom volni dati, darovati, prikazati uživati kamo nim drago, diti kako svoe pravo plemenito oni i nih ostanak s vrtom i sa vsim ča ktomu selu pristoi. I pri tom biše aldomašniki dobri i poštovani muži i naiprvi Mihal Spolar ki boga moli, gosp. Anton Stanić, Ivan Krajač, Vid Vatentošić i ja pop Tomo plebanuš slacki, ki pisah ta list i ja sudac gori imenovani vidivši obi strani kuntenti i dobrovolne zapečatih ta list pečatom našim navadnim. Dan v Steničnaku v nedilu po maloj maši na let gospodnih Ⱍ. Ⱇ. Ⰼ. Ⱎ.

Izvornik glagolski na pergameni liepim pismom pisan u akademijskom arkivu.

---

[1] Na molbu Jakova Jankovića i Martina Prstetića, gradjana roženičkih, kaže kaptol, da je listinu „sermone sew idiomate Croatico patenter confectos“ preveo „de sermone Croatico in idioma latinum.“ Žalibože da sadržaj povelje nije naznačen. (Arkiv kapt. zagr. Loc cred. Prot. I. pag. 258.)

met i pred sobom imajući nikomure pravice nezatajeći, nego zakona prav pravdu i pravicu prislužujući."[1]

Znamenitost grada i varoša steničnjačkoga podigla se je osobito početkom 16. vieka, odkako je u Steničnjaku držan zemaljski sud za cielu prikupsku i prekokupsku Hrvatsku, pa pošto se stadoše u njem kupiti staleži hrvatski u državni svoj sabor. Sud se je držao obično svakoga mjeseca po tri dana, a njemu je predsjedao kraljevinski prabilježnik uz županijske sudce, naročito tako zvanoga četvrtoga sudca županije zagrebačke. Gradjani steničnjački držani su bili sudjelovati kod suda kao porotnici. Od suda bilo je svaki put vlastelinstvu korist do 50 dukata od globa, što su ih stranke odsudjene imale platiti. Godine 1569. bude zaključeno u hrvatskom saboru, da se i u napried drže u Steničnjaku kratki sudovi, kojima da prisustvuje banovac i kraljevinski podbilježnik i podžupan. Hrvatski sabori držani su u Steničnjaku nekoliko puta. God. 1530. sastaše se u tom gradu hrvatski staleži po dva puta, mjeseca maja i junija, dogovarajući se najviše o tom, da bi budući bez svake pomoći upuštali se u pogodbe sa Turcima, kako su to doista već nekoja hrvatska vlastela, naročito Zrinjski, učinili. Sabor držan u maju razpršio je ban Ivan Karlović, a iz sabora, držana u juniju, poslaše Hrvati svoje pouzdanike do generala Ivana Katzianera i kralja Ferdinanda i njegova brata cesara Karla. Znamenit je sabor držan u Steničnjaku mjeseca julija g. 1558., u kojem se je radilo ponajviše o obrani kraljevine i o porušenju nekojih gradova na Krajini, čemu se oprieše sakupljeni staleži. To je bio posljednji sabor držan preko Kupe, a poslije sazivani su hrvatski sabori vazda u Zagreb i druga mjesta na lievoj obali gornje Save.[2]

---

[1] Vidi listinu na strani 22.

[2] Spisi sabora, držana u Steničnjaku g. 1558., pohranjeni su kod ratnoga ministarstva u Beču. — Nekoliko spisa o saborima godine 1530. ima naša zbirka.

Glede samoga mjesta steničnjačkoga opažamo, da su imali tuj kuće ne samo domaći purgari, već i mnoga vlastela i plemići iz okolice, naročito iz obsega topuske opatije. God. 1504. spominje se medju stanovnicima Pavao, ljekar, a g. 1562. Juraj, djak, školnik varoški, što je dokazom, da se u starom Steničnjaku staralo i za zdravlje i za pouku mladeži.

S obzirom na vrst i broj žitelja u gradu, varošu i u obližnjim mjestima imala je župa steničnjačka g. 1501. osim župnika Petra još i kapelana Antuna i Šimuna altaristu. Posljednji stanovao je u gradu, gdje se g. 1518. spominje Antun kapelan vlastelina Ivana Kanižkoga.[1] Osim župe steničnjačke bilo ih je još drugih jedanaest u držanju grada steničnjačkoga. Naš izvor doista ne spominje imena tih župa, ali smo ih mi po obsegu vlastelinstva kadri posve točno naznačiti.[2] Od patronata, koji je danas obćenito samo teretom, bilo je koristi vlastelinstvu. Svaki je župnik davao polag pogodbe prigodom imenovanja do petdeset dukata, a još je morao pomagati kod zidanja i popravka grada. Isto takovu dužnost imali su i kmetovi Franjevačkoga manastira, koji su spadali gradskoj sudbenosti.

Kmetovi vlastelinstva, na koliko su službe činili i dare davali neposredno u grad, podložni su vlastelinskim dvorovima.[1] Kod svakoga takova dvora bio je župan, koji je bio podčinjen vrhovnomu županu u gradu. U Steničnjaku kao što u Kranjskoj i u Istri uzdržala se je bila još šestnaestoga vieka starodavna institucija županska kod administracije vlastelinstva. Gradskomu županu morali su vanjski župani podavati godimice po 50 kopuna, pa mjeru vina i zobi. Inače su kmetovi u držanju grada davali obične radnje, desetinu od priroda, gornicu i desetinu. Svaki kmet davao je godimice po 12 sirova, što je dokazom, da se u krajevima Steničnjaka gojila osobito stoka. Od svinja pripadalo je vlastelinstvu svako šesto i još daća od 10 kr. od svakoga krmka. Još g. 1550. dobivalo je vlastelinstvo 500 komada svinja. Razumieva se, da je sva Petrova gora, tada Petrov gvozd zvana, pripadala gradu steničnjačkomu. U njoj je bila „rudnica“, gdje se je vadilo i lievalo željezo. Rudari plaćali su od rude svake nedjelje po 10 dukata, ili su davali u grad svaku treću libru željeza. Zanimljivo je, kako se je u Steničnjaku riba gojila; još oko g. 1550. bilo je dvanaest ribnjaka, a u njima toliko riba, da se je dobivalo ribarijom po 1000 for.[2]

---

[1] Nadalje su poznati župnici steničnjački: g. 1542. gospodin Anton Stanić, g. 1553. pop Gašpar Krpačić, g. 1550. bio je provincijal države Franjevačke bosansko-hrvatske fratar Franjo od Steničnjaka. — U starim spisima spominju se osim toga razni svećenici rodom iz Steničnjaka. Bit će, da je bio najznatniji medju njima Juraj sin Martina od Steničnjaka, svećenik biskupije zagrebačke, kojemu je bio g. 1468. knez Martin Frankopan, kraljem Matijom imenovani patron cistercitske opatije u Topuskom, povjerio duhovnu skrb u rečenoj opatiji poslije smrti posljednjega cistercite Friderika Majndorfera (Izvorna listina u hrv zem. arkivu medju Acta Buccarana.)

[2] Bile su tu po popisu od g. 1501. župe sv. Trojice u Fuki (Vukmaniću), Svih Svetih u Zlatu, sv. Jurja u Husićima, sv. Jurja u Radonji, Majke božje u Velemeriću, sv. Ivana u Trebinji, sv. Jakova na Gazi (Otoku), sv. Nikole u Luki (Rečici), sv. Jurja u Hutini, sv Tome u Strelču i Majke božje u Gradcu (kod Kupe).

Grad je imao silni adolijal zemalja, koje su kmetovi obradjivali. Zato je i steničnjačka gospoština vazda imala veliku zalihu žitka, s kojom se je u drugoj polovici šestnaestoga vieka krajiška vojska hranila. Kad se g. 1578. spremala navalna vojna pod Kevenhilerom, imao je hrvatski general Ivan Auersperg sav provijant dobaviti iz Steničnjaka. Veliki dio zemalja na ladanju grada držala su slobodna plemena, pa pojedini vazali i predijalisti sa svojim kmetovima. Plemena upravljala su se autonomno i razpolagala su po svojoj volji imovinom i zemljama. Davala su jedino gradu i vlasteli darove i činž, vršili vojne službe i radili kod utvrde i popravka grada. Godine 1464. pripadala su Steničnjaku ova plemena (generacije): Hutina, Zlat, Otročići, Husići, Stojmerići, Kupišinci, Koranjani, Koranica, Godenica i Javorovac, Strelčani, Švarča i Otok. I nekoja plemena imala su kao Husići, Stojmerići, Zlat svoje gradove, a sva plemena imala su svoje klupe navadne i od vika narejene za vikovično spravišće ponajviše kod župnih crkava. Hutinsko pleme bilo je jako staro, a prostiralo se od današnjega Vukmanića[1] preko potoka Utinje uz Kupu sve do Selnice na potok Zlatnjak. Već g. 1391. obilježen je tomu plemenu kotar po posebnom povjerenstvu i o tom sastavljena posebna izprava, koja je do danas sačuvana.[2] „Od brata“ toga plemena Lakše Latovničkoga kupio je „graščak grada steničkoga“ Juraj Klinčić, „voljom i dopušćem vse bratje Gornje polje Latovničko“ pokraj Kupe.[3]

---

[1] Takovi dvorovi bili su oko g. 1550. kod Kupe sa 50 selišta kmetova, u Rožnici sa 200 kmetova, u Trebinji sa 300 kmetova, u Zlatu pod Petrovom gorom sa 150 kmetova, u Petrovoj gori na mjestu, gdje je prije manastir bio, sa nekoliko kmetova, u Galcu (Galach?) kod Belaja na Korani sa 200 kmetova, u Velemeriću sa 150 kmetova, u Radonji (kod Vojnića) sa 60 kmetova, u Hajtićevoj Peći (nepoznato mjesto) sa 60 kmetova, te u Rečici preko Kupe do 150 kmetova. U Rečici, kao što i u Kneji kraj Zlata bile su već tada podignute tvrdje za obranu podložnika steničnjačkih, koji su sami te tvrdje podizati i podržavati morali.

[2] Ovo nacrtasmo po spisu: „Consignatio proventuum arcis Stenychnak ultra Colapim in Croacia sitae.“ Neo reg. acta f. 980, br. 8. prije u hrv. arkivu, sada u Budimpešti.

Od vazala navesti ćemo samo nekoliko. Medju najstarije vazale steničnjačke spada Petar Tomašić, bivši sudac plemena strelačkoga, koji je oko g. 1465. držao kao vazal grad Belaj na Korani.[4] I knezovi okićki prozvani Benvenjudi, koji bijahu počevši od godine 1453. gospodari obližnjega grada Ostrožina, držali su u leno imanja Dedinu i

---

[1] To mjesto prozvano je po praotcu plemena Vukmana, koji je oko g. 1300. živio i po njegovim unucima Vukmanićima.

[2] Neo reg. acta, f. 575., br. 23., prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti.

[3] Vidi listinu na strani 16.

[4] Vidi članak o Belaju.

Trebčicu koja su po smrti Ivana Benvenjuda god. 1513. podieljena Jurcu Piscu, Iliji od Buče i Nikoli Špišiću. Knez Martin Frankopan stvorio je kao gospodar Steničnjaka nova predija. Kaštelana svoga steničnjačkoga Jurja Klinčića nadari rečeni knez g. 1466. imanjima Banvrhom i Selnicom kod Kupe. Ova su imanja Klinčići, porietlom iz Modruše, ujedno sa imanjem Bukovcem, takodjer u držanju steničnjačkoga grada, mnogo godina držali i uživali. God. 1467. podielio je knez Martin svojemu lipovačkomu kaštelanu Brnardu Stučiću od Gacke Zamrše kod Kupe. Ovo je imanje po izumrću roda Stučića pripalo glasovitim plemićima Križanićima od Nebluja i od Hresna.[1] Svojemu vjernomu službeniku Mikši Ličkoviću, koji je uz Martina vojevao pod Sibinjaninom Jankom u boju na Kosovom polju i hrabro se ponesao, darova Martin na Blaževo g. 1479. imanja Dolac i Gradac u držanju grada Steničnjaka.[2] Odmah iza smrti Martina Frankopana na dan sv. Elizabete g. 1479. darova kralj Matija imanje Rečicu, koje je vazda pripadalo Steničnjaku, goričkomu plemiću Fabijanu Dragačiću, kojega su kraljevski povjerenici Šimon Imprić i magistar Juraj, gubernator topuski, odmah u darovano imanje uveli. Po izumrću Dragačića, što se naskoro dogodilo, opet je Rečica spojena sa Steničnjakom. God. 1539. potvrdi kralj darovnicu Tome Nadažda i njegove žene Uršule za plemića Farkašića od Klisa za imanje Lipje i jednu kuću u varošu Steničnjaku. I glasoviti Stančiči, prozvani Hrvati, kojima je inače bio zavičaj na Uni, držali su kao predijalisti imanje u Koranici kod Budačkoga i kuriju u Kalhiću na Korani u obsegu Steničnjaka, a darova im ga g. 1542. palatin Toma Nadaždi i njegova supruga Uršula Kanižajka.

* * *

---

[1] Darovnica za Stučića, pisana u Steničnjaku, nalazi se ujedno sa potvrdom kralja Matije u zbirci jugosl. akademije.

[2] Listina pisana »in castro nostro Othoczacz in f. s. Blasii« u zbirci jugosl. akademije.

Preuzevši grofovi Nadaždi vlastelinstvo i grad Steničnjak niesu ga mogli u napried mirno vladati sbog neprestanoga prodiranja Turaka, koji su imali vazda zub na poglavito imanje steničnjačko, dok ga niesu sasviem uništili. Već g. 1541. izpane prema Steničnjaku livanjski sandžak Marat beg sa 10.000 konjanika i 5000 pješaka, te na blagdan sv. Magdalene porobi i popali Otok, Rečicu, Švarču, Trebinju i Dubovac, odvedavši tri tisuće ljudi u nevoljno sužanjstvo.[1] Sedam godina iza toga (g. 1548.) porobi zloglasni Malkoč beg uz priedjele Topuske i Perne takodjer i sve ladanje Steničnjaka.[2] Novi napadaji turski na Steničnjak dogodiše se god. 1565. i g. 1574., a mislilo se, da će se turskim napadajima najuspješnije uztuk učiniti, ako bude u Steničnjaku glavna krajiška tvrdja i sielo zapovjednika za hrvatsku Krajinu. Poradi toga stao se je dogovarati i pogadjati još g. 1574. general Herbart Auersperg sa vlastnikom Steničnjaka grofom Nadaždom, a i ban hrvatski Juraj Drašković radio je iz petnih sila, da nadvojvoda Karlo zadobije Steničnjak, ali Nadaždi ne htjede prodati svoje imanje za novce, već je zahtievao, da mu se drugo prikladno imanje u zamjenu dade. Na tom se dogovaranja razbiše, Steničnjak uzeo je nasljednik Herbarta Auersperga Ivan Auersperg u zakup, a tvrdja je počev od god. 1579. podignuta u Karlovcu. Ali upravo odkako preuzeše generali Steničnjak, bijahu česte turske navale. Na 5. novembra g. 1576. pohara bosanski Kapidži paša okolicu Steničnjaka sa 2000 konjanika i odvede 147. sužanja. Mjesec dana kasnije navališe velički aga iz Novoga grada i Rustan vojvoda od Kostajnice na steničnjačke strane i bili bi ih jako oštetili, da niesu još za doba u pomoć priskočili kapetani Obričan i Duja Vuković. I krajiških Vlaha bilo doletjelo do 100 još iste godine pod Steničnjak, gdje uhvatiše osam gradskih sluga. Za g. 1577. zabilježene su dvie navale na Steničnjak, jedna mjeseca julija, kad izpane 300 turskih konjanika, a druga mjeseca augusta, kadno su Kapidži paša i Tehma Ferad beg sa više tisuća vojske prešli Kupu kod Steničnjaka, odvodeći silno ljudstvo u robstvo. Kašteo Kneju kod Zlata razoriše Turci, a da se u zidinama Turci ne ugniezde, tražio je g. 1578. general Ivan Auersperg, da se Kneja sve do temelja poruši. Još je nesretnija bila za strane steničnjačke godina 1578. Već mjeseca januara doleti 2000 turskih konjanika, popale i porobe sela i odvedu 800 ljudi u sužanjstvo. Na 19. julija izpane 500 kostajničkih Turaka preko Gline i Kupe oko Rečice i Lipja i zarobi 300 osoba. Na sreću, da su te zulumčare naši za doba opazili te ih razbili i oteli im roblje. God. 1580. dopru Turci pod grad Steničnjak, te popale varoš pod njim. Te iste godine uhvati se s Turcima medju Ostrožinom i Steničnjakom karlovački general Vajkard Auersperg te ih razbije. I sliedeće godine mjeseca augusta stignu Turci pod Steničnjak, te je tu bilo kreševo izmedju karlovačkih arkibuzira i Turaka, koji budu razbijeni. Alibeg napadne na kašteo Rečicu, odkuda odvede 200 duša i 500 goveda.[1] Čestim turskim provalama bude čitavo držanje steničnjačko na lievoj obali Kupe uništeno i naroda gotovo sasviem lišeno. Osim toga stradalo je žiteljstvo steničnjačko i vječnom rabotom na krajiškim utvrdama, za koje morade Steničnjak medju g. 1550.—1580. davati mnoge tisuće radnika, zatiem množtvo kola i stražara pod nadzorom gradskih službenika. Što niesu bili Turci zasužnjili ili pod mač okrenuli, ono pobježe preko Kupe i u dalnje strane. Jedan dio plemića i kmetova steničnjačkih uskoči u križevačku županiju medju rieke Veliku i gornju Česmu, a mnogo obitelji dopre iz Steničnjaka u Ugarsku u željeznu županiju, gdje osnuju mjesto i župu stinačku, u kojoj živu i danas Hrvati.[1] God. 1584. pobjegoše mnogi žitelji steničnjački u Karlovac te budu u njegovoj okolici nastanjeni. Već prije g. 1581. videći Franjevci, da se ne će moći održati u Steničnjaku, prenesu s dozvolom vojnih zapovjednika u Karlovcu zvona crkve samostanske iz Steničnjaka na Trsat kraj Rieke.

---

[1] Arkiv za poviest jugosl., knj. IX., str. 30.

[2] Vitezović: Kronika, str. 146.

---

[1] Pobilježeno po registrima »Croatica« u registraturi ratnoga ministarstva u Beču i po rukopisu: Führnembe Türkenschaden, (vidi moje »Spomenike hrvatske Krajine«, knj. I.,). Vitezovićeva kronika, Valvasor, zapisnici hrv. sabora.

G. 1586. minuo je bio zakupni rok sa Auerspergima. Službenici Franje Nadažda Juraj Pechi i Petar Babočaj i sudac Andrija Despotović izviestiše bana Tomu Erdöda, da su oni pošli bili u Karlovac do generala Andrije Auersperga radi izručbe Steničnjaka, ali da niesu uspjeli, premda su mu nudili 3000 for. Još g. 1588. držali su Auerspergi Steničnjak, pa pošto je bio grad dosta zapušten, opomenuo je nasljednike Ivana Auersperga nadvojvoda Ernest, da grad u bolji red sprave. Dok je zakup Steničnjaka trajao, prisvojili su si mnoge dielove gospoštine generali karlovački i mnogi drugi vojni častnici. General uzeo je na silu predij Goljak i selo Udbinju kod Rakovca.[2] Što su Auerspergi kao zakupnici morali od držanja steničnjačkoga ustupiti Turčinu, i što su oteli zemalja karlovački vojnici, to su nastojali Auerspergi nadoknaditi nasilnim prisvajanjem zemalja manje vlastele uzduž Kupe. Radi toga bilo je opravdanih tegoba proti Auerspergima godine 1577. u hrvatskom saboru.

Nadaždi preuzeše već posve pusto imanje steničnjačko tek god. 1589., postavivši svojim prefektom Ivana Šubića Peranskoga. Dohodku izdašnijem niesu se Nadaždi više ni nadali od imanja, a poglavita je dužnost bila novomu prefektu, da za svoju gospodu priskrbljuje morske ribe i južno talijansko voće. God. 1594. molio je grof Nadaždi od vojne uprave podporu za uzdržavanje stražara u Steničnjaku, ali bude odbit s razloga, što tobože još ima dosta dohodka od gospoštine. Sliedeće godine bio je već nadvojvoda Ferdinand odlučio, da se Steničnjak po upravitelju Peranskom razori, ali se tomu uzprotivi karlovački general Juraj Lenković.

---

[1] Čaplović: Kroaten und Wenden in Ungarn, str. 9.

[2] Neo reg. acta g. 1576. br. 12., sada u Budimpešti.

Već početkom 17. vieka bio je grad Steničnjak pust, a upravitelj imanja Petar Vojnović stanovao je god. 1613. u Kamenskom. Koristi je bilo samo od zemalja oko dvora rečičkoga na lievoj obali Kupe. Taj dvor držao je više godina u zakupu generalat karlovački, a general Vuk Frankopan potvrdi god. 1620. puku rečičkomu slobode, što su ih od prije uživali. Grof Ivan Drašković oženio je bio Mariju Magdalenu kćer palatina Franje Nadažda, koji se je kasnije god. 1670. bio urotio sa Petrom Zrinjskim i Franjom Frankopanom proti kralju Leopoldu I. te i on glavu izgubio. Ugovorom od 24. marta god. 1669. predao je Nadaždi svojemu zetu u ime miraza razoreni grad Steničnjak i drveni kašteo Rečicu. Nadaždi bio je izgubio porodična imanja, ali Steničnjak pridržao je Ivan Drašković, koji je bio jedan od najodličnijih velmoža u Hrvatskoj, a na glasu vojskovodja, razbivši god. 1689. na Petrovo hametom jaku tursku vojsku kod Zrinja. Priznavajući kralj zasluge Ivana Draškovića potvrdi njemu i njegovoj ženi Steničnjak god. 1681. posebnom poveljom. Upravom imanja bavila se je osobito grofinja Magdalena, koja se je, ako i nije prije znala hrvatski, posve bila pohrvatila, izdavši g. 1696. i hrvatsku molitvenu knjigu.

Pošto su nakon god. 1683. Turci i iz banske Krajine potisnuti na Unu, zapremili su Draškovići pomoću svojih podložnika na lievoj obali Kupe krajeve steničnjačke i svu Petrovu goru, te su stali te priedjele na novo naseljivati. Okolicu Steničnjaka, Hutinu, Vojnić i Moravce (Kablače, Selnicu, Kovačevac) naseliše Vlasima, koji su došli iz turske Hrvatske, a u Vukmanić i u Knez-goricu smjestiše posredovanjem generala karlovačkog grofa Karla Auersperga god. 1700. komorske kmetove (tako zvane Kranjce) iz Moravica, Broda i Delnica. Ovih doseljenika bilo je godine. 1699. u Steničnjaku 80 kuća i 486 duša, u Hutini 60 kuća i 280 duša, a toliko takodjer u Vojniću.

Grof Ivan Drašković umre god. 1692., a njegova dobra i pobožna udova Magdalena nešto od tuge a nešto radi bolesti ne ostavi grada Klenovnika, gdje su tada Draškovići obično stanovali, pune dvie godine. Steničnjakom upravljao je za to vrieme mladi grof Petar Drašković, sin Ivanov, koji je bio ujedno kapetanom u Križanić Turnju na Korani. Petar zapoviedao je za vrieme, dok je bio kapetanom u Turnju, i sa podložnicima Steničnjaka i sa krajišnicima, koji su bili podčinjeni njegovu zapovjedničtvu. Petar umrie već god. 1695., a njegovo mjesto kapetana dobije zloglasni barun Fridrik Rambschüssel, koji je poslije kao kapetan u Liku došao, tamošnji narod do zla boga mrcvario, ali svoja nečastiva djela god. 1702. u ličkom Ribniku glavom platio. Došavši Rambschüssel u Križanić-Turanj, stajao je svojatati svu vlast i dohodke, koje su pokojnomu Draškoviću pripadali kao vlastelinu Steničnjaka. Generali karlovački i ratno vieće gradačko rado su gledali, što Rambschüssel radi, i onako nastojeći, da razmaknu pod kojom mu drago izlikom prostor Krajine. Istom pošto se je grofinja Draškovićka potužila kralju na nasilje i nepravdu, naloži kralj 31. decembra god. 1701., da kapetan turanjski ne ima dirati u imanje steničnjačko. Steničnjak, Hutina, Moravci budu predani grofinji, nego su pridržani za Krajinu još i nadalje Vukmanić i Vojnić. Ujedno je general karlovački svojatao i drvariju iz Petrove gore, pozivajući se na odredbu karlovačkoga generala grofa Josipa Herbersteina od god. 1689., kojom je taj siloviti general dozvolio karlovačkoj vojsci drvariju u Draganićkom lugu.[1] Radi Vukmanića i Petrove gore pravdao se još god. 1728. banski namjestnik grof Ivan

---

[1] Kotar Zastenje, gdje je bila kurija grofa Nadažda, zauzeo je sa mjestima Slunj, Dvorišće i Žabljak god. 1723. turanjski kapetan barun Kulmer.

Drašković sa ratnim viećem, ali je samo djelomice uspio. Prigodom regulacije medja izmedju Krajine i provincijala hrvatskoga god. 1781.—1783. morao je ustupiti grof Drašković sav prostor imanja Steničnjaka na desnoj obali Kupe. Izvide i procjenbu obavio je kao kraljevski komisar Sigismund Komaromi. Dielovi Steničnjaka budu procienjeni na 198.173 fl., koju je svotu valjalo po rezoluciji cesara Josipa II. od 26. aprila g. 1783. naknaditi banatskim dobrima, računajući kamate po 4½%. Za Steničnjak dobiše grofovi Draškovići god. 1788. veliko imanje Banluk u torontalskoj županiji (Banatu).[1]

❧

XXII.

Svetice.

Opis okolice i svetičkoga samostana. — Stari glagolaši. — Osnutak pavlinskoga samostana na Smolči god. 1627. — Ini dogadjaji svetičkog samostana.

Medju Kupom i Dobrom iznad grada Ozlja i dvora Jaškova podiže se gorje, niti odviše visoko, niti strmo, a na svojim nižim vršcima nasadjeno obilnom vinovom lozom i načičkano dobro napučenim selima, koja se u sjeni granatih voćaka i drugih stabala jedva i opaziti mogu. Dva se vrška u tom gorju osobito ističu; na jednom višem prama zapadu bieli se dvor Hrašće sa crkvom straga, a na drugom, koji se stere prama Kupi na iztočnoj strani, podiže se povrh množine vinograda i klieti

---

[1] Spisi ratnoga arkiva u Beču. — Spisi Sig. Komaromia u našoj zbirci.

crkva svetička sa sgradom nekadašnjega pavlinskoga manastira.[1]

Crkva i sgrada manastirska stoje i danas (sl. 19.), dakako prilično osakaćene i lišene u nutarnjosti i vanjštini koječega, što je služilo za udobnost i ures, dok su u Sveticama bieli fratri (Pavlini) stanovali. Crkva okrenuta je pročeljem prama zapadu, dugačka je, ali uzana, sjeća na crkve francuzke cistercitskoga reda, ali nema u gradjevnom obziru nikakove znamenitosti. Opaža se, da je crkva gradjena postepeno u više puta. Najstariji joj je dio sanktuar sa priedjelom, gdje stoje fratarska sjedala, a kasnije je dogradjen ostali dio crkve do vrata. Sjedala su od drva vješto i ukusno izradjena sa arabeskama i likovima. Zvonik je četverouglast, a na njemu je u novije doba postavljen šiljasti krov. Osim velikoga oltara, posvećena Bogorodici, imade ih u crkvi još sedam. Glavni oltar osobito je velik, ali od drva; kipovi i ornamenti jako su pozlaćeni. Radjen je u rokoko-slogu početkom prošloga vieka bez umjetničke vriednosti. Kip majke božje i Isusa resile su prije krune, što ih je bila splela od zlatnih i srebrnih žica kneginja Frankopanka. Krune spravljene su sada u sakristiji. Na jednoj je napis „Katharina Thersachki", ali je očito, da kruna ne potječe od Katarine Frankopanke Tržačke, žene Petra Zrinjskoga.[2] Na velikom oltaru nalazio se prije grb generala grofa Krsta Delišimunovića. Kapelu sv. Antuna sagradiše ugledni plemići Šubići Peranski, te su u njoj pokopani Ivan Peranski, podpukovnik i zapovjednik hrvatske tjelesne garde vojvode saksonskoga, i njegovi predji. Oltar sv. Josipa ima napis i grb grofa Krsta Delišimunovića i njegove žene Barbare Sidonije Peranske. I na ostalim oltarima ima nekoliko grbova hrvatskih plemića. Vidi se, da si mnoge odlične obitelji izabraše pokopalište u crkvi svetičkoj. U zvoniku ima tri zvona; jedno je poklonio crkvi ban Tomo Erdődi, kako to nadpis posvjedočuje. Zanimivo je osobito zvono, što ga Pavlini sami sališe pred crkvom svetičkom g. 1661. Zvono teži 14 centi, a na njemu je nadpis: „Ad laudem omnipotentis Dei et honorem glorios. Genitricis ac s. Pauli I. eremitae, industria patrum eiusdem ordinis campana haec fusa est hic Svetice anno 1661. 10. octobris per fr. Ignatium Remer Labacensem.“ Spomenut ćemo još nadpis, koji se nekoč nalazio u kamenu nad velikim crkvenim vratima, a sada je uzidan nad sakristijom. Na njemu ima nadpis: „Monasterium hoc sancti Pauli Eremitae in honorem Magnae Dei Genetricis Beatissimae virginis Mariae singularis patronae ac Protectricis eiusdem sacri ordinis erectum, positumque anno 1627.“ Na vratima sakristije zabilježena je godina 1659., a u dvorištu na zdencu, vrlo liepo od klesana kamena sagradjenom, ima utesana godina 1717.

---

[1] Što ovdje napisasmo o samostanu svetičkom, osniva se ili na vlastitom opažanju, pohodivši više puta Svetice, ili je pobilježeno iz arkivalija svetičkih, koji su iz hrvatskoga zem. arkiva odneseni u Budimpeštu. Na koliko su podatci od drugud uzeti, zabilježeno je u opazkama.

[2] Kao što na ovoj kruni, tako se kaže i u spomenicima svetičkim, da je „beneficij za glagolaše" osnovala kneginja Katarina Tržačka. To je pak očita pogrješka, zabilježena 17. vieka, kad je živjela jedina Tržačka rozgva Frankopana, poznata pod imenom knezova Tržačkih. Katarina Tržačka bila je samo jedna, naime žena bana Petra Zrinjskoga. Ali za njezina života nije bilo glagolaša u Sveticama, već su manastir držali Pavlini.

Nekadašnja kloštarska sgrada pruža se uz crkvu pod jednim krovom od juga prama sjeveru ravnim pravcem i zakreće prama iztoku, praveći tako trokut. Na sjevernom uglu, gdje su spojena oba krila sgrade, sazidan je četverouglasti turanj. Zapadnu stranu manastira zaprema župnik svetički, dok sjevero-iztočni dio sgrade pripada vlastelinstvu svetičkom, koje je prije dvadeset godina od vjerozakonske zaklade kupio Franjo pl. Türk. Odzdola u nekadašnjem fratarskom refektoriju smještena je pučka škola svetička. Drugi refektorij, koji bijaše nekoč opredieljen za goste, osobito za gospodje, nalazi se razi zemlje tik do ulaznih vrata.

* * *

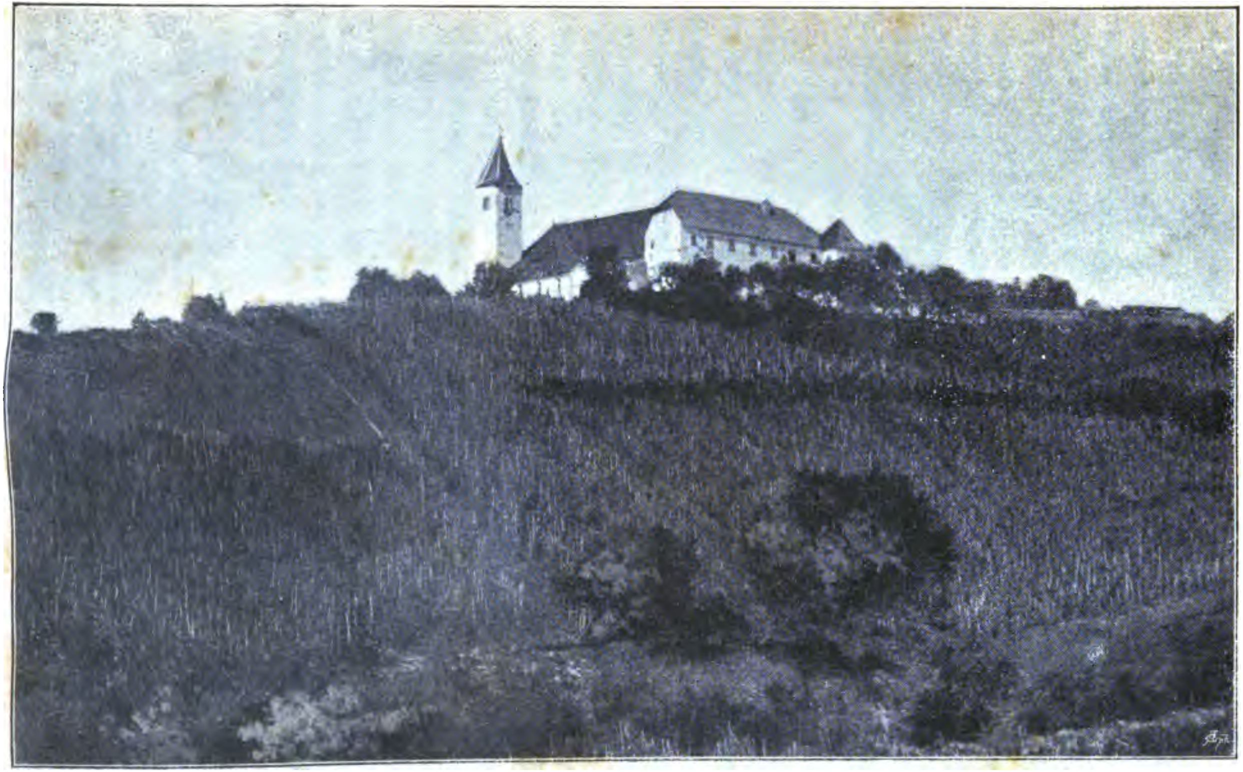

Sl. 19. Svetice.

Na Smolčem vrhu, tako se nekoč zvalo brdo, na kojem se nalaze Svetice, bilo je od vajkada uvjeta, da se podigne manastir. Svojim položajem dražestno i primamljivo mjesto bilo je možda već u pogansko doba svetištem, gdje se bogovima klanjalo. Od starine stajale su na Smolčem vrhu tri crkvice. Poglavita sv. Bogorodice stajala je na mjestu, gdje je sada crkva manastirska; druga sv. Margarete bila je nasuprot današnjemu groblju, gdje ima kip sv. Josipa, a treća sv. Katarine bila je podignuta nedaleko od manastirske sgrade izpod briegà, a tragovi znali su joj se još prije nekoliko godina. Po ovim trima crkvama prozvano je mjesto Sveticama.

Uz narod su u velike poštivali Svetice knezovi Frankopani, vlastela u obližnjem Ozlju. Knezovi Frankopani, poznati kao zaštitnici crkava i osnovači manastira, učinili su zadušbine i crkvama svetičkim i omogućili, da se je kod njih mogla stalno služba božja vršiti. Osobiti su im ugodnici bili hrvatski glagolaši, koji su bili od starine ne samo svećenici kod Svetica, već i po svim župama prostranoga vlastelinstva ozaljskoga, a dapače i po cielom crkvenom kotaru goričkom biskupije zagrebačke. Naročito su milovali Svetice posljednji Frankopani ozaljske grane, knez Stjepan Frankopan i njegova sestra Katarina, žena bana Nikole Zrinjskoga Sigetskoga. Poštujući uspomene svojih predja pokloni Katarina god. 1550. za olakšanje života hrvatskim svećenikom kod Svetica selo Breznik sa 12 selišta kmetova i šumu Bukov vrh. Njezin brat Stjepan, koji je sestru preživio, bješe odredio oporukom, g. 1572., da ga pokopaju „u crikvi blažene dive Marie na Smolču vrhu, ka se zove Svetica.“[1] I sama crkva sv. Marije na Smolčem vrhu gradjena je polovicom 16. vieka sasviem iz nova bez sumnje troškom posljednjih ozaljskih Frankopana. Glagolska svećenika bila su kod Svetica vazda po dvojica, od kojih je stariji držan župnikom. Svećenici su se često mienjali kod Svetica, odilazeći na bolje dotirane župe. Ana Ivanićka izjavila je g. 1655. pred povjerenstvom, da je ona zapamtila kod Svetica dvanaest svećenika. Poznata su nam i nekoja imena. Petar Mikuličić, koji je god. 1597. bio župnikom kod sv. Ilije u Ribniku, bio je prije toga svećenik kod Svetica. Posljednji župnik svetički bio je glagolaš pop Matej. Popovi svetički stanovali su u „starom kloštru“ polag crkvice sv. Katarine, imajući dvie sobe.[1]

---

[1] Kukuljević: Acta croat., str. 266. — Grobni kamen Stjepana Frankopana, na kojem se sada jedva raspoznaje grb Frankopanski, a napisa na njemu nema, bio je pred velikim oltarom u crkvi; sada služi kao podnožje pred velikim crkvenim vratima.

Valjda niesu bili glagolaši dovoljno osigurali beneficij, što im ga darovaše knezovi Frankopani. To bude uzrokom, da prigodom smrti bana Jurja Zrinjskoga († godine 1626.) niesu oni više držali darovane kmetove i zemlje, već ih je bilo prisvojilo vlastelinstvo ozaljsko. Pače i sama crkva sa župnim dvorom bijaše zapuštena i zapremljena po Zrinjskim knezovima. Preuzev g. 1626. zagrebački biskup Petar Domitrović, sin pravoslavnih roditelja, tutorstvo nad djecom pokojnoga bana Jurja Zrinjskoga, Nikolom i Petrom, nastojao je jedno s razloga, da se održi za crkvu zadušbina Frankopanska, a drugo, da se uklone od Svetica hrvatski popovi, kojima nije bio nipošto sklon, osnovati na tako udobnom i svetinjama razglašenom mjestu manastir tada u Hrvatskoj veoma uglednoga i popularnoga reda pavlinskoga. Pavlini budu već na 2. julija g. 1627. svečano uvedeni kod Svetica po samom biskupu Domitroviću u nazočnosti generala Pavlina Ivana Zajca i izaslanika kaptola zagrebačkoga Jurja Čegela i više službenika knezova Zrinjskih. Prvi prior bio je čuveni fratar Ivan Orlović Belostenec, koji je svomu narodu ostavio neuveli spomenik svojim hrvatskim rječnikom. Obstanak Pavlina u Sveticama bio je nesiguran sve dok ne postane punoljetnim knez Petar Zrinjski, koji bijaše kod diobe imanja izmedju braće g. 1638. i crkvu majke Božje svetičke preuzeo. Petar Zrinjski potvrdi na molbu priora Ivana Belostenca posebnom poveljom 19. junija g. 1640. osnutak manastira, te dozvoli Pavlinima 27. marta god. 1643.[1] pobiranje svih dohodaka, koje je dobivala crkva svetička od starine, i podieli im 3. septembra godine 1645. pravo sajma kod manastirske crkve. Konačna dioba medju braćom Zrinjskom sliedila je istom g. 1649., a tada preuze Petar Zrinjski u svoj dio uz većinu hrvatskih imanja i Ozalj. Po pripoviedanju kroniste reda pavlinskog ljutio se je sbog Svetica stariji brat Nikola Zrinjski na mladjega brata Petra, držeći potonjega razsipnikom. Nikola smjerao je pače, da će makar silom oduzeti Pavlinima, što im bijaše Petar poklonio. Upravo je htio navaliti na još sasviem neizgradjeni manastir, kad al se pomoću matere Božje čudo dogodi na obranu kloštra. Dignu se oblaci kao gore od kamena, što Nikolu pobuni. On se pokori Bogorodici svetičkoj, obreče, da ne će dirati u Pavline, a u čas se oblaci i magla razprše. Nikola dodje glavom u Svetice i izmiri se s fratrima.

---

[1] Bez sumnje, da bi bili pobožni Frankopani pozvali k Sveticama hrvatske Benediktine iz primorskih strana, da niesu 16. vieka manastiri toga za Hrvatsku toli zaslužna reda bili na razsulu. Hrvatski Benediktini bili su u starije doba tako na glasu, da su ih pozivali i njihova reda manastire ustrajali i vladari po ostalim slavenskim zemljama. Cesar i kralj češki Karlo IV. osnova (od g. 1345.—1372.) u Zlatnom Pragu na malom mjestu glasoviti manastir Emaus za hrvatske Benediktine. Iz Praga pozove hrvatske kaludjere slezki vojvoda Konrad II. g. 1380. u Oližno u Slezku, utemeljivši tu za njih posebnu opatiju. (Vidi našu knjigu: »Bihać i bihačka krajina« kod članka: Podzvizd i Vranograč.) Napokon pozove god. 1390. poljski kralj Ladislav IV. hrvatske monake u Krakov, gdje im sagradi crkvu i manastir sv. Križa. A i Celjski knezovi, po srdcu i odgoju Niemci, štovahu u toliko slavensko bogoslužje i hrvatske monake, da su ih pozvali do medjumurskih Hrvata, utemeljivši knez Fridrik g. 1448. u Štrigovu manastir (opatiju) hrvatskih Benediktina, koji je obstojao sve do doba (g. 1570.) kneza Jurja Zrinjskoga. (Bedeković: Natale solum s. Hyeronimi, str. 333.)

---

[1] Pismo, što ga je poradi toga upravio knez Petar Zrinjski upravitelju Ozlja Matiji Franculiću, glasi u hrv. izvorniku:

Generose domine nobis honorande, salutem et nostri commendationem. Toliko nam bi potribno pisati vašoj milosti, kako došavši pred nas pater Ioanes Belostenec zaradi dohotkov, koji su od starine na crikvu pri Sveticah odlučeni bili polag pravic, koje od nas imaju, da bi ondešnjim fratrom pres vsakoga mankamentuma davali od strane naše. Zato nemajte ih vu rečenih dohotkov pobiranju i ladanju nikako bantovati polag tvrde i jake zapovedi naše. S tim vas Bog zdravih drži. Ex nostra Chaktornya 27. Martii a. 1643.

Gen. dom. vestrae benevolus:

Comes Petrus a Zrin m. p.

Iz vana: Generoso d. Mathiae Franculić, bonorum nostrorum arcis Ozalj provisori.

(Izvornik medju neo reg. acta, prije u hrv. arkivu, sada u Budimpešti.)

Kmetove u Brezniku dobiše Pavlini odmah, ali sbog šume Malog vrha, nazvane kasnije Popovski vrh, koja bješe spojena sa imanjem Hrašće, bilo je pravde i natezanja god. 1635. i 1655. Mnogi pobožni ljudi nadariše crkvu svetičku i učiniše zadušbine. Stjepan Oršić od Slavetića darova god. 1631. svoj vinograd u Smolčem vrhu Sveticama za dušu svojih predja, koji u crkvi počivaju. Doroteja Humska predala je g. 1641. prioru i definitoru reda Ivanu Belostencu za svetičke fratre jednu poveću šumu. Vlastelinka Katarina Mihalićka, udova Baltazara Babonožića, ostavi g. 1674. oporukom svoja imanja u Dubravama kod Novog grada i imanje Lović za duše Gašpara Izačića i Baltazara Babonožića, za koje se bijaše u prvom i drugom braku udala. Oba ova imanja ne mogoše održati Pavlini, već ih uze s dozvolom gradačke komore general grof Josip Herberstein, takodjer fratar Maltezkoga reda, izplativši u ime zapisa Babonožićke svetičkim Pavlinima 1000 for. Ostala imanja, naročito kmetove u Brezniku, šume u Popovskom vrhu i u Bukovju potvrdio je godine 1676. svetičkomu manastiru kralj Leopold posebnom poveljom. Sliedeće zatim godine budu Pavlini u sva ta imanja svečano uvedeni.

Vriedni prior Ivan Belostenec mnogo se je starao, da se manastir konačno uredi. Do g. 1660. bude posve izgradjena crkva sa manastirom na dva kata. Već godine 1650. namještene su u crkvi orgulje milodarima, koje dadoše obližnja vlastela i svećenici. Bilo je mjesta za 12 fratara. Po tri puta primi Belostenec upravu manastira; prvi put trajao je njegov priorat punih petnaest godina. Pod starost preseli se u manastir lepoglavski, gdje preminu g. 1679. u velikoj starosti mnogo čašćen i poštovan. Nekoji od njegovih nasljednika mnogo su zaslužni za daljni razvitak manastira, a mnogi od njih bio je članom uglednih hrvatskih obitelji.[1]

Manastir Svetice bio je u najljepšem razcvatu, kad ga na 2. februara g. 1699. zadesi grozna nesreća užasnim potresom, koji više dana potraja. Potres poruši sjevero-iztočni dio samostana sasviem, a na južnoj strani ostaše svodovi samo u četiri sobe, u kojima se pukotine i danas vide. Zvonik crkveni bude jako razkliman, a malo da niesu iz zvonika zvona izpanula. Kukavni fratri ukloniše se u zidine staroga manastira svetičkog, koji bude na novo opravljen i za stanovanje uredjen. Nezgoda svetička uskrisi opet samostan kamenski, kako to pripoviedasmo kod opisa rečenoga manastira.

---

[1] Evo reda svetičkih priora, kako ih nadjosmo zabilježene u spisima manastira, što su do nedavna čuvana u hrvatskom zem. arkivu, a sada se nalaze u Budimpešti: od g. 1630.—1644. Ivan Belostenec, od g. 1644.—1650. Nikola Strašćak, g. 1650. Matija Selegović, g. 1655. Ivan Belostenec, godine 1658. Paval Brezarić, g. 1660. Paval Besedić, g. 1661. Ivan Matković, g. 1662. Ivan Belostenec, g. 1664. Franjo Grabantović, god. 1668. Egidij Krupić, g. 1674. Paval Besedić, g. 1676. Stjepan Knezković, g. 1680. Ivan Selegović, g. 1684. Juraj Humski, g. 1686. Nikola Bersencey, g. 1690. Tomo Valenteković, g. 1691. Ladislav Simondi, g. 1694. Jerolim Mogorić, godine 1696. Juraj Vrbanić, g. 1696. Vuk Češković, g. 1698. Juraj Vrbanić, g. 1698. Nikola Matleković, g. 1699. Vuk Češković, g. 1700. Juraj Szalay, g. 1702. Juraj Vrbanić, g. 1704. Aleksa Stančević, g. 1707. Baltazar Sily, g. 1709. Juraj Lacković, g. 1712. Paval Jurjević, g. 1714. Andrija Gusić, g. 1715. Ciprian Vrbanić, g. 1717. Paval Jurjević, g. 1718. Ciprian Vrbanić, g. 1710. Juraj Lacković, g. 1721. Nikola Mikulić, g. 1722. Petar Budetić, g. 1725. Nikola Mikulić, od god. 1726.—1730 Mirko grof Ratkaj, godine 1732.—1737. Baltazar Sily, g. 1738. Jerolim Tustić, g. 1738 Demšić, g. 1747. Franjo Valenteković, g. 1749. Ignjat Althy, g. 1749. Donat Lisjak, g. 1752. Stjepan Kunović, god. 1758. Stanislav Kovačić dr. th., god. 1760. Dioniz Mirkoci dr. th., g. 1765. Tobija Trnski, g. 1771. Dominik Horvat, g. 1778. Jerolim Novak.

Bilo je dosta brige i posla, dok se je manastir svetički opet pridigao. Pomogoše pobožne duše, osobito pak bogata vlastelinka, stanujući ponajviše u obližnjem dvoru Brlogu na Kupi, Sidonija Barbara grofinja Delišimunovićka. Za opravak samostana darova Dora Gubaševačka, žena vlastelina hrašćanskoga Stjepana Silia, 2000 for., a bilo je i drugih većih i manjih priloga. Manastir sa crkvom bude uredjen još i bolje, nego li je prije bio, te se manastir počev od g. 1707. zvao residencijom. Za popravak sgrada osobito se je mnogo starao fratar Aleksa Stančević. Nitko pak nije toliko dobra učinio manastiru svetičkom, koliko spomenuta grofinja Delišimunovićka - Peranska. Ona umrie 27. marta g. 1713. na svojem dvoru u Paradušu kod Jamnice. Oporukom, koju bješe učinila 27. augusta g. 1712. na hrvatskom jeziku, ostavi od svoga velikoga imetka (bila su medju ostalim imanja: Brlog, Turanj u Prigorju, Slapno, Paraduš, Jamnica, Trešćeno i jedno poveće imanje u Ugarskoj) malo svojoj braći i rodjacima, već gotovo sve crkvama i manastirima. Svetički manastir kao najbližji najvećma je voljela pa ga je prema dojmu svoje duše i najvećma nadarila. Njemu i kapeli sv. Antuna ostavi grofinja imanje Trešćeno sa sviem, što je bilo na njemu, naredivši, da se ima njezino mrtvo tielo položiti polag pokojnoga joj otca „prez vsakih ceremonih o zdravi Marij večer prez prodečtva“. Majci Božjoj svetičkoj namieni ona oporukom sav svoj nakit, zlato i drago kamenje, vriedan polag procjenbe u ono doba više od 6000 for. Ostavljajući grofinja oporukom te dragocjenosti „na vike vikoma“ proklela je onoga „koji bi ga otujil od blažene dive Marie svetičkoj crikvi, da mu otuji Bog dušu njegovu od kraljevstva nebeskoga na vike“, ali pored sve kletve nestalo je nakita i sada mu ne ima traga. Po odredbi grofinje služiti su imali dohodci od imanja

Trešćena za troškove kod velikoga oltara, za oltar sv. Ivana Nepomuka i za Peranskovu kapelu sv. Antuna. Pavlini su uvedeni u vlastničtvo Trešćena već 13. aprila g. 1713., ali poslije bilo je mnogo pravda sa kraljevskim fiskom sbog toga imanja, koje fratri održati ne mogoše.

Gospodarstveno stanje manastira bilo je u napried povoljno, uživajući fratri kmetove u Fratrovcima, negda u Šenkovcu, koje bješe još g. 1460. ostavio kamenskomu manastiru vitez Mavar Melingar,[1] i kmetove u Brezniku, pa razne zemlje, oranice, vinograde i šume oko Svetica, na Gradcu i u Vodostoju kraj Karlovca, u Draganiću, u Zajčaku i pače jedan vrt pred tvrdjom karlovačkom. Gospodarstvo na tim imanjima bilo je uzorno, intenzivno i napredno, o čem ima traga još i danas u okolici svetičkoj, gdje je izvrstan nasad vinske loze i gdje osobito fino voće raste. Još i danas kolaju kod ljudstva svetičkih krajeva pripoviesti o blagostanju svetičkih fratara, koji bijahu ponosita gospoda, noseći izpod bielih haljina crvene hlače, a primajući svedjer mnogu gospodu u goste.

Crkvu samostansku dade prior Demšić g. 1738. al fresco slikati, ali ta slikarija pobieljena je kasnije i opaža se samo kod pojedinih oltara.

Svetički manastir dignut je sa ostalim manastirima hrvatskih Pavlina za cesara Josipa II. poslije god. 1786. Imanja budu konfiskovana za vjerozakonsku zakladu, a samostanski arkiv odnesen u Budimpeštu, odkud bijaše g. 1849. u domovinu prenesen. Mnoge druge stvari od velike vriednosti raznesene su kojekuda, a najmanje je toga ostalo u Sveticama, gdje su ostale gole zidine. Za rata turskoga od g. 1788.—1789. zatvarani su u praznim prostorijama manastira zasužnjeni Turci, od kojih je dosta pomrlo u Sveticama. Jamu, gdje su Turke pokopali, pokazuju i danas obližnji seljaci. Istom g. 1789. osnovaše u Sveticama lokalnu kapelaniju, koja bude kasnije proglašena

---

[1] Vidi o tom članak o manastiru kamenskom.

samostalnom župom. Prvi mjestni kapelan bude bivši fratar Pavlin Josip Krovinović. Prvim župnikom posta g. 1809. Josip Regalia. God. 1844. namješteni župnik Jakov Korotaj, koji je ovdje 26 godina župnikovao, počeo je pisati obširnu spomenicu, koja sadržaje sve zanimljivije dogadjaje župe počev od g. 1789.

⁂

XXIII.

Sveti Petar na Mriežnici.

Opis mjesta. — Rimske starine. — Stara vlastela na Mriežnici (Mlaki) i Peći. — Plemići Ivkovići. — Zupa sv. Petra.

Željeznicom, koja ide od Karlovca prama moru, prolazi se nešto dalje od Karlovca dosta pitomom dolinom pokraj rieke Mriežnice. Sve tamo do Zvečaja i nešto dalje ima na obje strane rieke dosta obradjenih polja, a uz samu rieku, koja tromo teče i zarasla je rogozom, zelenih livada, uz koje stoji više malenih selaca sa uzkim tamnim kućicama. Sela dosta idilično leže, ali se na prvi mah opaža, da tu nema osobita blagostanja. Mriežnica napunjuje sa svojom tamno-zelenom vodom čitavo korito rieke, pa kad ne bi bilo slapova, preko kojih se voda prelieva, priličila bi mjestimice, gdje se dulji trak rieke ne vidi, jezeru. Bez sumnje, da je upravo ova spodoba rieke uzrokom, što se u staro doba kraj mriežnički zvao obćenito Mlakom.

Krajevi oko Mriežnice jesu od starine kulturni. Upravo kod današnjega župnog mjesta Sv. Petra ima dosta obilježja rimske prošlosti, te ne ima sumnje, da je tu stajao kakov rimski grad i naselbina, kojom je prolazila cesta, namienjena trgovini i prometu s jedne strane prama moru do Senije, a na drugoj strani do Siscije i Romule. Neki grad stajao je u samoj Mriežnici, jer se zidine u njoj vide osobito ljeti, kad je voda plitka. U zidovima ima dosta cigle i izradjena kamena, a kako žitelji Sv. Petra pripoviedaju, izvadjeno je na tom mjestu prijašnjih godina kamenih kipova, pilova, vratnica i prozornih obloga, ali te starine niesu se cienile te su uzidane u razne sgrade ili su upotrebljene za cestovnu gradju. Temeljnih zidina sgrada ima osim toga na više mjesta. Takova jedna sgrada stajala je sjeverno od crkve prama Mriežnici, a od školske sgrade južnim pravcem ima gotovo četvrt sata hoda trag debelomu zidu, koji je valjda obimao nekadašnje rimsko mjesto.[1] U Sv. Petru nadjena su takodjer dva rimska nadpisa, koja je slavni Momsen priobćio. Nešto rimske skulpture ima i sada kod Sv. Petra na Mriežnici. U zvoniku župne crkve, koja je god. 1711. iz nova pregradjena, uzidan je kamen sa poprsnim likovima dviju žena.[2] Izvan svetišta, gdje oltar stoji, visoko u zidu ima manji četverouglasti kamen, na kojem je izvajan čovjek, koji baca discus. Na dva kamena, uzidana u staji župnikovoj, iztesane su spodobe Rimljana (vojnika), ali ne ima nadpisa. U crkvi ima pri jednom oltaru ploča, možda grobni spomenik, sa nekoliko lapidarnih pismena. Kamenja sa rezbarijama ima i po selu, a rimski novci carskog doba nalaze se osobito pri kopanju i oranju na obližnjim zemljištima.

---

[1] Izvještaj učitelja Peraka od 23. marta god. 1851.

[2] Corpus inscript. lat. vol. III, pars prior str. 508. pod br. 3935. i nadpis pod br. 3624. Momsen kaže, da je prvi nadpis nadjen u Kamenskom, ali on potječe od Mriežnice, gdje ga je našao Pavao Vitezović 29. marta godine 1707. i zabilježio, narisao takodjer i kamen, na kojem su na jednoj strani u okrajke iztesane dvie zmije repovima zapletene. (Autograf Vitezovićev prije vlastnost kanonika Guglera u Zagrebu; gdje je sada, nije nam poznato.)

Pošto nadjeni spomenici naznačuju rimsko mjesto, koje je na Mriežnici stajalo, mučno je takovo sa sigurnosti opredieliti. Opažamo pak, da su oslanjajući se na sačuvane putokaze (Tabula Peutingeriana i Itinerarium Antonini) tražili kranjski povjestnici Schönleben, Linhardt i Costa u okolici Karlovca rimsko mjesto Quadratu, a učeni dekan Hicinger Arupiam. Po svoj prilici, da se je jedno ili drugo mjesto nalazilo na Mriežnici.

Za hrvatskog doba spominju se mriežnički priedjeli u listinama trinaestoga vieka. Već tada, a valjda jur i prije postajala je u glavnom mjestu mriežničkom, ondje gdje je bio rimski grad, župa sv. Petra u Mlaki ili na Otoku, koju navodi Ivan arcidjakon god. 1334. U okolici dolnje Mriežnice, a u županiji goričkoj, iztaklo se od davnih vremena pet poglavitih vlastela od plemena goričkoga. Trojica njih, naime rod Ivkovića, Tatarića i Herendića imahu svoje dvorove u Mriežnici, Dugoj resi i Crkvenom selu (kod mlina Lahova i sv. Petra), dok dvorovi od dvojice, Dragačića[1] i Štefkovića[2] stajahu na desnoj obali Mriežnice u Banšćini (Banskom selu) i pod Vinicom. Ivkovići su vrlo stara vlastela gorička, a zvahu se plemići od Peći.[1] Po svoj prilici, da je od roda goričkih plemića Pećkih bio Grgur ban sin kneza Marka, koji je na Bugare vojevao, te ga za zasluge kralj Ladislav godine 1283. nagradio.[2] Pećki plemići prozvani su Ivkovići po Ivku, koji je oko god. 1350. živio, ostavivši četiri sina: Martina, Tomu, Urbana i Jakova, koji su još god. 1414. živjeli. Ivkovići imali su poglavito imanje u Dugojresi, kojoj su po kraljevoj naredbi, a na molbu Martina i Tome sinova Ivka god. 1394. medje označili povjerenici plemić gorički Pavao Radmović i kanonik zagrebački Ivan od Moravča u nazočju plemića Tatara od Mlake, plemića dobrijanskih (od Dobre, Novoga grada) i Andrije Severšića od Švarče.[3] Uz Dugoresu držali su Ivkovići imanja u Gorici, Lasini, Borincima, a grad im je bio kao što i Tatarićima i Herendićima u Mlaki ili Gredi. God. 1396. sklopiše braća Ivkovići pobratinstvo s Antunom sinom Filipa od Šenkovca (Fratrovca) kod Ozljá te već g. 1406. naslediše od njih rečeno imanje, ali ga već god. 1463. njihovi potomci Mikša (Nikola) sin Antunov i Lorando sin Tomin prodaše vitezu Mavru Molingaru.[4] Srodnik gore spomenutih pećkih plemića bio je ban Paval od Peći. On je nadario manastir pavlinski pod Garićem, i u crkvi, u kojoj je god. 1409. pokopan, dao sagraditi oltar sv. Pavla.[1] Antolić Ivković od Peći služio je knezove Frankopane i izkazao se u ratu. Uvaživ njegove zasluge potvrdi mu god. 1461. knez Stjepan Frankopan imanje Stražnik pod Vrhom u županiji modruškoj, a to imanje držao je već djed Antolićev.[2] Razni članovi roda Ivkovića, koji je bio veoma odličan, spominju se u raznim zgodama, naročito Mikša i Lorando, ali se koljeno Ivkovića sa Mikšom zatre. Kad postade g. 1558. po smrti Nikole Ivkovića imanje ošastno, primiše ga knezovi Frankopani, a oni ga izručiše kao vazalima ponajprije plemićima Despotovićima od Hovića, a poslije kapetanu bana Nikole Zrinjskoga Ivanu Hojsiću od Like. Po plemićima Despotovićima i Hojsićima prozvan je grad u Mlaki Despotovićevim ili Hojsićevim kaštelom. Despotovićev kaštel spominje uz Herendićev, Tatarićev i Štefkovićev g. 1530. Kuripešić u opisu poslanstva Nikole Jurišića u Carigrad.

---

[1] Dragačići bijahu stari imućni plemići gorički, a pisahu se »de Otok«. Oni imadu dvor u Banšćini (Bansko selo) te imanja u Kapelišću, Mrzlom polju, u Otoku, Orešju, Čašiću, Leskovcu, u Maloj Švarči i u Vinici, najviše na prostoru medju Mriežnicom i Koranom. — God. 1438. dobili su Valentin Dragačić i sinovi mu Fabijan i Stjepan, te Franjo sin Mihalja od Otoka založno pravo na grad Dubovac. (Vidi Lopašić: Karlovac str. 233.) Fabijana, sina Valentina obdari knez Martin Frankopan god. 1463. imanjem Slavetićem u Podgori. Sa Martinom Dragačićem izumre koljeno Dragačića, a kralj Ferdinand pokloni oko godine 1560. Banšćinu i ostala imanja literatu Stjepanu Ladomiru od Bržindvora, koji svoja prava godine 1572. ustupi knezovima Žrinjskim. (Arkiv kapt. zagr. Prot. III. str. 63. Neo registr. acta, fasc. 1645., br. 31.)

[2] Grgur Štefković bio je zet kneza Brnardina Frankopana, oženivši se njegovom kćerju Veronikom. Osim imanja Vinice držao je jedno doba i grad Dubovac. Kći Grgura Štefkovića Kata bila se je udala za kranjskoga plemića Ivana Schvayfotera, imala je sinove Nikolu, Ivana i Petra, za kojega kaže god. 1560. banovac Gašpar Gusić, da ga je nestalo. (Valjda bijaše zasužnjen.) (Arkiv kapt. zagr. Prot. I. br. 183.) Schvayfoteri uvedeni su g. 1609. u imanja mriežnička (kasteo Greda), ali ga niesu nikad faktično držali.

---

[1] Rodopis plemića Ivkovića od Peći, u koliko zabilježismo po listinama, jest ovaj:

Ivko. Grgur (god. 1372.). Pavao, ban († g. 1409.).
Martin. Tomo. Urban. Jakov (god. 1414.).
Antun. Lorando.
Mikša † g. 1558.
Katica.

[2] Fejer Cod. dipl. tom. V. vol. 3.

[3] Izvorna listina na pergameni u arkivu akademije.

[4] Spisi manastira svetičkoga prije u hrv. zem. arkivu sada u Budimpešti.

Druga znamenita vlastela na Mriežnici bili su Tatari, ili Tatarići te Hrelčići zvani. Oni su se pisali obično plemićima od Mlake ili Otoka, ali držeći već u četrnaestom vieku imanje Žitomir u nekadašnjoj županiji moravačkoj, poznati su i pod imenom Žitomirski. Po svoj su prilici ovi mriežnički Tatari potomci Tatara, koji za kralja Bele IV. provališe u Hrvatsku i kod nas ostaše. Takovih porodica bilo je u Hrvatskoj i više, a medju njih brojilo se i pleme Tatarića u Turovom polju, koje se 16. vieka često spominje. Najprije spominje se oko god. 1350. Juraj Tatar od Mlačice. Negovi unuci Nikola i Ivan, sinovi Pavla, pak Ivan, Mihajl, Nikola i Lovro, sinovi Jurja, valjda brata Pavlova, razdieliše medju sobom imanja Tolmačicu, Mlaku i Žitomir i napraviše diobno pismo u kaptolu zagrebačkom god. 1382. Fabijan Tatar bio je početkom 15. vieka kaštelanom grada Ozlja i vlastelin u

---

[1] Spisi manastira garićkoga prije u hrv. pismohrani, sada u Budimpešti. — Vidi i Fejér tom. X., vol. IV., p. 706.

[2] Izvorna povelja u zbirci jugosl. akademije,

Tomašnici, a njegov sin Juraj Fabianić dostao je kašteo Ključ na Mriežnici (g. 1492.), zamieniv ga kasnije sa Brnardinom Frankopanom za imanje Stative na Dobri.[1] Već god. 1513. pokušao je knez Brnardin Frankopan po smrti Benka Tatara ili Hreličića posvojiti Otok ili Mlaku, ali se tomu uzprotivi Gašpar Tatar Žitomirski, sin Ivanov, te Gašpar ostane vlastelinom na Mriežnici sve do god. 1550.[2] Poslije se više ne spominju Tatarići na Mriežnici.

Herendići niesu od iskona plemići gorički, već bužanski u današnjoj dolnjoj Lici, odakle polovicom petnaestoga vieka dodjoše u pokupske strane, stekavši imanja u plemenu ladihovićkom (kod Kremena) pod Lipom na Dobri, na Mriežnici i u Bubnjarcima na Kupi. Po Lipi i Mlaki pisahu se plemići lipskima i mlačkima (de Lipa et Mlacha). Za Herendićev kašteo Mlaku kaže izvještaj od god. 1558., da je sagradjen (valjda na mjestu, gdje je sada Lahov mlin) od drva i pletera na Otoku usred Mriežnice. Do toga grada vodila su dva drvena mosta, jedan veći a drugi manji, potonji mogao se podignuti. Početkom 16. vieka držao je tu Mlaku Petar Herendić, a pošto je on oko god. 1550. preminuo, upravljao je imanjem za svoje pastorke Ivana, Stjepana i Jurja Herendića banovac Gašpar Gusić, koji je oženio udovu Petrovu Anu rodjenu Peransku. Gusić je i inače skrbio za svoje pastorke, zapisavši im god. 1560., ako bi pred silom turskom iz Hrvatske uskočiti morali, svoja imanja u zaladskoj županiji u Ugarskoj i imanje Vinicu svoga ujaka Grgura Štefkovića, ako se ne bi našli njegovi sinovi, za koje se g. 1560. nije ništa znalo.[3] Priedjeli oko Mriežnice trpjeli su 16. vieka ne samo od Turaka, već i od karlovačke vojske; god. 1557. opustošiše Turci uz Skrad i Ogulin takodjer i Hojsić-grad na Mriežnici. God. 1567. bili su već Turci osvojili kašteo Mlaku tada već pokojnoga Mikše Ivkovića, ali im ga ote Ivan Despotović i preda ga Herendićima za 200 fl. i jednog turskog konja.[1] God. 1572. dozvoljena bude za kašteo Hojsić krajiška straža od 4 momka, a god. 1574. utvrdjen je na novo Herendićev grad, za što dadoše težake imanja obitelji Herendića, Hojsića i Barilovića. Pošto su god. 1578. Turci četovali oko Mriežnice, dozvoljeno bude god. 1579. Tomašu Hojsiću 100 fl. za popravak kaštela.[2]

---

[1] Neo reg. acta.

[2] Popis arkivalija grofova Oršića u zem. arkivu.

[3] Arkiv kapt. zagr. Prot. I. str. 158., 162., 163., 183.

God. 1607. porobiše karlovački vojnici Herendić grad, a pošto nije bilo lieka proti toj sili, pritužio se poradi toga hrvatski sabor kralju. Malo godina iza toga zapušten je taj grad, koji se u napredak spominje samo kao podor (dirutum castellum Mlaka).

Herendići održali su se kao vlastela na Mriežnici gotovo do konca 17. vieka. Jedan dio imanja mriežničkoga založio je Nikola Herendić turanjskomu kapetanu Krstu Delišimunoviću, a Hojsićev dio imanja prikupi knez Petar Zrinjski pod imanje švaračko, s kojim budu skopčani i dvorovi i kmetovi oko Mriežnice, što ih već prije držahu Zrinjski. Doista je čudo, da su se za sve to vrieme mogle medju Mriežnicom i Koranom održati feudalne prilike u neposrednoj blizini turske države.

Uz švaračko imanje postojali su 18. vieka na Mriežnici i manji dvorovi. Dvor u Dugojresi prava Herendićeva držala je kasnije obitelj Jelačića i Zebića, a drugi dvor u Brdu imali su ponajprije plemići Hranilovići, a poslije Vojkovići. Već god. 1727. kad je vlastelin Nikola Zebić htio slobodnjake Ivančice podložiti si kao kmetove, svojatao je general karlovački grof Rabata imanja Zebićeva i Hranilovićeva za vojnu Krajinu. Godine 1768. razširena je karlovačka Krajina pod izlikom, da ima premalo vojnika. Tom prigodom pripojena su slunjskoj Krajini imanja oko Korane i Mriežnice u okolici karlovačkoj. Kapetan Nikola Zebić dobio je za imanje Mriežnicu odštete 11.333 fl., a Marija de Poczi, udova Ignjata Vojkovića, 9000; manje odštete primiše za ustupljene zemlje i kmetove plemići Lovinčići, Hranilovići i Raizneri.

---

[1] Arkiv kapt. Prot. 2., str 181.

[2] Croatica knj. II. u arkivu ratn. minist. u Beču.

Jošte da koju progovorimo o starodavnoj župi sv. Petra na Mriežnici, koja se jur spominje god. 1334. u arcidjakonatu goričkom, a u kotaru medjuriečkom (medju Kupom i Koranom). Pored sve turske nevolje župa mriežnička (zvana na Mlaci) nikada nije prestala. God. 1501. bio je župnikom na Mlaci Matko, a god. 1574. Grgur. Crkva je stara porušena a sadašnja je nova gradjena god. 1711. Na zvoniku su tri zvona. Najmanje je najstarije, a ima nadpis njemački: „Got weie uns mit gnad 1536.“ Pošto su obližnje župe sv. Martina na Gorici, sv. Marije u Velemeriću, sv. Nedjelje u Čeviću (izmedju Cerovca i Skrada na pôtoku Mavroviću), sv. Jurja u Kolečanima i sv. Ivana koncem 16. vieka Turci uništili, prikupiše se svikolici katolici izmedju Dobre i Korane u župu mriežničku. God. 1699. brojila je župa mriežnička 35 sela i 398 kuća. Župnik imao je šest kmetova, a dužnosti župljana i kmetova kao i običaji popisani su u urbaru. Medju ostalim zabilježeno je u njemu, da župnik kod popisa križića dobiva sukno za jedne hlače u gradu Belaju i u dvoru Brdu obitelji Hranilovića. O novoj godini išla je procesija širom ciele župe od sela do sela, kupeći jaja i pogače. Polovica sabranoga išla je župniku, a polovica zvonarima.[1]

Kao što po cielom arcidjakonatu goričkom bijahu glagolaši i kod sv. Petra. Izvjestno se znade, da su bili na Mriežnici glagolaši: g. 1662. pop Nikola Sršić, g. 1668. pop Ivan Skavurin, god. 1673. pop. Nikola Lacković, g. 1679.

---

[1] Urbarium eccl. parochiae s Petri in Mrisnicza, inscriptum per Petrum Tomassich, paroch. loci a. 1699.

pop Ivan Vrbanić.[1] Knjiga mrtvih počinje glagolski: „To su knjige, kadi se mrtvi zapišuju, leta god. 1674.“ i nastavlja: „god. 1674. na 9. ijuna (junija) preminu pop Jivan Vrbanić.“ — Ima još u knjizi i ova bilježka; „Ja pop Jakov Stipanović rekal mladu mašu ovdi pri sv. Petru na 29 oktobra god. 1686.“[2]

⁂

XXIV.

Švarča.

Opis mjesta. — Švarački plemići: Severšići, Jurišići, Hrastovački i drugi. — Dogadjaji mjesta. — Grad Petra Zrinjskoga. — Razsulo imanja i grada.

Na južnoj strani prostrane karlovačke ravnine uzdižu se zeleni brežuljci, koji se u slici polukruga od Korane pa sve do Kupe pružaju, te tako zatvaraju kut, što ga ove rieke čine. Na skrajnjem obronku do Kupe stoji stari dubovački grad, nekoč budni stražar ovoga priedjela, danas tek pusta razvalina. Izpod njega i dalje prema iztoku poredana su na podnožju ovih brežuljaka karlovačka groblja, a tamo dalje na vršku biele se kuće staroga mjesta Švarče. To je Doljnja, a malo dalje nalazi se i Gornja Švarča, a još dalje do Korane evo i Male Švarče. Prve dvie spadaju u župu dubovačku, dok Mala Švarča spada pod kamensku. Kroz Doljnju Švarču prolazi tako zvana Jozefinska cesta, nazivana senjskom, te vodi do mora u drevni Senj. Sa Švarče prekrasan je pogled, jer je upravo romantičan priedjel na daleko oko nje. Svrnemo li okom prema iztoku, vidimo mjesto Udbinju kod Rakovca, tamo dalje preko Korane selo Mekušje, nekoč Otok nazivano. Iz Otoka potekla je stara hrvatska plemička porodica Plemića od Otoka, od koje bijaše Juraj Plemić početkom osamnaestoga vieka protonotarom kraljevine Hrvatske. Ogledamo li se prema sjeveru, vidimo dolje bieli Karlovac, a ogromnu ravninu zatvaraju daleko na sjeveru zagrebačka i plješivička gora, pa onizki draganički brežuljci sa bielom crkvom sv. Jurja na Šipku. Tik uz Kupu na sjevero-zapadu stoji staro mjesto Hrnjetić, pa dvor Kaštelj sa prekrasnim perivojem.

---

[1] Kao župnici kod sv. Petra spominju se osim toga, god. 1677. Luka Celinšćak, god. 1680. Marko Žalac, god. 1699. Petar Tomašić, god. 1718. Fabijan Špoljarić, god. 1750. Ivan Prešern, god. 1765. Nikola Markešić.

[2] Bilježke učinjene iz župnih knjiga.

Na južnoj strani vidimo viničko gorje, pa dalje Petrovu goru, medju kojima se vijuga kao srebrna zmija ljekovita Korana, gubeći se iza Martinjšćaka. Na vrhu zelenog Martinjšćaka bieli se stara crkva sv. Martina (u Gorici), koju već god. 1334. Ivan arcidjakon gorički u svom zborniku napominje, te bijaše središtem starog goričkog kotara.

Švarča broji danas 595 duša, te je ugodno mjestance, koje veseli Karlovčani rado posjećuju, da se užiju prirodnih krasota, kojima je narav baš onaj kraj obilno nadarila. Od svojih starina nije Švarča ništa uzčuvala, već na mjesto ovih pružila se ondje vojarna i ine privatne kuće, koje su se na razvalinama negdašnjeg švaračkog grada podigle.

Švarča stajaše nekoč u medjama stare hrvatske županije goričke, koja je zapremala velik dio bivše slunjske Krajine, protežući se sve do Kupe. Najstariji gospodari ovih priedjela bili su knezovi gorički Babonići. G. 1313. darova Stjepan Babonić, ban ciele Slavonije, Švarču (terram Zuarcha circa Coranam) knezu (comiti) Jurju sinu Hozeja, kao nagradu za učinjene vjerne službe.[1] Od ove

---

[1] Darovnica glasi ovako:

Stephanus banus tocius Sclauonie vniuersis presens scriptum inspecturis tam presentibus, quam futuris salutem in domino, et ad godine ostade Švarča u rukama Jurja i njegovih potomaka, koji se prozvaše Severšići od Švarče, ili kako se često nazivlju jednostavno Švarački, a latinski „de Svarcha“. Plemići Švarački osnovaše na darovanom imanju liepo vlastelinstvo, kojemu bijahu podčinjeni mnogi kmetovi do Korane i Mriežnice. G. 1373. spominje se Andrej sin Miroslava od plemena švaračkoga, koji zajedno s Ivanom sinom Bradišića od Jelse, pa Antunom i Albrehtom od Ozlja prodaje tri rali zemlje na Gazi i polovicu mlina na Mriežnici Vidanu sinu Vuka od Gaze.[1] Kasnije god. 1394. spominje se Andrija Severšić sin Nikole Severšića od Švarče sa svojom braćom prigodom uredjenja medja imanja Dugerese, koje bijaše svojina Martina i Tomaša, sinova Ivka od Peći.[2] U prvoj polovici petnaestog vieka bijaše ova plemićka porodica Švaračkih mnogobrojna. Bilo je više loza, koje se sve nazivahu pridjevkom „od Švarče“. G. 1405. spominju pisma Ivana sina Ivana Urdunga od Švarče, koji za spas duše svoje obdari 'pavlinski samostan u Kamenskom svimkolikim svojim nasljednim zemljama u Kamenskom, pre-

---

vniuersorum noticiam harum tenore volumus peruenire, quod cum nos meritoriis seruiciis et fidelibus comitis Georgii filii Hozey nobis et filiis nostris iugiter quibus astitit assidue, veles impendendis, ac exhinc nobis humane laudis premium, diuineque gracie preconium requirat, volentes pia recompensacione respondere, vel occurrere, quamuis plus idem meretur, vel maioris esset stipendii, quandam terram nostram Zvarcha vocatam circa Coranam existentem cum omnibus vtilitatibus suis, et appendenciis vniuersis, metis et terminis, dedimus, et contulimus ipsi Georgio, et per eum, suis heredibus, heredumque successoribus iure perpetuo possidendam, et habendam, et quia memoria ab homine sepius solet super huiusmodi facto tolli, volumus litterarum nostrarum testimonio, nec et per filios nostros vel fratres collacio per nos comiti Georgio, et filiis suis facta irritetur, appenso presentibus sigillum meum pendens, confirmare. Datum in Ozal tercia feria proxima post octauas festi beati Martini confessoris. Anno domini millesimo CCC. tercio decimo

N. R. A. fasc. 484. br. 4. prije u zem. arkivu sada u Budimpešti.

[1] Izvornik u arkivu akademije.

[2] Izvornik u arkivu jugosl. akademije u Zagrebu.

davši takodjer i sva pisma, koja se odnose na te zemlje.[1] S ovim izumre oko g. 1413. njegova loza, a njegovi posjedi oko Švarče dodjoše u ruke rodjaka mu Andrije, Petra, Kirina, Bičena, Drageta i Dragoša od Švarče. Ove uvede po nalogu bana Pavla Čupora Moslavačkoga kaptol zagrebački u posjed Ivanovih zemalja, koje su već od prije držali u zalogu.[2] Isti budu opet god. 1423 po nalogu bana Fridrika Celjskoga od kaptola zagrebačkoga uvedeni u neke svoje posjede medju Mriežnicom i potokom Rakovcem.[3] U to doba bili su posjedi švarački veoma prostrani medju Kupom, Koranom i Mriežnicom, te su kod brda Vučjaka (Vuchiakowrch) medjašili sa zemljama plemena plemića od Dobre (Novigrada).

Plemići švarački bijahu feudarci grada Steničnjaka, te im s toga ban Herman Celjski kao gospodar Steničnjaka potvrdi sve njihove posjede na temelju uvodnice od god. 1423. Već tada nalazimo, da se pojedine loze plemića švaračkih nazivlju posebnim porodičnim imenom, te vidimo, da osim Severšića imade još Radešića, Kralića i Maleca, koji opet svi nose stari pridjevak mjestni „od Švarče".[4]

Iza izumrća Celjskih (g. 1456.) zagospodova Martin Frankopan priedjelima grada Steničnjaka, te od toga vremena ostadoše i plemići švarački pod pokroviteljstvom knezova Frankopana. Nasljednici Martinovi, osobito Stjepan Frankopan Ozaljski rado je svojatao tudje posjede. Tako si je i na Švarči posvojio posjede, te tamo stvorio osebujno vlastelinstvo, a neke je švaračke zemlje pripojio svomu gradu Dubovcu. God. 1541. zapisa za 2000 dukata Stjepan Frankopan imanje na Švarči svomu službeniku Ivanu i bratu mu Stjepanu Gusiću.[1] Medju tiem držali su i stari švarački plemići još liepe posjede medju Kupom i Koranom. U sačuvanim nam listinama spominje se god. 1542. Nikola Severšić, koji je oteo Ivanu Oršiću posjed Tihočaj kod Slavetića.[2] God. 1564. živio je Ivan, a god. 1572. Juraj Švarački pa Ivan i Krsto Severšići, koji bijahu svjedoci oporuci Stjepana Frankopana.[3] Valjda ženitbom stekao si je Stjepan Ladomir neko pravo na Švarču; jer se ovaj god. 1572. nagadjaše radi Švarče sa Stjepanom Frankopanom pa Nikolom, Jurjem i Krstom Zrinjskim.[4]

---

[1] Spisi samostana Kamenskoga fasc. I. br. 9. prije u hrv. zem. arkivu, sada u Budimpešti. Priepis u arkivu akademije

[2] Odnosna listina nalazila se je prije u zem. arkivu medju N. R. A. fasc. 1444. br. 15. sub. A. sada u Budimpešti.

[3] Ibidem sub B.

[4] Izvornik u mojoj zbirci.

Do skora dobi Senjanin Andrija Tadiolović (g. 1574.) za vjerne službe, koje je učinio Zrinjskima, od Jurja i Nikole, neki plemićki dvor i posjede na Švarči.[5] Nu i Stjepan i Bernardo Severšići držali su još uvieke tamo svoja imanja. Ovi založiše god. 1597. svoje imanje na Švarči Jurju Križaniću.[6] Bernardo Severšić bijaše g. 1601. sudcem županije zagrebačke, a uz njega se spominje i Tomaš Severšić od Švarče, koji bijaše podžupanom zagrebačkim. Obojici rabi grb, u kojem se vidi ruka držeći mač. Tomaš, Stjepan i Franjo Severšići dobiše novom kraljevskom darovnicom god. 1609. potvrdjeni posjed svoje djedovine na Švarči, na što ih kaptol zagrebački u posjed uvede.[7]

God. 1622. založi Juraj Švarački neke zemlje na Švarči, knezu Gašparu Jankoviću, koji se je kasnije pisao pridjevkom od Švarče.[8] Poslije smrti Jurja Švaračkoga (Juričića) oko g. 1627. posvoji Pavao Nadaždi po svomu sluzi Martinu Horvatu njegov dvorac i imanje na Doljnjoj Švarči, te protjera udovicu mu Uršulu Desićevu.[1] Iste godine darova kralj Ferdinand II. imanje Doljnju Švarču svomu savjetniku Atanasiju Georgiceju, porietlom Grku, kao nagradu za mučna poslanstva u Turskoj i Poljskoj.[2] Nu medju tiem posvoji Ivan Drašković, gospodar Steničnjaka, ovo imanje, jer mu je udova Jurja Švaračkoga 200 for. dugovala, te založi generalu karlovačkomu Vuku Frankopanu. Radi toga dodje do parnice; jer Georgiceo nije mogao biti uveden u posjed, čemu se oružjem protiviše ostali Severšići (Ivan, Petar i Vuk), Drašković i ljudi Nikole Zrinjskoga. Tako dodje do okršaja na samom karlovačkom mostu.[3]

---

[1] Prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 74. br. 50. sada u Budimpešti.

[2] Regesta arkiva grofova Oršića str 724. u zem. arkivu.

[3] Kukuljević: Acta croat. str. 209.

[4] U arkivu kaptola zagr. locus cred. Protocoll. 3. str. 62.

[5] Prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 73. br. 12. sada u Budimpešti.

[6] Arkiv kapt. zagr. loc. cred. Protocoll. 26. str. 109. i 111.

[7] Ibidem: Protocoll 8. str. 223. pa ovjerov. priepisi u arkivu jugosl. akademije. S Franjom Severšićem g. 1666. izumre ova porodica.

[8] N. R. A. fasc. 47. br. 44. sada u Budimpešti. Porodica Juričića Švaračkih potječe po pripoviedanju Krčelića iz okolice kninske, od kuda je g. 1523. ovamo došla, te je valjda došla u srodstvo sa Severšićima.

Da se Georgiceo rieši svih neprilika proda g. 1631. darovanu si Švarču Ivanu Draškoviću za 1400 forinta.[4] Odmah založi Drašković i ovo Vuku Frankopanu, ali skoro izkupi, te proda Švarču god. 1632. za 2210 for. Gašparu Jankoviću, kapetanu karlovačkih konjanika.[5] Imanje pak na Švarči, koje je još g. 1574. dobio Tadiolović, te pripadalo Zrinjskima, držao je god. 1649. Janković, koji ga preda iste godine Krstu Delišimunoviću kapetanu tovunjskomu na doživotno uživanje.[6]

Knezu Petru Zrinjskomu svidjao se posjed Gašpara Jankovića na Doljnjoj Švarči osobito prikladnim, da tamo podigne utvrdjeni grad, koji bi i karlovačku tvrdju držao u zaptu. S toga se Zrinjski mienjao s Jankovićem. Zrinjski mu dade imanje Dol (Kaštelj) kod Krašića, a ovaj mu odstupi Švarču, te oko god. 1660. sazida knez Petar Zrinjski na Švarči grad, koji dobro učvrsti. Novi taj grad bijaše upravo trn u oku karlovačkim zapovjednicima, te zato kad iza pobune Zrinjsko-Frankopanske kralj Leopold I. 4. travnja g. 1670. naloži karlovačkomu generalu Herbersteinu, da zauzme sva Zrinjska i Frankopanska imanja, te da poruši i Karlovcu pogibeljni grad Švarču, Herberstein rado izvrši taj nalog i već 7. travnja napusti karlovačku posadu, te čvrsti taj grad skoro do temelja razvali.[1] Pljenitbenoj komisiji, kad je 4. srpnja došla na Švarču, uzprotivi se oružanom silom karlovački podzapovjednik Sauer, koji je mnogo toga sa Švarče pograbio, te sam plienitbeni zapisnik veli, da je Švarča upravo nedostojno razvaljena. Pod grad Švarču spadalo je tada 214 kmetova, a godišnji dohodak iznašao je u novcu 81 for. i 13 nč., 202 kopuna, 47 pilića i 816 kokošjih jaja.[2] Tako spade Švarča kraljevskom fisku.

---

[1] Ibidem: fasc. 74. br. 49.

[2] Ibidem: fasc. 90 br. 13., 14.

[3] Ibidem: fasc. 74 br. 39. i fasc. 90. br. 14. te u arkivu kapt. zagreb locus cred G fasc 17. br. 333.

[4] Ibidem N. R. A. fasc. 95. br. 15. i fasc. 93. b. 12.

[5] Ibidem: fasc. 93. br. 13.

[6] Ibidem: fasc. 74. br. 36. Žena Delišimunovića bijaše Suzana Mrnjavčić, koja se takodjer u pismu spominje.

Od razvalina grada Švarče sagradi karlovački general Herberstein g. 1686. u tvrdji karlovačkoj generaliju,[3] crkvu sv. Josipa, toranj i stražarnicu nad vratima tvrdje.[4] I dubovački grad popravljen je kamenom s razvalina grada Švarče.

Od kako je osnovana karlovačka tvrdja, te uredjena karlovačka Krajina, bijaše Švarča svojim prirodnim položajem veoma važna tačka sa strategičkog gledišta. Već g. 1610. stajahu stalno na Švarči dva vojvode sa 50 momaka kao straža.[5] Kad je pak došla u ruke kr. fiska, vrebahu na nju karlovački zapovjednici. S toga i moljaše g. 1672. bojno vieće u Gradcu kralja, da Švarču sa Zvečajem, Novim gradom i Novim utjelovi karlovačkom generalatu.[1] Nu kralj to nije učinio, već darova Švarču god. 1681. Ivanu i Jurju Delivuku,[2] mužu Kate kćeri Franje Severšića, dočim je takodjer na gornjoj Švarči stekao lipski vlastelin Vuk Mihačević liepe posjede. Sve do god. 1740. ostade Švarča u rukama ove porodice, dok udova Marjana i Kata Delivuk (god. 1740.) sve ne prodaše Franji Kuševiću,[3] mužu Jelene kćeri Katine.

---

[1] Rački: Izprave o uroti str. 141. i 200.

[2] Ibidem: str. 581.

[3] To je današnja kadetska škola. U ulazu nalazi se tamo kamenploča, koja veli, da je ova sgrada sagradjena od ruševina Švarče.

[4] Vitezović: Kronika.

[5] Lopašić: Spomenici Krajine II. str. 2.

U Gornjoj Švarči živjelo je tada više plemićkih obitelji, koje potekoše većinom od Severšića, koji su g. 1666. u mužkom rodu izumrli. Tako Hrastovski, Delivuki, Erhoti, Fundurulići, Dubkovići i Stankovići. Ovi svi prodaše godine 1768/9. svoje posjede na Švarči eraru, pa i Kušević učini isto sa posjedima u Švarči, Mekušju i Udbinji, za koje mu erar plati 20 hiljada forinta.[4] Ovako su svi ovi posjedi na Švarči odciepljeni od provincijala i utjelovljeni Krajini. Od tada služiše sve do razriešenja Krajine u vojne krajiške svrhe. Pa i danas drži erar na Švarči velik posjed, koji je namienjen vojnim svrhama, a na mjestu, gdje nekoč stajaše Zrinjski grad, stoji domobranska vojarna, bivši stan kapetana za obstanka Krajine.

◆

XXV.

Zvečaj.

Okolica i grad. — Crkvine. — Povjest grada.

Dva sata od Karlovca uz senjsku (Josipovu) cestu stoji strmo nad Mriežnicom ostatak grada Zvečaja (sl. 20.). Kućica je to tako malena i neznatna, da putnik jedva opaža obilježja grada, ako ne upeti straga prema rieci tmaste zidove dviju kula, koje stoje sa kućom po sriedi pod jednim krovom. Sgrada je sačuvana samo razi zemlje, posve je nizka, te je još nedavna služila za krmu.

---

[1] Ibidem: str. 350.

[2] U arkivu kaptola zagreb. locus cred. D. fasc. 15. br. 288.

[3] Ibidem: Protocoll. 25. str. 319. i 322.

[4] N. R. A. fasc. 1444. br. 15., 16., 17., 18., 19. i 20.

Po današnjoj malenoj i trošnoj kućici Zvečaj jedva bi tko živ i pomisliti mogao, da su to ostatci grada Frankopanskoga, oko kojega se prostiralo dosta koristno imanje na obje obale rieke Mriežnice. Nije pak grad Zvečaj nezgodom vremena i uslied turske nevolje propao, već su njega uništile uredbe i dogadjaji, koji su skopčani bili s inštitucijom vojne Krajine. Okoliš Zvečaja pripojen je g. 1765. konačno k slunjskoj vojnoj Krajini, a budući da je grad suvišan bio, razoren je prigodom radnje Josipove ceste god. 1777., a njegova gradja rabila je za zidove ceste i kod gradnje velike staje i magazina na novoj prometnoj postaji zvečajskoj. Od staroga grada (sl. 21.) koji je imao po sriedi visoki obli turanj i na okolo u četverokut zidano platno sa kulama, nije porušen u pri-

Sl. 20. Zvečaj.

zemlju samo dio grada nad Mriežnicom, i to poradi toga, da bude u njem nastanjen častnik švaračke kumpanije.

Dok je tako malo preostalo od grada Zvečaja, od stare župne crkve sv. Jurja u Grabrju, koju spominje arcidjakon Ivan g. 1334. a stajala je po pučkoj predaji naprotiv gradu preko Mriežnice, ima tek gromača kamenja u Grabriku, a spominje ju „popovska luka“ uz Mriežnicu. Te je župe rano nestalo, a kasnije valjda petnaestoga vieka osnovana je nova župa sv. Ivana u držanju (provincia) grada Zvečaja. Ona postoji još i sada te ima zabilježena tri godišta, na zvoniku god. 1526., na velikom oltaru god. 1587, a na oltaru desno god. 1687. Valjda je kod crkve sv. Ivana bio župnikom pop Juraj, koji je god. 1551. služio kneza Stjepana Frankopana Ozaljskoga, a lako ga je služio, jer se god. 1558. o toj zidanoj crkvi kaže, da stoji pusta već trideset godina, dakako poradi turske nevolje. Poslije je ta crkva opravljena na novo, te je i sada podružnica župne crkve sv. Petra na Mriežnici.

Zvečaj imao je od starine svoju posebnu vlastelu grabrsku, poslije prozvanu zvečajska, a oko Zvečaja bila su već u davna vremena plemena Tolići, Babinogorci i Zubci. God. 1334. spominju se kod Zvečaja sinovi Hejmina od Grabrja kao vlastela. God. 1414. bio je kod uvedenja plemića Severšića u Švarču banski povjerenik Damjan sin Andrije od Zvečaja, a kod uvoda Fabiana Šafara od Doljana u Gackoj, kaštelana Ozaljskoga, god. 1441. u imanje Tomašnicu bio je svjedok vlastelin Juraj sin Mateja od Zvečaja. Po svoj prilici bio je oko god. 1460. posljednji posebni vlastelin Zvečajski Ivan, a taj se bio oženio sa kćeri skradskoga vlastelina Nikole Benvenjuda Katicom, koja se god. 1481. kao udova spominje. Po njegovoj smrti darova obćine oko Zvečaja: Toliće, Sveto Ivance (Zvečaj), Babinu goru i Zubce kralj Matija knezu Nikoli Frankopanu, gospodaru Ozlja.[1] Pošto su imanja Nikolina po

---

[1] Szechényev katalog, knj. I. str. 516.

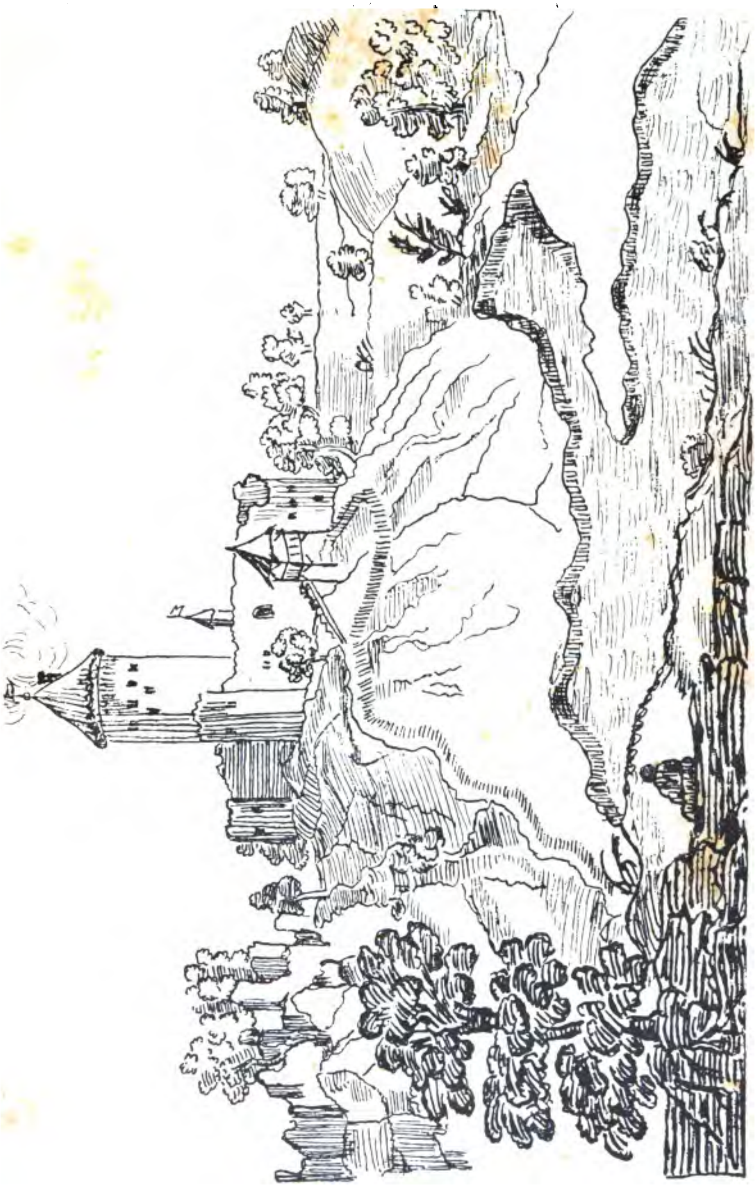

Sl. 21. Zvečaj god. 1689.

smrti sina mu Bartola (g. 1474.) prešla na Stjepana, njegova sina Brnardina i unuka Stjepana Ozaljskoga, to je Zvečaj izmienio rečene knezove kao svoje gospodare. Uz ostale gradove potvrdio je god. 1481. kralj Matija i Zvečaj knezovima Stjepanu i Brnardinu. Jedan dio zemalja oko Zvečaja u Zubcima i u Babinoj gori spadao je staroj vlasteli Ivkovićima od Peći, a kad ovi izumrieše, proda Kata Herendićeva, udova posljednjega Ivkovića imenom Nikole, god. 1507. te zemlje knezu Brnardinu Frankopanu i njegovim sinovima za 25 zlatih.[1]

Zvečaj se u svim ugovorima medju knezom Stjepanom Ozaljskim i banom Nikolom Zrinjskim i njegovim sinovima počev od god. 1544. spominje kao grad Frankopanski. Kod diobe imanja izmedju Stjepana Ozaljskoga i knezova Zrinjskih g. 1562. pripao je Zvečaj knezu Stjepanu Ozaljskomu,[2] koji je od njega imao malo koristi, pošto ga Turci više puta poharaše. G. 1558. zaplienjen je sa ostalim imanjima Stjepana Ozaljskog po odsudi bana Petra Erdeda i Zvečaj. Procjenbena izprava predočuje žalostnu sliku imanja, koje bijaše većim dielom opustošeno. U gradu stanovao je još kaštelan Juraj Zalaić, ali je gospodarstvo bilo spalo na posve nizke grane. Majur bio je poražen i pust; isto tako i župna crkva. U obćinama Zubci, Babina gora, Zalačić, Brod, Sveto Ivance i u Gradancima bilo je u svem trideset i osam selišta kmetova. Ovi su podavali godišnjega činža 1 fl. i po dva težaka u nedjelju. Vinograd nad gradom davao je do sto kuplenika vina, a desetina od gorica u Vinici i u Zubcima jedva petdeset. Priedjeli preko Mriežnice prama Korani stajali su gotovo sasviem pusti, i po njima plienjahu martolozi i turski konjanici.[3]

Tako opustošeni Zvečaj predaše god. 1580. nakon smrti Stjepana Ozaljskoga knezovi Zrinjski uz primorski

---

[1] Registar arkivalija obitelji grofova Oršića u zem. arkivu.

[2] Neo reg. acta, f. 1645., br. 22 i 25. prije u hrv. ark., sada u Budimpešti.

[3] Ibidem, fasc. 1646., br. 22.

Novi i Severin knezovima Frankopanima Tržačkim, koji ga držahu sve do urote Zrinjsko-Frankopanske god. 1670. Frankopani nastojahu prikupiti pod Zvečaj ostatak staroga grada Skrada, na koliko ga ne bijahu Turci posjeli. Sam grad bude ponešto troškom vojne uprave popravljen, a poradi toga razvidjen je Zvečaj god. 1539. i god. 1558. po cesarskim inžinirima Pieroniu i Martinu Stieru, koji napraviše i nacrte grada i troškovnike o gradjevnom trošku. I zbilja obsezao je sedamnaestoga i osamnaestoga vieka vlastelinski kotar zvečajski preko Mriežnice sav priedjel do Korane blizu staroga grada Skrada i Perjasice, u kojoj se bijahu koncem 17. vieka Vlasi nastanili. Preko Mriežnice imadjahu Frankopani veći dio oranica, livada, vinograda, a osobito mnogo sjenokoša, pa i veliki broj kmetova i slobodnjaka, osobito oko podora starih župnih crkava sv. Nedjelje u Ceviću na potoku Mavroviću i sv. Jurja u Kolečanima kod Perjasice. Mnogo zemalja medju Mriežnicom i Koranom držali su Novogradci i Bosiljevci, plaćajući činž u grad Zvečaj. Dosta obilan dohodak išao je gradu od mitnice zvečajske, koju su morali plaćati svi trgovci s robom, koja je od mora dolazila. Oprošteni bijahu od plaćanja jedino Senjani na osnovi kraljevskih privilegija. Pače i roba, koja je prolazila kroz Lipu i na Petrakovo brdo, spala je pod kontraband, ako nije od nje plaćena u Zvečaju mitnička pristojba.[1] Kod diobe imanja medju knezovima Jurjem, Nikolom i Vukom Frankopanom g. 1608. pripao je Zvečaj sa obližnjim Novimgradom na Dobri Vuku Frankopanu.

Zvečaj nije nikada imao straže o trošku krajiške vojne uprave, već su ga ponajprije knezovi Frankopani, a poslije Zrinjski sami sa svojim podanicima branili i čuvali, kako su mogli. — God. 1598. na 17. decembra dogodila se je velika nesreća karlovačkoj vojsci u blizini Zvečaja. Dopro je bio naime glas u Karlovac, da jedna slaba turska četa hara oko Mriežnice, na što izpanuše iz Karlovca proti Turcima tri čete pod vodstvom generala Jurja Lenkovića. Čete kapetana kneza Stjepana Blagajskoga i Jakova Prankha nabasaše na veliku tursku vojsku od 5000 momaka, koji su stajali u zasjedi. Turci natjeraše naše u Mriežnicu, gdje se mnogi utopiše. Knezu Stjepanu Blagajskomu bude odsječena glava, a tu pogiboše gotovo svi karlovački vojnici, koji su u četi bili, samo se spase sam general Lenković, koji je sa četrdeset bojnih drugova nešto otraga stojao te se mogao spasti u tvrdju karlovačku.[1] Stjepan Blagaj (od god. 1587. kapetan husara u Karlovcu) bio je posljednji član svoje dične porodice, koji je u Hrvatskoj živio i za nju s mačem u ruci život izgubio.

---

[1] Podatci izvadjeni iz spisa: Urbarium dominii Zvechay trans Mrizniczam a. 1721. medju Croatica g 1731. febr. f. 7. u registraturi ratnoga ministarstva u Beču.

God. 1670. oplieni Zvečaj karlovačka vojska, a general grof Ivan Herberstein pripoji Zvečaj karlovačkomu generalatu. U napredak bio je Zvečaj sa Dubovcem i Švarčom tako zvano „kuhinjsko imanje“ karlovačkih zapoviedajućih generala, koji su od tih imanja sav dohodak dobivali. Poslije ustrojena je za ta imanja posebna administracija, i dohodak bude oduzet generalima, a god. 1765., kako jur opazismo, spojen je Zvečaj sa slunjskom regimentom.

---

[1] Izvorno izviešće Lenkovićevo u ljubljanskom Rudolfinu. — Vitezovićeva kronika, str. 179.

Gdje je što.*

Strana

Uspomeni Radoslava Lopašića!

I. Mladost Lopašićeva. — II. Lopašićev književni rad do njegove smrti. — III. Preostali Lopašićev književni rad iza njegove smrti V

*Krajevi oko Kupe i Korane do pod Petrovu goru.

Geografsko-statistički osvrt na krajeve oko Kupe i Korane. — Rimsko doba: Brajci. Županija gorička. Feudalne prilike: vlastela, plemena, obćine, trgovi i kmetstvo. — Arcidjakonat gorički. — Turske provale. — Seobe Vlaha 3

Gradovi oko Kupe i Korane.

I. **Barilović. — Opis okolice i grada. — Plemići Barilovići. — Dogadjaji grada. — Barilovićka kapetanija 35
II. **Belaj.** — Plemići Tomašići. — Bitka pod Belajem god 1528. — Dogadjaji grada Belaja. — Razorenje grada 43
III. **Blagaj na Korani.** — Blagaj i okolica. — Knezovi Blagaji gospodari grada Blagaja. — Smrt Stjepana Blagaja. — Blagaj kao krajiška straža 51
IV. **Bosiljevo.** — Bosiljevo i okolica njegova. — Župa sv. Mavra god. 1034. — Plemenska obćina bosiljevačka. — Knezovi Fran-

---

* Članke, koji su obilježeni sa jednom zviezdicom (*), napisao je, a članke, koji su obilježeni sa dvie zviezdice (**), dopunio je Emil Laszowski.

Strana

kopani Tržački gospodari Bosiljeva. — Bitka pod Bosiljevom godine 1582 — Naseljenje Vlaha. — Franjo Krsto Frankopan. — Iza urote Zrinjsko-Frankopanske ini gospodari Bosiljeva do danas 58

V. ***Brlog.** — Brložki grad i okolica njegova. — Župa kamanjska — Brlog u vlasti Zrinjskih. — Dovolići drže Brlog. — Ivan Peranski i kći mu Sidonija Barbara Delišimunović vlastnici Brloga. — General Rabata posvoji Brlog god. 1713. — Ini gospodari grada do danas 79

VI. **Budački ili Gorica.** — Plemići gorički i plemići Budački. — Bitka pod Budačkim godine 1575 ; smrt generala Herberta Auersperga — Rodopis Budačkih 91

VII. **Cetin.** — Opis grada i okolice. — Knezovi Cetinski najstariji gospodari Cetina — Nelepići — Sabor na Cetinu god. 1527. — Kasnije sgode Cetina. — Razorenje Cetina u najnovije doba 101

VIII. **Kamensko.** — Opis. — Župa kamenska. — Najstarije viesti o Kamenskom. — Utemeljenje pavlinskoga samostana g. 1404. — Navale turske na Kamensko. — Ini dogadjaji samostana. — Razpust pavlinskoga reda 125

IX. ****Klokoč.** — Okolica i grad. — Crkvine. — Povlastice Klokočana od g. 1224. — Frankopani gospoduju klokočkim kotarom. — Klokočka župa. — Plemići klokočki. — Klokoč pod zaštitom i vlasti knezova Celjskih i Vitovca. — Nevolje Klokočana. — Klokoč krajiška straža 142

X. **Kremen i Ladihovići.** — Opis grada Kremena i okolice. — Pleme Ladihovića i povjest njegova — Kremen u vlasti Stjepana Frankopana god. 1442. — Herendići drže Kremen. — Turci zaokupe Kremen g. 1582. — Doseljenje Vlaha . . . 153

XI. **Križanić-Turanj.** — Opis okolice. — Osnutak grada Križanić-Turnja. — Dogadjaji Križanić-Turnja. — Hrvatski Križanići 157

XII. **Krstinja.** — Opis. — Vlastela u Krstinji. — Ini dogadjaji Krstinje 166

XIII. ****Lipa.** — Opis okolice. — Župa lipska. — Knezovi Celjski najstariji gospodari Lipe. — Dora Blagajeva. — Martin Frankopan vlastnik trga Lipe. — Tepsići gospodari grada Lipe. — Herendići Lipski. — Mihačevići od Vrhrike 171

XIV. **Novigrad na Dobri.** — Opis grada i okolice. — Najstarije viesti o Novomgradu. — Župa novogradska. — Frankopani vlastela u Novomgradu do g. 1671. — General Herberstein dobiva Novigrad g. 1676. — Red maltežki baštini grad i drži ga do

Strana

g. 1746. — Patačići drže Novigrad do g. 1809. — Potonji pospodari grada do danas ········ 180

XV. ***Ozalj.** — Opis grada i okolice. — Ozalj u vlasti kraljevskoj do iza g 1244. — Knezovi Babonići gospodari Ozlja. — Babonići izgube Ozalj. — Občina Tržka (Ključ). — Frankopani Ozaljski; Stjepan Frankopan Ozaljski. — Zrinjski baštine i kupuju grad Ozalj; Zrinjski gospodari Ozlja. — Kralj. komora upravlja Ozljem, — Markez Rajmund Perlas dobiva Ozalj. — Kasniji gospodari grada Ozlja ········ 193

XVI. **Perna i Peranski.** — Opis okolice i razvalina Perne. — Povlastica Perne god. 1225. — Knezovi Šubići-Peranski. — Peranski izgube Pernu. — Ini dogadjaji grada i mjesta Perne ········ 210

XVII. **Petrovac.** — Opis mjesta. — Samostan pavlinski u Zlatu. — Pleme zlatsko. — Dogadjaji samostana ········ 222

XVIII. ***Ribnik.** — Opis grada. — Župa ribničko-lipnička. — Babonići najstariji gospodari Ribnika. — Ban Mikac Prodanić i sinovi mu drže Ribnik. — Mikac Prodanić prodaje god. 1394 Ribnik knezu Nikoli Krčkomu. — Ribnik u vlasti knezova Frankopana; naseljenje Vlaha u Prilišću; Stjepan Ozaljski i Nikola Zrinjski uživaju u zajednici grad Ribnik. — Ribnik u vlasti Zrinjskih. — Turske provale. — Protestantizam u Ribniku. — Grofovi Petaci i baruni Vukasovići vlastnici Ribnika. — Sadanji gospodari ········ 228

XIX. **Severin.** — Opis okolice i grada. — Frankopani gospodari Severina. — Grofovi Oršići drže Severin. — Severinska županija. — Severinski Vranicani ········ 249

XX. **Skrad.** — Opis okolice i grada. — Crkvine. — Najstarija vlastela u Skradu. — Knezovi Benvenjudi. — Daljni dogadjaji grada ········ 257

XXI. **Steničnjak.** — Okolica i grad. — Vlastela Steničnjaka: knezovi Babonići; — Frankopani; — Celjski; — Ivan Korvin; — Egervárski; — Kanižaji; — Nadaždi; — Draškovići. — Veličina gospoštije, ekonomske prilike i feudalni odnošaji. — Provala Turska i razsulo imanja. — Naseljenje Vlaha ········ 267

XXII. **Svetice.** — Opis okolice i svetičkoga samostana. — Stari glagolaši. — Osnutak pavlinskoga samostana na Smolči godine 1627. — Ini dogadjaji svetičkog samostana ········ 292

XXIII. **Sveti Petar na Mriežnici.** Opis mjesta. — Rimske starine. — Stara vlastela na Mriežnici (Mlaki) i Peći. — Plemići Ivkovići. — Župa sv. Petra ········ 303

XXIV. ***Švarča.** — Opis mjesta. — Švarački plemići: Severšići, Jurišići, Hrastovački i drugi. — Dogadjaji mjesta. — Grad Petra Zrinjskoga. — Razsulo imanja i grada 311
XXV. **Zvečaj.** — Okolica i grad. — Crkvine. — Povjest grada. 318

◆

Slike u ovoj knjizi:

Na posebnom listu:

Ozalj (sa sjevero-zapadne strane). Naslovna slika.

U knjizi odtisnute:

Slika Radoslava Lopašića. Na čelu knjige.
1. Pečat plemenske obćine Strelča iz XV. vieka. Str. 15.
2. Barilović. Str. 37.
3. Belaj god. 1639. (Po Pieronovom nacrtu.) Str. 45.
4. Bosiljevo (sa iztočne strane). Str. 59.
5. Brlog (na Kupi). Str. 83.
6. Budački oko god. 1686 (Po Valvasoru). Str. 93.
7. Cetin. Str. 103.
8. Kamensko. Str. 127.
9. Klokoč (sa sjevero-zapadne strane). Str. 145.
10. Križanić-Turanj. Str. 159.
11. Krstinja. (Nacrt prof. E. Krambergera.) Str. 169.
12. Novigrad na Dobri. Str. 181.
13. Ozalj (sa sjevero-iztočne strane). Str. 195.
14. Pečat obćine tržke (kod Ozlja). Str. 199.
15. Ribnik (sa iztočne strane). Str. 231.
16. Severin. Str. 251.
17. Skrad. (Po Valvasoru od god. 1689.) Str. 259.
18. Steničnjak. (Po nacrtu prof. E. Krambergera.) Str. 269.
19. Svetice. Str. 295.
20. Zvečaj. Str. 319
21. Zvečaj god. 1639. Str. 321.

◆

Zemljopisna karta:

Krajevi oko Kupe i Korane koncem XV. vieka. Na kraju knjige.

❧